www.eilia.org

د لیکوالی عملي لارښود

لیکوال: محب الله زغم نسیمي

۱۳۹۹

www.eilia.org

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

کتاب : **د ليکوالۍ عملي لارښود**

ليکوال: **محب الله زغم نسيمي**

چاپ کال: **۱۳۹۹**

چاپ شمېر: **۱۰۰۰**

www.eilia.org

ډالۍ!

اروانباد عاشق الله یعقوب

گرانه ملگریه! زما استاده!

هغه وختونه مې ښه په یاد دي. د ۱۳۸۳ هجري کال منی و. تازه تازه مې په پښتو ژبه مقاله لیکل پیل کړي وو. په هره جمله یا دوو جملو کې به مې یوه تېروتنه خامخا وه. ته به د چهلستون په جگړو ځپلي کنډواله باغ کې پر پوله راسره ناست وې او په نرمه غاړه به دې زما تېروتنې اصلاح کولې. دا دی اوس، د چهلستون باغ او ماڼۍ ښه ښایسته رغول شوي او زما نثر هم دومره ښه شوی دی چې داسې کتابونه پرې لیکلی شم.

خو، دریغه چې ته نه یې!

د دې کتاب ټول مادي او معنوي امتیاز تا ته ډالۍ کوم.

www.eilia.org

دا کتاب مې ولې ولیکه؟

موږ ډېر پښتانه کادرونه لرو چې په مختلفو مسلکونو کې یې تر ماسټرۍ او ان تر پي ایچ ډي پورې زده کړې کړې دي، خو له یو څو تنو پرته، نور یې په خپل مسلک کې، په خپله ژبه مقاله نه شي لیکلی. همدارنګه د پښتو ادبیاتو د پوهنځي خورا لږ فارغان د لیکوالۍ جوګه وي. همدارنګه، ځینې کسان ښې ښکلې مفکورې لري، خو لیکلی یې نه شي او که ویې لیکي، د خبرو هغه خوند او رنګ یې په لیکنه کې نه وي. دوی ګرم په دې نه دي چې نه په ښوونځي او نه په پوهنځي کې چا د لیکوالۍ تخنیکونه او د نثر لیکلو هنر ورښوولي دي.

یو کال کېږي چې د پوهنې وزارت د تعلیمي نصاب د ریاست له پښتو څانګې سره د نوي نصاب په جوړولو کې همکاري کوم. تېر کال زموږ د همکارانو ډېر وخت د پخوانیو کتابونو پر اېډېټ تېر شو. ما هم په اېډېټ کې ورسره برخه واخیسته. ځینې کتابونه دومره خراب لیکل شوي وو چې تر سم ناسم په کې زیات وو: د کلمو املاء غلطه، د جملو جوړښت فارسي، مفهوم ګونګ او په ځینو ځایونو کې معلومات ناسم ... جالبه دا چې د پښتو ژبې کتابونه یې هم، په دې لحاظ، تر نورو مضمونونو ډېر ښه نه وو.

د ښوونځیو د تعلیمي نصاب نوي مفردات د بهرنیو متخصصانو په همکارۍ برابر شوي دي چې بشپړ متفاوت او ښه دي. په نویو کتابونو کې به مختلف معلوماتي، روایتي، او اقناعي متنونه، او له خاطرې رانیولې تر لنډې کیسې، ناول او شعره پورې بېلابېل تخیلي او ناتخیلي ژانرونه راغلي وي. زموږ نوي کتابونه به شاګردانو ته د مقالې د مختلفو ډولونو او همدارنګه د خاطرې، کیسې، ډرامې، بیوګرافۍ او نورو ژانرونو لیکل ورزده کړي او که دا نصاب له خیره سره سم تطبیق شو، راتلونکي نسلونه به مو په لیکوالۍ کې تکړه وي.

خو زموږ هغه نسلونه چې تر دې دمخه له ښوونځیو او پوهنځیو فارغ شوي دي یا د نویو کتابونو تر تألیف او تطبیق مخکې فارغېږي، هغوی به د لیکوالۍ مهارتونه څنګه زده کوي؟ دې پوښتنې د دې کتاب لیکلو ته وهڅولم. دا چې سر و کار مې له تعلیمي نصاب سره و، نو فکر مې وکړ چې د لیکوالۍ لارښود باید د درسي کتاب غوندې ولیکم چې لوستونکو ته عملي تمرینونه ولري، یعنې د فعالې زده کړې میتود به کاروم.

www.eilia.org

دا کتاب د ښوونځیو شاګردانو، د پوهنتون محصلانو او د لیکوالۍ ځوانو مینه‌والو ته لیکل شوی دی او پنځه برخې لري. لومړۍ برخه یې د ژانر تعریف، د ژانر ډولونه، او د لیکوالۍ عمومي تخنیکونه رانغاړي. دا داسې تخنیکونه دي چې د ډېرو ژانرونو د لیکلو لپاره په کارېږي. دوهمه برخه یې د پراګراف او مقالې د مختلفو ډولونو لیکل درزده کوي. په درېیمه برخه کې هغه ادبي ژانرونه راغلي دي چې لیکل یې نسبتاً آسانه دي. څلورمه برخه د متنونو تحلیل، ارزونې او نقد ته ځانګړې شوې ده. د کتاب په وروستۍ برخه کې به د ژبې (املاء، انشاء، ګرامر، لیکنښې ...) په اړه زما مقالې ولولئ. په دې مقالو کې زموږ د متنونو عامې تېروتنې، ناسمې ژباړې، د نثر ښکلا او ځینې نورې خبرې راسپړل شوې دي. البته، د کتاب په څلورو لومړیو برخو کې یوازې د لیکلو نه، بلکې د مختلفو متنونو د درک او فهم، تحلیل او ارزونې، تغییر او خلاصه کولو فعالیتونه هم راغلي دي چې د زده‌کوونکو او محصلانو لپاره به ګټور وي.

لیکوالي داسې مهارت دی چې ډېر تمرین او ریاضت غواړي نو که غواړې چې نثر دې ښه او لیکوالي دې پخه شي، د دې کتاب د هرې برخې ټول فعالیتونه ترسره کړه. که غواړې پوه شې چې د دې کتاب تمرینونو څومره ګټه درته کړې ده، د کتاب تر لوستلو مخکې د یوې موضوع په اړه مقاله ولیکه. دا لیکنه درسره وساته او بیا چې دې کتاب تمام کړ، پر هماغه موضوع یو ځل بیا مقاله ولیکه. بیا یې له لومړۍ مقالې سره مقایسه کړه.

د ایلینو خپرندویې ټولنې او قدرمن زاهد صمدزي منندوی یم چې دا کتاب یې راته چاپ کړ. دوی له لیکوال/ ژباړن سره د واضح او روښانه لیکلي قرارداد پر اساس کتابونه چاپوي او د لیکوال/ ژباړن حق الزحمه مني. دا به په افغانستان کې د کتاب او تألیف په کار و بار کې نوی باب وي.

همدارنګه د ډاکټر عبدالحمید بهیج زیاته مننه کوم چې د پښتو ژبې لپاره یې ښایسته فونټونه جوړ کړي دي. زه چې هره لیکنه کوم، د بهیج صاحب فونټونه کاروم او که یې مننه ونه کړم، پور به یې راباندې شي.

په دې هیله چې دا کتاب به دې د لیکوالۍ مهارتونه لا زیات وغوړوي.

په مینه او درنښت

چهلستون – کابل – جمعه د ۱۳۹۹ د ثور ۱۲

www.eilia.org

فهرست

دا کتاب مې ولې ولیکه؟ 2

لومړی برخه 7

۱. د ليکوالۍ عمومي تخنيکونه 7

۱.۱. ژانرونه/ د متنونو ډولونه/ Genres 7

۱. ۲. تشبيه/ Simile 8

۱. ۳. توصيف/ Description 10

۱. ۴. صحنه/ Scene 13

۱. ۵. مکالمه/ Dialogue 16

۱. ٦. کرکټر کښنه/ Characterization 19

۱. ۷. ليدلوری/Point of View 23

۱. ۸. روایت/Narrative 27

دوهمه برخه 31

۲. پراګراف او مقاله 31

۲. ۱. پراګراف/ Paragraph 31

۲. ۱. ۱. د پراګراف ليکلو پړاوونه 36

۲. ۱. ۲. د پراګراف ډولونه 41

۲. ۲. ۱. د مقالې تحليل 61

۲. ۲. ۳. د مقالې جوړښت 64

۲. ۲. ۴. د مقاله ليکنې پړاوونه 82

۲. ۲. ۵. د مقالې ډولونه 88

درېمه برخه 113

۳. ادبي ژانرونه 113

www.eilia.org

۳. ۱. غیر تخیلي ادبي ژانرونه 113

۳. ۱. ۱. خاطره Memoir 113

۳. ۱. ۲. یونلیک/ سفرنامه Travelogue..................118

۳. ۱. ۳. خاکه یا طرحه/ Literary Sketch 122

۳. ۱. ۴. ژوندلیک Biography 125

۳. ۱. ۵. خپل ژوندلیک Autobiography.................135

۳. ۲. تخیلي ادبي ژانرونه 140

۳. ۲. ۱. ادبي ټوټه 140

۳. ۲. ۲. طنز Satire/ Irony 143

۳. ۲. ۳. لنډه کیسه Short Story............................148

د کیسې تحلیل 154

څلورمه برخه...172

۴. نقد او تحلیل 172

۴. ۱. انتقادي مطالعه Critical Reading 172

۴. ۲. تحلیل Analysis 179

۴. ۳. نقد Critique/ Review 192

پنځمه برخه 202

۵. ژبه، املأ او انشأ...202

۵. ۱. په پښتو کې د «ی» ډولونه 202

۵. ۲. په قتل ورسېدل، سم که نا سم؟ 203

۵. ۳. د خبریالانو ځینې ژبنۍ تېروتنې.........................206

۵. ۴. معیاري ژبه، اړتیا که هوس؟ 208

۵. ۵. د لهجو کمال...211

۵. ٦. په نومونو او لوحو کې د اضافت اضافي «د» 213

۵. ۷. دقت، ګردان او ښکلا...215

www.eilia.org

۵. ۸. د ليکوال سبک او د ژبې ظرفيت 217
۵. ۹. فاصله 220
۵. ۱۰. د فعلونو تکرار/ د اوبو د ځاځکو څڅېدل 222
۵. ۱۱. ليکنښې.. 222

مأخذ: 237

www.eilia.org

لومړۍ برخه

۱. د لیکوالۍ عمومي تخنیکونه

۱.۱. ژانرونه/ د متنونو ډولونه/ Genres

ژانر هغه قالب، چوکاټ یا فارمټ دی چې یو متن په کې لیکل کېږي. هر ژانر داسې ځانګړنې لري چې له نورو ژانرونو یې بېلوي. دغه ځانګړنې د متن له شکل او محتوا دواړو سره رابطه لري. ژانر دا هم معلوموي چې یوه موضوع په کوم ډول ژبه باید ولیکو؛ مثلاً: د خاطرې موضوع زموږ شخصي تجربې دي او خاطره په صمیمي ژبه لیکو او خپل احساسات او عواطف هم په کې بیانولی شو خو د علمي مقالې موضوع ثابت شوي واقعیتونه او علمي تجربې وي چې په رسمي ژبه لیکل کېږي او د عواطفو له پاره چندانې ځای په کې نشته. مثلاً، په خاطره کې وایم: «بې درکه خوشحاله وم. هغه مې ډېره موده وروسته ولیده. له هیجانه مې زړه ټوپونه وهل. لاسونه مې رېږدېدل.» خو په علمي مقاله کې لیکم: «ناولې اوبه د نس ناستي، پېچش او ځینو نورو ناروغیو عمده سبب دی.»

ژانرونه له لویه سره په دوو عمده ډلو وېشل کېږي:

تخیلي او غیرتخیلي (Fiction and Non Fiction).

تخیلي ژانرونه هغه دي چې محتوا یې د لیکوال د تخیل زېږنده وي یا لږ تر لږه تخیل په کې دخیل وي یعنې نږه واقعیت نه وي، لکه: شعر، لنډه کیسه، ادبي ټوټه، ناول، ډرامه، سناریو. دغه ژانرونه لیکوال په خیال کې جوړوي. سره له دې چې د دې ژانرونو د محتوا خام مواد په ټولنه او/ یا په طبیعت کې وي خو پخول کېږي د هنرمند (شاعر، لیکوال) په ذهن کې. کله کله تخیلي ژانرونه د واقعیتونو پر بنا هم پنځول کېږي؛ مثلاً: تاریخي ناولونه چې د تاریخي واقعاتو له مخې لیکل کېږي یا ځینې ناولونه، ډرامې یا فلم‌نامې چې د یو چا د ژوند په اړه جوړېږي او د هغه/ هغې د ژوند واقعي پېښې بیانوي خو د پېښو ځینې جزیات، د کرکټرونو تر منځ ځینې خبرې اترې او همدارنګه ځینې پېښې او صحنې لیکوال د تخیل په مټ ورته جوړوي.

www.eilia.org

غیرتخیلي ژانرونه هغه دي چې د عیني واقعیتونو د بیان له پاره کارېږي؛ لکه: خاطره، یونلیک، ژوندلیک، خپل ژوندلیک، مقاله، ګزارش، او نور. خاطره زموږ د سترګو لیدلی حال وي، یونلیک/ سفرنامه د هغو پېښو او ځایونو بیان دی چې په واقعیت کې مو لیدلي دي، مقاله د علمي واقعیتونو پر بنا لیکل کېږي، ژوندلیک او خپل ژوندلیک (Autobiography) د خاطرې په شان د چا د ژوند واقعي کړه وړه او پېښې رانغاړي. په دې ټولو ژانرونو کې خیالي پېښې نه ځايېږي خو په خاطره، یونلیک او ژوندلیک کې د تخیل ځینې عنصرونه لکه تشبیه، استعاره، کنایه، او سیمبولیک بیان راتلی شي.

په دې کتاب کې به عمدتاً د غیرتخیلي ژانرونو د لیکلو تخنیکونه له بېلګو او تمرینونو سره بیان کړو خو د ځینو تخیلي ژانرونو اساسات به هم راوسپړو. پر دې سربېره، په پیل کې به ځینې داسې تخنیکونه تشریح کړو چې د ډېرو تخیلي او غیرتخیلي ژانرونو د لیکلو له پاره په کارېږي، لکه: تشبیه، توصیف، صحنه، مکالمه، لیدلوری، کرکټرکښنه، او روایت.

۱. ۲. تشبیه/ Simile

د آشنا شیانو په مرسته د ناآشنا شیانو توضیح کولو ته تشبیه وايي. تشبیه د شیانو، منظرو، او پېښو د بیان له پاره په کارېږي او تقریباً په هر ډول لیکنه کې ورنه ګټه اخیستلی شو. موږ او تاسې په عادي خبرو اترو کې د دې له پاره چې مخاطب مو یو شی سم درک کړي، له تشبیه څخه کار اخلو. مثلاً وایو:

په اتڼ کې داسې تېز تاوېده لکه بړبوکۍ.
رنګ یې د تبۍ غوندې تور و.
داسې مړ بوی ترې لګېده لکه د ماهي.
لاسونه یې داسې خیره وو لکه رېګمال.
نه یو مخ خوږ و، نه بېخي تروش، د انارو غوندې ترسکون و.
هوا یې داسې سړه وه لکه سایبریا.

موږ پوهېږو چې مخاطب مو د بوړبوکۍ په چټکتیا پوهېږي؛ تبۍ پېژني او د توروالي اندازه یې ورته معلومه ده؛ د ماهي بوی، د رېګمال خیږوالی او د انارو ترسکون خوند یې تجربه کړي دي

www.eilia.org

نو کله چې دا آشنا شيان ورته يادوو، تمه مو دا وي چې هغه ناآشنا شيان به په ذهن کې ښه مجسم کړی شي.

که فرضاً ووايم چې بوی يې داسې و لکه د شنل (Chanel) عطر، خوند يې د پاين اپل (Pine Apple) غوندې دی، شونډې يې د انجلينا جولي غوندې وې، غږ يې د استاد قاسم افغان په شان دی ... دلته دا سمه ده چې شنل د دنيا يو مشهور عطر دی خو زموږ د وطن څو کسانو به دا عطر ليدلي او بوی کړي وي؟ پاين اپل يا اناناس به د هماغه شي د خوند له پاره ښه مثال وي، خو دا مېوه زموږ په وطن کې څو کسانو خوړلې وي؟ د يو چا شونډې به کټ مټ د انجلينا جولي د شونډو په شان وي خو زموږ کليوالو به د دې فلمي ستورې عکسونه ليدلي وي؟ د يو چا غږ به د استاد قاسم افغان آواز ته ډېر ورته وي، خو استاد قاسم د امان الله خان د دور سړی و او ډېرې کمې سندرې يې ثبت شوې دي نو زما مخاطب چې د افغانستان عام لوستونکی دی، د هغه غږ به وپېژني؟ سايبريا خورا يخ وطن دی خو ټول لوستونکي به د سايبريا د هوا په اړه معلومات ولري؟ نو کله چې غواړو يو شی د تشبيه په وسيله خپلو لوستونکو ته ښه ور وپېژنو، بايد د مخاطب سويه، د معلوماتو اندازه او د ليدلو، اورېدلو او د تجربو دايره يې په پام کې ونيسو. هسې نه چې د هغه ړانده ټوکه ځنې جوړه شي.

وايي چا ړانده ته وويل چې پلانکی شی تک سپين دی.

هغه پوښتنه وکړه چې سپين څنګه وي؟

ده وويل: سپين د زانې رنګ دی.

ړانده بيا وپوښتل: زانه څه شی دی؟

هغه وويل: هغه اوږده غړۍ چې لري.

بيا يې د ړانده لاس د هغه پر امسا تېر کړ، ويې ويل: لکه دغه.

ړانده وويل: پوه شوم. معنا دا چې سپين زما د امسا غوندې شی وي.

په تشبيه کې بايد واقعيت په پام کې ولرو او مبالغه ونه‌کړو. مثلاً که يو غنمرګی انسان له کارغه يا تبۍ سره تشبيه کړو، دا مبالغه ده. که د چا اورمېږ يوه لوېشت اوږده وي او ووايو چې د اوښ په شان يې غاړه ده، مبالغه به مو کړې وي. البته په شعر کې مبالغه عامه ده خو په نثري ژانرونو کې په تېره بيا په غيرتخيلي ژانرونو کې تشبيه بايد واقعيت ته نژدې وي.

www.eilia.org

لومړی فعالیت: خپل شاوخوا ته وګوره. یو څو شیان انتخاب کړه. ښه ورته ځیر شه. اوس یې د اندازې، رنګ، بڼې، بوی، خوند ... د بیان له پاره په ذهن کې داسې شیان پیدا کړه چې د انتخاب شویو شیانو ځانګړنو ته ورته وي، نورو ته آشنا وي او بل چا ته یې درک آسانه کړي. اوس یې ولیکه.

دوهم فعالیت: خپلې جملې ولوله او وګوره چې:

۱. هغه آشنا شی چې تا د ناآشنا شي د تشبیه له پاره غوره کړی، مناسب دی که نه؟ یعنې مشبه او مشبه‌به یو بل ته څومره ورته دي؟

۲. ستا مخاطب (عام لوستونکی) به دغه شیان پېژني چې تا د تشبیه له پاره ورنه کار اخیستی؟

۳. تشبیه دې واقعیت ته نژدې ده که مبالغه دې په کې کړې ده؟

۴. جملې دې بل چا ته ولوله او وګوره چې په ذهن کې یې د تشبیه شویو شیانو سم تصور پیدا کېږي که نه؟

۱. ۳. توصیف/ Description

توصیف د یوه ځای یا یوې منظرې تفصیلي او مشرح بیان دی. توصیف د لنډې کیسې، ناول، ادبي ټوټې، خاطرې، یونلیک، ژوندلیک او ګزارش د لیکلو له پاره په کارېږي.

بېلګه

خوندور وږم مې حس کړ. دغه خوشبویي راته آشنا غوندې وه، خو داسې بوی پخوا هېڅکله راباندې نه و نښتی. دا وږم داسې و لکه د سنځلو او د ګلابو خوشبویي چې سره ګډه شوې وي.

اسمان تک شین و، داسې روڼ لکه له بارانه وروسته چې وي. لمر نېغ زما پر سر ولاړ و. نه ګرمي وه، نه یخني. چارچاپېره ونې وې، ګلان وو. سره، سپین، زېړ، نارنجي، ګلابي، تور، او نیلي ګلونه. د ونو پاڼې او د ګلونو ګلپاڼې داسې پاکې، داسې ځلېدونکې وې لکه هره یوه دې چې په خپل لاس په رڼو اوبو مینځلې وي. ټوله ځمکه په شنه چمن پوښلې وه. چمن داسې پوست و لکه بخمل. نرې سپین کالي مې پر تن وو. کالي مې داسې پاسته او ښوی وو لکه د ګلابو ګلپاڼې.

www.eilia.org

څنګ ته مې د مڼو ونه، ډکې څانګې ولاړه وه. په هره څانګه کې یې هر رنګه مڼې ځړېدې، زېړې، شنې، نیلي، ګلابي، سرې او تورې. مڼې یې د سپنج غوندې وې، خورا نرمې، خورا خوږې. مڼې په خوله کې داسې ویلې کېدې لکه شیریخ چې په خوله کې اوبه کېږي او ژوولو ته یې حاجت نه وي. مڼو نه زړي لرل، نه خلي. د ایسته غورځولو هېڅ شی په کې نه و. [زما د ناچاپ ناول «دوزخ په جنت کې» یوه برخه]

د دې له پاره چې ښه توصیف ولیکو، باید هر شي ته په ځیر وګورو. باید د هر شي فیزیکي خصوصیاتو یعنې بڼې، رنګ، اندازې، بوی، کلکوالي/ پوستوالي، او (که د خوراک شی وي) خوند ته یې دقت وکړو.

کله چې د یوه ځای توصیف لیکو، هر څه باید هماغسې تشریح کړو چې پخپله مو درک کړي دي. د دې کار له پاره جملې باید داسې ولیکو چې هماغه ځای او شیان د لوستونکو سترګو ته ودروي. که ووایو چې:

«د پغمان دره ډېره ښکلې ده – هوا یې سړه ده. د پغمان په دره کې لوی سیند بهېږي – هلته دنګې ونې او رنګ رنګ ګلونه دي.»

دلته «ښکلې، لوی، دنګې، رنګ رنګ» مبهم او ګونګ صفتونه دي ځکه چې ښکلا، لویوالی، دنګوالی او رنګ رنګوالی نسبي مفاهیم دي. لوی یعنې څومره؟ د کوټې په اندازه؟ د غونډۍ په اندازه؟ د غره په اندازه؟ د سمندر په اندازه؟ دنګ بوټی ممکن دوه متره وي او دنګه ونه کېدای شي دېرش متره وي. یو منار که شل متره لوړ وي، دنګ بلل کېږي او که شپیته متره وي هم. نو د دې له پاره چې دغه توصیف واضح شي، باید ابهام ځنې وباسو.

دا بېلګه وګوره:

«د پغمان درې هوا داسې سړه ده چې د اوړي په سره غرمه کې هم څوک نه خولې کېږي. هلته یو سیند دی چې پنځه ګزه یې سور دی او دومره ژور چې سړی تر اوږو پورې په کې ډوبېږي. دا سیند ډک بهېږي او اوبه یې داسې تېزې روانې وې چې که دې څپلۍ یوسي، په منډه هم ورپسې نه شې رسېدلی. د اوبو شرهار یې له سل متره لرې واټن څخه اورېدل کېږي. اوبه یې دومره روڼې دي چې په تل کې یې سپینې ګردې تیږې لیدلی شې او د ګوتې په اندازه واړه واړه سپین او زرین کبان په کې وینې چې دې خوا ها خوا ګرځي. د سیند په دواړو غاړو کې د چنار

www.eilia.org

دومره دنګې ونې ولاړې دي چې دوه پوړيز کورونه يې تر نيمايي هم نه دي. تر ونو ها خوا د مرسل سره، زېړ، نارنجي، سپين او ګلابي ګلونه قطار دي.»

په دې دوهمه بېلګه کې د تشبيه، مقياس او مقايسې، او د مخاطب د عيني تجربو په مرسته د هر شي وصف داسې شوی دی چې لوستونکي ته يې درک آسانه کړی او مبهم په کې څه پاتې نه شي. د سيند لويوالی د ګز په مقياس، د اوبو د شرهارو د غږ تېزي د متر په مقياس توضيح شوي دي. د چنارونو دنګ والی د دوه پوړيزو کورنو له دنګوالي سره پرتله شوی دی. د اوبو روڼوالی د عيني تجربې په مټ ښودل شوی دی. کېدای شي ډېر کسان د سيند په تل کې د تيږو او کبانو د ليدلو تجربه ولري نو له همدې عيني تجربې څخه د اوبو د روڼوالي له پاره يو مقياس جوړوو. لوستونکی د اوړي د سختې ګرمۍ تجربه لري او کله چې ورته وايې د پغمان هوا داسې سړه ده چې د اوړي په سره غرمه کې هم په کې نه خولې کېږې نو د دې سوړوالي تصور خامخا کولی شي.

توصيف بايد داسې وليکو چې د لوستونکو پنځه‌ګونو حواسو ته خطاب وکړي. د اوبو شرهار د اورېدلو حس ته، د ګلونو رنګ، د سيند د اوبو روڼوالی او د ونو دنګوالی د ليدلو حس ته، د ګلونو وږم د بويولو، خوږوالی د ذايقې حس ته او د هوا سوړوالی د لامسې حس ته خطاب کوي. کله چې لوستونکی داسې بيان لولي، هر څه داسې احساسوي لکه په خپلو حواسو يې چې درک کوي.

لومړی فعاليت: په هر ځای کې چې يې، شاوخوا ته دې ښه ځير شه. د هر شي بڼه، رنګ، اندازه يا حجم، پوستوالی، ځيږوالی او نورې ځانګړنې په ذهن کې وساته. خپل ټول حواس وکاروه. څه وينې، څه اورې، څه بويوې، څه لمس کوې؟

اوس نو سترګې پټې کړه او دا هر څه په ذهن کې مجسم کړه. بيا سترګې پرانيزه او وګوره چې د هر څه ځانګړنې دې سمې په ياد وې که نه؟ يو وار بيا هر شي ته ځير شه. کاغذ او قلم راواخله. خپله مشاهده داسې وليکه چې لوستونکي ته هر څه له جزيياتو سره واضح بيان کړي. په ياد ولره چې د لوستونکي ټول حواس به په پام کې نيسې او د منظرې بيان به ورته داسې کوې چې هر څه ووينې، واوري، بوی کړي، لمس کړي او (که د څکلو شی وي) وڅکي.

دوهم فعاليت: اوس خپل متن ولوله، يو ځل بيا شاوخوا ته وګوره او دغو پوښتنو ته ځواب ورکړه:

www.eilia.org

١. په متن کې هر څه واضح بيان شوي دي؟
٢. کله چې متن لولې، داسې احساس کوې چې ته پخپله په هماغه ځای کې يې؟
٣. په متن کې مختلفو حواسو ته خطاب شوی دی؟
۴. مبهم يا گونگ صفتونه په کې راغلي دي؟
۵. داسې څه شته چې هلته وي او تا نه وي بيان کړي؟

۱. ۴. صحنه/ Scene

تعريف: څنگه چې توصيف د يوه ځای يا منظرې تشريح ده، صحنه هم د پېښو تفصيلي بيان ته وايي. استاد اسدالله غضنفر په يوه مقاله کې صحنه داسې تعريفوي: «هغه څه ته چې په واحد زمان و مکان کې پېښېږي او لوستونکي ته په مستقيم ډول وړاندې کېږي؛ د داستان صحنه وايو. د ادبي اصطلاحاتو په يوه ډکشنري کې لولو: د داستاني آثارو په بحث کې صحنه د روايت نمايشي [ډراماتيک] ډول ته وايي چې پېښې پکې هماغسې، لکه څنگه چې د پېښېدلو تصور يې کوو، وړاندې کېږي.»

البته صحنه يوازې په داستاني ادبياتو (لنډه کيسه، ناول، ډرامه) پورې محدوده نه ده، بلکې د توصيف په شان د خاطرې، يونليک، ژوندليک او گزارش د ليکلو له پاره هم په کارېږي.

بېلگه

لمر د چهلستون د غره له سره لا يو نيزه پورته شوی و چې لارۍ ښرته راغله. د خيرآباد د غونډۍ په ښخ کې يوه سپينه کرولا ولاړه وه. بانټ يې پورته و. يوه سړي د موټر په ماشين کې گوتې وهلې.

بل سړي لارۍ ته لاس ونيو، و يې ويل: استاده! ته خو يو وار دا موټر وگوره. سم دم روان و، ناڅاپه گل شو.

موټروان په ملنډو وويل: تاسې ټول د شترنگ ډرېوران يئ.

له جلوه راکښته شو. د کرولا خوا ته روان شو.

ناڅاپه «ټک» شو.

شا ته يې مخ واړاوه.

www.eilia.org

ميوند ورته تمانچه نيولې وه.

ده چې شا ته کتل، فهيم رامنډې کړې او په څټ کې ورته کلکه لغته ورکړه.

سړی پړمخې ولوېد.

فهيم يې لاسونه شا ته وروتړل.

سړي چيغه کړه: څه مې کړي دي؟ تاسې څوک يئ؟

ميوند يې خوله په پلن رابړ ټېپ سره بنده کړه.

فهيم او ميوند موټروان له مټو ونيو، د کرولا په شاتني سيټ کې يې څملاوه. پښې يې هم وروتړلې.

ميوند کرولا چالانه کړه.

فهيم له لارۍ څخه پل موندونکی راواخيست او په منډه کرولا ته وروخوت.

[«د ولسمشر فرمان» له ناول څخه]

صحنه به يا واقعي پېښه بيانوي يا خيالي. د واقعي پېښې بيان د گزارش، خاطرې، يونليک او ژوندليک له پاره په کارېږي او خيالي صحنه بيا د لنډې کيسې، ادبي ټوټې، ډرامې او ناول له پاره جوړېږي. هماغسې چې د يوه ځای يا منظرې د توصيف له پاره ليکوال بايد هر څه ته په ځير وگوري او په خپل ټول حس سره يې درک کړي، د صحنې د ليکلو له پاره هم بايد همداسې وکړي.

کله چې صحنه ليکو، بايد هڅه وکړو چې تر ممکنه حده پورې د لوستونکو بېلابېلو حسونو ته خطاب وکړو. په پورتنۍ بېلگه کې يوازې دوو حسونو، ليدلو او اورېدلو، ته خطاب شوی دی. د کرکټرونو ترمنځ خبرې او په تمانچه کې د مرمۍ د تېرولو غږ «ټک» په لوستونکي اورېدل کېږي او د کرکټرونو حرکتونه، د لمر موقعيت، د کرولا موټر سپين رنگ او پورته شوی بانټ ... د ليدلو حس ته مخاطب دي. خو که په پېښه کې فرضاً د عطرو بوی، سوړ باد، تېزه گرمي ... هم وي، بايد داسې بيان شي چې لوستونکی فکر وکړي چې پخپله د پېښې په ځای کې ولاړ دی او هر څه په خپلو حواسو درک کوي.

دا مهمه ده چې پېښه په زماني ترتيب سره بيان شي؛ يعنې اول څه پېښېږي، بيا څه کېږي او همداسې تر پايه پورې. په دې مثال کې اول د لارۍ ډرېور ويني چې يوه سپينه کرولا ولاړه ده

او بانټ يې پورته دی. بيا يو سړی د لارې مخې ته درېږي او لاس ورته نيسي چې ودرېږي. ورپسې ميوند ورته وايي چې موټر يې خراب دی. بيا موټروان کوزېږي. وروسته په تمانچه کې د مرمۍ د ټپرولو غږ اوري. بيا د شا له خوا په لغته وهل کېږي ....

پېښه هم د توصيف په شان، د صفتونو او مقياسونو په مرسته بيانېږي خو دا چې په پېښه کې حرکت او عمل هم وي نو د عملونو د توصيف له پاره ممکن قيدونه هم وکارول شي. دا صفتونه او قيدونه بايد مناسب او دقيق وي او د پېښې د مجسم کولو چاره آسانه کړي. په راغلې بېلګه کې «سپينه، کلکه او پلن» صفتونه دي چې د کرولا رنګ، د لغتې شدت او د رابرټېپ اندازه راښيي. «سم دم، ناڅاپه، په ملنډو، په منډه» قيدونه دي چې د موټر د روانېدو او درېدو، د موټروان د خبرو انداز او د فهيم د حرکت څرنګوالی ښيي.

لومړی فعاليت: په کلي، ښار، مکتب، پوهنتون يا هر ځای کې چې يې، خامخا يوه نيمه پېښه پېښېږي. حتمي نه ده چې دا پېښه دې عجيبه او حيرانوونکې وي. هره عادي پېښه چې وينې، ښه ورته ځير شه. د پېښې جزياتو ته دقت وکړه. مثلاً:

⇐ ليني موټر ته منتظر يې. ماښام نږدې دی. ډېر خلک د سړک په غاړه ولاړ دي خو موټر نشته. اوس نو هر موټر چې رارسېږي، وګوره چې خلک د موټر خوا ته څنګه ځي؟ ورو ورو ځي که منډې کوي؟ نوبت ته ګوري که هر څوک هڅه کوي پخپله موټر ته وخېژي؟ د ښځو، سپين ږيرو، ماشومانو پروا کوي که يوازې د ځان غم کوي؟

⇐ له دوکان څخه سودا اخلې. وګوره چې دوکاندار شيان څنګه بيه کوي؟ څنګه يې تلي؟ څنګه يې په کڅوړه کې اچوي؟ پيسې چې ورکوې، څنګه ورته ګوري؟ پيسې په جيب کې اچوي که په دخل کې؟

⇐ په صنف کې ناست يې. استاد لا نه دی راغلی. شاګردان څه کوي؟ څه وايي؟ استاد صنف ته په کوم انداز راننوځي؟ شاګردان د استاد په راتلو سره څه کوي؟

⇐ د سړک پر غاړه ولاړ يې. د موټرو ټکر کېږي. وګوره چې دا ټکر څنګه پېښېږي؟ موټروانان له ټکر وروسته څه کوي او څه وايي؟ ټرافيک څه وايي؟ خلک څه کوي؟

www.eilia.org

قلم او کاغذ راواخله او څه دې چې لیدلي، اورېدلي او حس کړي دي، په تفصیل سره یې ولیکه. کولی شې د هغو پېښو بیان هم ولیکې چې پخوا دې لیدلې دي. حافظه دې وکاروه. د پېښې جزیات در یاد کړه او ویې لیکه.

دوهم فعالیت: اوس دې نو لیکلی متن ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووایه:

۱. د پېښې جزیات واضح بیان شوي دي؟

۲. پېښه په ترتیب سره راغلې ده؟

۳. کله چې متن لولې، داسې احساسوې چې ته پخپله په هماغه ځای کې یې؟

۳. په متن کې مختلفو حواسو ته خطاب شوی دی؟

۴. د پېښې د بیان له پاره کارول شوي صفتونه او قیدونه، مناسب او دقیق دي؟

۵. داسې څه شته چې په پېښه کې وي خو تا لیکلي نه دي؟

که واقعي پېښو ته ښه ځیر شې او د لیکلو چل یې زده کړې، بیا به تخیلي پېښې هم ولیکلای شې. کله چې په ذهن کې یوه خیالي پېښه جوړوې، داسې یې جوړه کړه چې د واقعي پېښې غوندې وي یعنې منطقي وي او لوستونکو ته داسې ښکاره شي چې په رښتیا به پېښه شوې وي.

۱. ۵. مکالمه/ Dialogue

د دوو یا څو کسانو ترمنځ خبرو اترو ته مکالمه یا ډیالوګ وایي. مکالمه هم د صحنې غوندې کېدای شي واقعي وي چې دا ډول یې په خاطرو، ګزارشونو، ژوندلیکونو او یونلیکونو کې راوړل کېږي او یا به خیالي وي چې لیکوال یې په خپل ذهن کې جوړوي. خیالي مکالمه د تخیلي ژانرونو (لنډه کیسه، ناول، ډرامه) برخه وي.

د واقعي مکالمې په لیکلو کې باید صداقت په پام کې ولرو. د هر چا خبرې باید هماغسې راواخلو چې کړې یې دي، نه دا چې د هغه له خبرو خپل تعبیر ولیکو. [خبریالونو څو وارې راسره ټیلفوني مرکې کړې دي خو کله یې چې لیکلې دي، بل شی یې ترې جوړ کړی. اوس که څوک د هغوی لیکنه ولولي، فکر کوي چې ما به هماغسې خبرې کړې وي. دا کار ناسم دی.] کله چې د بل خبره لیکو، باید امین وو.

www.eilia.org

همدارنګه د هر چا د خبرو انداز متفاوت وي او هر څوک له خپلې پوهې او سويې سره سمې کلمې او جملې کاروي. يو بېسواده کس به «ارواپوهنه، بنسټپالنه، ترهګريز، روزنيز، ښوونه او روزنه، ...» کلمې په خپلو خبرو کې نه وايي.

خيالي مکالمه چې ليکوال يې د خپلې لنډې کيسې، ناول يا ډرامې له پاره جوړوي هم بايد د هر کرکټر له سويې، پوهې، اروايي حالت، مقام، سيمې او لهجې سره اړخ ولګوي. د خيالي مکالمې ليکل نورې باريکۍ هم لري او که غواړې تخيلي ژانرونه وليکې نو په دې باره کې د استاد اسدالله غضنفر مقاله ولوله.

د خيالي مکالمې بېلګه:

د جومات له بل سره په پاکو سپينو جامو، تور واسکټ او سپينې پګړۍ کې يو نوراني سړی زما خوا ته راغی.

په لويه ږيره کې يې ګوتې وهلې. څنګ ته مې کېناست. ويې ويل: مهاجر يې؟

- هو.

- خه، خه، خه، خه. ماشاألله، ماشاألله. سه روزګار کيې؟

- د ټاييلونو په فېکټرۍ کې مزدوري کوم.

- ګوره، بچيه! د دنيوي کارونو ختمېدا نيشتې. لګ لګ د آخرت کارونه هم کوه کنه، سه پوی شوې؟

- څنګه؟

- جي، هغه داسې چې تبليغ وکه. د نبي کريم سنت. ګوره ته خو خپله خه سړی يې، مونز دې قايم کړې خو د نورو بنده ګانو غم به هم کيې که نه. نورو له به هم تبليغ کيې، امر بالمعروف و نهی عن المنکر به کيې.

- مولانا صيب! زه کله په څه پوهېږم. ايله مې يو څو سورتونه زده کړي چې په لمانځه کې يې ووايم. نور نو «ان پړهـ» سړی يم. قرآن شريف له رويه لا نه شم ويلی.

- جي، هېس پروا نيشتې. دومره خو پوېيګې چې مونز فرض دې، روژه فرض دې، زکات فرض دې، حج فرض دې. تبليغ خو بل سه نه دې، همدقه خبرې به خلکو له کيې کنه.

www.eilia.org

- په دې خو نو هر څوک پوهېږي. مولانا صیب! زه غریب سړی یم، خپله مزدوري به کوم.

- خو زم درله همدا وایم چې مونږ سره رایشه. خرما او ثواب دواړه به وګټې جي. خرچه به درله درکو. نورو زایونو له به دې لېګو. لاهور له، پېښور له، اسلام آباد له. که دې وخت راسره تېر کو، بیا دې یورپ له لېګو، امریکې له دې لېګو. سوچ وکه جي. [زما د ناچاپ ناول «دوزخ په جنت کې» یوه برخه]

لومړی فعالیت: هره ورځ د یو څو کسانو خبرو ته غوږ شه. وګوره چې څه رقم غږېږي، کوم تکیه کلام کاروي، کومې کلمې او څه ډول جملې وايي. بیا د هغوی خبرې ټکي په ټکي هماغسې ولیکه چې دوی کړې وي. بله ورځ بیا د هماغه کسانو خبرو ته ځیر شه او خپله لیکلې مکالمه وګوره چې د دوی له خبرو څخه څه توپیر لري. که د واقعي مکالمو لیکل زیات تمرین کړې بیا خیالي مکالمې هم لیکلی شې.

دوهم فعالیت: که غواړې چې خیالي مکالمه ولیکې، دوه کسان په ذهن کې مجسم کړه. د هر یوه د پوهې او معلوماتو اندازه، تحصیل، مقام او دنده په پام کې ونیسه او بیا پر یوې موضوع د دوی ترمنځ کېدونکې خبرې اترې ولیکه. د کار د آسانۍ له پاره لاندې د کرکټرونو ځانګړنې او د خبرو اترو موضوعګانې درکړل شوې دي. ته ورته مکالمې ولیکه.

✓ یو ډاکټر چې حرص یې زیات دی، له لابراتوار او اکسرې والا سره لاره لري او د معایناتو په بدل کې کمېشن ورنه اخلي. بل کرکټر یو بېوسه او بېسواده کلیوال ناروغ دی. ډاکټر غواړي هغه قانع کړي چې ډېر معاینات وکړي. اوس د دوی تر منځ یوه مکالمه په ذهن کې جوړه کړه او ویې لیکه.

✓ یو رشتخوره مامور چې د پنځوسو کالو دی او یو ځوان چې هروخت یې د رشوت او فساد پر ضد په خپل فېسبوک کې لیکنې کړې دي. د ده کار قانوني دی خو مامور یې ورته نه کوي. دی ډېره بېړه لري او که کار یې همدا نن اجرا نه شي، ډېر تاوان به وکړي. د دوی ترمنځ مکالمه جوړه کړه.

✓ یو تکړه محصل چې په امتحان کې یې نومرې کمې شوې دي او دی باور لري چې باید یې نومرې پوره وای. دی له هغه استاد سره خبرې کوي چې د ده نومرې یې کمې کړې دي. محصل ته ویل شوي دي چې دا استاد پیسې خوري.

✓ په اډه کې وار د یوه موټر دی خو بل موټروان سپرلۍ خپل موټر ته خېژولې دي. دغه موټروان هر وخت سرزوري کوي او د بل وار ته نه ګوري خو هغه بل د اډې

قانون مني، عاجز انسان دی خو له خپل حقه هم نه تېرېږي. دریم کس د اډې منشي دی. هغه ډارن دی او له سرزوري ډېر ځخه وېرېږي. د درې واړو تر منځ یوه مکالمه جوړه کړه.

۱. ٦. کرکټر کښنه/ Characterization

د وګړو د ظاهري او باطني ځانګړنو بیان ته کرکټر کښنه وايي. هماغسې چې د ځایونو او منظرو د بیان له پاره توصیف او د پېښو د انځورولو له پاره صحنه لیکل کېږي، د کسانو پېژندګلوي هم په کرکټر کښنه کېږي.

کرکټر کښنه د توصیف، مکالمې او صحنې غوندې هم د تخیلي ژانرونو له پاره په کارېږي هم د غیرتخیلي هغو ته. که د چا په اړه خپله خاطره لیکو، که د چا یا خپل ژوندلیک او یا خپل یونلیک لیکو، نو د دې له پاره چې کرکټرونه د لوستونکي سترګو ته ودروو، سم یې باید معرفي کړو.

۱. ظاهري ځانګړنې: د کرکټر په ظاهري ځانګړنو کې د هغه ونه، بڼه، رنګ، مخ، سترګې، پوزه، خوله، اندامونه، کالي ... شامل دي.

بېلګه

یو دنګ غنم رنګی هلک د ښوونځي په دروازه راننوت. برګ نیم لستوڼی کمیس یې د پتلانه پر سر پروت و. نه دومره ډنګر و، نه چاغ. له چابک تګ سره یې تور وېښتان پورته پورته غورځېدل. لاسونه یې ډېر خوځول. نرۍ شونډې یې موسکې وې. کله یې ښي طرف ته کتل او چا ته یې د سلام لپاره لاس پورته کاوه او کله چپ طرف ته. په شنو سترګو کې یې اثرناکه ځلا وه. [«ترلی» لنډه کیسه «د ... فلسفه» له ټولګې ځخه]

په دې بېلګه کې د کرکټر ځینې ظاهري ځانګړنې او ځینې باطني خصوصیتونه بیان شوي دي. جامې، د پوستکي، وېښتانو او سترګو رنګ، جسامت، ونه ... یې ظاهري خصوصیات دي. دا چې موسک وی او هر چا ته د سلام له پاره لاس جګوي، د ده اجتماعي توب ښيي او باطني ځانګړنې یې دي. البته که د یوه کرکټر د ظاهر او باطن په اړه ټول معلومات یوستوي او په یوه

www.eilia.org

ځای کې ولیکو، د لوستونکي زړه ورسره تنګېږي. ښه به دا وي چې د داستان یا بلې لیکنې په اوږدو کې په مختلفو پېښو او صحنو کې کرکټر ورو ورو معرفي کړو. پورته مثال له یوې لنډې کیسې اخیستل شوی دی. کرکټر ایمل نومېږي او لوستونکی د هغه شخصیت هغه مهال سم پېژني چې کیسه تر پایه پورې ولولي.

د کرکټرونو یا وګړو ظاهري بڼه معمولاً په دوو لارو بیانېږي. یوه دا چې د یو چا ټولې ځانګړنې یوستوې بیان کړې؛ مثلاً:

په ونه ټیټ و خو داسې چاغ لکه بېلر. خېټه یې راوتلې وه. غمبوري یې له ډېرې چاغۍ نه پر ژامې راځړېدلي وو. له رنګه تک تور و. مخ یې ګرد لکه دایره، سترګې یې ورې او پوزه یې پېړه وه. د پوزې سر یې د یوه غټ مټک په اندازه و. ږیره یې تر ټټره پورې رسېده او برېتونه یې خرییلي. غاړه یې دومره لنډه وه چې ته وا سر یې په اوږو کې ننوتلی دی. د سر څېرۍ یې پک و خو د ټېکونو له پاسه او په څټ کې یې تار تار ویښته ښکارېده. سپین کمیس پرتوګ یې په خیرو کې زېړبخون شوي وو. په تور واسکټ کې یې سپېره خاپونه وو لکه پر غوړ ټوکر چې دوړې ناستې وي.

دا ډول بیان که اوږد شي، ممکن د لوستونکي زړه تنګ کړي او د «و، وه، وو» فعلونو ډېر تکرار هم بې‌خوندي جوړوي.

د کرکټر د انځورولو بله لاره دا ده چې د کرکټر ځانګړنې د هغه د حرکتونو په ترڅ کې بیان کړې، لکه ښاغلي نصیر احمد احمدي چې په «رڼا» ناول کې دا کار کړی دی. دلته به یې بېلګه وګورې:

« په وره کې یو ګردی سړی ودرېد. دی له ونې ټیټ و، راوتلې ګېډه یې درلوده او پاسنۍ شونډه یې په ګڼو سپینو ویښتو کې پټه وه ... سړي خپل پټکی په غولي کېښود، د ککرۍ تار، تار سپین ویښته یې په خولو لانده وو. بیا یې په خپله ګڼه ږیره کې د ښي لاس لنډې ګوتې تېرې کړې.»

څنګه چې په دې بېلګو کې یې ګورې، کرکټر کښنه هم د صفتونو او تشبیه‌ګانو په مټ کېږي.

لومړی فعالیت: هغه چا ته چې غواړې ظاهري بڼه یې بیان کړې، ښه په ځیر وګوره. سترګې دې پټې کړه او د هغه بڼه له ټولو جزیاتو سره په ذهن کې راژوندۍ کړه. سترګې دې

www.eilia.org

پرانيزه او بيا ورته ځير شه. وګوره چې کوم ټکي درنه هېر وو. هماغو ټکو ته بيا هم وګوره. اوس نو د مناسبو صفتونو او تشبيه‌ګانو په مرسته، د هغه ظاهري ځانګړنې يوستوې وليکه.

دوهم فعاليت: اوس د هماغه کس ظاهري خصوصيتونه په تدريج سره د پېښې يا حرکتونو په ترڅ کې بيان کړه چې له يوستوي حالت څخه راوځي.

که د واقعي کسانو د ظاهري بڼې ليکل ښه تمرين کړې، بيا کولی شې خيالي کرکټرونه هم په کاميابۍ سره وکارې.

۲. باطني ځانګړنې: د کرکټر باطني ځانګړنې يعنې شخصيت، اخلاق، مفکورې او باورونه د هغه په کړو وړو او خبرو اترو کې معلومېږي. لکه دغه فارسي شعر چې وايي:

تا مرد سخن نگفته باشد

عيب و هنرش نهفته باشد

ځينې کسان وي چې په ظاهره کې به يې هر څه ښه برابر وي، ښه لوکس کالي يې اغوستي وي، خو کله چې خبرو ته خوله خلاصه کړي، بيا ګورې چې هېڅ کمال نه لري. داسې هم کېږي چې د چا خبرې ښې وي خو چې کارونو ته يې وګورې، د خپلو خبرو خلاف، په عمل کې چندان سړی نه وي.

په هره توګه، د کرکټر د کړو وړو او خبرو اترو بيان هماغسې کېږي چې د صحنې او مکالمې په برخه کې مو ووېل. د يوه کرکټر د خوی بوی د تشريح کولو له پاره معمولاً له صفتونو څخه کار اخيستل کېږي؛ لکه: هغه ډېر شوم و. کريم مهربانه انسان دی. ګل ببو زړه سواندې ده. جبار سخت غوسه ناک سړی و.

خو که د يوه کرکټر باطني ځانګړنې د صفتونو په مرسته بيان کړو، دا به د هغوی په اړه زموږ قضاوت وي او پر لوستونکو به چنداني اغېزه ونه کړي. که غواړې چې لوستونکي دې پخپله د يوه کرکټر د شخصيت په باره کې قضاوت وکړي، د کرکټر خويونه، باورونه او اخلاق د هغه/ هغې په خبرو او عملونو کې وښيييه.

www.eilia.org

بېلګه

ډاکټر د سپين ږيري ناروغ د وينې د معاينې نتيجه وکتله. ويې ويل: هماغه زما خبره ده. محرقه يې.

نسخه يې وليکله. ناروغ ته يې ورکړه.

ناروغ په ټيټ غږ وويل: ډاکټر صيب! امممممم. دا دوايي به د څو روپيو وي؟

ډاکټر نسخه بېرته واخيسته، څو شېبې يې ورته وکتل. د هرې کرښې په کتلو سره به تر شونډو لاندې بونګېده. په آخر کې يې وويل: يو دوه – دوه نيم زره افغانۍ.

نسخه يې بېرته سپين ږيري ته ورکړه.

ډاکټر پوښتنه وکړه: کاکا، څه کار و بار کوې؟

ناروغ وويل: روز مزدوري کوم، خووو ... که پيدا شي.

ډاکټر وويل: دوايي دې واخله، ښه به شې. خدای مهربانه دی.

ناروغ د زاړه واسکټ له بغلي جېب څخه څو زاړه سلګون نوټونه راوايستل. مخ يې دېوال ته واړاوه. په ځېرو ګوتو يې وګڼلې. څلور دانې وې. پيسې يې بېرته جېب ته کړې. اسويلی يې وکيښ.

ډاکټر مخ بلې خوا ته کړی و خو د سترګو له کونجه يې ناروغ څاره.

ناروغ پاڅېد. ويې ويل: خير يوسې ډاکټر صيب.

دی لا د کتنځي وره ته نه و رسېدلی چې ډاکټر پرې غږ وکړ: کاکا! دوايي دې بيا راوړه چې وېې ګورم.

ناروغ مخ راواړاوه، ويې ويل: ولا ډاکټر صيب، اوس خو پيسې نه لرم. چې پيدا مې کړې، وابه يې خلم.

ډاکټر له ځايه پاڅېد. درې چابک ګامونه يې واخيستل. ناروغ ته يې ځان ورساوه. له لاسه يې نسخه واخيسته.

ناروغ وويل: خير دی ډاکټر صيب، ستا فيس به پرې کړم، نسخه مه رانه اخله.

ډاکټر له وره ووت، ويې ويل: ته راځه.

www.eilia.org

نسخه يې درملتون والا ته ورکړه، ويې ويل: کاکا ته دوايي پوره ورکړه، پيسې يې په ما پسې وليکه.

که دغه بېلګې ته ځير شې، وبه وينې چې د کرکټرونو د معرفۍ لـه پـاره هـيڅ صـفت نـه دی راغلی خو د ناروغ او د ډاکټر د شخصيتونو او وضعيت په اړه دې خپل تصور او قضـاوت جـوړ شـوی دی.

لومړی فعاليت: پورتنۍ بېلګه يو ځل بيا ولوله. د نـاروغ او ډاکـتر خـبرو اتـرو او کـړو وړو تـه ځير شه او د هر يـوه لـه پـاره درې درې صـفتونه وليکـه. مـثلاً د نـاروغ يـو صـفت دا دی چـې هغـه غريب دی.

دوهـم فعاليت: لاندې د يـو څـو کرکټرونـو لـه پـاره مـې صـفتونه راوړي دي. تـه د هـر يـوه صفت د هغه/ هغې په عملونو کې داسې راوښـيه چـې د خيـرمن، مهربـان، ظـالـم، سـخي، ... کلمې په کې رانه شي.

- ❖ خيرمنه ښځه
- ❖ ظالم قوماندان
- ❖ مهربانه نجلۍ
- ❖ سخي دوکاندار
- ❖ غوسه‌ناک موټروان
- ❖ ډارن هلک
- ❖ ريشخند څوان
- ❖ ټوکي سپينږيری

۱. ۷. ليدلوری/Point of View

ليدلوری يعنې پېښو ته له کوم لوري څخه ګورې. په دې کې دوې خبرې دي: سـتا موقعيـت او ستا مفکوره. همدا اوس چې په هر ځای کې يې، تا ته هغه څه ښکارېږي چې مخې ته دې پراتـه دي يا پېښېږي خو څه چې ستا له سـترګو پنـاه دي، درتـه نـه ښـکارېږي. دلتـه سـتا موقعيـت سـتا ليدلوری تعيينوي خو دا چې پېښو يا شيانو ته په کومه سترګه ګـورې، دا هـم د ليـدلوري برخـه ده. په بله وينا ليدلوری يعنې دا چې څه وينې او څنګه يې وينې. دې پېښې ته ځير شه:

www.eilia.org

احمد او محمد په یوه وخت کې یوې حجرې ته ورننوځي. هلته یو سپین ږیری سړی د حجرې په بر سر کې پر چوکۍ ناست دی. اوږده ږیره یې ده او وېښتان یې په تورې پګړۍ کې پټ دي. سپین کالي یې په تن او امسا یې په لاس کې ده. په یوه لیکه کې ځوانان، ماشومان او بوډاګان ولاړ دي. یو یو کس په وار سره سپن ږیري ته ورځي، مخې ته یې سجده کوي. پښې یې ښکلوي. لاس یې مچوي او پر سترګو یې موښي. بیا د کوټې له دېوال سره د نورو کسانو په څنګ کې کېني. په لیکه کې ټول ولاړ کسان چې دا وار تېر کړي او کېني، بیا ذکر شروع کېږي. «هی، هو، الله هو» نارې کوي او سر او سټه وړاندې وروسته خوځوي. بیا د دې کسانو له منځه یو تن راپاڅي او په لوړ غږ د «هل و هو» نارې کوې او ګرد تاوېږي راتاوېږي. سترګې یې د کوټې چت ته نیولې دي او لکه بړبوکۍ ځرخېږي، ځرخېږي، ځرخېږي. وار په وار سره تېزېږي او په آخر کې ګرېوان په دواړو لاسو راشکوي او خپل کمیس تر لمنې پورې څیروي. بیا نور کسان پاڅېږي او هغه راټینګوي.

پېښه هماغه ده چې پورته مو ولوسته. اوس نو په دې دوو کسانو کې چې دې حجرې ته تللي دي او دا پېښه یې لیدلې ده، احمد صوفيوزمه سړی دی او په پیرانو عقیده لري خو محمد دا کارونه غیرشرعي ګڼي. همدا پېښه به د دواړو له لیدلوریو جلا جلا ولیکو.

الف. د احمد له لیدلوري:

قربان یې شم، د پیر صاحب حجرې ته تللی وم. محمد هم راسره و. پیر صاحب مبارک نو داسې نوراني و چې له مخ څخه یې نور ورېده. پیر صاحب د کوټې په بر سر کې پر مبارکه چوکۍ ناست و. مریدان ورته په لیکه کې ولاړ وو. یو یو به د مبارک مخې ته تعظیم وکړ. مبارکې پښې به یې ښکل کړې. مبارک لاسونه به یې مچو کړل او بیا به د نورو مریدانو په خوا کې کېناستل او د کوټې یوه دېوال ته به یې ډډه ولګوله. دا څومره بختور کسان دي چې د پیر صاحب زیارت یې په نصیب شوی دی. ترې جار مې کړې، پیر صاحب نو پر مریدانو دومره مهربانه دی چې ټولو ته یې اجازه ورکړه چې خپلې شونډې او سترګې د ده مبارک په پښو او لاسونو متبرکې کړي. بیا نو ذکر شروع شو. اخ چې څومره راباندې ښه لګېده. «هی، هو، الله هو» دې نارو داسې اثر راباندې وکړ چې د بدن ویښتان مې نېغ ودرېدل. زړه مې په ټوپو و. په رګونو کې مې عشق جاري و، د پیر صاحب عشق. بیا نو یو مرید جذباتي شو. راپاڅېد او ګډ شو. څومره بختور مرید و. که په چا

www.eilia.org

باندې د پير صاحب خاص نظر نه وي، هغه هېڅ کله نه جذباتي کېږي. نو دا مريد سخت بختور و. دومره جذباتي شو چې وڅرخېد، وڅرخېد، وڅرخېد او بيا يې ګرېوان ته لاس واچاوه، خپل کميس يې تر لمنې پورې يې وشکاوه. خو افسوس چې نورو مريدانو هغه غريب راټينګ کړ او پرې يې نه ښود چې د جذبې کيف يې پوره شي.

ب. د محمد له ليدلوري:

له يو چا سره يوې حجرې ته تللی وم خو په تلو پښېمانه شوم. داسې خرافاتي کارونه مې وليدل چې نه په شرع کې شته، نه په عقل کې. يو سپين ږيری چې پير پير يې باله، د کوټې په بر سر کې پر چوکۍ ناست و. ښه اوږده ږيره يې وه خو داسې په کبر ناست و چې ته وا فرعون دی. يو څو جاهل او له دينه ناخبره کسان ورته په ليکه کې ولاړ وو. هر يوه به په وار سره ورته سجده کوله. خدای دې يې غرق کړي چې دومره هم نه پوهېږي چې سجده يوازې الله ته کېږي، بنده ته نه کېږي. بيا به يې د پير خيرنې پښې ښکلولې، لاسونه به يې داسې مچو کول او پر خپلو سترګو يې موښل چې ته وا بالاتشبيه قرآن شريف وي. دا خو يې لا څه کوې چې وروسته يې د لېونيانو غوندې شور جوړ کړ: «هی، هو، الله هو» الله هو مو ملا ماته کړه، دا نو څه شی شو؟ بيا نو يو چرسي غوندې ببر سری راپاڅېد. داسې ګرد تاوېده او څرخېده چې ته وا پېريان پرې ناست دي يا خو کوم لېونی دی چې پړې يې شکولي دي. وڅرخېد، وڅرخېد، وڅرخېد او بيا يې ګرېوان ته لاسونه بند کړل، خپل کميس يې تر لمنې پورې وشکاوه. خدای خبر چې څومره نور لېونتوب به يې کاوه خو ښه شو چې نور جاهلان راپاڅېدل او هغه يې راټينګ کړ.

پېښه يوه ده خو پاس د روايت درې بڼې وينې. په اول روايت کې يوازې يوه پېښه بيان شوې ده. راوي (څوک چې پېښه بيانوي) نه ورته ښه وايي، نه بد. هغه يوازې هغه څه بيانوي چې ليدلي اورېدلي يې دي او خپل نظر راته نه وايي. دوهم روايت احمد راته کوي. هغه چې پخپله هم په پيرانو عقيده لري، دا هر څه ورته ښه ښکاري او محمد چې د دې شيانو خلاف دی، پېښه بل رقم بيانوي او غندي يې. د دې له پاره چې د ليدلوري اهميت ښه واضح شي، د پېښې دغه برخه په درې واړو روايتونو کې بيا وګوره:

۱. بيا د دې کسانو له منځه يو تن راپاڅي او په لوړ غږ د هل و هو نارې کوي او ګرد تاوېږي راتاوېږي. سترګې يې د کوټې چت ته نيولې دي او لکه برېښوکۍ څرخېږي، څرخېږي، څرخېږي.

www.eilia.org

وار په وار سره تېزېږي او په آخر کې ګرېوان په دواړو لاسو راشکوي او خپل کمیس تر لمنې پورې څیروي. بیا نور کسان پاڅېږي او هغه راټینګوي.

۲. بیا نو یو مرید جذباتي شو. راپاڅېد او ګډ شو. ځومره بختور مرید و. که په چا باندې د پیر صاحب خاص نظر نه وي، هغه هېڅ کله نه جذباتي کېږي. نو دا مرید سخت بختور و. دومره جذباتي شو چې وڅرخېد، وڅرخېد، وڅرخېد او بیا یې ګرېوان ته لاس واچاوه، خپل کمیس یې تر لمنې پورې وشکاوه. خو افسوس چې نورو مریدانو هغه غریب راټینګ کړ او پرې یې نه ښود چې د جذبې کیف یې پوره شي.

۳. بیا نو یو چرسي غوندې ببر سرى راپاڅېد. داسې ګرد تاوېده او څرخېده چې تا وا پېریان پرې ناست دي یا خو کوم لېونی دی چې پړي یې شکولي دي. وڅرخېد، وڅرخېد، وڅرخېد او بیا یې ګرېوان ته لاسونه بند کړل، خپل کمیس یې تر لمنې پورې وشکاوه. خدای خبر چې څومره نور لېونتوب به یې کاوه خو ښه شو چې نور جاهلان راپاڅېدل او هغه یې راټینګ کړ.

لومړی فعالیت: په ټلوېزیون کې یوه نجلۍ/ ښځه سندره وایي. سر یې لوڅ دی. اوږد تنګ کمیس یې اغوستی دی چې د بدن لوړې ژورې یې اوچتې ښکاري. له سندرې سره لړه لړه ګډېږي هم. ډېر سینګار یې کړی دی. هغه کتونکي چکچکو ته رابولي او پر شونډو یې موسکا ده. مخامخ ډېر خلک ورته ناست دي، سړي، ښځې، هلکان او نجونې. ټول خاندي خوشحالي کوي، چکچکې وهې او ځینې یې نارې کوي او شپېلکې وهي. یو نیم ځوان د سندرې په منځ کې راپاڅي او ګډېږي.

اوس نو:

۱. دغه پېښه د هغه چا له لیدلوري بیان کړه چې سخت مذهبي دی. سندرې او موسیقي ورته حرامه ښکاري. سندرو ته کېناستل او چکچکې وهل او نڅا کفري اعمال بولي.

۲. همدغه پېښه د داسې کس له لیدلوري ولیکه چې موسیقي او نڅا ته د هنر په سترګه ګوري، خوشحالي، شور او هیجان د روغتیا په ګټه بولي او په دې باور دی چې هنر د انسان د ذوق د خړوبولو له پاره مهم دی.

دوهم فعالیت: یوه داسې دردوونکې خاطره دریاده کړه چې چا خپه کړی وې او ته فکر کوې چې سل په سلو کې ګرم هغه و او تا هېڅ ګناه نه درلوده. لومړی هغه پېښه څنګه چې تا

www.eilia.org

احساس کړې ده، وليکه. د هغه کس په اړه خپل نظر او خپل احساسات بيان کړه. وروسته هماغه پېښه د هغه بل کس له ليدلوري وليکه. د هغه په سترگو پېښې ته وگوره او فکر وکړه چې هغه به ستا په اړه څه نظر لري او د خپل کار له پاره به څه دليلونه لري.

يادونه

د روايت لومړۍ بڼه، هغه چې راوي د کامرې غوندې يوازې هغه څه راښکاره کوي چې پېښ شوي دي او د ښه يا بد قضاوت يې لوستونکو ته پرېږدي، د تخيلي او غيرتخيلي ژانرونو دواړو له پاره په کارېږي، په تېره بيا کله چې واقعي ژانرونه يعنې خاطره، يونليک، ژوندليک او گزارش ليکې؛ بهتره ده چې په همدې بڼه يې وليکې خو علمي مقاله بايد خامخا په همداسې ناپلوي نثر وليکل شي.

که د تخيلي ژانرونو يعنې لنډې کيسې، ډرامې، ناول ... د ليکلو شوق لرې نو دا بايد زده کړې چې څنگه د بل چا په سترگو پېښو ته وگورې. دا کار کټ مټ د تمثيل غوندې دی. تکړه ممثل هم د غله نقش ډېر ښه لوبوي او هم د پوليس. تکړه ليکوال واقعيتونه د نورو له ليدلوري هم بيانولی شي او له خپل ليدلوري هم او ان کولی شي عين پېښه له متضادو ليدلوريو بيان کړي.

۱. ۸. روايت/ Narrative

هر متن چې لولې، داسې احساس کوې چې يو څوک درته خبرې کوي. په همدې وجه د داستاني ژانرونو بيان ته روايت ويل کېږي او هغه چا ته چې يوه پېښه روايت کوي، راوي وايو.

لومړی فعاليت: دغه درې بېلگې ولوله او د روايتونو توپير ته يې ځير شه.

۱. راباندې ناوخته و. په بيړه مې جامې بدلې کړې. جورابې او بوټونه مې ژر ژر په پښو کړل. له کوره راووتم. چابک گامونه مې واخيستل او پاخه سړک ته مې ځان ورساوه. هر موټر چې تېرېده، ډک به و. يوه ټکسي راغله. لاس مې ورته ونيو. ټکسي ودرېده. د کرايې پوښتنه مې و نه کړه، په زړه کې مې وويل چې دا يې شل دېرش افغانۍ زياتې اخيستې، مقصد چې ژر مې ورسوي. دفتر ته چې ورسېدم، پوښتنه مې وکړه: کرايه دې څو شوه؟

www.eilia.org

جېب ته مې لاس کړ. تش و. په همدې وخت کې مې رایاده شوه چې بټوه مې په کور کې پاتې ده. حیران شوم چې اوس به څه کوم. گورم چې همکار مې له دفتره راووت. سخت خوشحاله شوم. غږ مې ورباندې وکړ: جمیله! یو دوه سوه افغانۍ راکړه.

۲. وربانديې ناوخته و. په بېړه یې جامې بدلې کړې. جورابې او بوټونه یې ژر ژر په پښو کړل. له کوره ووت. چابک گامونه یې واخیستل او پاخه سړک ته یې ځان ورساوه. هر موټر چې تېرېده، ډک به و. یوه ټکسي راغله. لاس یې ورته ونیو. ټکسي ودرېده. د کرایې پوښتنه یې ونه کړه. په زړه کې یې وویل چې دا یې شل دېرش افغانۍ زیاتې اخیستې، مقصد چې ژر مې ورسوي. دفتر ته چې ورسېد، پوښتنه یې وکړه: کرایه دې څو شوه؟

جېب ته یې لاس کړ. تش و. رنگ یې والوت. اوتر اوتر یې دې خوا اخوا وکتل. بټوه یې په کور کې پاتې وه. یو همکار یې له دفتره راووت. د هغه په لیدو موسکی شو. غږ یې ورباندې وکړ: جمیله! یو دوه سوه افغانۍ راکړه.

۳. درباندې ناوخته و. په بیړه دې جامې بدلې کړې. جورابې او بوټونه دې ژر ژر په پښو کړل. له کوره راووتې. چابک گامونه دې واخیستل او پاخه سړک ته دې ځان ورساوه. هر موټر چې تېرېده، ډک به و. یوه ټکسي راغله. لاس دې ورته ونیو. ټکسي ودرېده. د کرایې پوښتنه دې و نه کړه، په زړه کې دې وویل چې دا یې شل دېرش افغانۍ زیاتې اخیستې، مقصد چې ژر مې ورسوي. دفتر ته چې ورسېدې، پوښتنه دې وکړه: کرایه دې څو شوه؟

جېب ته دې لاس کړ. تش و. په همدې وخت کې دریاده شوه چې بټوه دې په کور کې پاتې ده. حیران شوې چې اوس به څه کوې. گورې چې همکار دې له دفتره راووت. سخت خوشحاله شوې. غږ دې ورباندې وکړ: جمیله! یو دوه سوه افغانۍ راکړه.

راوي درې ډوله وي. هغه راوي چې د متکلم په ژبه روایت کوي اول گړی راوي بلل کېږي. دغه راوي خپله کیسه درته کوي، لکه لومړی بېلگه. هغه راوي چې د بل چا کیسه کوي، دربیمگړی راوي دی. دی په خپله د روایت په پېښو کې دخیل نه وي او نقش په کې نه لري بلکې پر بل چا تېره شوې پېښه بیانوي، لکه دوهمه بېلگه. په دریم مثال کې راوي ستا کیسه کوي. د هغه مخاطب ته یې او کله یې چې روایت لولې، فکر کوې چې پر تا باندې تېره شوې پېښه بیانوي. دغه راوي دوهم گړی راوي دی.

www.eilia.org

کله چې خپله خاطره، یونلیک یا ژوندلیک لیکو، روایت مو د اول ګړي راوي وي. کله چې د بل چا په اړه څه لیکو مثلاً د بل چا ژوندلیک یا کیسه لیکو، دریم ګړی راوي غوره وو. په داستاني ادبیاتو کې که چېرې کیسه د هغه چا له خولې کوو چې پخپله د کیسې کرکټر وي، راوي به مو اول ګړی وي. دا کرکټر معمولاً، خو نه همېشه، د کیسې اتل یا مرکزي کرکټر وي. خو که یو داستان د داسې کس له خولې بیانوو چې په کیسه کې دخیل نه وي او د کیسې پېښې او کرکټرونه لکه یو نندارچي له پاسه یا له لرېویني، راوي به یې دریم ګړی وي. اکثره داستانونه یا د اول ګړي روایت وي یا د دریم ګړي. داسې داستانونه خورا کم دي چې راوي یې دوهم ګړی وي او کله چې داستان لولې، فکر کوې چې ستا کیسه کوي. مقالې بیا معمولاً د دریم ګړي راوي په ژبه لیکل کېږي.

دوهم فعالیت: د اول ګړي او دریم ګړي راویانو د روایت دغه برخه بیا ولوله او توپیر ته یې ښه ځیر شه.

اول ګړی راوي: جېب ته مې لاس کړ. تش و. په همدې وخت کې مې رایاده شوه چې بټوه مې په کور کې پاتې ده. حیران شوم چې اوس به څه کوم. ګورم چې همکار مې له دفتره راووت. سخت خوشحاله شوم. غږ مې ورباندې وکړ: جمیله! یو دوه سوه افغانۍ راکړه.

دریم ګړی راوي: جېب ته یې لاس کړ. تش و. رنګ یې والوت. اوتر اوتر یې دې خوا اخوا وکتل. بټوه یې په کور کې پاتې وه. یو همکار یې له دفتره راووت. د هغه په لیدو موسکی شو. غږ یې ورباندې وکړ: جمیله! یو دوه سوه افغانۍ راکړه.

څه فکر کوې چې په راویتونو کې دا توپیر ولې راغلی دی؟

خپل دلیل/ دلیلونه په کتابچه کې ولیکه.

دریم فعالیت: دغه بېلګه ولوله او بیا یې د اول ګړي راوي له خولې بیان کړه، داسې چې راوي یې ابراهیم وي.

«هغوی لاړل او ابراهیم کور ته راغی.

بلنداژ ته ورکښته شو.

ببو سونګېده.

ټول غلي وو.

ابراهیم یې څنګ ته کېناست: ببو! ولې ژاړې؟

www.eilia.org

ببو د تور پړوني په پیڅکه اوښکې وچې کړې، ویې ویل: خدای دې یې وبخښي. څومره ښه سړی و.

ابراهیم ورغبرگه کړه: تېر کال منی دې په زړه دی. په خپله کراچۍ کې یې لرگي راته راوړل. غریب و خو غیرتي. یوه روپۍ یې رانه وانه خیسته.»

څلورم فعالیت: دا بل مثال د اول گړي راوي روایت دی. ته یې د درېم گړي راوي په روایت واړوه.

«د عاشقان و عارفان مکتب ته تلم. په صنف کې راسره یو څو تنه هندوان او سیکهان هم وو. دوی به د قرآن کریم په ساعت کې له صنفه وتل. کله کله به مو هغوی ځورول. سیکهه ماشومان د سر ویښتان د سر په څېړۍ کې لکه غوندواره تړي. نه پوهېږم چا دا خبره کړې وه چې دوی په لونگۍ کې کچالو پټوي. زما زړه ته هم لوېدلې وه چې رښتیا به وي. د دوی لونگۍ ته به مې لاس اچاوه چې راوباسه کچالو دې. دوی به رانه تښتېدل. یوه ورځ یې سرمعلم ته شکایت وکړ. سرمعلم په چپړاسي باندې قف پایي کړم. داسې یې ووهلم چې بیا نه پوهېدم پر ځمکه روان یم که پر سکروټو. ان بوټونه مې په پښو کې تنگ شوي وو. خو سبا بیا هغه زه وم، هغه د سردار زامن.»

دوهمه برخه

۲. پراګراف او مقاله

۲. ۱. پراګراف/ Paragraph

پراګراف د هر نثري متن واحد دی. پراګراف څو جملې دي چې یوه اصلي مفکوره بیانوي. د پراګراف هره جمله باید د اصلي مفکورې لـه شرحې او بیان سره مرسته وکړي. پراګراف باید داخلي انسجام ولري او د جملو تر منځ یې منطقي تړاو وي. یو پراګراف کېدای شي ډېرې جملې ولري خو که ډېر اوږد شي د لوستونکي زړه تنګوي.

هر پراګراف درې برخې لري: موضوعي یا اساسي جمله، ملاتړې جملې، او رانغاړونکې جمله. موضوعي جمله د پراګراف اصلي موضوع مطرح کوي. په حقیقت کې موضوعي جمله یوه ادعا کوي او یا یوه خبره کوي. ورپسې جملې ملاتړې جملې بلل کېږي چې په موضوعي جمله کې د شوې ادعا د اثبات له پاره دلیلونه، شواهد، مثالونه، ثبوتونه او د نورو وینـاوې رانغاړي او یا د موضوعي جملې په اړه نور معلومات او تفصیل وړاندې کوي. ملاتړې جملې باید د لوستونکي د قانع کولو له پاره کافي وي. رانغاړونکې جمله بیا هماغه خبره چې په موضوعي جمله کې شوې ده، په نورو ټکو کوي.

ښه پراګراف لیکل د لیکوالۍ اساس دی. که ښه پراګراف ولیکلی شې، ښه مقاله، رساله او کتاب به هم ولیکې ځکه چې مقالې له پراګرافونو رغېږي او رسالې او کتابونه د مقالو ټولګه وي. نو که غواړې چې ښه نثر لیکونکی شې، د ښه پراګراف لیکل زده کړه.

www.eilia.org

بېلګه

افغان ادبي بهير د ځوانانو په روزلو کې لوی لاس لري. د بهير په اونيزو غونډو کې کره کتنه او مشاعره کېږي، لکچرونه وړاندې کېږي او ورکشاپونه دايرېږي. د ادبياتو محصلان د بهير په غونډو کې عملي کره کتنه زده کوي او د ادبياتو د تيورۍ په اړه خبرې اوري. نوي شاعران او ليکوال د تکړه بهيروالو تجربې خپلوي. ځوانان د ادبياتو او ځينو نورو موضوعاتو په اړه لکچرونه اوري او نوي معلومات ترلاسه کوي. په ورکشاپونو کې بهيروال د ليکوالۍ هنر او تخنيکونه په عملي بڼه زده کوي. د دې دور اکثره نوموتي ليکوال او شاعران په افغان ادبي بهير کې روزل شوي دي. لنډه دا چې افغان ادبي بهير د نوي نسل د فکر او هنر په وده کې مهم نقش لوبولی دی.

تشريح

په پاسني مثال کې لومړۍ جمله موضوعي جمله ده. هغه اساسي مفکوره چې دا جمله يې بيانوي «د ځوانانو په روزولو کې د افغان ادبي بهير نقش» دی. دلته ادعا کېږي چې افغان ادبي بهير د ځوانانو په روزلو کې لوی لاس لري.

وروسته څو نورې جملې د همدې ادعا د اثبات له پاره راغلې دي. دا جملې هغه فعاليتونه چې د افغان ادبي بهير په غونډو کې ترسره کېږي، بيانوي او دا چې د ادبياتو محصلان او ځوان ليکوال او شاعران له دې فعاليتونو څخه څنګه ګټه اخلي، همدارنګه وايي چې اوسني اکثره تکړه او نوموتي ليکوال او شاعران په افغان ادبي بهير کې روزل شوي دي.

وروستۍ جمله، رانغاړونکې جمله ده « لنډه دا چې افغان ادبي بهير د نوي نسل د فکر او هنر په وده کې مهم نقش لوبولی دی.» دا جمله په حقيقت کې هماغه خبره کوي چې په لومړۍ جمله يعنې په موضوعي جمله کې شوې ده.

موضوعي جمله معمولاً د پراګراف په سر کې راځي خو کله کله د پراګراف په آخر کې هم راتلی شي او که داسې شوي وي، رانغاړونکې جمله به خپل ځای موضوعي جملې ته ورکوي او په پراګراف کې به رانغاړونکې جمله نه وي.

هغه مفکوره چې موضوعي جمله يې بيانوي بايد نه ډېره لويه وي، نه ډېره وړه او جزئي. که موضوع لويه وي، په يوه پراګراف کې يې نه شو تشريح کولی. که وليکو چې «په تېرو شلو کلونو کې د افغانستان داستاني ادبيات بڼه غوړېدلي دي.» دا موضوع په يوه پراګراف کې نه ځايېږي.

www.eilia.org

که موضوعي جمله دا وي چې «ور او دروازه سره مترادفې کلمې دي.» دلته د خبرو له پاره څه پاتې شول چې په نورو جملو کې يې وکړو؟ نو د پراګراف موضوعي جمله بايد داسې څه ووايي چې نه ډېره کُلي خبره وي او نه ډېره وړه خبره.

موضوعي جمله بايد تلوسه وزېږوي او لوستونکی د پراګراف د نورو جملو لوستلو ته لېواله کړي. په همدې وجه کله کله موضوعي جمله د پوښتنې په انداز ليکل کېږي. مثلاً د پورتني پراګراف موضوعي جمله داسې هم ليکلی شو: «افغان ادبي بهير د ځوانانو په روزلو کې څومره لاس لري؟» يا «د ځوانانو په روزلو کې د افغان ادبي بهير نقش څه دی؟»

رانغاړونکې جمله د پراګراف مهم ټکي په لنډ ډول بيانوي او موضوعي جمله په متفاوتو کلمو سره بيا تکراروي. رانغاړونکې جمله بايد کومه نوې موضوع يا نوې مفکوره مطرح نه کړي. رانغاړونکې جمله عموماً د اوښتلو په کلمو لکه: نو، بناً، لنډه دا چې، نتيجه دا چې، د پای خبره دا چې ... پيلېږي.

لومړی فعاليت: دغه پراګراف ولوله او موضوعي جمله، اصلي مفکوره، ملاتړې جملې او رانغاړونکې جمله په کې په نښه کړه.

په کلاسيکو غربي نقاشيو کې د شيانو يا کسانو موقعيتونه ځانته معناګانې لري. هغه څه چې د تابلو په ښی او پاسنی برخه کې کښل شوي دي، بر يا مهم دي او کوم شيان چې د تابلو په کينه يا کښتنی ځنډه کې وي، کم اهميته وي. په دې تابلوګانو کې اصل په منځ کې او فروع په حاشيو کې وي. د غرب په کلاسيکو تابلوګانو کې معمولاً نارينه د تابلوګانو په مهمه برخه کې ځای لري او ښځمنې يې په کم اهميته ځنډه کې. همدارنګه مذهبي نښې او سېمبولونه د نرينه‌وو غوندې مرکزي موقعيتونه لري. نو د غربي نقاشانو په کلاسيکو آثارو کې د وګړو يا شيانو موقعيت هسې اټکلي نه وي انتخاب شوی بلکې په ټولنه کې د هغوی اهميت او مقام ته په کتلو سره شوی وي.

دوهم فعاليت: دا بل پراګراف رانغاړونکې جمله نه لري. ته د موضوعي او ملاتړو جملو له مخې ورته يوه مناسبه رانغاړونکې جمله وليکه.

په تابلوګانو کې ځينې شيان سېمبوليکه معنا لري. مثلاً کله کله وينو چې د يوه تابلو په کښتنی برخه کې ښځې او ماشومان ښکاري او لږ اخوا ته مېړې او پسونه انځور شوي دي. بيا

www.eilia.org

د هغوی او د څارويو شاوخوا ته د شپاله په شان لرګينه کټاره راتاوه ده. په داسې تابلوګانو کې هنرمند غواړي ووايي چې د هغه په ټولنه کې ښځې او ماشومان د څارويو هومره کم اهميته دي. دلته کټارې د ايسارولو او محدودولو په معنا دي او هنرمند پر ښځو باندې د ټولنې لګول شوي محدوديتونه انځور کړي دي.

رانغاړونکې جمله:

....

....

درېيم فعاليت: د دې موضوعګانو په اړه موضوعي جملې وليکه.

- ښه ملګری
- د مطالعې ګټې
- زموږ ښه دودونه
- ناوړه چلند
- زما د خوښې سيمه

اوس خپلو موضوعي جملو ته په انتقادي نظر وګوره او دا پوښتنې ځواب کړه:

۱. جمله دې د موضوع په اړه يوه اصلي مفکوره لري؟

۲. جمله دې واضحه او روانه ده؟

۳. جمله دې کشش لري او لوستونکي ته تلوسه پيدا کوي؟

۴. په جمله کې کومه ادعا شوې ده؟

۵. جمله دې داسې څه لري چې ملاتړې جملې يې بايد تشريح کړي، مثالونه او دليلونه ورته راوړي او اثبات يې کړي؟

څلورم فعاليت: د دغو درېيو موضوعي جملو له پاره ملاتړې جملې او نتيجه وليکه.

- د فېسبوک ډېر کارول تاوان لري.
- فيزيکي لوبې د ماشومانو له بدني او ذهني ودې سره مرسته کوي.
- ښه استاد کومې ځانګړنې لري؟

پنځم فعاليت: د پورتنيو موضوعګانو په اړه خپل ليکلي پراګرافونه وارزوه او وګوره چې:

۱. ملاتړې جملې د اصلي مفکورې د اثبات او توضيح له پاره کافي دي؟

۲. ملاتړې جملې لوستونکي قانع کولی شي؟

۳. په ملاتړو جملو کې راغلي دلیلونه او شواهد منطقي او واقعي دي؟

۴. ملاتړې جملې انسجام لري؟

۵. ملاتړې جملې یوه له بلې سره منطقي تړاو لري که نه؟

٦. رانغاړونکې جمله اصلي مفکوره په نورو ټکو تکراروي؟

www.eilia.org

۲. ۱. ۱. د پراګراف لیکلو پړاوونه

۱. تر لیکلو مخکې پړاو

په دې پړاو کې د پراګراف لیکلو له پاره یوه موضوع غوره کوې او په باره کې یې معلومات، مفکورې او خبرې راټولوې. د موضوع په اړه مفکورې او خبرې په څو لارو راټولولی شې. که موضوع علمي یا د بل چا په اړه وي، باید لومړی دا معلومه کړې چې کوم اړخونه به یې څېړې. بیا د هماغو برخو په اړه یې مطالعه وکړه او یادښتونه واخله. که موضوع شخصي یا ستا د کور کلي په اړه یا داسې څه وي چې معلومات یې ستا په ذهن کې تیار پراته دي نو د مغزي باران له میتوده کار واخله. داسې چې د کاغذ په سر کې موضوع یا عنوان ولیکه او بیا د موضوع په اړه هره کلمه او هر خبره چې دې په ذهن کې تېرېږي، ویې لیکه. په دې پسې مه ګرځه چې دا کلمې او خبرې به دې د پراګراف د لیکلو پر مهال پکارېږي که نه. هر څه چې دریادېږي، ویې لیکه.

لومړی فعالیت (د مفکورو مغزي باران)

د پراګراف موضوع ده: هغه څوک چې زما په بریاوو کې لوی لاس لري. د هغو کسانو لست جوړ کړه چې ستا په بریاوو کې یې مهم نقش لرلی دی؛ مثلاً:

پلار نیکه تره مور

مشر ورور ملګری د تره زوی شاه‌ولي خان (زما معلم)

اوس په دې منځ کې یو کس انتخاب کړه. فرضاً دا کس ستا پلار دی. اوس د پلار په باره کې چې هره خبره ذهن ته درځي، پر کاغذ یې ولیکه؛ لکه دا:

بې سواده خواري کښ (د خلکو دهقاني)

غریب صادق او امانت کاره

پخپله به یې سپوره خوړله خو مور ته به یې شیدې مستې راکولې

تناکي لاسونه او چاودې پښې

مهربانه (مور یې نه وهلو)

ښار یې نه و لیدلی ډېر نه غږېده

مکتب کې یې شامل کړم کیسې به یې راته کولې

د چا حق یې نه خواړه نفلي روژې

په اخترونو کې جامې د درسونو پوښتنه

درسونو ته به یې هڅولم		تربیه

دوهم فعالیت

اوس هغه ټکي چې د پلار په اړه دې لیکلي دي، بیا ولوله او وګوره چې کوم یې د موضوع بیانولو ته په کارېږي او کوم یې باید پرېږدې. هغه ټکي چې نه غواړې په پراګراف کې یې ولیکې، کرښه پرې وکاږه. په انتخاب کې باید دقیق وې او یوازې هغه څه باید انتخاب کړې چې اصلي موضوع پرې توضیح کېدای شي؛ مثلاً:

بې سواده		خواري کښ (د خلکو دهقاني)
غریب		صادق او امانت کاره
پخپله به یې سپوره خوړله خو موږ ته به یې شیدې مستې راکولې
تڼاکې لاسونه او چاودې پښې
مهربانه (موږ یې نه وهلو)
ښار یې نه و لیدلی		ډېر نه غږېده
مکتب کې یې شامل کړم		کیسې به یې راته کولې
د چا حق یې نه خواړه		نفلي روژې
په اخترونو کې جامې		د درسونو پوښتنه
درسونو ته به یې هڅولم		تربیه

www.eilia.org

۲. د معلوماتو او مفکورو ترتيبول

په دې پړاو کې هغه معلومات او مفکورې چې د پراګراف د ليکلو له پاره دې راټول کړي دي، په څو ډولو ترتيب او تنظيم کړه. هره ډله به يې يوه اساسي مفکوره (main idea) شي او دغه ټولې اساسي مفکورې به د اساسي موضوع په توضيح کې مرسته وکړي. پاسنۍ بېلګه به راواخلو او معلومات به يې ترتيب کړو:

زما پلار زما په برياوو کې لوی لاس لري ځکه چې:

۱. تعليم

- پخپله بې‌سواده و خو په ما باندې يې ښه تعليم وکړ.
- هر وخت به يې د درسونو پوښتنه راڅخه کوله.
- درسونو ته به يې هڅولم.

۲. اخلاق

- غريب و خو صادق او امانت کاره.
- موږ يې نه وهلو.
- کيسې به يې راته کولې.

۳. فداکاري

- پخپله به يې سپوره خوړله.
- په اخترونو کې به يې ځان ته جامې نه کولې.

۴. زيار

- خواري کښ و او د زيار ايستلو درس يې راکړ.

په پاسنۍ بېلګه کې څلور عمده مفکورې ترتيب شوې. اوس بايد پر دې فکر وشي چې کومه يې بايد په اول سر کې راشي، کومه ورپسې او کومه په آخر کې. دا انتخاب بايد منطقي وي.

۳. د پراګراف خاکه

په دې پړاو کې له راټولو شويو او ترتيب شويو معلوماتو او مفکورو څخه پراګراف ليکل کېږي. عنوان، موضوعي جمله، ملاتړې جملې او رانغاړونکې جمله ورته جوړېږي؛ لکه:

www.eilia.org

زما پلار او زما بریاوې

زما پلار زما په بریاوو کې لوی لاس لري. پلار ښه تعلیم رابندې وکړ، ښه تربیه یې راکړه، د زیار ایستلو درس یې راکړ او له نورو سره خواخوږي او مهرباني یې رازده کړه. پلار مې پخپله بې سواده و خو زه یې په مکتب کې شامل کړم. هره شپه به یې رانه پوښتنه کوله چې نن مو په مکتب کې څه زده کړل. نورو کلیوالو به د غنم‌لو په وخت کې خپل زامن مکتب ته نه پرېښودل او لو به یې وربانديې کاوه خو زما پلار به ویل چې مکتب به نه قضا کوې. پلار مې غریب و خو د بل مال ته به یې سترګې نه وې. هغه خواري کوله. د نورو دهقاني به یې کوله، لاسونه به یې هر وخت تناکي وو خو په حرام مال به یې لاسونه نه ټکورول. مور ته به یې ویل: «حرامه ګوله به له ستوني نه تېروئ.» پلار مې مهربانه انسان و. مور به یې نه وهلو. لکه ملګري به یې را ته کیسې کولې. ما له پلار څخه دا زده کړل چې څنګه د نورو په اړه فکر وکړم. هغه به تر ځان مور ته ډېر پام کاوه. پخپله به یې سپوره ډوډۍ خوړله خو پر مور به یې شیدې او مستې خوړې. پخپله به یې یوه جوړه جامې درې څلور کال اغوستلې خو مور ته به یې په هر اختر کې نوې جامې کولې. دا چې پلار رابندې ښه تعلیم وکړ نو په آسانۍ سره مې کار پیدا کړ. هغه زیارکښ، صادق او امانت کاره روزلی یم نو اداره مې له کاره خوشحاله ده او ورځ تر بلې په کې ترقي کوم. همدارنګه دا چې پلار مې له نورو سره خواخوږي رازده کړې ده، له همکارانو او دوستانو سره مې اړیکي ښه دي او پر هغوی ګران یم او دا ټول زما د پلار له برکته دي.

فعالیت:

١. په پاسني پراګراف کې موضوعي جمله او رانغاړونکې جمله وښیه.
٢. پخپله ورته نوې موضوعي او رانغاړونکې جملې ولیکه.
٣. د عمده مفکورو ترتیب یې وارزوه.

www.eilia.org

۴. د پراګراف د خاکې ایډیټ

په دې پړاو کې د پراګراف خاکه د ژبې، ګرامر، او ترتیب او تنظیم په لحاظ ایډیټ کېږي.

لیکوال باید وګورې چې:

۱. د کلمو املأ او د جملو ترتیب او اوډون یې سم دی؟

۲. د متن ژبه یې ساده، واضحه، روانه او ښایسته ده که نه؟

۳. کوم فعلونه، صفتونه، قیدونه یې مناسب نه دي او باید بدل شي؟

۴. معلومات او عمده مفکورې یې په منطقي ترتیب راغلي دي که نه؟

۵. کله چې پراګراف بل چا ته لولي، هغه یې په مفهوم او مطلب سم پوهېږي که نه؟

۵. د پراګراف له سره لیکل

تر ایډیټ وروسته پراګراف له سره لیکل کېږي او که کومه نیمګړتیا په کې پاتې وي، هغه هم لرې کېږي.

یادونه: پاخه لیکوال مجبور نه دي چې ټول پورتني پړاوونه عملي کړي. دوی کولی شي چې خپل معلومات او مفکورې مخامخ په پراګراف کې ولیکي او ته هم که د لیکلو ډېر تمرین وکړې، همداسې به وکولی شې.

۲. ۱. ۲. د پراګراف ډولونه

پراګرافونه لـه لويـه سره درې ډولـه دي. ۱) معلومـاتي پراګـراف، ۲) روايتـي پراګـراف، ۳) اقناعي پراګراف. معلومـاتي پراګـراف حقـايق او معلومـات وړانـدې کـوي. روايتـي پراګـراف د يـوې پېښې کيسه راته کوي. اقناعي پراګراف يو نظر يا مفکوره بيانوي، يا مو د يـوه فکـر او بـاور منلـو تـه هڅوي.

د پراګراف هره ډله بيا څو نور ډولونه لري چې په دې ډياګرام کې يې ګورې.

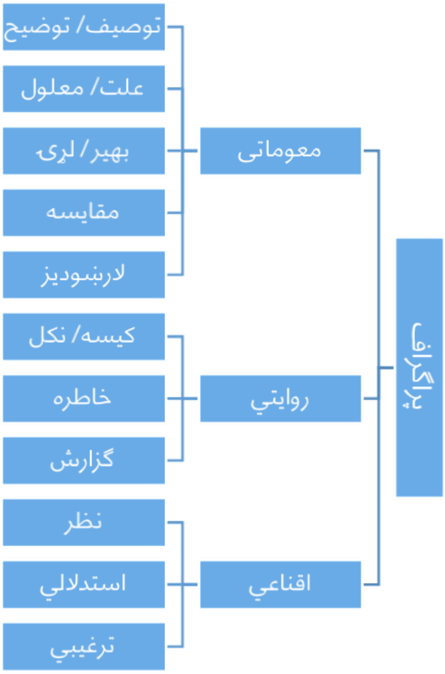

دلته به د پراګراف د هرې ډلې څو نمونې وړاندې شي.

۱. توضيحي پراګراف/ Expository Paragraph

دا ډول پراګراف د يوې موضوع پـه بـاره کـې معلومـات د توضيـح او تشريـح پـه بڼـه وړانـدې کوي. معلومات بايد دقيق، واضح او په روانه ژبه وي. د دې ډول پراګـراف تـر ليکلـو مخکـې بايـد د دې پوښتنو په اړه فکر وکړو: دا معلومات ولې ليکم؟ چا ته يې ليکم؟ څنګه يې بايد وليکم؟

www.eilia.org

- د «ولې يې ليکم؟» پوښتنه ليکوال مجبوروي چې د موضوع د اهميت په باره کې فکر وکړي يعنې دا معلومات څومره ګټور دي او زما د مخاطب په کوم درد به ولګېږي. هوښيار ليکوال داسې معلومات انتخابوي چې مخاطبانو ته يې خير ورسوي، ښو ته يې وهڅوي، په عملي ژوند کې ورته په کار شي او ستونزه يې پرې لرې شي. دنيا له معلوماتو ډکه ده خو د دغو خورا ډېرو معلوماتو له منځه انتخاب دقت غواړي. يو حکايت دی وايي چې يو سړی يوه حکيم ته ورغی. ورته يې وويل: يوه خبره مې درته کوله.

حکيم وويل: څه چې راته وايې، رښتيا دي؟

سړي وويل: امممم. رښتيا او دروغ خو يې راته نه دي معلوم.

حکيم پوښتنه وکړه: د خير خبره ده که د شر؟

سړي ځواب ورکړ: د خير خبره خو نه ده.

حکيم وويل: نو داسې خبره ولې راته کوې چې رښتيا او دروغ يې نه دي معلوم او د چا خير هم په کې نشته؟

نو که معلومات سم او رښتياني هم وي خو د ټولنې په زيان وي، ليکل يې نه دي په کار.

- «چا ته يې ليکم؟» د ليکوال مخاطب معلوموي. هر ډول ليکنه چې کوو بايد مخاطب مو مشخص وي. د مخاطب عمر، سويه، او د معلوماتو کچه بايد په پام کې ونيسو. د وړو ماشومانو له پاره ليکنه بايد په ډېره ساده ژبه او لنډو جملو وليکل شي. انتزاعي او مجرد مفاهيم ورته ونه ليکل شي او داسې کلمې بايد په متن کې نه وي چې ماشوم پرې نه پوهېږي. د ماشومانو له پاره ساده مثالونه او عيني مفاهيم بايد راوړل شي. همدارنګه عامو خلکو ته ليکل له هغو ليکنو بايد توپير ولري چې مسلکي کسانو ته يې کوو. طبي معلومات د طب د محصلانو له پاره په علمي ژبه او د طب په اصطلاحاتو ليکل کېږي خو عامو خلکو ته په عامه او آسانه ژبه. همدارنګه د متن اوږدوالی هم په مخاطب پورې فرق کوي. د ماشومانو له پاره متنونه بايد لنډ وي خو د لويانو يا د مسلکي کسانو له پاره تفصيلي معلومات په کار وي. هغو تجارتي اعلانونو او د مختلفو ادارو پيغامونو ته ځير شه چې په راډيوګانو او ټلويزيونو کې خپرېږي. عام خلک به د دې پيغامونو په مفهوم پوه شي؟

www.eilia.org

- «ځنګه لیکل» په موضوع او مخاطب دواړو پورې اړه لري. هره موضوع د لیکلو خپل طرز غواړي او دا هم چې د چا له پاره لیکل کېږي، باید په پام کې ونیول شي. په ټوله کې لیکنه باید په زړه پورې وي. ژبه یې ساده، روانه او خوندوره وي. لیکنه باید داسې تلوسه ولري چې لوستونکی یې تر پایه پورې په خوند ولولي. که موضوع هر څومره په زړه پورې او ګټوره هم وي خو د لیکنې ژبه یې ستومانوونکې وي، څوک یې نه لولي.

بېلګه

منډیګک د افغانستان د پنځه زره کلن تمدن ثبوت دی. له میلاد څخه ۳۵۰۰ تر ۳۰۰۰ کاله پخوا یعنې له نن څخه پنځه – پنځه نیم زره کاله مخکې، دلته یو تمدن ایجاد شوی و. ډېر خلک دلته په یوه سیمه کې اوسېدل، کورونه او معبدونه یې جوړ کړي وو، کر کیله یې کوله او هنر یې ایجاد کړی و. دا ټول د تمدن نښې او ځانګړنې دي. د منډیګک د اوسېدونکو هنر له دې معلومېږي چې پر کولالي لوښو یې د پیچک ګل او ښکلي هندسي شکلونه کښلي وو. دوی له خټو څخه د انسان څېرې یا مجسمې جوړې کړې وې. په دې مجسمو کې یوه د اناهیتا وه. اناهیتا د پخوانیو آریاییانو الهه وه. دوی باور درلود چې اناهیتا بارانونه اوروي او ځمکه شېرازه کوي. د منډیګک په راسپړل شویو خونو کې یوه خونه تر نورو لویه ده او د سالون بڼه لري. داسې ښکاري چې دا به د هاغه وخت د واکمنانو دفتر و او د اداري چارو له پاره به کار ځنې اخیستل کېده. د دې خونې تهدابونه په ځینو ځایونو کې راوتلې او په ځینو ځایونو کې ننوتلې برخې لري یعنې دوی د ودانۍ ښکلا ته هم پام کاوه. له دې ځای څخه د مختلفو دورو آثار کشف شوي دي. د نوي ډبرپېر، د مسو ـ ډبر پېر او نورو دورو آثار په کې موندل شوي دي، لکه له مسو څخه جوړې شوې ګانې، کولالي لوښي، د اوبدلو وسایل، د کر کیلې سامان، د غَلو دانو کندوان، او ډبرینې مجسمې. نو د منډیګک په کشف او راسپړلو سره، دا ثابته شوه چې افغانستان د تمدن پنځه زره کلن تاریخ لري.

لومړی فعالیت: پورتنی پراګراف یو ځل بیا ولوله. دې پوښتنو ته ځواب ووایه:

۱. موضوع یې په زړه پورې ده؟

۲. ورکړل شوي معلومات د لوستونکي په درد لګېږي؟

۳. دا معلومات لوستونکو ته څه پیغام ورکوي؟

۴. متن تلوسه لري، که د لوستونکي زړه تنګوي؟

www.eilia.org

۵. کومه خبره په کې ګونګه او مبهمه ده؟

٦. د متن ژبه څنګه ده؟ (د وضاحت، روانوالي، او خوند په لحاظ يې ورازوه)

دوهم فعاليت: لاندې د يوې موضوع په باره کې په څو جملو کې معلومات راغلي دي. ته يې د توضيحي پراګراف په بڼه وليکه. البته موضوعي جمله او نتيجه به يې پخپله ورته ليکې.

⇐ آکسيجن د انسانانو او حيواناتو له پاره ډېر مهم دی.

⇐ ونې د هوا کاربن ډای اکسايډ جذبوي او له دې سره د هوا د بې درکه تودېدو مخه نيسي.

⇐ ونې آکسيجن توليدوي.

⇐ د ونو پاڼې د هوا ګرد او دوړې جذبوي.

⇐ د ونو ولې/ ريښې د ځمکې خاوره کلکوي او نه پرېږدي چې د واورې او باران اوبه ځمکه وښويوي.

⇐ هماغسې چې د اخېړ له پاره له ختې سره بوس ګډوو او بې له بوسو ختې پر دېوال يا بام نه ټينګېږي، د ونو ريښې هم همدغه کار کوي.

⇐ ونې د مختلو مرغانو او ژويو د اوسېدو ځالې دي.

⇐ ونې انسانانو او ډېرو ژويو ته خواړه برابروي.

⇐ د ونو له لرګيو څخه کړکۍ، دروازې، تيرونه، الماری، مېزونه، څوکۍ، کاغذ او ځينې نور شيان جوړېږي.

دريم فعاليت: لاندې څو موضوعي جملې راغلې دي. د هرې موضوعي جملې له پاره څو ملاتړې جملې او رانغاړونکې جمله وليکه چې توضيحي پراګراف ورنه جوړ شي.

❖ په دولتي ادارو کې فساد ناامني زياتوي.

❖ د هوا بې درکه ګرمېدل، ډېر تاوانونه لري.

❖ زموږ په سيمه کې اخترونه خوندور دي.

❖ د کوکنارو له کرلو سره په افغانستان کې معتادان زيات شوي دي.

څلورم فعاليت: دغه توضيحي پراګراف داسې وليکه چې جملې يې سمې، روانې او خوندورې شي.

دموکراسي اخيستل شوې ده د دوه کلمو څخه چې عبارت ده له دمو او کراسي څخه. دمو په معنا د وګړي ده چې دا يوناني لغت دی او کراسي حکومت کولو ته ويل شوي دي او دا

لغت هم ريښه په يوناني کې لري. نو د دې کلمې څخه مراد عبارت ده له حکومت د خلکو څخه. د دموکراسي په صورت کې خلک د خپلو رايو په کار وړلو سره خپل حاکمان ټاکي او خپل حکومت ته مشروعيت وربخښي. خلک بايد د خپل نظر وړ نوماند څخه بشپړه پېژندنه ولري او بيا هغه ته د خپلې رايې په کار وړلو ته اقدام وکړي. هغه کس چې د خلکو د رايو په لاس ته راوړلو سره مشروعيت په لاس راوړي صلاحيت لرونکی وي.

۲. ترغيبي پراګراف/ Persuasive Paragraph

دا پراګراف د لوستونکي د قانع کولو او هڅولو له پاره ليکل کېږي. ليکوال د هغې خبرې له پاره چې غواړي په لوستونکو يې ومني، دليلونه او شواهد وړاندې کوي. دليلونه بايد منطقي او شواهد واقعي وي. بله خبره دا ده چې ډېر ټينګار او تأکيد لوستونکي ستا پر خبرې بې باوره کوي نو که غواړې چې لوستونکي دې خبره ومني، بې ځايه ټينګار مه کوه.

بېلګه

د خپلې ناروغۍ د تشخيص له پاره د اضافي معايناتو مخه ونيسئ. د هرې ناروغۍ د سم تشخيص له پاره څلور پړاوونه وي. لومړی پړاو يې د ناروغ خبرې دي. ناروغ ډاکټر ته خپل شکايتونه وايي، مثلاً وايي چې تېزه تبه مې ده، ملا او هډونه مې خوږېږي، اشتها مې نشته ... ډاکټر چې د ناروغ شکايتونه واوري، څو ناروغۍ يې ذهن ته ورځي چې يا به دا وي، يا دا او يا هغه ناروغي. بيا ډاکټر د ناروغ فيزيکي معاينه کوي. په دې معاينه کې ډاکټر د ناروغ مختلف سيستمونه او حياتي علايم يعنې نبض، فشار، د تنفس اندازه او د بدن حرارت ګوري. دا کار ډاکټر د ناروغۍ تشخيصولو ته نژدې کوي. په درېم پړاو کې، د دې له پاره چې تشخيص يقيني شي ډاکټر ځينې لابراتواري معاينات ليکي. که په دې معايناتو هم ونه شو، څلورم پړاو ته ځي يعنې نور پرمخ تللي معاينات چې معمولاً قيمتي وي، تجويزوي. نو څومره چې ډاکټر ته د خپلې ناروغۍ په باره کې ډېر او دقيق معلومات ورکړئ، هماغومره به د ناروغۍ تشخيص ورته آسانه شي او اضافي معاينات به دربانديې نه کوي.

لومړی فعاليت: پورتنی ترغيبي پراګراف بيا ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. دليلونه يې درته واقعي ښکاري؟

۲. دا دليلونه به لوستونکی قانع کړي؟

www.eilia.org

۳. لیکوال پر خپلو خبرو ټینګار کړی دی؟

ښه به دا وي چې توضیحي او ترغیبي پراګرافونه په خنثی نثر ولیکل شي یعنې لیکوال خپل عواطف او احساسات په کې دخیل نه کړي.

دوهم فعالیت: دلته د توضیحي او ترغیبي پراګرافونو بله بېله ولولې. چېرته چې د لیکوال عواطف او احساسات یا مبالغه درته ښکاري، په نښه یې کړه.

د توضیحي پراګراف بېلګه:

منډیګک زموږ د ګران افغانستان د ویاړلي پنځه زره کلن تمدن داسې ښکاره ثبوت دی چې غلیم ترې انکار کولی نه شي. له میلاد څخه ۳۵۰۰ تر ۳۰۰۰ کاله پخوا یعنې له نن څخه پنځه – پنځه نیم زره کاله مخکې، زموږ باتورو آریایي نیکونو دلته یو تمدن ایجاد کړی و. ډېر خلک دلته په یوه سیمه کې اوسېدل، ښایسته کورونه او معبدونه یې جوړ کړي وو، کر کیله یې کوله او لوړ هنر یې ایجاد کړی و. دا ټول د رښتیني تمدن نښې او ځانګړنې دي. د منډیګک د اوسېدونکو لوړ هنر پر کولالي لوښو د پیچک ګل او ښکلو هندسي شکلونو له انځورونو معلومېږي. زموږ نیکونه د مجسمو په جوړولو کې هم ډېر تکړه وو. دوی له خټو څخه د انسان ډېرې ښکلې څېرې یا مجسمې جوړې کړې وې. په دې مجسمو کې یوه د اناهیتا وه. اناهیتا د پخوانیو آریاییانو یعنې زموږ د نیکونو سپېڅلې الهه وه. دوی باور درلود چې اناهیتا بارانونه اوروي او ځمکه ښېرازه کوي.

د ترغیبي پراګراف بېلګه

زړه ته رانژدې لوستونکو! تاسې په ډېرې آسانۍ سره د خپلې ناروغۍ د تشخیص له پاره د اضافي معایناتو مخه نیولی شئ. د هرې ناروغۍ د سم تشخیص له پاره څلور پړاوونه وي. لومړی پړاو یې چې خورا زیات مهم دی، د ناروغ خبرې دي. ناروغ ډاکټر ته خپل شکایتونه وايي، مثلاً وايي چې تېزه تبه مې ده، ملا او هډونه مې خوږېږي، اشتها مې نشته ... ډاکټر چې د ناروغ شکایتونه واوري، څو ناروغۍ یې ذهن ته ورځي چې یا به دا وي یا دا او یا هغه ناروغي. بیا ډاکټر د ناروغ فیزیکي معاینه کوي. په دې معاینه کې ډاکټر د ناروغ مختلف سیستمونه او حیاتي علایم یعنې نبض، فشار، د تنفس اندازه او د بدن حرارت ګوري. دا کار ډاکټر د ناروغۍ تشخیصولو ته بیخي نژدې کوي. په دریم پړاو کې، د دې له پاره چې تشخیص پوره یقیني شي ډاکټر ځینې لابراتواري معاینات لیکي. که په دې معایناتو هم ونه شو، څلورم پړاو ته ځي یعنې نور پرمخ تللي معاینات چې معمولاً ډېر قیمتي وي، تجویزوي. نو ښاغلو او آغلو! څومره چې

www.eilia.org

ډاکټر ته د خپلې ناروغۍ په باره کې ښه ډېر او پوره دقیق معلومات ورکړئ، هماغومره به د ناروغۍ تشخیص ورته آسانه شي او پر تاسو عزیزانو به هسې غیر ضروري اضافي معاینات نه کوي.

دریم فعالیت: د دغو موضوعاتو په اړه ترغیبي پراګراف ولیکه.

- ❖ د پولیو واکسین
- ❖ د مطالعې ګټې
- ❖ بل ته احترام
- ❖ د جګړې تاوانونه

څلورم فعالیت: اوس خپل لیکلي پراګرافونه ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووایه.

۱. دلیلونه او شواهد یې لوستونکی قانع کولی شي؟
۲. جملې یې واضحې او روانې دي؟
۳. د لیکوال احساسات او عواطف په کې ښکاري؟
۴. مبالغه په کې شته؟
۵. دلیلونه یې منطقي دي؟
۶. بې ځایه ټینګار په کې وینې؟

۳. روایتي پراګراف/ Narrative Paragraph

روایتي پراګراف د یوې پېښې روایت دی. دا پېښه به یا واقعي وي یا خیالي. که پېښه پر تا تېره شوې وي او پر تا یې اغېزه کړې وي کولی، شې خپل احساسات او عواطف هم په کې شامل کړې خو مبالغه به نه کوې. روایتي پراګراف به په داسې صمیمي انداز لیکې چې ګواکې له یوه ملګري سره خواله کوې.

بېلګه

وړمه شپه د یوه ملګري (فرید خوشبخت) مېلمه وم. زه چې نه وم، مجیب الله، وړوکی زوی مې چې شپږ کلن دی، بستره په شا کړې وه، د بابا کره تللی و. مور ته یې ویلي وو: «زه پوه شوم چې دی له مېلمستیاوو نه درېږي.»

www.eilia.org

بېګاه چې کور ته راغلم، ګیله یې وکړه چې ته هر وخت د فرید کره ځې او ما یوازې پرېږدې. بیا یې بستره واخیسته چې بابا ته ځم.

مور یې وویل: «زوی درنه ولاړ، نور به هره شپه د بابا کره وي.»

ومې ویل چې داسې نه ده. اوس به یې وګورې چې څنګه به بېرته راځي.

نهه نیمې بجې به وې چې ور یې راوټکاوه. بېرته راغلی و. را ته کړه یې: «راشه نو کیسه راته ووایه چې ویده شم.»

ومې ویل: سمه ده. خو یو څو شېبې صبر وکړه.

پخلنځي ته ولاړم. اوبه مې وڅښلې. د انګړ ور مې قلف کړ، نو په دې کې څو دقیقې تېرې شوې.

چې بېرته راغلم، ویې ویل: چېرې ورک وې؟

ومې ویل: ته پخپله تر اوسه پورې چېرې ورک وې؟

لنډ ځواب یې راکړ: د فرید کره.

فعالیت: درې داسې پېښې چې اغېزه یې دربانديې کړې وي، په جلا جلا پراګرافونو کې ولیکه.

۴. توصيفي پراګراف/ Descriptive Paragraph

څرنګه چې د کتاب په لومړۍ برخه کې مو ولوستل، په توصيفي پراګراف کې د يوې سيمې يا منظرې جزيات تشريح کېږي. هڅه وکړه چې د لوستونکو مختلفو حسونو (ليدلو، اورېدلو، بويولو، څکلو او لمس کولو) ته خطاب وکړې.

بېلګه

د آيوا سيند منظره ډېره په زړه پورې ده. د آيوا سيند لوی او آرام دی. تقريباً ۱۲۰ متره سور به يې وي او هر وخت ډک بهېږي خو اوبه په کې په کراره درومي، داسې ورو ورو چې د بهيدو په لوري هم نه پوهېږې. د آيوا د سيند په غاړو کې دنګې څانګورې ونې ولاړې دي. دوی د اوړي په ګرميو کې خپل سيوری له لارويو څخه نه دريغوي، لکه سخي مالدار چې په تنګسه کې د خلکو مرسته کوي. د سيند په غاړو کې سپېره ځمکه نه وينې. چې هرې خوا ته ورشې، شنه چمنونه دي. د سيند په غاړه کې هوا يو څه نمجنه وي او چې ساه اخلې، د اوبو خوږ لوند بوی په کې احساسوې. د مختلفو مرغانو چغهار اورې او نری شمال دې پوستکی نازوي. د شپې چې ورشې، د سيند اوبه د سپوږمۍ رڼا ته د سپينو زرو په شان ځلېږي. د اوبو پر سر د سپوږمۍ تصوير پروت وي او د سيند د داوړو خواوو د کورونو ژېړ، سره او شنه څراغونه په اوبو کې داسې انعکاس کوي چې ته وا تر اوبو لاندې بلېږي.

فعاليت: هغه درې ځايونه درياد کړه چې ډېر دې خوښېږي. د هر يوه په باره کې يو توصيفي پراګراف وليکه چې د لوستونکو مختلفو حسونو ته په کې خطاب شوی وي.

www.eilia.org

۵. د علت او معلول پراګراف Cause/ Effect Paragraph

په دې ډول پراګراف کې هغه سببونه چې په اثر کې يې يوه پېښه رامنځته شوې ده، بيانېږي. هغه عاملونه چې بيانېږي، بايد منطقي او پر واقعيتونو ولاړ وي.

بېلګه

په تېرو دوو کلونو کې د ملکي تلفاتو زياتېدل درې عمده سببونه لري. د دولت مخالفانو خپل بريدونه زيات کړي دي چې د سولې په خبرو اترو کې زورور ښکاره شي او زيات امتياز ترلاسه کړي. د لويو ښارونو نيول ان که د لنډ وخت له پاره هم وو، د دوی له پاره لويه بريا ګڼل کېده. په همدې وجه دوی د کندوز، غزني او فراه پر ښارونو لويې حملې وکړې چې په نتيجه کې يې ډېر کسان ووژل شول. همدارنګه طالبانو پر مختلفو ولسواليو باندې بريدونه وکړل او په کابل کې پر دولتي تأسيساتو يې حملې وکړې چې د دې پېښو اکثره قربانيان ملکي وګړي وو، لکه د مخابراتو پر وزارت باندې حمله. له بلې خوا د دولت په بمباريو کې هم ډېر ملکي کسان تلف شول. له يوې خوا دولت هم د خپل قوت د ښودلو له پاره پر مخالفانو خپل بريدونه زيات کړل چې په دې کې هوايي حملې هم زياتې شوې. له بلې خوا ناسم استخبارتي راپورنه د دې سبب شول چې د عامو خلکو پر کورونو بمباري وشي. دریم سبب يې په کليو، جوماتونو او د خلکو په کورونو کې د طالبانو دېره کېدل دي. کله چې دولت پر داسې ځايونو حملې کوي، خامخا د طالبانو تر څنګ ملکي وګړو ته هم مرګ ژوبله اوړي. نو ملکي تلفات ځکه زيات شوي دي چې جنګ تېز شوی دی، د دولت استخباراتي معلومات دقيق نه دي او طالبان د ملکي وګړو په منځ کې ځانونه پټوي.

تشريح

په دې ډول پراګراف کې هم موضوعي جمله، ملاتړې جملې او رانغاړونکې جمله وي. موضوعي جمله په واضحو ټکو سره د علت او معلول خبره کوي لکه په دې پراګراف کې چې وايي: « په تېرو دوو کلونو کې د ملکي تلفاتو زياتېدل درې عمده سببونه لري.» ملاتړې جملې هغه سببونه تشريح کوي چې نتيجه او اثر يې په موضوعي جمله کې ياد شوي دي. رانغاړونکې جمله: «نو ملکي تلفات ځکه زيات شوي دي چې جنګ تېز شوی دی، د دولت استخباراتي معلومات دقيق نه دي او طالبان د ملکي وګړو په منځ کې ځانونه پټوي.» سببونه او نتيجه يې په لنډو ټکو رانغاړي. رانغاړونکې جمله يو ځل بيا د لوستونکي پام د پراګراف عمده ټکو ته واړوي.

لومړی فعالیت: د علت او معلول دغه پراګراف موضوعي او رانغاړونکې جمله نه لري. ته ورته مناسبه موضوعي او رانغاړونکې جمله ولیکه.

موضوعي جمله: ....

د ناروغیو په تشخیص کې ستونزه وي ځکه چې ځینې لابراتوارونه معیاري نه دي او که د عین ناروغ معاینات په څو لابراتوارونو کې وکړې، مختلفې نتیجې راوځي. په بازار کې بې کیفیته درمل خرڅیږي ځکه چې د چارواکو په وینا د افغانستان سرحدونه خلاص دي او دولت یې د کنټرول توان نه لري نو قاچاقچیان په قاچاقي لارو بې کیفیته درمل واردوي. بله دا چې پر صحي سیستم کافي نظارت نشته نو په ځینو ځایونو کې نرسان هم ناروغان ګوري او نسخې ورکوي او په ډېرو ځایونو کې ځینې ډاکټران د خپلې څانګې او تخصص خلاف ناروغان تداوي کوي؛ مثلاً: که د یوه ډاکټر مسلک به جراحي وي خو هغه به د داخله ناروغیو مریضان هم ګوري.

رانغاړونکې جمله:

....

دوهم فعالیت: د دغو موضوعي جملو له پاره د علت او معلول پراګرافونه ولیکه.

⇐ په روژه کې د خوراکي موادو ګرانېدل څو سببونه لري.

⇐ د کابل – کندهار پر لویه لاره د ټرافیکو پېښو عمده عاملونه کوم دي؟

⇐ څلور عاملونه د دې سبب شوي دي چې شاګردان د ساینسي مضمونونو د زده کړې له پاره کورسونو ته ورشي.

⇐ د نړۍ د اقلیمي بدلون عمده سببونه درې دي.

درېیم فعالیت: د خپلې سیمې (کور، کلی، ښار) د یوه لوی بدلون په اړه فکر وکړه. هغه عاملونه پیدا کړه چې د دې بدلانه سبب شوي دي. بیا ورته د علت او معلول پراګراف ولیکه.

www.eilia.org

٦. د تعریف پراګراف/ Definition Paragraph

دا پراګراف د ځينو انتزاعي مفاهيمو، د معنا اسمونو او د دودونو د تعريفولو له پاره ليکل کېږي. انتزاعي مفاهيم او د معنا نومونه هغه دي چې د انسان په ذهن کې شته خو په فيزيکي نړۍ کې نشته، په بله وينا مادي بڼه نه لري؛ لکه: مينه، کرکه، سوله، مېړانه، زړورتوب. همدارنګه ځينې دودونه چې ممکن د نورو له پاره ناآشنا وي؛ مثلاً: نذر، د نوروز مېله، عاشورا، په زرمت کې د طالبانو مېله او نور.

د طالبانو مېله

د طالبانو مېله د زرمت ډېره پخوانۍ مېله ده خو د پيل تاريخ يې دقيق نه دی معلوم. ليکوال او قومي مشر ميراجان سيقي وايي چې دی په ځواني کې يعنې په ۱۳۱۹ لمريز کال دغې مېلې ته ورغلی و چې هغه وخت هم دا مېله کافي پخوانۍ وه. د طالبانو يا د توتو مېله په لومړي سر کې د زرمت د مرکز تعمير په جنوب ختيځ کې د مموزو په کلي کې جوړېدله. وروسته د منځ زيارت ته راغله او بيا د خواجه فتح الله زيارت ته چې د ډمانو په زيارت هم مشهور دی او د توتو ډېر باغونه لري، ولېږدول شوه. بيا تر پايه پورې هر کال د جوزا په مياشت يعنې د توتو د رسېدو په موسم کې همدلته جوړېدله. دغه مېله به کله درې ورځې او کله هم اوه ورځې روانه وه. د سيمې ملايانو او طالبانو به د دغې ميلې چارواکي وو. دوی به يو ځانګړی حکومت جوړاوو. پاچا، صدراعظم او وزيران به يې لرل او د مېلې د تنظيم لپاره به يې ځانګړي پوليس، چې زياتره به طالبان او چړيان وو، موظف کړل. پاچا او صدراعظم به دريشي اغوستلې. دوی به په مېله کې ګرځېدل. مېلهوالو به يې هر امر مانه. دغه حکومت به ځانګړي نرخونه ټاکل چې پر ټولو به منل کېدل. د زيارت خوا ته به طالبانو د سندرو او ګډا ځانګړي مراسم جوړ کړي وو چې ډېر خلک به يې ننداري ته ولاړ وو. خو په دغه مېله کې په ساز او سرود بنديز و. د توتو يا طالبانو مېلې ته به د پکتيا د نورو ولسواليو او شاوخوا ولايتونو لکه غزني، ميدان وردګ، زابل، لوګر او کله له کابل او له ختيځو ولايتونو څخه هم خلک راتلل. د نورو سيمو خلکو به خپل ځينې حاصلات، حيوانات او نور شيان د خرڅلاو لپاره دغې مېلې ته راوړل چې د مېلې په څو ورځو کې ټول خرڅېدل. په دغه مېله کې به اکثره وخت ملا عبيداله يا د خواجه ګانو د کلي ملا چې په خواجه صاحب مشهور و، د طالبانو پاچا و.

صدراعظم به يې ډېر وخت د ظفرخېلو کلي ملا، ګل رسول و. [د زرمت ولسوالۍ پخوانيو مېلو ته کتنه، د ښاغلي علم ګل سحر مقاله. د مقالې دا برخه مې د سحر صاحب په اجازه راخيستې او رالنډه کړې ده.]

لومړی فعاليت: د پورتني پراګراف موضوعي جمله پيدا کړه. هغه موضوع چې په دې جمله کې بيان شوې ده، په نښه يې کړه. د موضوع د تعريفولو له پاره څو عمده ټکي بيان شوي دي؟ په يوه لست کې يې وليکه.

بله بېلګه

خواخوږي هغه احساس دی چې د بل په درد دردېږي او د بل غم احساسوي. خوا د زړه معنا لري او خوږ درد ته وايي؛ معنا دا چې زړه دې په نورو وخوږېږي. کله چې پر چا ظلم شوی وي، د چا يو عزيز مړ شوی وي، چا ماتي خوړلې وي، څوک په امتحان کې ناکام شوی وي يا په بله وجه غمجن وي؛ انسان ورسره د خواخوږۍ احساس کوي. په دې وخت کې خواخوږی انسان هغه ته داد او تسلي ورکوي او داسې خبرې ورته کوي چې غم يې هېر شي. خواخوږي يوازې له انسان سره نه، بلکې له حيواناتو سره هم په کار ده. که څوک له نورو سره خواخوږي ولري، په آسانۍ سره چا ته زيان نه رسوي نو که خواخوږي زياته شي، په ټولنه کې ظلم، تېری او جنايت کمېږي.

دوهم فعاليت: وګوره چې د خواخوږۍ د تعريف او توضيح له پاره کوم ټکي ياد شوي دي. دغه ټکي په کټګوريو ووېشه. فکر کوې چې دا خبرې به د خواخوږۍ د تعريفولو له پاره کافي وي؟

درېيم فعاليت: د خپلې سيمې داسې دود چې ممکن نورو ته ناآشنا وي، پيدا کړه او بيا يو تعريفي پراګراف ورته وليکه.

څلورم فعاليت: د دغو مفاهيمو له پاره خپل ذهن څخه يو يو تعريفي پراګراف وليکه خو په قاموسونو او يا انټرنټ کې به يې په معنا پسې نه ګرځې بلکې هماغسې به يې تعريفوې چې تا درک کړي دي.

- انسانيت
- زړورتوب
- بخيلي/ کنجوسي
- مرسته

www.eilia.org

۷. د مقايسې يا پرتلې پراگراف Comparison/ Contrast Paragraph

ډېرځله ليکوال مجبورېږي چې دوه پديدې سره پرتله کړي. د دوو پديدو تر منځ د توپيرونو او ورته واليو په بيانولو سره ليکوال کولی شي لوستونکو ته مهم معلومات وړاندې کړي. د مقايسې تخنيک په تجارتي اعلانونو، انتخاباتي کمپاينونو، علمي بحثونو او ادبي څېړنو کې ډېر کارول کېږي. که مو په ياد وي، د ۲۰۱۴ په انتخاباتو کې به اشرف غني احمدزي ويل: «موږ د کابل بانک ټيم نه يو، موږ د افغانستان بانک ټيم يو.» ده به په همدې دوو جملو کې د خپلې او مخالفې ډلې يو لوی توپير بياناوه. د ده مطلب دا و چې رقيبان يې هغه کسان دي چې کابل بانک يې لوټ کړ.

بېلگه

خاطره او لنډه کيسه ځينې شباهتونه او ځينې توپيرونه لري. خاطره او لنډه کيسه دواړه روايتي ژانرونه دي. په دواړو کې توصيف، صحنه، کرکټرکښنه، او مکالمې وي. خو خاطره غيرتخيلي ژانر دی او لنډه کيسه تخيلي. په خاطره کې هغه څه بيانېږي چې په واقعيت کې پېښ شوي وي خو د لنډې کيسې پېښې د ليکوال په تخيل کې پنځول کېږي. همدارنگه د خاطرې ځای زمان او کرکټرونه ريښتياني وي خو د لنډې کيسې زمان، مکان او شخصيتونه کېدای شي خيالي وي. بل توپير يې په جوړښت کې دی. لنډه کيسه منظم پلاټ غواړي چې د پېښو ترمنځ يې بايد منطقي تسلسل وي. همدارنگه غوټه په کې وي چې دا غوټه د کرکټرونو يا نورو عاملونو ترمنځ له ټکر څخه پيدا کېږي او د غوټې په حل کېدو سره کيسه ختمېږي. معنا دا چې لنډه کيسه پيل، اوج او پای لري چې دا هره برخه يې د خاصو اصولو له مخې ليکل کېږي خو خاطره داسې نه ده. خاطره څنگه چې ده، هماغسې بيانېږي او همدا ورته بس دی چې په زړه پورې وي. نو خاطره او لنډه کيسه ځينې توپيرونه او ځينې ورته‌والي لري. دا چې دواړه روايت کېږي، په دواړو کې کرکټرونه، ځای، پېښې او خبرې اترې وي دا ژانرونه سره ورته کوي خو په دې چې خاطره واقعي پېښه بيانوي او لنډه کيسه خيالي پېښه او همدارنگه لنډه کيسه ځان ته منظم جوړښت لري، له يو بله توپير لري.

لومړی فعاليت:

۱. په پاسني پراگراف کې موضوعي جمله او اصلي مفکوره کومه ده؟

۲. په ملاتړو جملو کې کوم عمده ټکي بیان شوي دي؟
۳. رانغاړونکې جمله/ جملې يې په نښه کړئ.
۴. د لنډې کيسې او خاطرې تر منځ کوم توپير/ توپيرونه په دې پراگراف کې نه دي ياد شوي؟
۵. ستا په فکر، خاطره او لنډه کيسه نور ورتهوالي هم لري؟

دوهم فعاليت: لاندې د مقايسې بل پراگراف لولې چې يوازې ملاتړې جملې لري. موضوعي او رانغاړونکې جملې به ورته پخپله ليکې.

موضوعي جمله:

....

ډسک ټاپ کمپيوټر سکرين، سي پي يو، کيبورډ او موس لري. لپ ټاپ کمپيوټر هم سي پي يو، سکرين، کيبورډ او موس لري خو دا هرڅه په يوه وسيله کې ځای پر ځای شوي دي او بېل بېل نه دي. ډسک ټاپ کمپيوټر لوی وي خو لپ ټاپ وړوکی او سپک دی او له ځانه سره يې وړلی شې. لپ ټاپ بېټری لري او بې له برقه هم يو يا څو ساعته کار کوي خو ډسک ټاپ خپله بېټری نه لري او که برق نه وي، کار نه کوي. که په ډسک ټاپ کمپيوټر دې ځينې کارونه کړي وي خو خوندي کړي دې نه وي، د برق له پرې کېدو سره کړی کار دې په اوبو لاهو کېږي خو په لپ ټاپ کې بيا دا ستونزه نشته. ډېر کارونه په لپ ټاپ او ډسک ټاپ دواړو کې کېږي خو ځينې کارونه لکه ډيزاين او انيمېشن چې لوړ گرافيک غواړي، په خاصو ډسک ټاپونو کې ښه ترسره کېدای شي.

رانغاړونکې جمله:

....

درېيم فعاليت: په دې موضوعاتو کې دوه انتخاب کړه او د مقايسې پراگرافونه ورته وليکه.

- ❖ په قلم او په کمپيوټر سره ليکل
- ❖ خصوصي او دولتي پوهنتونونه
- ❖ په وطن او په بهر کې اوسېدل
- ❖ په وطن او په بهر کې د ناروغانو علاج
- ❖ کرېکټ او فوټبال
- ❖ فيزيکي او کمپيوټري لوبې (فيزيکي لوبې لکه خوسی، ټوپ ډنډه، غېږه نيول ...)

www.eilia.org

۸. د پروسې یا بهیر پراګراف Process Paragraph

دا ډول پراګراف د هغه څه د توضیح کولو له پاره لیکل کېږي چې مختلف پړاوونه لري. په دې ډول پراګراف کې د تخنیکي وسایلو د کارونې، د مختلفو خوړو د پخولو طریقه، یوه هدف ته د رسېدو لارې چارې ... لیکلی شو. لیکوال باید پړاوونه په زماني ترتیب سره بیان کړي؛ یعنې څه چې اول باید وشي، په سر کې او څه چې په آخر کې باید وشي، په پای کې ولیکي.

بېلګه

فعاله غوږ نیول

فعاله غوږ نیول یو اساسي مهارت دی چې درې پړاونه لري. تر وینا مخکې، د وینا په بهیر کې، او تر وینا وروسته. که د وینا له پیله مخکې د موضوع په اړه مطالعه وکړې، وینا به درته په زړه پورې شي او د ویناوال پر خبرو به لا ښه پوه شې. کله چې ځوک وینا کوي، سترګو ته یې وګوره، نرۍ موسکا وکړه، د تأییدولو له پاره سر ورته وخوځوه، همدارنګه کله چې د ویناوال له خبرو سره موافق یې، په خوله ورته ووایه «هو»، «همداسې ده»، «امممم»، «ډېر ښه». البته دا ټکي دومره ډېر باید ونه وایې چې د ویناوال خبرې اخلال کړې. یوې خوا ته د سر کوږ نیول یا مخې ته لږ کاږه کېناستل هم د فعاله غوږ نیولو نښې دي. د ویناوال د خبرو مهم ټکي ولیکه او که په اړه یې تبصره یا پوښتنه لرې، په مناسب وخت کې یې مطرح کړه. د وینا په پای کې خپل یادښتونه بیا ولوله او که ممکن وي خلاصه یې په واضحو ټکو ویناوال ته ووایه.

لومړی فعالیت:

۱. د پاسني پراګراف موضوعي جمله او رانغاړونکې جمله په نښه کړه.

۲. په ملاتړو جملو کې کوم عمده ټکي یاد شوي دي؟ لست یې کړه.

۳. د فعاله غوږ نیولو له پاره سپارښتنې په زماني لحاظ ترتیب کړه: ۱) د وینا له پیلېدو څخه مخکې؛ ۲) د وینا په بهیر کې؛ او ۳) تر وینا وروسته

د پروسې په پراګراف کې رانغاړونکې جمله کله کله لکه پورتني پراګراف کې یې چې وینې، د پروسې وروستی پړاو بیانوي. دا بېلګه هم ولوله:

پر متن ځان څنګه وپوهوو؟

د دې له پاره چې پر متن سم وپوهېږئ، دغه کارونه باید وکړئ. لومړی، متن له سره تر پایه له نظره تېر کړئ. په دې کار سره به د متن کُلي موضوع درته ښکاره شي چې لیکوال د څه شي په اړه خبرې کړې دي. بیا متن له سره په دقت ولولئ. پنسل راواخلئ او هغه کلمې او اصطلاحات چې په معنا یې نه پوهېږئ، په نښه یې کړئ. بیا یې معنا له قاموس یا انټرنټ څخه راوباسئ او د هماغه پراګراف په څنګ کې یې ولیکئ چې دا اصطلاح په کې راغلې ده. په دې پړاو کې به د متن لوستلو ته کافي وخت ورکوئ. وروسته، متن یو ځل بیا ولولئ او عمده خبرې یې پیدا کړئ. تر مهمو کلمو یې کرښې وباسئ. ښه متن معمولاً په هر پراګراف کې یوه عمده خبره بیانوي. د هر پراګراف اصلي مفکوره په نښه کړئ او وګورئ چې د موضوع په اړه یې څه ویلي دي. وروسته متن کېږدئ او عمده ټکي او اصلي مفکوره یې په ذهن کې تېر کړئ. بیا قلم او کاغذ راواخلئ او د متن د عمده خبرو توضیح لنډه ولیکئ خو د لیکوال عبارتونه او جملې به ټکي په ټکي نه تکراروئ، بلکې له خپل ذهنه به یې په نویو جملو کې لیکئ.

لومړی فعالیت:

۱. د دې پراګراف موضوعي او رانغاړونکې جملې ته ځیر شه او فکر وکړه چې د نورو پراګرافونو له موضوعي او رانغاړونکې جملې څخه څه توپیر لري.

۲. د دې پراګراف لارښوونې په جلا جلا جملو کې په ترتیب ولیکه خو جملې به دې په نویو کلمو او عبارتونو وي، نه دا چې کټ مټ د پراګراف جملې رانقل کړې، لکه:

۱. پر متن یو ځغلنده نظر واچوئ.

۲. ...

۳. ...

۴. ....

۵. ....

دوهم فعالیت: په لاندې موضوعاتو کې دوه انتخاب کړه او د بهیر یا پروسې پراګرافونه ورته ولیکه.

* خپله غوسه څنګه قابو کړو؟
* اي میل آدرس څنګه جوړولی شو؟
* که څوک غواړي چې تذکره واخلي، څه باید وکړي؟
* کاغذ څنګه جوړېږي؟

www.eilia.org

۲. ۲. مقاله Essay

د پراګراف په بحث کې مو وويل چې که د پراګراف ليکل زده کړې، مقاله به هم په آسانۍ سره وليکې. مقاله هم د جوړښت په لحاظ د پراګراف غوندې درې برخې لري: موضوعي پراګراف يا د معرفۍ برخه، ملاتړي پراګرافونه او رانغاړونکی پراګراف. په حقيقت کې په مقاله کې د موضوعي جملې پر ځای موضوعي يا پيلوونکی پراګراف، د ملاتړو جملو پر ځای ملاتړي پراګرافونه او د رانغاړونکې جملې پر ځای رانغاړونکی پراګراف يا نتيجه لرو. د مقالې او پراګراف توپير دا دی چې مقاله اوږده وي او يوه موضوع له څو اړخونو بيانوي. په تېره برخه کې دې د پراګراف ليکلو تمرين وکړ، اوس به مقاله ليکل زده کړې. لومړی به د توضيحي مقالې يوه بېلګه وګورو.

د علم په وده کې د مسلمانانو ونډه

مسلمانانو د ساينس، فلسفې او بېلابېلو علمونو په وده کې لويه برخه اخيستې ده. که په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو هلې ځلې نه وای، نن به دومره ډېر علمي پرمختګونه، عصري ټکنالوجي او هوساينه نه وای. د غربي پوهانو په باور، مسلمانانو ۱۰۰۰ داسې اختراعګانې او کشفونه کړي دي چې د علم په انکشاف کې خورا مهم ګڼل کېږي.

د نړۍ لومړنی پوهنتون يوې مسلمانې نجلۍ جوړ کړی دی. دا نجلۍ فاطمه الفهري نومېده او د مراکش وه. فاطمې په ۸۵۹ ميلادي کال کې د «القرويين» په نامه پوهنتون تأسيس کړی و چې ساينس او ديني علوم به په کې تدريسېدل. [۱]

په منځنيو پېړيو کې پر ټوله اروپا د کليسا واکمني خپره وه. کليسا د خلکو فکرونه يرغمل کړي وو. د کليسا کسانو به رياضي، فزيک، کيميا او نورو علمونو ته د کفر په سترګه کتل. هغوی به پوهان جادوګران بلل او ژوندي به يې په اور کې اچول. دوی د علم او حکمت ټول پخواني کتابونه وسوځول. خو په همدې وخت کې مسلمانان د علم او فلسفې په راټولولو، خوندي کولو او بډای کولو لګيا وو. مسلمانانو د لرغوني يونان علمي او فلسفي آثار عربي ته راوژباړل. دوی پر دې سربېره چې د لرغوني يونان پوهه يې خوندي کړه، نقد يې هم ورباندې وکړ، د هغوی پوهه يې اصلاح کړه او نوې مفکورې يې په کې ورزياتې کړې. وروسته بيا همدغه آثار د څو پېړيو په ترڅ کې

www.eilia.org

لاتين او نورو اروپايي ژبو ته وژباړل شول. نو که مسلمانانو دغه آثار نه واى خوندي کړي، اوس به يې څرک هم نه وو پاتې. [۴]

ډېر خلک په دې باور دي چې د امريکا لويه وچه، کريستوف کولمب کشف کړه. خو واقعيت دا دى چې ابوريحان البيروني تر هغه ۵۰۰ کاله مخکې ويلي وو چې داسې يوه لويه وچه به وي. هغه د دې وچې موقعيت هم ښودلى و چې څومره لرې به وي. اوس چې له آسيا او افريقا څخه د امريکا واټن اندازه شوى، له هغه څه چې البيروني ښودلي وو، يوازې ۱۱۷ مايله توپير لري. البيروني د هندسې او مثلثاتو په مرسته د ځمکې شعاع او د ځمکې محيط داسې دقيق اندازه کړي وو چې له اوسنيو محاسبو ډېر کم توپير لري. [۲]

مسلمانو پوهانو د طب په وده کې مهم کارونه کړي دي. د عباسي خلافت په دور کې ابوبکر رازي يو طبې شاهکار «فى الجدرى و الحصبه» وليکه. دا کتاب چې د انتاني ناروغيو لومړنى دقيق او سم کتاب و، تر اتلسمې پېړۍ يعنې تقريباً زر کاله د اروپا د طبي پوهنتونونو معتبر کتاب و. «الحاوي» د ده بل کتاب و چې معنا يې ده جامع. د دې کتاب لوستل د اروپا په طبي پوهنځيو کې تر پنځو سوو کلونو پورې لازمي وو. همدارنګه ابن سينا بل لوى مسلمان طبيب و چې د «القانون فى الطب» په نوم کتاب يې تأليف کړ. دغه کتاب تر اتلسمې پېړۍ پورې په اروپا کې د طب معياري درسي کتاب و. [۴]

په ستورپوهنه کې هم مسلمانانو ډېر شيان کشف کړي دي. د ستورو، سيارو، لمر او سپوږمۍ د حرکت په اړه د ابو عبدالله البطاني ليکنې دومره ارزښتناکې وې چې شپږ سوه کاله وروسته کوپرنيک او ګاليليو يې ځينې برخې راواخيستې. عمر خيام لومړنى رياضي پوه و چې د جذرالمکعب معادله يې حل کړه. خيام د يوه لمريز کال موده تر شپږمې اعشاريې پورې ډېره دقيقه محاسبه کړه او ويې ويل چې يو کال ۳۶۵، ۲۴۲۱۹۳ ورځې دى. [۴]

کيميا هغه علم دى چې مسلمانانو له ډېر پخوا څخه په کې تجربې کولې. ابوريحان البيروني د قيمتي کاڼو او نورو ډېرو مخصوص وزن معلوم کړي وو. د ده کتاب «الجماهر فى الجواهر» د کيميا معتبر او مهم کتاب و. همدارنګه ابوبکر رازى او نورو مسلمانو پوهانو هم په دې برخه مهم کارونه کړي دي. د انګليسي ژبې «کميسټري» د عربي ژبې له الکيميا څخه اخيستل شوې ده. [۳]

www.eilia.org

خلک په دې باور دي چې الوتکه د امریکایي رایټ ورونو له تجربې وروسته جوړه شوه. هغوی په خپلو متو پورې وزرونه وتړل او له یوه لوړ ځای څخه یې ځانونه راخوشي کړل. خو همدغه کار تر دوی څو پېړۍ د مخه عباس ابن فرناس هم کړی و. [١]

په اوسنۍ نړۍ کې چې څومره علمي پرمختګونه شوي دي، اساس یې مسلمانو پوهانو ایښی دی. د عباسیانو، غزنویانو او عثماني ترکانو دربارونه د نامتو طبیبانو، عالمانو، سایسنپوهانو او فیلسوفانو پالنځایونه وو. مسلمانانو د علم، فلسفې او هنر په وده او پراختیا کې نه هېرېدونکې ونډه اخیستې ده. ځینې پوهان خو وايي چې د اروپا د رنسانس په دور کې ځینو غربي پوهانو د مسلمانانو علمي څېړنې په خپلو نومونو خپاره کړي دي.

مأخذ:

١. زغم، محب الله د ابیاتو ښار، د امریکا یونلیک، کابل، ۱۳۹۴

٢. ستار، فریدریک، د منځنۍ آسیا زرین پېر، ژباړن محب الله زغم، ۲۰۱۸

٣. قیومي، ډاکټر محمد همایون، د علم په وده کې د البیروني ونډه، کابل، ۱۳۹۷

۴. ګراهام، مارک، اسلام او مډرنه نړۍ، ژباړن سترجنرال شیر محمد کریمي، کابل، ۱۳۹۸

لومړی فعالیت: پورتنۍ مقاله یو ځل بیا ولوله او:

١. د هر پراګراف موضوعي او رانغاړونکې جمله پیدا کړه.

٢. د مقالې عمده ټکي په نښه کړه او د هر عمده ټکي په اړه یې څو جملې ولیکه خو د مقالې عبارتونه او جملې به کټ مټ نه تکراروې.

٣. د پیل په پراګراف کې کومه ادعا شوې ده؟

۴. د مقالې له پاره یو بل موضوعي پراګراف ولیکه.

معمولاً د مقالو په لومړي پراګراف کې لومړی د موضوع په اړه یوه عمومي خبره کېږي چې د لوستونکي پام ورواوړي: «مسلمانانو د ساینس، فلسفې او بېلابېلو علمونو په وده کې لویه برخه اخیستې ده.» بیا یوه ادعا کېږي، لکه په دې مقاله کې چې ادعا شوې ده:

www.eilia.org

«که په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو هلې ځلې نه وای، نن به دومره ډېر علمي پرمختګونه، عصري ټکنالوجي او هوساینه نه وای. د غربي پوهانو په باور، مسلمانانو زر داسې اختراع ګانې او کشفونه کړي دي چې د علم په انکشاف کې خورا مهم دي.»

همدې ادعا ته فرضيه يا تيسز thesis وايي. ملاتړي پراګرافونه د همدې ادعا د اثبات له پاره شواهد، مثالونه، ارقام او د نورو قولونه رانقلوي او يا د ليکوال مشاهدې او تجربې او موندنې بيانوي. که دغه معلومات له نورو منابعو څخه راخيستل شوي وي، بايد د هر پراګراف په پای کې هماغه مأخذ شمېره ياده شي چې دا معلومات ورنه نقل شوي دي؛ لکه په دې مقاله کې چې د پراګرافونو په پای کې په لويو ليندیو [ ] کې شمېرې وينئ. د مقالې په آخر کې مأخذونه بايد په تفصيل سره وليکل شي.

۲. ۲. ۱. د مقالې تحليل

لاندې مقاله ولوله او د هر پرګراف معلوماتو ته يې ځير شه.

اشاري - بدني ژبه Body Language

په يوه نوي هېواد او نوې ژبه کې له خلکو سره د مؤثرې رابطې لپاره يوازې د هغوی د ژبې زده کول بس نه دي. تر ژبې ورهاخوا، د رابطې نيولو نورې وسيلې لکه اشاري ژبه هم په هماغه اندازه مهمه ده. انسان په خپله خبره، د بدن په حرکتونو او فيزيکي تماس سره هم مخاطب ته داسې غښتلي پيغامونه ورکوي چې تر کلمو ورتېر دي. نو هر څوک چې په يوه بل هېواد کې ژوند، کار، يا زده کړه کوي؛ بايد د هماغه هېواد د وګړو اشاري ژبه لکه د مخ او لاس حرکتونه، د بدن حرکتونه او د فيزيکي تماس بڼه زده کړي.

لومړی، راځئ وګورو چې خلک په مخ سره څه ډول رابطه نيسي- او څه بيانوي. څېړنه يې راښيي چې د هر ځای خلک خپل اساسي احساسات او عواطف لکه خوښي، خپګان، هيجان، حيراني او نور د مخ د عضلاتو په مختلفو حرکتونو سره بيانوي. خو دا چې خلک خپل عواطف څومره بيانوي، په مختلفو خلکو کې متفاوت وي. د بېلګې په توګه، د اسپانيې او ايټاليې خلک د احساساتو د بيانولو له پاره د خبرې او مخ له حرکتونو څخه خورا زيات کار اخلي. دوی خپل

www.eilia.org

عواطف او احساسات ډېر او په آسانۍ سره څرګندوي. د آسيايي هېوادونو خلک بيا خپل احساسات هغومره زيات او چټک نه ښيي. د څېرې د رابطې يوه مهمه برخه د سترګو تماس دی. د امريکا په متحدو ايالتونو کې ويناوال له مخاطبانو سره د سترګو تماس ساتي او مخاطبان هم د ويناوال سترګو ته په کتو سره وينا ته خپله لېوالتيا ښکاره کوي. خو که مخاطب د ويناوال سترګو ته همداسې نېغ وګوري او سترګې بيخي ونه څمبي، معنا يې دا ده چې وينا ورته ستومانوونکې ده او دی ګنګس، په غوسه او بېزاره شوی دی. د لاتينې امريکا په ځينو فرهنګونو کې سترګې کښته اچول او چا ته مخامخ نه کتل، د احترام او درناوي معنا لري.

د سر، اوږو، لاسونو او متو خوځول هم د اړيکو مهمې وسيلې دي. په اکثرو هېوادونو کې دواړو خواوو ته د سر خوځول د «نه» او د سر کښته پورته خوځول د «هو» او تأييد معنا لري خو په بلغاريا کې بيا اپوټه ده. هلته د سر کښته پورته خوځول يعنې «نه» او ښي او چپ طرف ته د سر خوځول يعنې «هو». د اوږو پورته خوځول په داسې حال کې چې متې پرانيستې او د لاسونو ورغوي لږ غوندې پورته کېږي، په غربي فرهنګونو کې مختلفې معناوې لري. په اکثرو فرهنګونو کې د دې حرکت معنا «شک او نه اطمينان» دی خو دا معنا هم لري چې «جالبه راته نه ده/ زه يې پروا نه لرم.» په اکثرو فرهنګونو کې د بټې ګوتې پورته کول د تأييدولو او قبلولو په معنا دي خو په ايران، عراق او ځينو نورو ځايونو کې دا بده او سپکه معنا ښندي. همدارنګه په اکثرو غربي فرهنګونو کې داسې اشاره چې بټه ګوته د اشارې له ګوتې سره لګېږي او کړۍ يا د (O) علامه جوړوي، يعنې «هر څه سم دي.» خو په فرانسه او بلجيم کې بيا د «صفر، هېڅ» او «بې اهميته» معنا لري. همدغه اشاره په جاپان کې د «پيسو» په معنا ده خو په روسيه، برازيل او ترکيه کې سپکاوی دی. ښکاره ده چې دغه اشارې چې خلک يې هره ورځ کاروي، که بې ځايه وکارول شي، سؤتفاهم پيدا کوي څکه چې ستا مطلب به يو شی وي خو مخاطب به بله معنا ورنه اخلي.

د مخ پر اشارو او د بدن پر حرکتونو سربېره، د بدن فيزيکي تماس هم د اشارې ژبې بل اړخ دی. جالبه دا ده چې فکر کېږي د امريکا د متحدو ايالتونو خلک صميمي دي خو د بدني تماس په لحاظ داسې نه دي. امريکايان د نورو فرهنګونو خلکو ته ساړه او ناصميمي ښکاري څکه چې دوی غوره ګڼي له مخاطب څخه لږ لرې ودرېږي. دوی اغلباً هغه مهال هوسا وي چې له نورو څخه دوه درې فوټه (۶۰-۹۰ سانتي متره) لرې وي. کله چې څوک غواړي ورنژدې شي، دوی شا ته ځي

www.eilia.org

چې له هغه څخه په دومره واټن کې ودرېږي چې ځان په کې هوسا احساسوي. همدارنګه امريکايان کله چې له چا سره په لومړي ځل ګوري، د روغبړ په وخت کې لاس يې د لنډې مودې له پاره په لاس کې نيسي، ټکان ورکوي او بېرته يې خوشې کوي. دوی که له چا سره ډېر نږدې روابط ونه لري، په عام محضر کې په غېږه سټرې مه شي ورسره نه کوي. پر دې سربېره، امريکايان که له چا سره د مينې رابطه ونه لري، په عام محضر کې ورسره لاس په لاس نه ګرځي. که څوک د فيزيکي تماس په برخه کې د امريکايانو په اړه معلومات ونه لري، ممکن د هغوی په باره کې غلط فکر وکړي او دا به يې پر بين الفرهنګي روابطو منفي اغېزه وښندي.

لنډه دا چې اشاري – بدني ژبه د رابطې يوه مهمه بڼه ده چې په هر ځای کې يو شان نه وي. کله چې څوک بل ځای ته سفر کوي، بايد داسې ونه ګڼي چې د دوی د خپل فرهنګ اشاري – بدني ژبه به په هر ځای کې وچلېږي. په حقيقت کې، څنګه چې خلک د يوې ژبې د ګرامر او لغاتو په زده کولو کې هڅه کوي، هماغسې بايد خپل وخت او انرژي د هماغه ژبې، هېواد او فرهنګ د اشاري – بدني ژبې په زده کولو کې هم ولګوي.

[Longman Academic Writing Series, fourth edition, Alice Oshima, Ann Hogue and Jane Curtis, Pearson Education, 2014]

دوهم فعاليت: مقاله له سره ولوله او دغو پوښتنو ته ځواب ورکړه.

۱. د مقالې په موضوعي يا د پيل په پراګراف کې کوم تيسز وړاندې شوی دی؟

۲. هر پراګراف د اشاري ژبې کوم اړخ څېړلی دی؟

۳. په مقاله کې معلومات پر کوم اساس ترتيب شوي دي؛ منطقي ترتيب، زماني ترتيب (بهير/ پروسه)، يا د پرتلې پر اساس؟

درېيم فعاليت: په خپل فرهنګ کې د اشاري – بدني ژبې اړخونو ته فکر وکړه. بيا د پورتنۍ مقالې له معلوماتو څخه په استفادې سره يوه مقاله وليکه چې زموږ او د نورو فرهنګونو تر منځ د اشاري – بدني ژبې توپيرونه او شباهتونه (د پرتلې پراګراف غوندې) په کې بيان شوي وي.

www.eilia.org

۲. ۲. ۲. د مقالې جوړښت

مقاله له درېو برخو رغېږي: مقدمه يا موضوعي پراګراف، ملاتړي پراګرافونه، نتيجه.

الف. مقدمه يا موضوعي پراګراف

د مقالې لومړی پراګراف موضوعي پراګراف يا مقدمه ده چې دوې برخې لري. لمړۍ برخه يې د موضوع په اړه عمومي خبره يا د موضوع مخينه بيانوي او لوستونکي ته تلوسه پيدا کوي چې مقاله تر پايه ولولي. دوهمه برخه يې د موضوع په اړه يوه فرضيه يا تيسز وړاندې کوي يعنې يوه ادعا کوي. نو د موضوعي پراګراف دوې دندې دي: ۱) د لوستونکي د پام راخپلول؛ ۲) د تيسز طرح کول.

موضوعي پراګراف مختلف ډولونه لري. يو ډول يې قيف ډوله مقدمه ده. په دې ډول موضوعي پراګراف يا مقدمه کې د موضوع په اړه څو کُلي او عمومي خبرې او يو تيسز وړاندې کېږي. کُلي او عمومي بيانونه لوستونکو ته د موضوع په اړه معلومات ورکوي. دغه معلومات بايد لوستونکی له يوه کُلي موضوع څخه ورو ورو جزئي او مشخصې موضوع ته بوځي. يعنې څومره چې له پاسه کښته خوا ته ځو، د قيف غوندې د معلوماتو ساحه ورو ورو راکمېږي او مشخص کېږي. د پاسنۍ مقالې مقدمه يا موضوعي پراګراف به وڅېړو:

۱. په يوه نوي هېواد او نوې ژبه کې له خلکو سره د مؤثرې رابطې لپاره يوازې د هغوی د ژبې زده کول بس نه دي.

په دې جمله کې د مؤثرې رابطې خبره شوې ده چې دا ډېره کُلي موضوع ده. همدارنګه د لوستونکي توجه راخپله شوې ده.

۲. تر ژبې ورهاخوا د رابطې نيولو نورې وسيلې لکه اشاري ژبه هم د ژبې د زده کولو هومره مهمه ده.

دوهمه جمله موضوع له «مؤثرې رابطې» څخه چې ډېره کُلي ده، د رابطې يوې مشخصې وسيلې «اشاري ژبې» ته رالنډه کړې ده.

۳. انسان په خپله څېره، د بدن په حرکتونو او فيزيکي تماس سره هم مخاطب ته داسې غښتلي پيغامونه ورکوي چې تر کلمو ورتېر دي.

www.eilia.org

دغه جمله د «اشاري ژبې» درې مشخصې بڼې «څېره، د بدن حرکتونه، او فيزيکي تماس» يادوي او د موضوع ساحه لا پسې کموي.

۴. نو هر څوک چې په يوه بل هېواد کې ژوند، کار، يا زده‌کړه کوي، بايد د هماغه هېواد د وګړو اشاري ژبه لکه د مخ او لاس حرکتونه، د بدن حرکتونه او د فيزيکي تماس بڼه زده کړي.

وروستۍ جمله د ليکوال تيسز يا ادعا «خلک بايد د بل هېواد اشاري ژبه زده کړي» بيانوي.

وينو چې په دې پراګراف کې موضوع لکه په قيف کې چې اچول شوې وي، وار په وار سره له عمومي‌توب څخه د مشخص‌توب خوا ته ځي.

لومړی فعاليت: د لومړۍ مقالې مقدمه يا موضوعي پراګراف يو ځل بيا ولوله او د اشاري ژبې د مقالې له موضوعي پراګراف سره يې پرتله کړه.

«مسلمانانو د ساينس، فلسفې او بېلابېلو علمونو په وده کې لويه برخه اخيستې ده. که په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو هلې ځلې نه وای، نن به دومره ډېر علمي پرمختګونه، عصري ټکنالوجي او هوساينه نه وای. د غربي پوهانو په باور، مسلمانانو زر داسې اختراع‌ګانې او کشفونه کړي دي چې د علم په انکشاف کې خورا مهم ګټل کېږي.»

پوښتنه: دا موضوعي پراګراف هم د قيف په بڼه موضوع له کُل څخه جز ته رالنډوي؟

وړاندې مو وويل چې موضوعي پراګرافونه څو ډولونه لري. د دې پراګراف جملو ته ځير شه.

۱. مسلمانانو د ساينس، فلسفې او بېلابېلو علمونو په وده کې لويه برخه اخيستې ده.

۲. که په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو هلې ځلې نه وای، نن به دومره ډېر علمي پرمختګونه، عصري ټکنالوجي او هوساينه نه وای.

۳. د غربي پوهانو په باور، مسلمانانو زر داسې اختراع‌ګانې او کشفونه کړي دي چې د علم په انکشاف کې خورا مهم ګڼل کېږي.

لومړۍ جمله د ساينس، فلسفې او علمونو په وده کې د مسلمانانو د ونډې خبره کوي. دا جمله د لوستونکو پام مقالې ته را اړوي.

دوهمه جمله د سبب/ اثر تخنيک کاروي او وايي چې په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو د هلو ځلو په سبب نننی علمي پرمختګونه، ټکنالوجي او هوساينه رامنځته شوي دي. دا جمله د لوستونکو تلوسه لا زياتوي.

www.eilia.org

وروستۍ جمله وايي مسلمانانو زر داسې اختراعګانې او کشفونه کړي دي چې د غربي پوهانو په باور د علم په انکشاف کې ډېر مهم ګڼل کېږي. دا جمله هم د دوهمې جملې په شان، تلوسه لا پسې زياتوي. له بلې خوا د مقالې تيسز هم په همدې جمله کې بيان شوی دی او بل کار يې دا دی چې د مقالې په نورو پراګرافونو کې د راغليو معلوماتو په اړه لوستونکو ته يو څرک ورکوي. لوستونکي د دې جملې په لوستلو سره پوهېږي چې په مقاله کې به د همدغو اختراعګانو او کشفونو ځينې نمونې راغلې وي.

له بلې خوا دغه پراګراف هم د قيف په بڼه عمل کوي:

«د ساينس، فلسفې او علمونو په وده کې د مسلمانانو نقش»

«ننني علمي پرمختګونه، ټکنالوجي او هوساينه»

«زر علمي اختراعګانې او کشفونه»

دوهم فعاليت: لاندې د څو مقالو له پاره موضوعي پراګرافونه راغلي دي. د هر موضوعي پراګراف جملې داسې ترتيب کړه چې وار په وار سره عمومي موضوع لا ورکوکې او لا مشخصه کړي.

لومړی پراګراف

له هنري آثارو خوند اخيستل

۱) د انځورګرۍ د آثارو له کتلو څخه لا زيات خوند اخيستلی شو خو که يې چل زده کړو. ۲) له هنري آثارو څخه خوند اخيستل زده کېدای شي. ۳) د هنري تابلوګانو په خوند د پوهېدا لپاره درې کارونه کولی شو: د تابلو جزئياتو ته پام کول؛ په تابلو کې د مختلفو موقعيتونو په معنا ځان پوهول؛ او د موضوع د مخينې په اړه معلومات پيدا کول. ۴) څنګه له هنري آثارو څخه خوند واخلو؟ [د ادبياتو ښار، د امريکا يونليک، محب الله زغم]

دوهم پراګراف

د اخلاقو فلسفه

۱) په هره ساحه کې فلسفه بنيادي سوال طرحه کوي. ۲) همدارنګه د خير او شر په مسأله کې همدا بنيادي سوال منځ ته راځي او همدا د اخلاقو د فلسفې موضوع ده. ۳) د انسان حکمونه او قضاوتونه درې معياره لري: (ا) يا ښکلا او بدشکلي ده چې د جمال فلسفه

پرې خبرې کوي. یا (II) د حقیقت او خطا ارزښ دی چې د پوهې د تیوري موضوع ده. یا (III) د ښه او بد (خیر او شر) مسأله ده چې د اخلاقو فلسفه پرې تحقیق کوي. ۴) مثلاً د جمال په باره کې دا پوښتنه کېږي چې د انسان د ښکلا او بدشکلۍ حکم په څه اساس کوي؟ د پوهې په باره کې دا سوال پیدا کوي چې موږ د حقیقت او خطا تمیز څرنګه کوو؟ حقیقت څه ته وایي؟ [د جبر او اختیار دیالکتیک، پوهاند ډاکټر سید بهأالدین مجروح، کابل،]

دریم پراګراف

ژبه باید جدي وګڼو

۱. بنيآدم ډېر مفاهیم د ژبې له لارې زده کوي او د ژبې په وسیله یې نورو ته لېږدوي. خو دا د ژبې یوازینی کار نهدی، مشهور فیلسوف ویتګنشتاین وایي: «زما ژبه زما نړۍ ده. ګواکې موږ د ژبې په مرسته په دنیا کې ساه اخلو او له دنیا سره او په دنیا کې، د ژبې په مرسته اوسېږو.»

۲. ژبه یعنې د بنيآدم ناطقه ځواک.

۳. د ابن رشد په وینا انسان ځکه «ناطق حیوان» بلل شوی دی چې نطق د انسان د پوهېدا نښه ده.

۴. د پخوانو په نظر، څه چې انسان له حیوانه بېلوي او د بنيآدم امتیاز ګڼل کېږي، همدغه ناطقه ځواک دی.

[والیل اذا عسعس، د استاد محمد محق لیکنه، ژباړونکی محب الله زغم]

د مقالې په مقدمه یا موضوعي پراګراف کې باید د مقالې د محتوا په اړه خبره وکړې خو ټوله محتوا به یې نه افشا کوې. که داسې وکړې، لوستونکی به داسې وګڼي چې ټوله مقاله یې لوستې ده او د مقالې نور پراګرافونه به ونه لولي. مقاله که لنډه وي، که اوږده، مقدمه یې باید لنډه وي. معمولاً درې – څلور یا پنځه جملې به بس وي. د دې له پاره چې د لوستونکي تلوسه وپاروې، کولی شې د مقالې په مقدمه کې یوه پوښتنه مطرح کړې؛ یا یو په زړه پورې واقعیت په کې بیان کړې؛ او یا یوه جالبه یا خندوونکې خبره وکړې.

دوهم فعالیت: لاندې د دوو مقالو موضوعي پراګرافونه راغلي دي. پراګرافونه په ځیر ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووایه.

www.eilia.org

۱. کومه جمله د مقالې لوستلو ته د لوستونکو پام او لېوالتیا اړوي؟
۲. کومه جمله د مقالې تیسز یا د بحث موضوع بیانوي؟
۳. په پراګراف کې یوه عمومي موضوع مشخصې موضوع ته رالنډه شوې ده که نه؟

دین او تاریخ

د اسلام د تاریخ په تعبیر او تفسیر کې اختلاف وینو. دغه اختلاف د رسول الله مبارک له وفاته وروسته د هغه د ځای ناستي د ټاکنې له موضوع پیلېږي. تاریخ راته وايي چې ان د خلفای راشدین په زمانه کې، د څلورم خلیفه په دوران کې د مسلمانانو مخالفې ډلې له یو بل سره وجنګېدلې او د خپلو ایماني ورونو وینې یې وبهولې.

[د ډاکټر مبارک علي لیکنه، ژباړن استاد اسدالله غضنفر]

زور او مذهب

په سیاست باندې مذهب معمولاً هغه وخت غلبه کوي چې دولت او موسسې یې کمزورې وي. کله چې حکومت د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کې پاتې راشي او د خارجي و داخلي خطرونو په مقابل کې د خلکو د ساتلو وس ونه لري نو دغه وخت مذهبي عناصر چې له فاسد سیاسي نظامه د تېولنې د ژغورلو او د عدالت د راوستلو خبره کوي، د قدرت د حصول په لور ګام اخلي. په دغسې حالت کې مذهب په سیاست لاسبرى کېږي او د خپلو شعایرو د عملي کولو ذریعه ورنه جوړوي.

[د ډاکټر مبارک علي لیکنه، ژباړن استاد اسدالله غضنفر]

دریم فعالیت: دلته به دوې مقالې ولولې چې مقدمه یا موضوعي پراګرافونه یې لرې شوې دي. مقالې په ځیر سره ولوله او د هرې مقالې له پاره مقدمه پراګراف ولیکه.

فلسفي سوال

....

....

....

www.eilia.org

د مبهم سوال مثال به داسې وي: جهان يعنې څه؟ انسان يعنې څه؟ دا دواړه سوالونه مبهم دي ځکه چې په هر يوه کې يو مفهوم په جلا او مجرد شکل پروت دی، بل کوم مشخص مفهوم نشته چې رابطه ورسره ټينګه کړي، ځکه: «يعنې څه» يوازې د پوښتنې علامه ده او پخپله کوم مفهوم نه دی. لومړی بايد په «يعنې څه» انتقاد وشي او پوښتنه وشي چې د «يعنې څه» څخه مراد څه دی؟

فلسفي سوال هله طرح کېږي چې په مفاهيمو کې حرکت او جنبش را پيدا شي. او که سوال غلط طرح شي، نو فکر له ځايه نه خوځېږي او د سکون په حالت کې پاتې کېږي. او يا د تخيلاتو او تصوراتو لار نيسي او فکر صحيح په کار اچول همدې ته وايي چې انسان د فکر اصلي او حقيقي حرکت او ژوند پيدا کړي. ځکه چې هر فکر ځان ته ژوند او حرکت لري او د افکارو له حرکت او تصادم څخه حقيقت راوځي.

همدارنګه که موږ ووايو: «جبر او اختيار يعنې څه؟» دا يو مبهم سوال دی او موږ مجبور يو چې په يو بل شکل يې طرح کړو او مثلاً ووايو: «انسان مجبور دی که مختار؟» دلته موږ يو نوی مفهوم يعنې «انسان» په مسأله کې داخل کړ او سوال لږ څه له ابهام څخه راووت او د «انسان» او «جبر»، «انسان» او «اختيار» په مفکورو کې څه رابطه او حرکت را پيدا شو. اوس که موږ د دې مفاهيمو حرکت ته په ځير وګورو، نو را معلومه به شي کوم تصادم چې د دوی په منځ کې واقع کېږي، د دې تصادم په نتيجه کې دا دواړه مفاهيم، انسان او جبر له يوې خوا، انسان او اختيار له بلې خوا يو په بل کې ننوځي او يو نوی مفهوم ترې جوړېږي په دې ډول: «مجبور انسان»، «مختار انسان» او زموږ طرح شوی سوال بيا خپل د اولنې مفهوم حالت ته راګرځي، په دې شکل: «مختار انسان يعنې څه؟»، «مجبور انسان يعنې څه؟» دلته بيا موږ ته په کار دی چې د «يعنې څه» په ځای «نور څه» داخل کړو چې په افکارو کې بيا حرکت را پيدا شي او زموږ سوال معنا راپيدا کړي. نو به وايو: مجبور يا مختار انسان د څه شي په مقابل کې؟ د دې «څه شي» له سر سري تحليل څخه دا لاندې مفاهيم راوځي: مجبور يا مختار انسان د طبيعت په مقابل کې، د ماوراألطبيعت په مقابل کې، د خپل ځان په مقابل کې، د بل انسان په مقابل کې... په دې ډول د جبر او اختيار په مسأله کې جلا جلا جنبې را پيدا شوې او موږ اوس کولای شو په هرې يوې جلا جلا بحث وکړو. [د جبر او اختيار ديالکتيک، پوهاند ډاکټر سيد بهأالدين مجروح، کابل،]

www.eilia.org

اخلاقي ديانت، غيراخلاقي ديانت

....

....

....

....

اخلاقي ديانت هغه دی چې د اخلاقي مکارمو او فضايلو پر اساس بنا کېږي. په دې ډول ديانت کې، انسان دغه فضايل د خپلې ديندارۍ معيار او محک ګڼي او په خپل ژوند کې د نېکو اخلاقو د پالنې همت کوي. سره له دې چې اخلاقي ارزښتونو ته پام کول، د دين د عبادي واجباتو له التزام سره په ټکر کې نه دي او ديني مناسک نه بې ارزښته کوي؛ خو په اخلاقي ديانت باورمن کسان پوهېږي چې که دغه کارونه د هغوی د اخلاقي شخصيت په وده کې مرسته و نه کړي، بې ګټې دي. دا وګړي عبادتونه داسې تمرينونه ګڼي چې له بلې دنيا سره د پيمان د تجديد په وسيله، د هغوی د اخلاقو له دوامدارۍ ودې او ښه کېدو سره مرسته کوي (محمد غزالي: اسلامي اخلاق، سريزه). که دوی احساس کړي چې عبادت دغه نتيجه نه ده لرلې، د خپلو عبادتونو په ګټه او اغېزې باندې شک کوي او پوهېږي چې عبادتونه يې يوازې د ديندارۍ کاذبه ننداره ده. دا خلک ديني مناسکو او تعبدي چارو ته له پابندۍ سره هم مهاله پر خپلو اخلاقي فضايلو او له رذايلو په اجتناب باندې تمرکز کوي او د همداسې ديانت له لارې اخلاقي انسان ځنې جوړېږي..

په مقابل کې يې، غير اخلاقي ديانت هغه دی چې پر ديني مناسکو او سېمبوليکو چارو تمرکز لري او همدا د ديندارۍ معيار ګڼي. دا وګړي څومره چې زيات عبادتونه کړي، هماغومره ځانونه له نېکو اخلاقو بې نيازه ګڼي (فقهي ديانت). د دې ديانت پالونکي د فضايلو او رذايلو ترمنځ پوله چنداني نه پېژني او حتی فضايل يوازې د يو څو سېمبوليکو مذهبي عملونو د ترسره کولو سطحې ته راټيټوي. د دې ډلې کسان خپلې اخلاقي نيمګړتياوې په عبادت جبيره کوي او ان د يو څو تعبدي عملونو په ترسره کولو چې د دوی د ديانت اصلي معيارونه دي، خاص غرور پيدا کوي او بې له دې چې خپلو اخلاقي نيمګړتياوو ته يې پام وي، نورو ته په سپکه سترګه ګوري او ځان ته په درنه (ابن الجوزي: تلبيس ابليس)

www.eilia.org

بدمرغي هله يو په دوه کېږي چې غيراخلاقي ديانت له سياست سره او واک ته د رسېدو له هڅو سره غوټه شي. دليل يې ښکاره دی: سياست په سختۍ سره له اخلاقي فضايلو سره جوړېږي. غيراخلاقي ديانت له سياست سره چې له اخلاقو تښتي، په يوه ډول سره همرنگي لري. (سياست مو ديانت دی او ديانت مو سياست!!)

په دې ديانت کې د جمعې لمونځ، اعتکاف، د روژې پروگرامونه، حج، ډله‌ييز نفلونه، د قران او حديث درسونه، او دې ته ورته نورې چارې د سياسي هدفونو لپاره په وسايلو بدلېږي. سياسي هدفونه يې د خلکو د اعتماد جلبول او په ټولنه کې ځای موندل دي چې د هغوی خورا زياتې مرستې راجلب کاندي او په خپلو مدرسو، مرکزونو، او بنسټونو يې ولگوي او دا هغه ځايونه دي چې د دوی د قدرت مرکز گڼل کېږي. دوی له همدې ځايونو څخه د خپلو رقيبانو او حريفانو پر ضد کار اخلي او حاکمان او مخالف گوندونه وربانديې ډاروي او په غير مستقيم ډول هغه کسان گواښوي چې نور فکرونه لري.

[سترگې به پرانيزو، ليکوال محمد محق، ژباړن محب الله زغم]

د مقالې مقدمه يا موضوعي پراگراف د مقالې په مختلفو ډولونو کې څه نا څه توپير لري. دلته به د مقالې د مختلفو ډولونو مقدمې وگورې.

۱. د استدلالي/ Argumentative مقالې مقدمه: د دې ډول مقالې په مقدمه کې خپل نظر او ليدلوری بيانوې؛ لکه:

ليکوالي فطري ده که کسبي؟

د ليکوالۍ په اړه دوه نظرونه شته. ځينې وايي چې ليکوالي هنر دی او د نورو هنرونو په شان طبيعي استعداد غواړي. ځينې په دې باور دي چې ليکوالي په تمرين او رياضت زده کېدای شي. زما په نظر د ليکوالۍ له پاره دوه شيان په کار دي: تخيل او د ليکلو مهارت. تخيل هر روغ بني‌آدم لري او د ليکلو مهارت هم په تمرين سره زده کېږي نو هر څوک ليکوالي کولی شي.

www.eilia.org

۲. د ترغيبي/ Persuasive مقالې مقدمه: د ترغيبي مقالې په مقدمه کې هم مهمه ده چې د موضوع په اړه خپل شخصي نظر وړاندې کړې؛ د دې بېلګې غوندې:

د مطالعې لپاره د کتابونو انتخاب

دا مشهوره مقوله ده چې وايي هر کتاب په يو ځل لوستلو ارزي. خو ځينې کتابونه دي چې تعصب خپروي او د خلکو په زړونه کې کرکه او بدبيني زياتوي؛ ځينې نور يې ناسم معلومات وړاندې کوي؛ او ځينې کتابونه يوازې د يوې خاصې ايډيالوژۍ تبليغ کوي. نو د داسې کتابونو لوستل د زهر غوندې اثر کوي؛ په تېره بيا که لوستونکی د نوې ځوانۍ په عمر کې وي چې لا يې د تعقل او تفکر ځواکونو پوره وده نه وي کړې. نو زه وايم چې ځينې کتابونه هېڅ په لوستلو نه ارزي.

۳. د مقايسې/ Comparison and Contrast مقالې مقدمه: د دې ډول مقالې په مقدمه کې د دوو موضوعاتو يا مفاهيمو يا ليدلوريو تر منځ مشابهتونو او توپيرونو ته اشاره کېږي. په سر کې به مسئله په لنډه توګه تشريح کېږي او بيا به يې دواړه اړخونه بيانېږي؛ لکه:

استدلالي او ترغيبي مقالې

استدلالي او ترغيبي مقالې ځينې شباهتونه لري. په دواړو مقالو کې ليکوال هڅه کوي چې لوستونکی د خپل نظر او ليدلوري منلو ته وهڅوي. په دواړو مقالو کې ليکوال بايد منطقي دليلونه او شواهد وړاندې کړي. خو ځينې توپيرونه هم لري. په دې مقاله کې به دغه توپيرونه او مشابهتونه وڅېړو.

لومړی فعاليت: په پورتنيو درېو مقدمو کې:

۱. هغه جملې په نښه کړه چې د مخاطب د پام راخپلولو لپاره ليکل شوې دي.

۲. د ليکوال تيسز يا اصلي موضوع په نښه کړه.

۳. د درې واړو پراګرافونو توپيرونه پيدا کړه.

دوهم فعاليت: د مقالې د هر ډول لپاره له لاندې موضوعاتو څخه يوه انتخاب کړه او مقدمه پراګراف ورته وليکه.

استدلالي مقاله

* اخلاق څه دی؟
* سوله په کومه بیه؟
* څه ډول مطالعه؟
* څومره دیني زده کړې؟

ترغیبي مقاله

- د ورزش اهمیت
- د شوق پالل
- پر ځان باور
- هڅه او هاند

د مقایسې مقاله

- لنډه کیسه او ناول
- خصوصي او دولتي مکتبونه
- ښار او کلی
- د چاپي او الکټرونیکي کتابونو مطالعه

www.eilia.org

ب. ملاتړي پراګرافونه

ملاتړي پراګرافونه لکه د پراګراف ملاتړې جملې د مقالې د ادعا د اثبات له پاره شواهد، دليلونه، قولونه، شمېرې او ثبوتونه وړاندې کوي. هر ملاتړی پراګراف بايد يو اساسي ټکی راونغاړي معنا دا چې د پراګرافونو وېش د اساسي ټکو له مخې کېږي. په دې پراګرافونو کې دليلونه بايد منطقي وي؛ شواهد واقعي او ثبوتونه معتبر وي. که د موضوع په اړه د چا خبره رانقلوو، دوه لارې په مخ کې لرو: که يې خبرې هو بهو را اخلو، د غبرګو وړو لينديو «» په منځ کې به يې ليکو او که د خبرو مفهوم يې په نويو ټکو کې بيانوو، بيا لينديو ته حاجت نشته. هر ملاتړی پراګراف موضوعي جمله لري چې ورپسې ملاتړې جملې راځي خو رانغاړونکې يا د نتيجې جمله کېدای شي ونه لري؛ په تېره بيا کله چې دغه پراګرافونه سره تړلې موضوعات بيانوي نو بيا حتمي نه وي چې رانغاړونکې جمله دې ولري.

بېلګه

د تخيل اهميت

....

....

اينشتين وايي: «تخيل تر پوهې لا زيات مهم دی.» پوهه د معلومو شيانو په باره کې معلومات دي چې انسان يې بايد زده کړي؛ مثلاً: پوهه راته وايي چې ځمکه جاذبه لري او هر شی د ځان خوا ته راکاږي. خو تخيل د هغه څه خبره کوي چې لا ممکن نه دي. انسان څو پېړۍ مخکې تر دې چې الوتکې او فضايي بېړۍ جوړې کړي، د تخيل په مرسته الوځي، د ځمکې له جاذبې څخه تښتي او د ځمکې له مداره وځي. په نکلونو او افسانو کې اتل پر جاينماز دوه رکعته نفل کوي او جاينماز الوځي. ابن سينا تقريباً زر کاله پخوا د «سلامان او ابسال» کيسه وليکله چې د کيسې اتل سپوږمۍ او ستورو ته سفر کوي او هلته له فضايي موجوداتو او پردي تمدن سره مخامخ کېږي. دغه تخيل انسان فکر کولو ته اړ باسي چې څنګه کېدای شي په واقعيت کې هم داسې وسايل جوړ کړي چې دی په هوا کړي. هره اختراع او هر کشف د تخيل له برکته کېږي. نو همدا وجه ده چې اينشتين وايي چې تخيل تر پوهې زيات اهميت لري.

***

www.eilia.org

فعالیت: پورتنی ملاتړی پراګراف بیا ولوله او:

۱. اساسي ټکی یې په نښه کړه.

۲. نقل قولونه په کې پیدا کړه او معلومه کړه چې کوم قول هو بهو را اخیستل شوی او کوم یې د ویناوال د خبرو مفهوم ویلی دی.

۳. لیکوال د تخیل د اهمیت له پاره کوم دلیل راوړی دی؟

اوس به د مقالې د یو څو ډولونو له پاره د ملاتړي پراګرافونو نمونې وګورو.

۱. د استدلالي مقالې ملاتړی پراګراف

لیکوالي فطري ده که کسبي؟

مقدمه

د لیکوالۍ په اړه دوه نظرونه شته. ځینې وایي چې لیکوالي هنر دی او د نورو هنرونو په شان طبیعي استعداد غواړي. ځینې په دې باور دي چې لیکوالي په تمرین او ریاضت زده کېدای شي. زما په نظر د لیکوالۍ له پاره دوه شیان په کار دي: تخیل او د لیکلو مهارت. تخیل هر روغ بنيآدم لري او د لیکلو مهارت هم په تمرین سره زده کېږي. نو هر څوک لیکوالي کولی شي خو په دې شرط چې تمرین وکړي.

ملاتړی پراګراف

د لیکوالۍ له پاره یو ضروري عنصر تخیل دی. تخیل هغه ځواک دی چې یوازې انسان یې لري او د الن لیسلي په باور د انسان او حیوان توپیر په همدې کې دی چې حیوان تخیل نه لري. د تخیل په وسیله انسان د بل پر ځای فکر کولی شي؛ د بل درد درک کولی شي؛ د بل پر احساساتو او عواطفو پوهېدی شي. په لیکوالۍ کې لیکوال باید د خپل داستان د مختلفو کرکټرونو حال بیان کړي؛ د هغوی په خوله خبرې وکړي؛ او د پېښنو په مقابل کې د هغوی غبرګونونه وښیي. دا کار هله کېدی شي چې لیکوال ځان د داستان د کرکټرونو پر ځای وګڼي؛ د هغوی غوندې فکر وکړي؛ او د هغوی غوندې احساس ولري. څرنګه چې یو ممثل په تمرین سره تکړه کېږي؛ لیکوال هم د تخیل په تمرین کولو سره دا هنر زده کولی شي.

لومړی فعالیت: پورتنی ملاتړی پراګراف یو ځل بیا ولوله او دغو پوښتنو ته ځواب ووایه.

۱. د پراګراف اساسي ټکی څه دی؟

۲. دغه پراګراف د لیکوال د تیسز له کومې برخې سره مرسته کوي؟

www.eilia.org

۳. د لیکوال استدلال منطقي بریښي؟

۴. په پراګراف کې راغلی نقل قول څه ډول دی؟

دوهم فعالیت: د دې مقالې لپاره یو بل ملاتړی پراګراف ولیکه چې عمده مفکوره یا اساسي ټکی یې «د لیکلو مهارت» وي.

۲. د ترغیبي مقالې ملاتړی پراګراف

د مطالعې لپاره د کتابونو انتخاب

مقدمه

دا مشهوره مقوله ده چې وایي هر کتاب په یو ځل لوستلو ارزي. خو ځینې کتابونه دي چې تعصب خپروي او د خلکو په زړونه کې کرکه او بدبیني زیاتوي؛ ځینې نور یې ناسم معلومات وړاندې کوي؛ او ځینې کتابونه یوازې د یوې خاصې ایډیالوژۍ تبلیغ کوي. نو د داسې کتابونو لوستل د زهر غوندې اثر کوي؛ په تېره بیا که لوستونکی د نوې ځوانۍ په عمر کې وي چې لا یې د تعقل او تفکر ځواکونو وده نه وې کړې. نو زه وایم چې ځینې کتابونه هېڅ په لوستلو نه ارزي.

ملاتړی پراګراف

د پاکستاني لیکوال نسیم حجازي ناولونو زموږ د ډېرو ځوانانو ژوند اخیستی دی. پاکستان یو ناڅاپه ظاهراً د دین په نوم رامنځته شو او د یوه هېواد په حیث یې تاریخ او مخینه نه درلوده او له بلې خوا په پاکستان کې مختلف قومونه له مختلفو ژبو او فرهنګونو سره اوسېدل نو پاکستاني لیکوالو باید داسې څه تولید کړي وای چې دغه ټول قومونه متحد کړي. همدا و چې د اسلامي فتوحاتو تاریخي ناولونه یې ولیکل چې په پاکستانیانو کې دیني جذبه راوپاروي او په زړونو کې یې د نورو دینونو او فرهنګونو له خلکو سره دښمني او له هغوی څخه کرکه پیدا کړي؛ البته د دوی اصلي موخه هندوان او هندي کلتور و. خو د جهاد په کلونو کې دغه ناولونه پښتو ته راوژباړل شول او تر ننه پورې هم زموږ د کلیوالو سیمو ځوانان د همدې کتابونو په لوستلو سره ټوپک را اخلي او د جګړې ډګر ته وردانګي او سرونه بایلي.

لومړی فعالیت: د مقالې ملاتړی پراګراف بیا ولوله او:

۱. عمده ټکی په کې پیدا کړه.

۲. په پراګراف کې لیکوال د خپلې ادعا د اثبات له پاره څه راوړي دي: نقل قول، دلیل، مثال، یا احصائیه؟

۳. پراګراف د مقالې له تیسز سره څه رابطه لري؟

دوهم فعالیت: د همدې مقالې لپاره یو بل ملاتړی پراګراف د هغو کتابونو په اړه ولیکه چې ناسم معلومات خپروي.

۳. د مقایسې مقالې ملاتړی پراګراف

استدلالي او ترغیبي مقالې

مقدمه

استدلالي او ترغیبي مقالې ځینې شباهتونه او ځینې توپیرونه لري. په دواړو مقالو کې لیکوال هڅه کوي چې لوستونکی د خپل نظر او لیدلوري منلو ته وهڅوي. په دواړو مقالو کې لیکوال باید منطقي دلیلونه او شواهد وړاندې کړي. خو ځینې توپیرونه هم لري. په دې مقاله کې به دغه توپیرونه او مشابهتونه وڅېړو.

ملاتړی پراګراف

استدلالي او ترغیبي مقالې د موضوع په لحاظ سره توپیر لري. په استدلالي مقاله کې معمولاً داسې موضوع را اخیستل کېږي چې په اړه یې دوه یا څو مختلف او متضاد نظرونه وي او لیکوال د یوه نظر په پلوي دلیلونه راوړي؛ مثلاً د نجونو او هلکانو د ګډ تعلیم په اړه دوه متضاد نظرونه دي. ځینې خلک وایي چې نجونې او هلکان باید په ګډو مکتبونو کې تعلیم وکړي خو ځینې وایي نه، باید د هلکانو مکتب بېل وي او د نجونو بېل. نو لیکوال که هره خوا نیسي د مخالف لوري نظرونو ته په پام سره داسې استدلال کوي چې د هغوی نظر غلط وښیي. خو په ترغیبي مقاله کې لیکوال یوه کار یا مفکورې ته د مخاطب د هڅولو هڅه کوي؛ بې له دې چې مخالف نظرونه په پام کې ونیسي.؛ مثلاً د مطالعې د اهمیت په اړه دلیلونه، شواهد او مثالونه راوړي چې لوستونکي مطالعې ته وهڅوي.

لومړی فعالیت: د مقالې ملاتړی پراګراف بیا ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووایه:

۱. د پراګراف عمده ټکی څه شی دی؟

۲. په پراګراف کې د استدلالي او ترغیبي مقالو کوم توپیر بیان شوی دی؟

www.eilia.org

۳. د ليکوال دليل څومره منطقي دی؟

دوهم فعاليت: د استدلالي او ترغيبي مقالو يو شباهت په بل ملاتړي پراگراف کې وليکه.

ج. رانغاړونکی يا د نتيجې پراگراف

د مقالې وروستی پراگراف د نتيجې پراگراف دی. رانغاړونکی پراگراف درې کارونه کوي:

۱. د مقالې پای راښيي.

۲. لوستونکو ته د ليکوال خبرې بيا ور په زړه کوي.

۳. مخاطب ته د ليکوال وروستۍ خبره کوي.

د رانغاړونکي پراگراف په لومړۍ برخه کې ليکوال د خپل تيسز خبره په نورو ټکو کې تکراروي او/ يا د مقالې د عمده ټکو خلاصه بيانوي. په دوهمه برخه کې يې ليکوال خپله وروستۍ خبره کوي چې دا کېدای شي د هغه نظر، وړانديز، قضاوت او پرېکړه يا د موضوع په اړه وړاندوينه وي. د رانغاړونکي پراگراف وروستۍ خبره بايد له هغې موضوع سره پوره تړاو ولري چې په ټوله مقاله کې بيان شوې ده؛ نه دا چې بله نوې موضوع ياده کړي.

لاندې د اشاري – بدني ژبې د مقالې وروستی پراگراف يو ځل بيا ولوله.

«لنډه دا چې اشاري – بدني ژبه د رابطې يوه مهمه برخه ده چې په هر ځای کې يو شان نه وي. کله چې څوک بل ځای ته سفر کوي، بايد داسې ونه گڼي چې د دوی د خپل فرهنگ اشاري – بدني ژبه به په هر ځای کې وچلېږي. په حقيقت کې، څنگه چې خلک د يوې ژبې د گرامر او لغاتو په زده کولو کې هڅه کوي، هماغسې بايد خپل وخت او انرژي د هماغه ژبې، هېواد او فرهنگ د اشاري – بدني ژبې په زده کولو کې هم ولگوي.»

وگوره چې دلته ليکوال د رانغاړونکي پراگراف درې موخې څنگه رانغاړلې دي.

۱. په لومړۍ جمله کې وايي «لنډه دا چې ...» دغه عبارت راته وايي چې مقاله پای ته ورسېده.

۲. بيا د تيسز موضوع په نورو ټکو بيانوي: «کله چې څوک بل ځای ته سفر کوي، بايد داسې ونه گڼي چې د دوی د خپل فرهنگ اشاري – بدني ژبه به په هر ځای کې وچلېږي.»

www.eilia.org

۳. لیکوال خپله وروستۍ خبره داسې کوي: «څنگه چې خلک د یوې ژبې د گرامر او لغاتو په زده کولو کې هڅه کوي، هماغسې باید خپل وخت او انرژي د هماغه ژبې، هېواد او فرهنگ د اشاري – بدني ژبې په زده کولو کې هم ولگوي.»

لومړی فعالیت: دلته د یوې مقالې مقدمه لولې. وروسته د مقالې د ملاتړي پراگراف له پاره څلور جملې درکړل شوې دي. وگوره چې د موضوعي جملې لپاره کومه جمله تر ټولو زیاته مناسبه ده او کړۍ ترې تاوه کړه. بیا دوه رانغاړونکي پراگرافونه درکړل شوي دي. مناسب هغه یې په نښه کړه.

تجارتي اعلانونه

د ځمکې پر مخ له لرې پراته ټاپو نه به غیر چې په هر ځای کې واوسې، له تجارتي اعلانونو نه دې خلاصی نشته. په اوسنۍ موډرنه نړۍ کې هر انسان مدام له تجارتي اعلانونو سره مخ کېږي. راډیو، ټلویزیون، بل بورډونه، انټرنټ او ټولنیزې شبکې له اعلانونو ډک دي. خو تجارتي اعلانونه نوې پدیده نه ده. د اعلانونو تاریخ یې راښیي چې له ډېر پخوا وخت راهیسې دا شی و.

د ملاتړي پراگراف لپاره جملې

الف. له میلاد څخه ۳۰۰۰ کاله مخکې به سوداگرو پر خپلو دوکانونو له لرگیو، خټې او ډبرې څخه جوړې شوې لوحې لگولې.

ب. په لرغوني مصر کې به سوداگرو جارچیان گومارل چې په واټونو کې وگرځي او د دوی د مالونو او بېړیو د رارسېدو خبر خپور کړي.

ج. د منځنیو پېړیو په اروپا کې به دوکاندارانو جارچیان گومارل چې مشتریان د دوی د دوکانونو خوا ته وروبولي.

د. په پنځلسمه پېړۍ کې د مطبعې اختراع د هغو تجارتي اعلانونو پیل گڼل کېږي چې نن ورسره آشنا یو.

www.eilia.org

رانغاړونکي پراګرافونه

۱. نتيجه دا چې اعلانونه لږ تر لږه د ۵۰۰۰ کلونو له پاره د کاروبار او تجارت يوه برخه پاتې شوې ده. اعلانونه د لرغوني بابل د دوکانونو له لوحو رانيولې تر هغو پيغامونو پورې چې نن سبا زموږ د کمپيوټر پر ښيښې راڅرګنديږي، د ورځني ژوند يوه برخه وه او ده. کېداى شي د تجارتي اعلانونو بڼه بدله شي خو بې له شکه چې په ډېرو نورو راتلونکو وختونو کې به هم پاتې وي.

۲. نتيجه دا چې تجارتي اعلانونه هم د پلورنکي او هم د پېرېدونکي له پاره ګټور دي. پلورونکو ته يې ګټه دا ده چې خلک د دوى له مالونو او خدمتونو خبروي. پېرېدونکو ته دا ګټه کوي چې کولى شي د اخيستلو له پاره مناسب دوکان انتخاب کړي. کېداى شي د تجارتي اعلانونو بڼه بدله شي خو بې له شکه چې په ډېرو نورو راتلونکو وختونو کې به هم پاتې وي.

[Longman Academic Writing Series, fourth edition, Alice Oshima, Ann Hogue and Jane Curtis, Pearson Education, 2014]

دوهم فعاليت: پورته دې د استدلالي، ترغيبي، او پرتلنې د مقالو مقدمې او ملاتړي پراګرافونه ولوستل. اوس يې بيا ولوله او د هرې مقالې له پاره د لاندې رانغاړونکو پراګرافونو له منځه، مناسب هغه يې په نښه کړه.

ليکوالي فطري ده که کسبي؟

۱. لنډه دا چې ليکوالي کسبي هنر دی. د ليکوالۍ دواړه ضروري عنصرونه يعنې تخيل او تفکر او د ليکلو مهارت زده کېداى شي. څوک چې غواړي ښه ليکوالي وکړي؛ بايد مطالعه، تمرين او رياضت وکړي چې فکر يې پوخ، تخيل يې پياوړی او د ليکوالۍ مهارت يې زيات شي.

۲. وروستۍ خبره دا چې ښه ليکوال بايد د ټولنې خير او نېکمرغي په پام کې ونيسي. ښه ليکوال بايد داسې څه ونه ليکي چې د لوستونکي په زړه کې د کرکې او دښمنۍ زړي وکري. ليکوالي سپېڅلی هنر دی او بايد سپېڅلی پاتې شي.

د مطالعې لپاره د کتابونو انتخاب

۱. نتيجه دا چې د کتابونو مطالعه ډېرې ګټې لري. څوک چې ډېره مطالعه کوي، معلومات يې ډېرېږي او ذهن يې پراخېږي. مطالعه که د چاپي کتابونو وي که د الکترونيکي؛ ضروري ده.

www.eilia.org

که غواړئ چې په ټولنه کې مو قدر زیات وي او د ژوند لارې چارې زده کړئ نو هره ورځ مطالعه وکړئ.

۲. نو د هر کتاب مطالعه ګټوره نه ده. د کتابونو په انتخاب کې باید دقت وکړو. مخکې له دې چې د مطالعې له پاره یو کتاب غوره کوو، باید د لیکوال په اړه یې تحقیق وکړو چې هغه څه رنګه انسان دی؛ په کومې ایډیالوژۍ باورمن دی؛ خیرمن دی که شرپسنده. په تېره بیا خپلو ماشومانو او ځوانانو ته باید داسې کتابونه واخلو چې ګټور معلومات، سوله‌ییز ژوند، او له خلکو سره مینه او خواخوږي وروښیي.

استدلالي او ترغیبي مقالې

۱. د پای خبره دا چې استدلالي او ترغیبي مقالې د دې له پاره لیکل کېږي چې د مخاطب فکر بدل کړي. د مخاطب د فکر د بدلولو لپاره باید کافي شواهد او دلیلونه وړاندې شي. که داسې ونه شي، د لیکوال خبرې به پر لوستونکو اغېز ونه کړي.

۲. لنډه دا چې استدلالي او ترغیبي مقالې سره له دې چې د موضوع او د لیدلوریو په لحاظ سره توپیر لري خو د لیکلو تخنیکونه یې سره ورته دي. د مقالې په دې دواړو ډولونو کې لیکوال باید قوي منطق او فصیحه ژبه وکاروي چې پر مخاطب خپل نظر په آسانۍ سره ومنلی شي. په استدلالي او ترغیبي مقالو کې تر احساساتي خبرو، علمي او منطقي خبرې اغېزناکې وي.

www.eilia.org

۲. ۲. ۳. د مقاله ليکنې پړاوونه

د پراګراف ليکلو پړاوونه مو مخکې تشريح کړل. د مقالې د ليکلو لپاره هم هماغه پړاوونه په مخ کې لرو. لومړی معلومات راټولوو، بيا راټول شوي معلومات ترتيبوو، وروسته د مقالې خاکه ليکو، بيا د مقالې خاکه ايډيټ کوو، په پای کې مقاله له سره ليکو.

۱. تر ليکلو مخکې پړاو

په دې پړاو کې د مقالې لپاره موضوع انتخابېږي او بيا د موضوع په اړه معلومات راټولېږي. د معلوماتو او مفکورو د راټولولو له پاره مختلفې لارې شته. ځينې تکړه ليکوال چې د موضوع په اړه کافي معلومات او خبرې لري، بې له دې چې معلومات راټول، ترتيب او په پراګرافونو ووېشي-؛ نېغ په نېغه د مقالې په ليکلو شروع کوي او ذهني بهير يې دومره منظم او چټک وي چې مقاله په اسانۍ سره ليکلی شي. خو مبتدي او تازه کاره ليکوال کولی شي چې د موضوع په اړه څه چې په ذهن کې يې ګرځي، نوټ کړي؛ موضوع په نورو وړو موضوعاتو ووېشي- او د هرې فرعي موضوع لپاره يې مفکورې يا معلومات وليکي؛ د ملګرو او دوستانو نظرونه او مفکورې وپوښتي؛ يا د موضوع په اړه تحقيق او مطالعه وکړي.

په دې لاندې بېلګه کې ليکوال غواړي د دروغو د ډولونو په باره کې مقاله وليکي نو په لومړي پړاو کې هر هغه څه چې د دروغ ويلو په اړه يې په ذهن کې تېرېږي؛ په يوه لست کې داسې ليکي.

د دروغو ډولونه

- د يو چا تحفه دې خوښه نه ده خو وايې چې خوښه مې شوه.
- صنف ته ناوخته راغلی يې خو معلم ته دروغ وايې.
- ټرافيک دې موټر د زيات سرعت په وجه دروي او ته دروغ وايې چې عاجل مريض لرم.
- نقل کوې.
- ملګري دې خپل ويښتان خراب جوړ کړي دي خو ته وايې چې ښه ښکارېږي.
- داسې ژمنه کوې چې پوره کولی يې نه شې.
- يو کار کولی شې خو وايې چې نه يې شم کولی.
- د کار په غوښتنليک کې دې د ځان په اړه داسې څه وليکې چې هغسې نه يې.

- معلم ته وایې چې کورنۍ دنده مې په کور کې هېره ده؛ حال دا چې ترسره کړې دې نه ده.
- یوه محفل ته د ورتلو ژمنه کوې؛ په داسې حال کې چې ډېر بوخت یې او ورتلی نه شې.

۲. د معلوماتو ترتیبول

- په دې پړاو کې راټول کړي معلومات او مفکورې په منطقي لحاظ ترتیبوې او په ډلو کې یې وېشې. په هره ډله کې به یوه اساسي مفکوره یا عمده ټکی تعیینېږي. په دې وخت کې کولی شي چې ځینې معلومات کم یا زیات کړې.
- بیا د مقالې طرحه جوړوې چې کومه مفکوره په کوم پراګراف کې باید راشي.
- د خپلې طرحې له مخې د مقالې لیکل پیلوې.

د دروغ ویلو د ډولونو په اړه دې لومړی پړاو وکوت. په دوهم پړاو کې لیکوال هغه څه چې لست کړي یې وو، په کټګوریو وېشي. دې ته ځیر شه چې په دوهم پړاو کې لیکوال په دې لست کې څه زیات کړي دي او څه یې ورنه کم کړي دي.

• د نورو د نه خپه کولو په خاطر دروغ ویل	• له مجازاتو څخه د ځان د خلاصولو لپاره دروغونه	• هغه دروغونه چې نورو ته زیان اړوي
د چا تحفه دې خوښه نه ده خو وایې چې خوښه مې ده.	صنف ته د ناوخته ورتلو په خاطر د دروغو پلمه جوړوې.	نقل کول.
ملګري دې خپل ویښتان خراب جوړ کړي دي خو ته وایې چې ښه ښکارېږي.	معلم ته وایې چې کورنۍ دنده دې په کور کې پاتې ده؛ حال دا چې ترسره کړې دې نه ده.	داسې دروغ چې د بل شهرت او اعتبار خرابوي.
داسې ژمنه کوې چې پوره کولی یې نه شې.	د ډېر سرعت په خاطر ټرافیک ته د دروغو پلمه کوې.	ادبي غلا (د چا د لیکنې، هنر یا مفکورې غلا کول)

وینې چې لیکوال د دروغو ډولونه په دریو کټګورۍ ووېشل. اوس هره کټګوري په یوه ملاتړي پراګراف کې بیانوي نو درې ملاتړي پراګرافونه به ولیکي. دی د پراګرافونو ترتیب داسې جوړوي:

www.eilia.org

د دروغو ډولونه

۱. مقدمه: خلک د درېو عمده دلیلونو په خاطر دورغ وایي. کېدای شي د دې لپاره چې څوک خپه نه شي، د زړه خبره پټه کړي؛ یا له مجازاتو څخه د ځان د خلاصولو لپاره رښتیا ونه وایي او یا قصداً دروغ ووایي چې چا ته زیان واړوي.

۲. ملاتړي پراګرافونه

الف. لومړی دا چې خلک د دې لپاره چې د چا احساس زخمي نه کړي، دروغ وایي.

۱. د چا د تحفې په اخیستلو سره

- وایي تحفه مې خوښه شوه خو خوښه یې نه وي.
- تحفه یوازې هغه مهال کاروي چې د تحفې ورکوونکی ورسره وي.

۲. د یوه ملګري د څېرې او ظاهر په اړه

- ویښتان یې خراب جوړ کړي دي خو ورته وایې چې ښه درسره ښکاري.
- په نویو جامو کې ښه نه ښکاري خو ته یې ستایې چې زړه یې خپه نه شي.

۳. داسې ژمنه کوې چې پوره کولی یې نه شې

- زه به درته ټیلفون وکړم.
- محفل ته به مو درشم.

ب. د دروغ ویلو دوهم ډول لا جدي وي ځکه چې د خپل مسوولیت له منلو د ډډه کولو لپاره ویل کېږي.

۱. په مکتب کې پلمې

- وایې چې کورنۍ دنده دې په کور کې پاتې ده؛ حال دا چې ترسره کړې دې نه ده.
- وایې کورنۍ دنده مې ځکه پاتې شوه چې انټرنټ مو کار نه کاوه؛ حال دا چې خبره داسې نه ده.

۲. ټرافیک ته پلمې کول

- وایې چې پام مې نه و چې سرعت مې زیات دی.
- وایې خبر نه وم چې د برېک اشاره مې کار نه کوي؛ حال دا چې خبر وې.

ج. د دروغ ویلو درېیم ډول ډېر بد دی ځکه چې خورا بدې نتیجې به ولري.

۱. داسې دروغ چې نورو ته زيان اړوي.

- د يو چا د اعتبار او شهرت د خرابولو لپاره له ځانه کيسې او خبرې جوړول.
- په يو چا پسې دروغ وايې چې لانجه ورته جوړه شي.

۲. نقل او ادبي غلا

- په امتحان کې د اصولو او قواعدو نه مراعاتول.
- د بل چا ليکنه په خپل نوم تېرول؛ ادبي غلا

۳. نتيجه

ښکاره ده چې خلک په مختلفو دليلونو دروغ وايي. خو څه چې څرګنده نه ده، دا ده چې کوم ډول دروغ د منلو دی او کوم ډول يې نه دی. د چا د نه خپه کولو په خاطر دروغ په ښه نيت ويل کېږي او د دروغو د نورو ډولونو په پرتله يې منفي نتيجې کمې دي خو بيا هم دروغ دی. ښه به دا وي چې موږ ټول له ځان سره فکر وکړو چې څنګه له دروغ ويلو ډډه وکړو.

نوټ: پورتنۍ بېلګه له دې کتاب څخه راخيستل شوې ده: {Longman Academic Writing Series, fourth edition, Alice Oshima, Ann Hogue and Jane Curtis, Pearson Education, 2014}

لومړی فعاليت: لاندې د بې‌ادبيو د ډولونو لست درکړل شوی دی. لست په ځير ولوله او د بې‌ادبيو ډولونه په کټګوريو ووېشه.

پر چا ملنډې وهل
سپکې خبرې کول
په بنده فضا کې سګرټ څکول
د خبرو په وخت مخاطب ته خوله ورنژدې کول
د وره له ټکولو پرته، د چا دفتر ته ننوتل
د ملګري په رسمي دفتر کې بنډار کول
په صنف کې مزاحمت کول
نوبت نه مراعاتول
په رسمي ځايونو کې په لوړ غږ خبرې کول
د چا په خبرو کې ورلوېدل

www.eilia.org

د ټوخېدو په وخت کې مخ نه اړول
داسې پرنجېدل چې د پوزې اوبه مو پر چا ولوېږي
په عامه ځایونو کې سپکې ټوکې کول
مېرمنو ته بیا بیا کتل
په لارو کوڅو کې د نجونو ځورول
په رسمي غونډو کې خپل منځي خبرې
په رسمي غونډو کې د ټیلفون نه غلی کول
په مجلس کې په خپل موبایل کې بوخت کېدل
د غم په مراسمو کې خندل
بې له اجازې د چا شخصي وسایل اخیستل
بې له اجازې د چا له موبایل نه زنګ وهل
د بل چا د ټیلفون ځوابول
د بل چا فیسبوک یا اي مېل ته ورننوتل
د چا د شخصي لیکونو او یادښتونو لوستل
بې له اجازې چا ته ویډیوکال کول
بې له اجازې د چا د ټیلفون نمبر یا نور شخصي معلومات نورو ته ورکول

دوهم فعالیت: د بې‌ادبیو د ډولونو هره کټګوري د یوه پراګراف په قالب کې ترتیب کړه. بیا لکه پورتنۍ بېلګې ورته مقدمه او نتیجه هم ولیکه.

درېیم فعالیت: په لاندې موضوعاتو کې یوه خوښه کړه. د موضوع په اړه هر څه چې ذهن ته درځي، ویې لیکه. بیا یې په کټګوریو ووېشه، د هرې کټګورۍ لپاره یو پراګراف ولیکه او مقاله ترې جوړه کړه.

⇐ د افغانستان د جګړې عاملونه
⇐ بد اخلاقي څه ده؟
⇐ د افغان مېرمنو ستونزې
⇐ د مکتب په کتابونو کې تېروتنې

www.eilia.org

⇐ د لوبو ګټې

۳. د مقالې د لومړۍ خاکې ليکل

په دې پړاو کې وروسته له هغې چې د موضوع په اړه معلومات دې راټول، لست، ډلبندي او پر پراګرافونو ووېشل، د مقالې لومړۍ خاکه ليکې.

۴. د لومړۍ خاکې اېډېټ او بياکتنه

کله چې د مقالې لومړۍ خاکه بشپړه شوه، يوه ملګري يا ټولګيوال ته يې ورکړه چې ويې لولي او خپل نظر درسره شريک کړي. د هغه نظر وګوره چې د مقالې په ښه کولو کې څه مرسته درسره کوي او منطقي وړانديزونه يې په مقاله کې عملي کړه. وروسته سمه شوې مقاله دې د ګرامر، ليکنښو او د جملو د جوړښت په لحاظ اېډېټ کړه.

۵. د مقالې وروستۍ بڼه

تر اېډېټ او بيا کتنې وروسته، مقاله دې له سره وليکه. بيا مقاله په لوړ غږ ولوله. که د مقالې په کوم ځای کې دې ژبه ونښته، يا کومه جمله روانه او آهنګينه نه وه، اصلاح يې کړه.

www.eilia.org

۲. ۲. ۴. د مقالې ډولونه

مقالې هم د پراګراف غوندې درې عمده کټګورۍ لري: معلوماتي، روايتي او اقناعي. معلوماتي مقاله د يوه شي په اړه واقعيتونه او فکټونه بيانوي او هدف يې د معلوماتو وړاندې کول وي. دا معلومات کېدای شي د دوو شيانو يا پديدو مقايسه وي (د مقايسې مقاله)؛ يا د يوې پروسې پړاوونه راته تشريح کړي (د بهير/ لړۍ مقاله)؛ يا يوه موضوع شرح او توضيح کړي (توضيحي/ تشريحي مقاله)؛ يا هم د يوه مهارت د کسبولو پړاوونه يا د يوې وسيلې د کارولو طريقه راوښيي (لارښوديزه مقاله). روايتي مقالې تېرې پېښې راته بيانوي لکه خاطره، ګزارش، د تاريخي پېښې بيان او داسې نور. اقناعي مقالې چې ترغيبي، د نظريې مقاله او استدلالي مقاله يې ډولونه دي، خپلې مفکورې ته د لوستونکو د راماتولو لپاره ليکل کېږي او ليکوال داسې دليلونه او شواهد وړاندې کوي چې مخاطب قانع کړي. د پراګراف ليکنې په برخه کې مو د پراګراف د ځينو ډولونو ليکل تمرين کړل، دلته به د مقالې لاندې ډولونه وګورو:

۱. اقناعي مقالې

*د نظريې مقاله

*ترغيبي مقاله

*استدلالي مقاله

۲. روايتي مقالې

*روايتي مقاله (خاطره)

۳. معلوماتي مقالې

*د مقايسې مقاله

*توضيحي/ تشريحي مقاله

www.eilia.org

۱. د نظریې مقاله

په دې مقاله کې لیکوال د یوې موضوع په اړه خپله نظریه بیانوي. لیکوال غواړي مخاطب د ځان هم نظره کړي نو د خپلې نظریې د سموالي په اړه دلیلونه او شواهد وړاندې کوي. په لاندې مقاله کې وګوره چې ډاکټر احسان الله درمل د خپلې نظریې له پاره څه ډول استدلال کوي.

لیکوالي او مسوولیت

د لیکوالۍ ذاتي تخنیکونه کسبي دي او که یو کس ځیرک وي، د لویو لیکوالو له لیکنو یې هم زده کولای شي. املأ، لیکنښې، د جملو اوډون او سمه ژبه لیکل به زده شي خو تر ټولو لوی مسوولیت تر دې وروسته پیلېږي. اوس به وایې څه؟

له لیکواله د خلکو تمه دا وي چې نوې خبره ورته وکړي. هغه خبره چې د جومات په پیتاوي، د زړو ښځمنو په بنډار او د ښاري ټیکسیو له مساپرو یې نشو اورېدلای. دقیق لیکوال هغه دی چې د لیکلو تر موضوعاتو د نه لیکلو موضوعات ښه وپېژني. دا خبره کوم انګرېز لیکوال کړې چې: "د لیکلو تر هنر د نه لیکلو هغه ډېر مهم دی."

د لیکوال فکر و منطق د ټولنې تر عادي وګړو لوړ او ظریف وي. دی په بدرنګیو کې حسن پیدا کولای شي او د حسن له بدرنګیو نقابونه ښویوي. لوی لیکوال عموماً معتدل فکر لري او لکه خامه میوه په خپل ښاخ پورې کلک نه نښلي. لیکوال د ساینسي۔ لابراتوار غوندې د پدیدو له حقیقت سره کار لري او د خپل عقدو، عقایدو او افکارو پر بنسټ د پدیدو هویتونه په لوی لاس نه مسخه کوي. دی له لیکوالۍ د لوښي استفاده کوي او په دې ښایسته لوښي کې خلکو ته زهر نه، بلکې د ژوند اوبه ورکوي.

لیکوال په بیه او معاش د قلم عفت نه پلوري. دی په یو څو پیسو خپلو روغو سترګو ته د بل چا رنګینې عینکې نه اچوي او حقایق یوازې هغسې تعبیروي چې دي.

لیکوال د څلورلاري کاریګر نه دی چې کولنګ او بېلچه پر مټ له هر چا سره روان شي. کاریګر خپل ګولنګ او بېلچه د ټاکلي مزد په بدل کې پلوري. که بادار وویل چې بام وران کړه؛ دی یې اخېړولای نشي او که یې وویل چې دېوال جوړ کړه؛ دی یې ورانولای نشي. د کاریګر د کار

www.eilia.org

لوښي کرایه کېدای شي خو قلم د کرایې ګولنګ نـه دی چې کـه چا درتـه وویـل چـې د پـلاني د شخصیت ماڼۍ په ونړوه، ته سمدستي لاس ورته په ناړو کړې.

لیکوالي د ارزښتونو د ساتلو کلا ده؛ د وطن او خلکو د علیا ګټو د ځلولو او ساتلو هـنر دی او بالاخره خپلو نسلونو ته د سمې او منځنۍ لارې په ګوته کول دي.

ښايي د لیکوال یوه نیمه خبره د ټولنې د مزاج مخالفه وي؛ ښايي لیکـوال پـه ځینـو خـبرو د ستایلو پر ځای ورټل شي خو دی بیا هم هغه خبره کوي چې سمه وي او د خلکو پکې خیر وي.

لیکوال دوکاندار نه دی چې باید پر دوکان یې ګڼه ګوڼه وي. دوکانداران د ګټـې لپـاره هغـه شیان هم پلوري چې ممکن د روغتیا لپاره مضر وي؛ خو لیکوال یوازې هغـه اجنـاس وړانـدې کـوي چې د لوستونکیو ذوقي او فکري وده ورسره تړلې وي.

لیکوالي صرف سترګې پټول او خوله خلاصول نه دي؛ بلکې د خپلې هرې کلیمې مسوولیت اخیستل دي. هغه لیکوال چې د لیکلو او د کلیماتو د دقیق استعمال له مسوولیته خـبر وي؛ د زړه وینې یې خوراک وي. داسې لیکوال د یوې مهمې موضوع او حتی یـوې دقیقـې کلیمـې د مونـدلو لپاره شپه ورځ پر ځان یوه کوي خو په عادي موضوع او نامناسبه کلیمه قناعت نه کوي.

د ښې لیکوالۍ لپاره لیکوال ښې ذهني تغذيې ته اړتيـا لـري. ذهنـي تغذیـه د لویـو لیکوالـو شهکارونه او د لویو مفکرینو اثار دي چې اول ډول اثار لیکوال ته د څنګه ویلـو او دوهـم ډول یـې د څه ویلو تخنیکونه ور زده کوي.

افغانستان ته چې سوشیل میډیا راغله، ګڼو لوسـتو او نالوسـتو د لیکـوالۍ عـادي تخنیکونـه زده کړل خو د لیکوالۍ ډېره مهمه برخه چې فلسفي تفکر او تعمق دي، هېر شول. زلمکیو لیکوالـو د یو څو عقده‌یي او تش مغزو ښـکنځلمارو لاره ونیـوه او پـه دې توګـه لیکـل زیـات شـول خـو د کـار خبرې بیخي د مرغۍ پۍ شوې. بله لویه غمیزه دا چـې لیکـوالي د نـوي فکـر او خـبرې پـر ځـای د خپلو سیاسي او ټولنیزو ګروهونو او عقدو د ازادېدو وسېله شوه. فلهذا، د دلیل او منطق ځای پوچـو ښکنځلو او چټیاتو ونیو. اوس چې څوک نوی کس زمونږ سوشیل میډیا ته راشي نو د سـپکو سـپورو، بې منطقیو، خرافاتو، تورونو، پیغورونو او ښکنځلو شور دومـره لـوړ وي چـې د کـار خـبره دې کـه تـر

www.eilia.org

غوړه شوه، بختور به يې. لوستونکی نه پوهېږي چې دی د لیکوالو نظريات لولي که د جومات په پېتاوي، د ښځمنو په جنګ او یا د ټیکسي په منځ کې ناست دی.

لوی لیکوال د لوستونکیو له سترګو د جهل، عقدو او خرافاتو پردې لرې کوي خو زموږ لیکوال روغو سترګو ته خاورې شېندي. د لیکوال کار د خلکو سترګور کول دي خو موږ خلک ړندوو. هره پدیده چې د خپل فطرت مخالف کار وکړي، پاراډوکس رامنځته کېږي. زموږ لیکوالي د پاراډوکس تر ټولو جالبه بېلګه ده. د غالب خبره ده چې:

غلطیهای مضامین مت پوچھ !

لوگ نالے کو رسا باندھتے ہیں

لومړی فعالیت: قلم او کاغذ راواخله. لاندې چوکاټ کاپي کړه او بیا د دې پوښتنو ځوابونه ولیکه:

د لیکوال نظر/ ادعا	د لیکوال دلیلونه	زما نظر
۱. لیکوال دوکاندار نه دی	دوکاندار مضر شیان هم خرڅوي خو لیکوال یوازې د لوستونکو فکري او ذوقي ودې لپاره لیکل کوي.	دا دلیل منطقي دی. لیکوال باید د ټولنې خیر وغواړي. موږ وینو چې ځینې لیکوال داسې کتابونه خپروي چې لوستونکو ته غلطه لاره ښیي.
۲.		
۳.		

پوښتنې:

۱. په دې مقاله کې لیکوال د لیکوالۍ په باب کوم نظر وړاندې کوي؟

۲. د خپل نظر د توجیه لپاره کوم دلیلونه وایي؟

۳. د لیکوال دلیلونه منطقي او ربښتیاني دي؟

۴. لیکوال په دې بریالی شو چې تا له ځان سره همفکره کړي؟

دوهم فعالیت: پورته مقاله له سره ولوله او عمده ټکي يې نوټ کړه.

دریم فعالیت: د مقالې خلاصه داسې ولیکه چې یوازې عمده ټکي يې په کې راشي، نه تفصیل او جزیات يې؛ د لیکوال جملې به نه کاپي کوې؛ بلکې د هغه د خبرو مفهوم په خپلو کلمو بیانوې؛ او خپل نظر به په کې نه لیکې.

www.eilia.org

۲. ترغيبي مقاله

د ترغيبي مقالې ليکوال غواړي چې مخاطب يوه کار يا د يوې نظريې منلو ته وهڅوي. د دې کار له پاره بايد د خپل تيسز لپاره کافي دليلونه، شواهد او مثالونه راوړي. لکه څنګه چې د ښاغلي ډاکټر احسان الله درمل په مقاله کې مو ولوستل؛ ښه ليکوال خپلو لوستونکو ته د خير ښېګڼې خبرې کوي او هغوی داسې کارونو او فکرونو ته هڅوي چې د انسان او ټولنې په ګټه وي خو ځينې شر پسنده ليکوال هم شته چې د ليکوالۍ له مهارتونو په استفادې سره د مخاطبانو، په تېره بيا د ځوانانو، له احساساتو ناوړه ګټه اخلي او هغوی ورانکاريو ته هڅوي. نو ترغيبي مقالې کېدای شي لوستونکو ته مثبت پيغام ورکړي او کېدای شي منفي فکر ورته ورکړي. لاندې د ترغيبي مقالې بېلګه لوستلی شې.

هغه څه چې په وېشلو نه کمېږي

علم، فن او هنر په وېشلو او له نورو سره په شريکولو نه کمېږي. دا لکه د کوهي اوبه دي چې که ويې نه باسې، خوسا به شي خو که يې وباسې تازه او رڼې به پاتې شي. پخوا خلک په دې باور نه وو. پخوا به عالمان او هنرمندان غوښتل چې پر خپل علم او هنر انحصار ولري او ډېر کم کسان د دوی غوندې تکړه وي؛ ګنې د دوی قدر به کم شي.

د لرغوني يونان مشهور طبيب هايپوکرات يوه لوړه جوړه کړې وه چې تر ننه پورې هم د طب محصلان د همدې لوړې نوې ښه د فراغت په ورځ په لوړ آواز لولي او قسم کوي. د دې لوړې په اصلي نسخه کې راغلي دي: «زه به د خپل استاد کورنۍ خپل ورونه وګڼم او که وغواړي چې دا هنر زده کړي، زه به يې بې له فيس يا قرارداده ورزده کړم. زه به د طب ټول درسونه يوازې خپلو زامنو او د خپل استاد زامنو او يوازې هغو متعهدو شاګردانو ته ورزده کړم چې د طبيبانو لوړه ادا کوي خو بل چا ته به يې نه ورزده کوم.»

زموږ په هېواد کې به پخوا اکثرو جراحانو خپله پوهه او هنر په آسانۍ سره چا ته نه ورزده کول. که به چا غوښتل چې جراحي زده کړي؛ نو مجبور به و چې د استاد راز راز نخرې او نازونه پر ځان ومني، منونکی پاتې شي او ان استاد ته چاپلوسي وکړي.

د پهلوانانو په اړه ويل کېږي چې پهلوان هر څه خپل شاګرد ته ښيي خو وروستی چل ځان ته ساتي. هر پهلوان داسې يو چل لري چې هېچا ته يې نه ورزده کوي. دا د دې لپاره چې که

www.eilia.org

شاګرد يې د دوی په وينا نا اهله وخېږي او د خپل استاد مخې ته ودرېږي نو استاد به يې په هماغه چل مات کړي.

پخوا به که چا د خياط، نجار يا د کوم بل کسبګر شاګردي کوله؛ نو کلونه به يې په وړو او بې ارزښته کارونو تېرول. استاد نه غوښتل چې خپل کمال په آسانۍ سره چا ته ورزده کړي. دليل به يې دا و چې که کسبګر زيات شي، د دوی پيدا به کمه شي. دغه کار د ټولنې د وروسته پاتې کېدو سبب ګرځېده. له بلې خوا به کسبګرو خپل شاګردان د بګۍ د آس په شان رزول چې يوازې خپله مخه ليدای شي او اړخونو ته نه شي کتلی.دوی به يوازې هغه څه کول چې له استاده به يې زده کړي وو. په همدې وجه به پخوا په ټولو کسبونو کې نوښت خورا لږ و. تر هغې پورې چې زموږ خلك پاکستان ته نه وو مهاجر شوي، نژدې دوه لسيزې د خت پرتوګ هماغه يو ډول ګنډل دود وو؛ خو مهاجرت خياطانو ته نوي موډونه او نوي ډولونه ورزده کړل. زموږ نجاري، معماري او نور کسبونه هم همداسې وو.

وايي چې د يوه سپين ږيري متقاعد ډاکټر زوی موټر وواهه. کله چې دی روغتون ته ورسېد، خبر شو چې دوه شاګردان يې د ده د زوی عمليات کوي. ده اجازه واخيسته او پخپله هم عملياتخانې ته ورغی. عمليات ډېر وخت ونيو. ده وليدل چې ډاکټران هڅه کوي د ده د زوی يو عصبي رګ وګنډي خو دا کار يې نه شو کولی. بوډا ډاکټر ته ورپه زړه شو چې ده دغه چل له خپلو شاګردانو پټ ساتلی و. ده بل چا ته دا کار نه و ورزده کړی او اوس يې پخپله هم نه شو کولی.

خو ټول داسې نه دي. په طب کې زموږ د دورې اول نمره همايون سعيدي و. همايون ته خدای له زيات استعداد سره خورا ښه اخلاق هم ورکړي دي. لا د طب په درېيم صنف کې وو چې ده د طبي انګليسي کورس راته شروع کړ. موږ شل پينځه ويشت ټولګيوال به هر سهار وختې دغه کورس ته ورتلو. همايون په شپږو مياشتو کې داسې مطلوبه انګليسي- رازده کړه چې موږ له هر ډول انګليسي طبي کتابه استفاده کولی شوه. په ستاژ دوره کې يې د زړه د ګراف کورس راته جوړ کړ. په تېرو لسو کلونو کې يې هر کال د ګراف د کورسونو دوه درې دورې فارغې کړې، چې په هره دوره کې يې شل دېرش تنه محصلان او ډاکتران ګډون کړی دی. البته ډاکترانو ته ضروري ده چې د زړه په ګراف وپوهېږي خصوصاً هغو ته چې په داخله څانګه کې کار کوي. د ده به چې هر

www.eilia.org

څه زده وو، نورو ته به یې هم ورزده کول. ده په دې کار باندې هېڅ شی له لاسه نه دی ورکړی، بلکې د نورو احترام او مینه یې هم خپله کړې ده.

د نیکولي په نامه یوه ښځه یو انټرنټي سایټ لري چې بې بي سلیپ سایټ (Baby sleep site) یا د ماشوم د خوب سایټ نومېږي. دا نه ډاکتره ده، نه نرسه، نه د ماشوم متخصصه؛ دا یوازې د یوې مور په توګه خپلې تجربې له نورو سره شریکوي. د دې اولادونه به په سختۍ سره ویده کېدل. نو د ماشوم د ویدولو په اړه یې پوښتنې ګروېږنې او پلټنې وکړې؛ کتابونه یې ولوستل او تجربې یې وکړې؛ بالاخره یې داسې لارې چارې وموندلې چې ماشوم په آسانۍ سره ویده کړي. اوس د دې لپاره چې نورې میندې هم د دې په شان دومره ډېرې ستونزې ونه ګالي، خپله تیاره تجربه یې د نورو مخې ته ایښې ده. ممکن د غربي ملکونو د پرمختګ یو اساسي او مهم راز همدا وي چې دوی خپل معلومات او خپلې تجربې له نورو نه پټوي.

هغه کسان چې نورو ته خپل کمال له دې وېرې نه ښيي چې کسبګر به زیات شي او د دوی کمال به کم ارزښته شي، تېروتنه کوي. که سړی واقعاً هنرمن او باکماله وي، هغه به ورځ تر بلې مخ ته ځي او نوي شیان به خلقوي. هر انسان د تخلیق استعداد لري. که شاګرد تر استاد مخته هم شي او نوي شیان خلق کړي؛ نو ګټه به یې استاد ته هم ورسېږي ځکه چې د دوی په کسب او هنر کې به رنګارنګي او تنوع پیدا شي او استادان به هم نوي شیان زده کړي. په نتیجه کې به یې په ټولنه کې معلومات، پوهه، هنر او کمال زیات شي.

نو د پوهې او هنر په وېشلو او خپرولو کې بخیلي نه ده په کار. څوک چې خپله پوهه، تجربه او هنر له نورو سره شریکوي، تاوان نه کوي بلکې ګټه کوي. پوهه او هنر لکه مینه ده؛ څومره چې نورو ته مینه ورکوې، بېرته هماغومره مینه ترلاسه کوې.

لومړی فعالیت: مقاله یو ځل بیا ولوله او دغه پوښتنې ځواب کړه.

۱. په دې مقاله کې لوستونکي څه شي ته هڅول کېږي؟

۲. د لیکوال نیت د خیر دی که د شر؟

۳. راغلي دلیلونه د مخاطب د قانع کولو له پاره کافي دي؟

۴. د مقالې د لا اغېزناکه کېدو لپاره نور کوم ټکي باید په کې راشي؟

دوهم فعالیت: که د مقالې له تیسز سره موافق یې، نو د تأیید لپاره یې درې نور ملاتړي پراګرافونه ولیکه. په هر پراګراف کې به جلا دلیل، شواهد، یا احصائیوي معلومات لیکې. که

فکر کوې چې د مقالې خبره سمه نه ده او ته یې مخالف یې نو په مخالفت کې یې یوه بله مقاله ولیکه او خپل دلیلونه، شواهد او معلومات په جلا جلا پراګرافونو کې ترتیب کړه.

درېیم فعالیت: په لاندې ادعاګانو کې یوه خوښه کړه او د اثبات لپاره یې دلیلونه، شـواهد، او نقل قولونه پیدا کړه. بیا د هر دلیل او نقل قول لپاره یو پراګراف ولیکه. وروسـته د مقدمې یـا موضوعي پراګراف او همدارنګه د پای یا رانغاړونکی پراګراف هم ورته ولیکه.

- له ښوزلو سره مرسته، له ځان سره مرسته ده.
- نارینه د کور په کارونو کې باید مرسته وکړي.
- له مېرمنو سره خشونت غیر اسلامي او غیر اخلاقي چاره ده.
- هره خبره د کولو نه وي.
- ښه ملګری د ملګري ښه غواړي.

۳. استدلالي مقاله

په استدلالي مقاله کې داسې موضوع څېړل کېږي چې په اړه یې مختلف او متضـاد نظرونـه وي. لیکوال موافق او مخالف نظرونه دواړه راسپړي، توضیح کوي یې او هغه خوا چـې د ده پـه نظـر سمه ده، د استدلال او شـواهدو پـه وړانـدې کولـو سره تأییـدوي. لیکـوال بایـد منطقـي دلیلونـه او عیني او مستند شواهد وړاندې کړي چې لوسـتونکي قـانع کانـدي. د دې کـار لپـاره لیکـوال بایـد کـافي مطالعـه او څېړنـه وکـړي؛ همدارنګـه د موضـوع لـه مسـلکي او متخصصـو کسـانو سره مرکـې وکړي؛ شواهد، احصایې او نورې څېړنې راټول کړي چې د استدلال لپاره استفاده ځنې وکـړي. پـه دې مقاله کې لیکوال باید د مخالف نظر قوي ټکي یو په یو یاد کـړي او وروسـته یـې د ردولـو لپـاره خپل دلیلونه، شواهد او موندنې بیان کړي او مخاطب تـه ثابتـه کـړي چـې هغـه نظـر سـم دی. پـه لاندې بېلګه کې ډاکټر مبارک علي د زرین وختونو نظریه څېړلې ده او خپل نظر یې وړانـدې کـړی دی.

www.eilia.org

زرين وختونه

تصور کېږي چې بشر په خپل تېر ژوند کې د داسې امپراطوريو طلايـي دورې هـم لرلـې دي چې ظلم، تبعيض او استثمار پکې نه وو. له افسانو سره سم، د دغو زرينو وختونو پـه زړه غوښـتونکو شپېبو کې نه د خلکو په منځ کې جګړې وې، نـه کشمکشـونه. ټـول پـه سـوله او پـه اتفـاق کـې سره اوسېدل. خواړه پريمانه وو، لوږه نه وه، بېوزلي چا نه پېژندله. نه شخصي جايدادونه وو، نه حـرص او نه په کمزوريو باندې د حکومت کولو شوق. طبيعت په انسان باندې مهربان و، انسان يې په سـخې غېږه کې اسوده ژوند کاوه. طبيعت او انسان د يو بل مله وو.

خو، شواهد دغه افسانې او تصورات نه تاييـدوي. تـاريخ راتـه وايـي چـې بشر لـه پيلـه لا پـه اختلافونو او ميرخيو کې ايسار و او زورورو يـې د کمزوريـو زبېښـلو تـه متـې رانغښـتې وې. لـوږه وه، کاختی وې او جګړې وې. خلکو د نس د مړولو لپاره حيوانات ښکارول، مېوې يې خـوړې او نباتـات يې ټولول. د سولې په وخت کې به زورورو په اکثرو امکاناتو خېټه اچـولې وه او کمـزوري بـه مجبـور وو چې هغه ورپاتې لږ څه په خپلو کې سره ووېشي. د نامتو مفکـر هـابس پـه قـول، ژونـد خـورا بـې خونده او وحشي و.

د زرينو زمانو اسطورې شايد د دې لپاره جوړې شوې وي چې له اوسنو مشکلاتو د خلاصـون او د هاغه زرين دوران د احيا لپاره په خلکو کې سېکه او جذبه پيدا کړي.

د زرين زمان د شتون مفکورې مورخانو ته دومره خوند ورکړی دی چـې پـه تـاريخ کـې يـې د هغې د ځايولو کوښښونه کړي دي. مـثلاً د مسـلمانانو تـاريخ د عبـاسي خلافـت د اوج زمـانې تـه د زرين دوران په سترګه ګوري او فخر ورباندې کوي. په دې دوران کې عربو لور په لور فتحـې وکـړې، ډېرې سيمې يې ونيولې او د مغلوبو ملتونو د امکاناتو په مټ يې داسې امپراطوري جـوړه کـړه چـې د هغه وخت تر بلې هرې واکمنې پياوړې او شانداره وه. نوی پايتخت، بغداد، د تجـارت او کلچـر پـه مرکز بدل شو؛ يوناني حکمت په عربي ترجمه شـو او د يـو زر او يـو شـپې شـهکار وپنځېـده. د دغـه زرين دوران داسې په زړه وړونکی انځور جوړ شو چې را وروسته نسلونو د عربو د وياړ د زمـانې د بيـا راتلو ارزوګانې وکړې او تر ننه پورې د يو اعلی مثال او د افتخار د وخت په سترګه ورته کتل کېږي.

په اندلس يا اوسنۍ اسپانيا بانـدې د مسلمانانو حکومـت هـم زريـن دوران بلـل شـوی دی. ځکه په دې دوران کې له مسـلمانانو، عيسـويانو او يهـودو جـوړه څـو کلتـوري ټولنـه پـه سـوله کـې

www.eilia.org

اوسېده او د مختلفو عقیدو کسانو د یو بل د زغملو چل زده کړی و. دوی یـو داسـې فرهنـګ ایجـاد کړ چې اروپایانو وربانديې هغه د چا خبره زړه بایلود او په اندلس کـې د لویـو پوهـانو پـه قلـم لیکـل شوي کتابونه یې په خپلو پوهنتونونو کې د لوستلو او زده کولو لپاره غوره کړل.

نورو ملتونو هم د خپلو وطنونو په تاریخ کې زرینـې زمـانې پـه نخښـه کـړې او ځـلولې دي. د هندوانو په عقیده د راما [هندو بګوان او افسانوي پاچـا، ژبـاړن] زمانـه زرینـه وه، حـال دا چـې نـور باوري دي چې د ګوپتا د واکمنۍ په دوران کې د هندوایزم قوانین بشپړ شول او دغه دین وغوړېـد. په هند کې د آشوکا امپراطورۍ ته هم د مثالي دوران په سترګه کتل کېـږي، ځکـه آشـوکا قـدرت او عظمـت تـه د رسـېدو لپـاره جګـړه نامناسـبه وسـیله وبللـه، جنـګ یـې وغانـده او د تشـدد نـه کولـو ایدیولوژي یې غوره کړه. د هند د مغولو په دوران کې د اکبر زمانه طلایي برخه معرفي شوې ده. پـه دې وخت کې د مغولو قدرت پوره ټینګ او سلطنت خورا شتمن شو. مـونږ د اکـبر د دوران د قـدرت او ثروت انعکاس د هغه د دربار په شان و شوکت او عظمت کې وینو.

دا دستور دی چې مخ په زوال ټولنه به په ماضي کې پناه اخـلي او پـه تېـر ویـاړ بـه ځـان تـه تسل ورکوي. سیاستوال د زرین دوران تصورات د ځان په ګټه اسـتعمالوي او خلکـو تـه وایـي چـې که یې دی قدرت ته ورساوه نو د سولې او عدالت هاغه له ګوتو وتلـی دوران بـه بیـا راژونـدی کـړي. دغسې سیاستوال په وروسته پاتې ټولنو کې ښه چلېږي.

پرمختللې ټولنه هېڅ وخت په ماضي پورې زړه نه تړي او په تېر زرین دوران پسې نه ګرځـي. دوی په نن کې اوسي، د نن د بهترۍ هڅـه کـوي او د لا روښـانه او نېکمرغـې سـبا فکـر ورسره وي. رادیکال مفکران او انقلابیان هم د زرینې زمانې نظریه نه مني. دوی ماضي ته د ترقـي پـه لاره کـې د خنډ په سترګه ګوري او په دې عقیده دي چې د لا روښانې سبا لپاره پکـار ده چـې نـه یـوازې پـه پرون چلیپا راوباسو بلکې د نن ارزښتونه او دودونه هم بدل کـړو. د دوی پـه نظـر طلایـي دوران پـه پرون کې نه، په سـبا کـې پټ دی او د رسـېدا لاره یـې دا ده چـې لـه ظلـم او اسـتثمار سره مبـارزه وشي. د مارکسیستو په اند، طلایي دوران ته هغه وخت رسـېدای شـو چـې پـه ټولنـه کـې مسـاوات قایم شي. دینداره خلک په دې دنیا کې د زرینې زمانې تمه نه لري. د دوی په نظـر، زریـن وختونـه د هغې دنیا دي او هلته به ښې شېبې د ګناهګارو نه بلکې د متقیانو په نصیب وي.

[د تاریخ سبقونه، ډاکټر مبارک علي، ژباړن اسدالله غضنفر، مازیګر کتاب پلورنځی، ۱۳۹۲]

www.eilia.org

لومړی فعالیت: د زرین وختونو مقاله بیا ولوله او د دغو پوښتنو ځوابونه ولیکه.

۱. لیکوال د ادعا شویو زرینو وختونو کومې نمونې یادې کړې دي؟

۲. د لیکوال په باور د زرینو وختونو د موجودیت تصور ولې پیدا شوی دی؟

۳. د لیکوال په فکر، د زرین وختونو د شتون په اړه د خلکو له باور څخه څوک ګټه اخلي؟

۴. لیکوال د زرینو وختونو نظریه په کوم دلیل رد کړې ده؟

۵. د لیکوال استدلال به مخاطب قانع کړي؟

٦. د مقالې لیکوال به دا مقاله په کوم نیت لیکلې وي؟

۷. ستا په نظر، د زرینو وختونو پر موجودیت باور تولنې ته ګټه لري که زیان؟ خپل دلیلونه ولیکه.

دوهم فعالیت: په دریو پراګرافونو کې د مقالې خلاصه ولیکه. البته د لیکوال جملې به نه نقلوې، بلکې د وینا مفهوم به یې له خپل ذهنه او په خپل طرز لیکې.

دریم فعالیت: ستا په نظر، په تاریخ کې زرین وختونه وو که نه وو؟ د خپل نظر د اثبات لپاره شواهد او دلیلونه راټول کړه او په یوه مقاله کې یې ولیکه. شواهد دې باید مستند او دقیق او دلیلونه دې منطقي وي. دا مهمه ده چې شواهد دې له معتبرو سرچینو څخه راواخلې.

www.eilia.org

۴. روايتي مقاله

د روايتـي پراګـراف غونـډې پـه دې مقالـه کـې هـم ليکـوال خپلـه کيسـه بيـانوي. د کيسـې موضوع بايد په زړه پورې وي او مخاطب ته يو نوی فکر ورکړي يا دا چې د ژوند يوه تجربـه وروښـيي او بصيرت يې زيات کړي. داسې هم کېدای شي چې ليکوال يـوه ډېـره عـاطفي موضـوع د روايتـي مقالې لپاره انتخاب کړي او وغواړي چې د لوستونکو عواطف وپاروي. د نورو مقالو په شان، روايتـي مقاله هم درې برخې لري. په مقدمه کې به يې د لوستونکي د جذبولو لپـاره يـوه خـبره کېـږي او د مقالې عمومي موضوع په کې بيانېږي. ملاتړي پراګرافونه يې معمـولاً لـه درېـو تـر پنځـو پراګرافونـو پورې وي چې هر يو يې د عمومي موضوع په ګټه يوه خبره کوي. رانغاړونکی پراګراف يـې د مقـالي عمده ټکي خلاصه کوي او د ليکوال وروستۍ خبره رانغاړي. دلته به يې بېلګه وګورې.

پښتونولي

کله کله د ناهيلۍ په اوج کې داسې څه راپېښ شي چې بېرته مو هيلې راتـازه کـړي. لـه مـا سره همداسې وشول. په هغو کلونو کې چې جګړو د انسـانانو اخـلاق او ټـول ارزښـتونه پـر بـل مـخ اړولي وو، ما د پښتونولۍ ځرکونه وليدل.

د تنظيمي جګړو اوږدې ورځې وې. خوسـت تـه روان وو. جنګـي ډلـو د کابـل - خوسـت لاره بنده کړې وه. موږ مجبور وو چې د پېښور په لاره مېرانشاه ته او له هغه ځايه خوست ته ولاړ شـو. تـر تورخمه پورې په هر ځای کې پاټکونه وو. ټوپکوالو بـه د ډرېورانـو او سـپرليو پيسـې لـوټلې. هماغـه مجاهدانو چې د خدای او قرآن په پار يې جهاد کړی و، د موټروانانو «د خدای په پـار» نـارې يـې نـه اورېدلې. دوی يوازې پيسې پېژندلې؛ نور هر څه ځنې هېر وو .

مازديګر مهال پېښور ته ورسېدو. شپه مو په بورډ کـې د تـرور کـره تېـره کـړه. سـهار وختـي د مېرانشاه اډې خوا ته په ټېکسي کې روان شو. له مـا سره مـې مـور، خـورکۍ او دوه ورونـه راسره وو. ګورا قبرستان ته چې ورسېدو، دوو پوليسانو موټر ودراوه. يو يې دنګ ډنګـر، بـل يـې لنـډی خېټـور. لنډي پوليس پوښتنه وکړه: چېرته ځئ؟

ومې ويل: مېرانشاه ته.

- مهاجر يې؟

www.eilia.org

- هو.
- شناختي پاس لرې؟
- نه.

په ښي لاس کې نيولې ډنډه يې ورو ورو د چپ لاس پر ورغوي ووهله. ويې ويل: ښه نو چې مهاجر هم يې او شناختي پاس هم نه لرې اوس ته ووايه چې څه درسره وکم.

ما ورته وويل: وينې چې زنانه راسره دي. که پښتون يې نو پښتونولي راسره وکه.

پوليس ډرېور ته وويل: ځه مړه! پښتونولي چې رانه غواړي نو شابه ورځه.

ما چې د پاکستاني پوليسو د شوکو کيسې اورېدلې وې، گومان مې نه کاوه چې د پښتونولۍ پروا دې ولري. همدغه پوليس به ډېر افغانان شوکولي وې؛ له ډېرو به يې پيسې اخيستې وې؛ خو زما په دې خوښ شو چې يوازې د پښتونولۍ په پار يې خوشې کړم.

د مېرانشاه په فلاينگ کوچ موټر کې سپاره شوو. په هر سيټ کې به څلور کسان کېناستل. ما هم يو سيټ ونيو. موږ پينځه کسان وو. کلينر رټ شو چې د پينځو کسانو کرايه به پرې کوئ. په اډه کې سپرلۍ کمې وې نو کلينر غوښتل چې په دې ډول کرايه پوره کړي. موږ سره هماغومره پيسې وې چې د څلورو کرايه ورکړو. هسې هم وړکی ورور مې د اوو اتو کالو و. کلينر ته مې وويل چې هغه به په غېږ کې کېنوم؛ خو هغه همدا يوه خبره ټينگه کړې وه چې نه کېږي. له شرمه مې دا هم ورته نه شو ويلی چې نورې پيسې راسره نشته. لانجه مو سره اوږده شوه. تر گرېوانه يې ونيوم. اخر چې پوه شوم چې کلينر له پيسو نه تېرېږي نو ورته مې وويل: سمه ده پيسې به درکړم خو په مېرانشاه کې به دته خپلو ته راسره ځې. پيسې به هلته درکړم.

کلينر وويل: ولې هلته؟

ما ورته وويل چې پيسې راسره نشته. هلته مې د تره کور دی. له هغه به يې واخلم.

د کلينر د تندي گونځې ړنگې شوې. ويې ويل: مړه! خو داسې ووايه چې پيسې نه لرم. بې غمه کېنئ نورې پيسې نه درنه غواړم.

نو پښتونولي کومه لويه توره نه غواړي. په ډېرو آسانو کارونو هم خپله پښتونولي ښييلې شو. زه هم د کلينر او هم د هغه پوليس احسان او پښتونولي منم. پښتونولي کله کله د ناهيلۍ په توره

ترورمۍ کې د هیلې ډېوه بلوي او کله هم د وحشت په وچه صحرا کې د عواطفو د خوږو اوبو چینه خوټوي.

لومړی فعالیت: مقاله یو ځل بیا ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ورکړه.

۱. د مقالې تیسز څه دی؟

۲. د تیسز په ګټه کوم عمده ټکي راغلي دي؟

۳. پراګرافونه په کوم اساس ترتیب شوي دي؟

دوهم فعالیت: د مقالې خلاصه په یو پراګراف کې داسې ولیکه چې د لیکوال جملې په کې رانه شي او یوازې د مقالې مفهوم په نویو ټکو کې بیان شي.

www.eilia.org

۵. د مقايسې مقاله

په دې ډول مقاله کې دوو پديدې سره پرتله او مشابهتونه او توپيرونه يې ښودل کېږي. هغه شيان چې د مقايسې لپاره غوره کېږي چې ورباندې مقاله وليکل شي؛ بايد په اصل کې سره يو وي او ځينې اساسي شباهتونه ولري؛ نه دا چې يو مخ متفاوت شيان وي؛ مثلاً: که څوک وغواړي کاغذ او ډبره سره پرتله کړي نو د دې دوو شيانو تر منځ مشترک څه دي؟ دوه براعظمونه، دوه هېوادونه، دوه سيندونه، سيند او سمندر، غر او غونډۍ، دوه يا څو اقليمونه، دوه تيوالـه ژوي، دوه هندسي شکلونه ... د مقايسه کولو لپاره مناسب دي. دلته به د افغان او غربي ليکوالو د لنډو کيسو مقايسه لولې.

زموږ او د نورو لنډې کيسې

سره له دې چې لنډې کيسې د جوړښت او تخنيک په لحاظ سره ورته دي خو زموږ د ليکوالو او د نورو ملکونو، د لنډو کيسو تر منځ ځينې توپيرونه شته. دغه توپيرونه د ليکوال په مقصد، سبک، تخيل، او همدرانگه په لوستونکو پورې اړه لري. په دې مقاله کې به دا توپيرونه وڅېړو.

زموږ او د غربي ليکوالو د لنډو کيسو يو لوی توپير دا دی چې د دوی کيسې ډېرې اوږدې دي او معمولاً د کتاب لس – پنځه‌لس او لا زيات مخونه نيسي خو زموږ اکثره لنډې کيسې تر څلورو يا پنځو مخونو نه اوړي. زموږ په کيسو کې پېښې لکه غشي نېغ د موخې (د کيسې پای) خوا ته په منډه وي؛ خو د دوی په کيسو کې تخيل لکه مست وحشي مارغه الوځي. روان د خپل منزل خوا ته وي؛ خو په لاره کې هرې خوا ته سر ورښکاره کوي؛ په هر څه باندې تيتېږي او د هرې منظرې له ليدلو خوند اخلي. زموږ کيسې لکه هغه مسافر دي چې غواړي تر ماښام د مخه خپل منزل ته ورسېږي؛ خو د دوی لکه هغه ډله چې په مېلې وتلې وي او د ژر رسېدلو غم ورسره نه وي.

زموږ اکثره ليکوال د کيسې پيغام ته زيات اهميت ورکوي. کله چې غواړي چا ته خاصه خبره يا نصيحت وکړي، معمولاً ژر اصل مطلب ته راځي او حاشيه روي نه کوي؛ خو که خواله ورسره وکړي نو ممکن ډېرې غيرضروري خبرې هم وکړي. د نورو ملکونو کيسې تر ډېره بريده د

www.eilia.org

خواله کولو رنګ لري. د دوی په کیسو کې ډېرې داسې پېښې او خبرې لولې چې کېدای شي اضافي درته واېسېږي.

بله مسأله د سبک ده. غربیان تشریحي سبک خوښوي. دوی غواړي په کیسه کې ډېرې منظرې په تفصیل سره بیان کړي. لکه زموږ استاد سعدالدین شپون او نصیر احمد احمدي چې د پېښو تفصیلي او تصویري بیان ته تمایل لري. خو زموږ ډېر لیکوال د منظرو او پېښو د جزئیاتو بیان ته چندانې زړه نه ښه کوي. ښايي وجه يې نه دقت وي. د جزئیاتو موندل او بیانول دقت غواړي.

موږ چې په محفلونو او غونډو کې خپله کیسه لولو، موخه مو دا وي چې اورېدونکي زموږ ټوله کیسه واوري او پوه شي چې د کیسې په پای کې څه پېښ شول؛ خو غربي لیکوال بیا يوازې د کیسې يوه برخه لولي او داسې ښکاري چې دوی غواړي د خپل نثر او تخیل کمال وښيي، نه د کیسې پای او پیغام. له دې ښکاري چې موږ تر اوسه پورې هم «څه ویلو» ته ډېر اهمیت ورکوو او دوی «څنګه ویلو» ته.

د کیسو د لنډوالي او اوږدوالي په موضوع کې کېدای شي د تخیل قوت هم برخه ولري. د تخیل غځول او د اوږدو کیسو لیکل، مهارت غواړي. هندي سریالونه له غربي هغو سره پرتله کړئ. په ټولو هندي سریالونو کې مې یوازې یو سریال «کورنی تجارت» خوښ شوی دی. نور هندي سریالونه چې څومره غځېږي، هماغومره له منطقه لرې کېږي. که د فلم او داستان د پېښو لپاره منطقي زمینه برابره نه کړې، د لیدونکي او لوستونکي په زړه کې تېرېږي چې ته ورباندې ملنډې وهې، تا د لېوني یا د احمق ګومان ورباندې کړی دی. دغه د «کورني تجارت» سریال د ټولو هندي سریالونو بر خلاف پر منطق برابر و او ممکن وجه به يې دا وه چې قسطونه يې ډېر کم وو. البته که د تخیل غځول او پېښو ته منطق برابرول کمال دی؛ په عین حال کې په لنډ وخت کې خپل مطلب بیانول هم هنر غواړي. دغه مسأله مې د امریکا د یوې خورا لویې لیکوالې چې د لنډو کیسو کتابونو يې جایزې ګټلې دي او ایزنبرګ نومېږي، مطرح کړه. هغې وویل: «کاشکې زه خورا لنډې کیسې ولیکلای شم.»

په دې مسأله کې لوستونکي هم رول لري. موږ ډوډۍ د نس د ډکولو لپاره خورو او معمولاً ژر ژر ګوله تېروو چې ځان موړ کړو؛ خو غربیان ډوډۍ په کراره خوري او د هرې ګولې له ژوولو

www.eilia.org

خوند اخلي. د غرب لوستونکي هم غواړي چې د کیسې له هرې جملې خوند واخلي؛ نو دې ته یې بېړه نه وي چې ژر د کیسې پای ته ورسېږي. زموږ اکثره لوستونکي اول د کیسې مخونه ګوري چې ډېر دي که لږ، ځکه چې د اوږدو متنونو د لوستلو حوصله نه لري.

البته په امریکا کې د لنډو کیسو خورا لنډې بڼې هم شته چې فلش فکشن (flash fiction) یې بولي او په دې وروستیو کې رواج شوې دي. دا ډول کیسې باید د کتاب په دوو مخونو کې ځای شي یعنې له ٦٥٠ تر ٩٠٠ کلمې باید ولري. ناشران وایي دا کیسې په دې ښې دي چې لوستونکی مجبور نه وي چې د یوې کیسې د لوستلو لپاره د کتاب پاڼه واړوي. کیسه د کتاب په دوو مخامخ صفحو کې چاپېږي او د ډیزاین په لحاظ ښکلې برېښي.

د پښتنو او د نورو ملکونو د لیکوالو په کیسو کې بل توپیر دا دی چې زموږ اکثره کیسې په پای کې لوستونکی یوې نتیجې ته رسوي؛ خو د نورو کیسې د پای په لحاظ نور ډولونه هم لري. طالب الرفاعي کویتي لیکوال دی. دی وایي: «زما اکثره کیسې په داسې ځای کې ختمېږي چې لوستونکي رانه پوښتنه کوي چې نور به څه پېښېږي؟ او زما ځواب دا وي چې نور یې ته په خپل ذهن کې جوړوه.» د ده په یوه کیسه کې سړی مین دی خو لیلا یې پرې خبره نه ده. دی له ځان سره په لانجه کې وي چې باید هغې ته حال ووایي. هره ورځ یې ذهن په همدې خبرو بوخت وي. آخر یو مازدیګر ورروانېږي. نجلۍ د سمندر په غاړه کې ناسته ده، زلفې یې د سمندر شمال ته ناڅي او پخپله په شګو کې رسمونه باسي. سړی یې خوا ته ورشي. او کیسه همدلته ختمه شي. طالب الرفاعي وایي: «زه ځکه داسې کیسې لیکم چې د انسان د ژوند کیسې نیمګړې دي؛ انسان خپلو ارزوګانو ته نه شي رسېدلی؛ ژوند په خپله نیمګړی دی او بله دا چې ژوند ختمېږي نه. موږ که ومرو له ځانه خامخا داسې یو څه پرېږدو چې زموږ د بقا تداوم ګڼل کېږي: اولادونه، جایداد، لیکنې، خاطرې ...»

نو زموږ او د نورو لنډې کیسې له ډېرو مشابهتونو سره سره، ځینې توپیرونه هم لري. دا توپیرونه د کیسو په اوږدوالي، سبک، پای، هدف او مخاطبانو کې دي چې لیکوال او لوستونکي دواړه په کې نقش لري.

لومړی فعالیت: مقاله بیا ولوله او د لاندې چارټ په کارولو سره د افغان او غربي لیکوالو د لنډو کیسو ورته‌والي او توپیرونه ولیکه.

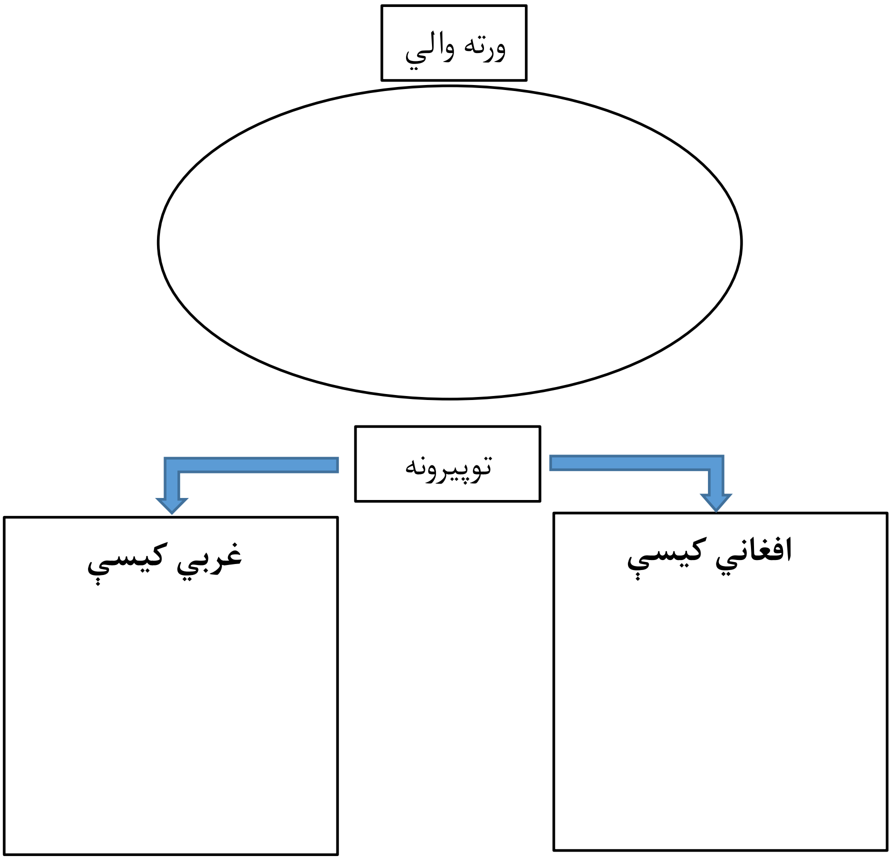

دوهم فعالیت: د لاندې موضوعګانو له منځه یوه خوښه کړه. بیا د پورته چارټ غوندې شکلونه رسم او د دواړو موضوعاتو ورته‌والي او توپیرونه جلا جلا ولیکه. وروسته د مقایسې مقاله ورته ولیکه.

- د کلي او ښار اخترونه
- رسمي او شخصي جامې
- بایسیکل او موټرسیکل
- شیریخ او آیسکریم
- باران او ږلۍ

www.eilia.org

٦. معلوماتي توضيحي/ Expository مقاله

معلوماتي مقاله د يوه شي يا پديدې په اړه معلومات وړاندې کوي. دا معلومات بايد واقعي او دقيق وي. د معلوماتي مقالې د ليکلو لپاره څېړنې او مطالعې ته اړتيا وي ځکه چې دا تخليقي ليکنه نه ده چې ليکوال دې د خپل زړه او ذهن خبرې په کې وکړي؛ بلکې هره خبره يې بايد مستنده وي. د علمي ژورنالونو مقالې، څېړنې، مونوگرافونه، تيسزونه، د درسي کتابونو متنونه ... ټول د معلوماتي مقالې ډولونه دي.

د هورمونونو د ناوړه استعمال زيانونه

د 2015 په مې مياشت کې دوه داسې ناروغان زموږ روغتون ته راغلل چې عمرونه يې تر دېرشو کم وو خو د زړه حمله ورباندې راغلې وه. د دې ځوانانو په کورنيو کې چا د زړه حمله نه وه تېره کړې معنا دا چې فاميلي تاريخچه يې منفي وه؛ سگرېټ يې نه څکول؛ د لوړ فشار سابقه يې نه درلوده؛ د شکرې ناروغي او د زړه د ناروغيو لپاره نور مساعدوونکي عوامل (ريسک فکټورونه) يې نه درلودل. دواړه ورزشکاران (باډي بيلډران) وو. څه چې د دوی زړونه يې په دې ځوانه ځوانۍ کې خراب کړي وو، د انابوليک سټيرويډونو ناوړه استعمال و.

انابوليک سټيرويډونه هغه هورمونونه دي چې د ټيسټسټيرون په شان عمل کوي. ټسټسټيرون هغه هورمون دی چې په نارمل ډول په خوټو کې جوړېږي او په سړي کې نارينه خواص لکه پر مخ، تخرگونو او تناسلي ناحيه کې د ويښتانو شنه کېدل، د غږ ډېر کېدل او نورې ځانگړنې پيدا کوي. ځينې ورزشکاران دا هورمونونه ځکه استعمالوي چې بدني ځواک يې ورسره زياتېږي؛ د عضلاتو وده يې چټکېږي او په کم وخت کې يې خپلو ارمانونو ته رسولی شي. ورزشکاران معمولاً دغه هورمونونه د پيچکارۍ په وسيله اخلي خو ځينې يې گولۍ خوري يا يې جېل او کريم استعمالوي.

په ټوله نړۍ کې د دې هورمونونو دا ډول استعمال ناقانونه دی او که په ورزشي سياليو کې د ډوپنگ ټسټ په وسيله څرگنده شي چې چا هورمون اخيستی دی، جريمه او له مسابقې شړل کېږي. خو ځينې کمپنۍ په ناقانونه توگه داسې هورمونونه توليدوي چې دغه ټسټ يې په آسانۍ سره نه شي پيدا کولی.

ستېرويیدي هورمونونه که د ورزشکار عضلات ژر غټوي او بدني ځواک یې زیاتوي نو ورسره ګڼ زیانونه هم لري چې ځینې یې د دوی ژوند له خطر سره مخ کوي. یو عمده زیان یې د زړه حمله ده. دغه هورمونونه هماغسې چې د بدن نور عضلات غټوي، د زړه عضلات هم غټوي. څومره چې د زړه عضلات غټېږي، هماغومره ډېرې وینې ته اړتیا پیدا کوي خو د زړه رګونه دا وینه نه شي رسولی. له بلې خوا په نابېره توګه د زړه د عضلاتو غټېدل د دې سبب کېږي چې د زړه پر وړو رګونو فشار راوړي او د وینې بهیر ته یې خنډ جوړ کړي نو همدا وي چې پر دوی د زړه حمله راځي. دغه حمله که ډېره سخته وي، انسان وژني او که په اوله حمله کې ژوندی هم پاتې شي، زړه یې له ښې ووځي او عمري ستونزې به ورته پیدا کړي.

ستېرویيدي هورمونونه د وینې پر غوړو بد اثر لري، بد کولسټرول (LDL) زیاتوي او ښه کولسټرول (HDL) کموي. بد کولسټرول د وینې د رګونو د تنګېدو سبب کېږي او رګونه چې تنګ شي، کېدای شي پر ناروغ د زړه حمله یا دماغي سکته راشي.

بل زیان یې دا دی چې پر ینې (ځیګر) منفي تاثیر کوي او ان د ځیګر د عدم کفایې سبب کېدای شي. له دې درملو سره د ځیګر د سرطان د پیدا کېدو چانس زیاتېږي.

دغه هورمونونه د وینې د کلکېدو (لخته کېدو) سبب کېږي. وینه که په هر رګ کې کلکه شي، هماغه رګ بندوي. که یو رګ پوره بند شي، وینه ځنې نه شي تېرېدای او د بدن هر ځای چې دغه رګ ورته وینه ورکوله، له مرګ سره مخ کېږي.

د ستېرویيدي هورمونونو په وجه، عضلات بې درکه غټېږي او پر پلو (وتر یا د عضلې په آخر سر کې هغه کلک پړي چې عضلات له هډوکو سره نښلوي) فشار راوړي، دغه فشار پلې شکولی شي.

د دې هورمونونو زیات استعمال نرانو ته نور تاوانونه هم لري. خوټې (خصیې) یې کوچنۍ کوي ځکه چې د ټسټسټیرون نارمل تولید ورسره کمېږي؛ د سپرم (نرینه هګۍ) شمېر یې کموي او ممکن له اولاده پاتې شي؛ د سر ویښته یې تویوي؛ تیونه یې غټوي؛ پر بدن یې دانې (ځوانکۍ) راخېژوي.

که ښځې ستېرویيدي هورمونونه وکاروي پر نورو زیانونو سربېره، نرینه خواص په کې پیدا کېږي؛ تیونه یې وړوکي کېږي؛ غږ یې ډډ کېږي؛ کلیټوریس (د تناسلي الې د پاسنۍ برخې زخه)

www.eilia.org

يې غټېږي چې دا بيا عمري همداسې پاتې کېږي؛ همدرانګه د بدن وازده يې وېلي کېږي او پر بدن يې ويښتان راشنه کېږي.

د دې هورمونونو بل زيان دا دی چې د هډوکو وده زياتوي، خصوصاً د کوپړۍ هډوکي غټېږي؛ تندی مخې خوا ته راووځي؛ او غاښونه سره لرې کېږي ځکه چې د ژامې هډوکي غټېږي. که کم عمره ځوانان يا ماشومان چې لا يې طبيعي وده نه وي بشپړه شوې، دا هورمون واخلي، د هډوکو وده يې ختمېږي او په ونه ټيټ پاتې کېږي.

دا چې اکثره وګړي دا هورمون د پيچکارۍ په وسيله اخلي نو کېدای شي په هيپاتيت (تور زېړی)، ايډز او نورو ناروغيو اخته شي. همدرانګه د پيچکارۍ د لګولو ځای کېدای شي ميکروبي شي او ګزک وکړي.

ستېرويېدي هورمونونه انسان ته رواني ناروغۍ هم پيدا کوي؛ مزاج يې خرابوي؛ ځيږ او خشن چلند په کې پيدا کوي؛ او په هذيان او برسام يې اخته کوي. هذيان يعنې اپلتې ويل او برسام د داسې شيانو ادراک چې هېڅ نشته. مثلاً ناروغ ماران وينې، مختلف غږونه اوري خو په واقعيت کې هېڅ شی هم نه وي.

هغه کسان چې ستېرويېدي هورمونونه په دوامداره توګه اخلي، کېدای شي ورسره روږدي شي او که دا درمل وربانديې ودرېږي، ممکن ځينې ستونزې ورته پيدا شي. مثلاً د ناکرارۍ او بې وسۍ احساس، ستوماني، بې اشتهايي، بې خوبي، خلق تنګي او ژور خپګان احساس کوي او جنسي فعاليت يې کمېږي. تر ټولو خطرناک يې ژور خپګان دی چې کله کله د ځانوژنې سبب کېږي.

نو د ستېرويېدي هورمونونو ناوړه استعمال که له يوې خوا په ورزش کې غيرقانوني دی او د ورزشکار مسلکي ژوند تباه کوي؛ له بلې خوا ګڼ بدني او اروايي تاوانونه لري؛ ان تر دې چې د مړينې سبب کېږي.

www.eilia.org

لومړی فعالیت: مقاله له سره ولوله او:

- عمده ټکي يې نوټ کړه.
- مقاله په دې لحاظ وارزوه چې معلومات يې د عام لوستونکي لپاره واضح بيان کړي دي که نه.
- د لاندې چوکاټ غوندې يو جدول جوړ کړه. په عمودي ستونونو کې يې د غړو او سيستمونو نومونه او په افقي هغو کې يې پر هماغه غړو د سټيروييدي هورمون ناوړه اغېزې وليکه.

زړه	سکليټي عضلات	...	...
- د زړه د عضلاتو غټېدل - د زړه د رګونو تنګېدل - د زړه حمله			

دوهم فعاليت: هره موضوع چې ستا خوښېږي، انتخاب کړه. په اړه يې مطالعه او څېړنه وکړه. په باره کې يې دقيق معلومات پيدا کړه او يوه معلوماتي مقاله وليکه. پام دې وي چې په هر پراګراف کې به يوازې يوه موضوع څېړې.

يادونه: معلوماتي مقاله ډېر ډولونه لري لکه:

- **توضيح او تعريف:** په دې ډول معلوماتي مقاله کې د يوه مفهوم تعريف او تشريح راځي.

– **لړۍ او پروسه:** د يوه شي د جوړېدو، د ودې بهير، د استحصال/ استخراج پړاوونه او هر هغه معلومات چې د يوې لړۍ او پروسې په ترڅ کې واقع کېږي، بيانوي. مثلاً د کاغذ د جوړېدو بهير چې «ونې پرې کېږي، پوستکی ترې لرې کېږي او بيا په ماشين ميده کېږي؛ وروسته په اوبو کې خيشته کېږي چې ښه حل شي او بيا ځينې کيميايي مواد په کې ګډېږي چې سپين شي او مقاومت يې زيات شي؛ وروسته په ماشين هوارېږي چې د ورقو بڼه خپله کړي؛ بيا وچېږي او تخته تخته پرې کېږي.» که دې بېلګې ته پام وکړې، وبه وينې چې معلومات د زماني تسلسل يا کرونولوژۍ په اساس ترتيب شوي دي؛ يعنې اول څه پېښېږي – وروسته څه کېږي – بيا ....

www.eilia.org

- **مقايسه:** دا دول معلوماتي مقاله مخکې تشريح شوه.

- **علت او معلول:** څنګه چې د علت/ معلول په پراګراف کې بيان شوه، مقاله يې هم هماغه ځانګړنې لري.

- **تصنيف او ډلبندي:** په دې معلوماتي مقاله کې يوه پديده ډلبندي کېږي لکه په بيالوژي کې چې ژوندي موجودات له لويه سره په حيواناتو او نباتاتو وېشي او بيا هره ډله يې په څو نورو ډلو وېشل کېږي. يا په کيميا کې چې عناصر په فلزاتو او غيرفلزاتو وېشل کېږي يا دا چې ژانرونه په تخيلي او غيرتخيلي وېشو او بيا هره ډله يې نورې فرعي ډلې او ډولونه لري. د شيانو يا پديدو ډلبندي د مشترکو او متفاوتو اړخونو په اساس کېږي؛ يعنې څه چې په ځينو ځانګړنو کې سره ګډ دي په يوه ډله کې راځي او څه چې په ځينو اړخونو کې له نورو متفاوت دي، په بله ډله کې راوړل کېږي. دا چې د معلوماتي مقالې نور ډولونه مخکې راغلي دي دلته به يوازې د لړۍ او پروسې او تصنيف او ډلبندۍ د مقالو لپاره فعاليت ترسره کړو.

لومړی فعاليت: په لاندې موضوعاتو کې يوه انتخاب کړه او پراوونه يې د زماني تسلسل پر اساس د لړۍ او پروسې په مقاله کې وليکه.

* د تابعيت تذکره څنګه اخيستل کېږي؟
* مقاله څنګه ليکلی شو؟
* د پتنګ د ودې پړاونه
* کړايي څنګه پخېږي؟
* د کېک د پخولو طريقه
* موټر څنګه چلېږي؟

دوهم فعاليت: له لاندې لست څخه درې شيان انتخاب او ډلبندي کړه.

- کورونه
- شعرونه
- بشري علوم
- دودونه

- خوراکي توکي
- ټلويزيوني خپرونې
- مجلې
- انسانان د اخلاقو په لحاظ
- دينونه
- کتابونه

بله يادونه: له روايتي او تخيلي ليکنو پرته، نور د هر ډول مقالې په ليکلو کې بايد په عاطفي لحاظ خنثی نثر وکارول شي؛ معنا دا چې ليکوال بايد احساساتي او عاطفي خبرې په کې ونه کړي. البته د اقناعي مقالو ځينې ليکونکي دا کار کوي، په تېره بيا هغه کسان چې ادعا يې کاذبه وي او په واقعي او منطقي دليلونه خپله ادعا ثابتولی نه شي. دوی معمولاً داسې احساساتي خبرې کوي چې د مخاطب عواطف راپاروي او ځينې مخاطبان د دوی خبرې بې له تحقيقه مني.

لومړی فعاليت: دغه دوه پرگرافونه ولوله او هغه کلمې چې احساسات او عواطف څرگندوي، په نښه کړه.

۱. د 2015 په مې مياشت کې دوه داسې ناروغان زموږ روغتون ته راغلل چې عمرونه يې تر دېرشو کم وو خو د زړه حمله ورباندې راغلې وه. د دې ځوانانو په کورنيو کې چا د زړه حمله نه وه تېره کړې معنا دا چې فاميلي تاريخچه يې منفي وه؛ سگرېټ يې نه څکول؛ د لوړ فشار سابقه يې نه درلوده؛ د شکرې ناروغي او د زړه د ناروغيو لپاره نور ريسک فکټورونه يې نه درلودل. دواړه ورزشکاران (باډي بيلډران) وو. د زړه حمله ځکه ورباندې راغلې وه چې سټيرووييدي هورمونونه يې کارولي وو.

۲. د 2015 په مې مياشت کې دوه داسې ناروغان زموږ روغتون ته راغلل چې عمرونه يې تر دېرشو کم وو خو په خواشينۍ سره بايد ووايم چې د زړه حمله ورباندې راغلې وه. د دې گلاليو ځوانانو په کورنيو کې چا د زړه حمله نه وه تېره کړې معنا دا چې فاميلي تاريخچه يې منفي وه؛ له ښه مرغه سگرېټ يې نه څکول؛ د لوړ فشار سابقه يې نه درلوده؛ شکر د شکرې

www.eilia.org

ناروغي او د زړه د ناروغيو لپاره نور ريسک فکټورونه يې نه درلودل. د حيرانۍ خبره دا وه چې دواړه ورزشکاران (باډي بيلډران) وو. خو له بده مرغه د زړه حمله ځکه ورباندې راغلې وه چې دوی بې پروايي کړې وه او سټيرويدي هورمونونه يې کارولي وو.

دوهم فعاليت: دغه پراګراف ولوله او بيا يې له سره داسې وليکه چې احساساتي خبرې په کې نه وي.

په افغانستان کې تر ټولو زياتې وحشي ترهګرې ډلې فعاليت کوي. دغه بې رحمه ډلې په هر ځای کې د بې ګناه خلکو وينې تويوي. دوی په خورا بې رحمۍ سره په ښارونو، بازارونو، ورزشي ميدانونو، د جنازې په مراسمو او په لارو او سړکونو کې بمونه ښخوي او ځانمرګي بريدونه کوي. له بده مرغه دوی دغه وحشيانه عملونه په دين توجيه کوي. دوی د قرآن کريم مبارک آيتونه او د حضرت محمد (ص) حديثونه په خپله خوښه تعبيروي او خپلو جنايتونو ته تش په نامه ديني دليلونه راوړي.

www.eilia.org

دریمه برخه

۳. ادبي ژانرونه

ادبي ژانرونه له لویه سره په دوه ډوله دي: تخیلي او غیرتخیلي. تخیلي ژانرونه واقعـي پېښـې نه بیانوي، بلکې لیکوال یې پـه تخیـل کـې پنځـوي، لکـه: شـعر، لنـډه کیسـه، ادبي ټوټـه، ډرامـه، سناریو، او ناول. که واقعي پېښې هم راواخلي د لیکوال/ شاعر تخیل بـه خامخـا پـه کـې ګـډ وي او نړه واقعیت هېڅکله تخیلي ژانر نه ګڼل کېږي. غیرتخیلي ژانرونه بیا د هغو پېښـو خـبره کـوي چـې په واقعیت کې کټ مټ هماغسې پېښې شوې دي. د هرې واقعي پېښې بیانول صـداقت غـواړي او لیکوال باید له ځانه په کې څه کم یا زیات نه کړي؛ البته لیکوال کولی شي هغـه څـه تـرې وبـاسي چې د چا ژوند یا شخصیت ته تاوان رسوي. پـه غیـرتخیلي ژانرونـو کـې خـاطره، یونلیـک، خاکـه یـا طرحه، ژوندلیک او خپل ژوندلیک لرو.

۳. ۱. غیر تخیلي ادبي ژانرونه

۳. ۱. ۱. خاطره Memoir

خاطره د ژوند هغه مهمه، جالبه او په زړه پورې پېښه ده چې انسان غـواړي لـه نـورو سره یـې شریکه کړي. د هر انسان ژوند یوه بېله دنیا ده. هر څوک په ژوند کې سړې تودې وینـې؛ خـوږې او ترخې تجربې کوي؛ له نورو انسانانو او له طبیعت سره تعامل کوي او په دې منځ کې ځینې داسـې پېښې ورپېښېږي چې پر عواطفو یـې ژوره اغیـزه کـوي او همـدا د خـاطرو مـواد برابـروي. انسـان د کنجکاوۍ حس لري او غواړي چې د هر چا د ژوند په کیسې خبر شي نو همدا وجـه ده چـې د هـر چا خاطرې ارزښتمنې دي. ځینې سیاستوال، فلمي ستوري، هنرمندان، لیکوال، او پوهـان خپلـې خاطرې لیکي. خلک د دوی خاطرې د دوی د شهرت په خاطر لـولي. د چـارواکو او سیاسـتوالو پـه خاطرو کې ځینې داسې خبرې وي چې د ملت او وطـن د تـاریخ لـورې یـې بـدل کـړې وي خـو پـه رسمي اسنادو کې نه وي خپـرې شـوې نـو دا ډول خـاطرې تـاریخ لیکونکـو تـه خـام مـواد پـه لاس ورکوي. البته طبیعي ده چې اکثره سیاستوال او چارواکي واقعیتونه نه، بلکـې د واقعیتونـو تحریـف

www.eilia.org

شوې بڼه په خپلو خاطرو کې لیکي. دوی د خپلو غریزي غوښتنو له مخې په واقعیتونو کې انتخاب او تحریف کوي. مثلاً که د جنرال نبي عظیمي کتاب «اردو او سیاست» ولولې نو ګورې چې ببرک کارمل یو ډېر مدبر، پوه، تکړه او بې عیبه سیاستوال دی خو ډاکټر نجیب او نور ټول مشران سل عیبونه لري؛ همدارنګه په دې کتاب کې پخپله نبي عظیمي د یوه عالي شخصیت او وطنپاله جنرال په توګه ښکاري خو د دوی په اړه د نورو کتابونه بیا داسې نه وایي؛ مثلاً د روسي جنرال ګروموف په کتاب کې کارمل یو دایم الخمره، کمزوری او ناپوه هېوادمشر راپېژندل کېږي. څېړک مؤرخ پوهېږي چې څنګه د دغو متناقضو او متفاوتو خبرو له منځه نسبي حقیقت کشف کړي او عام لوستونکی هم باید خاطرې او بل هر اثر په انتقادي نظر ولولي او هره خبره یې په پټو سترګو ونه مني. د ښاغلي باز محمد عابد یوه خاطره به ولولو. د لوستلو په وخت کې هغو کلمو او جملو ته ځیر شئ چې تر لاندې یې کرښې ایستل شوې دي.

له هر چا سره پنج، خو له ما سره نه پنج

د ۱۹۸۷ م کال خبره ده. تازه په تازه پېښور ته کډوال شوی وم. یو څه اندازه پیسې چې مې له کوره وړې وې، هغه رانه په څو ورځو کې د پښتو فیلمونو په لیدو مصرف شوې او میاشت مې لا پوره شوې نه وه چې بې خرڅه شوم. کورنۍ مې په وطن کې وه. له ماما سره په کور کې اوسېدم. بل هېڅ کار مې نه و. یوازې د کور سود سودا به مې له بازاره راوړله او نور به شپه ورځ په حجره کې پروت وم. غټ تور او سپین ټلویزیون راته لګېدلی و. هاغه وخت پاکستان کې یوازې یو چینل و چې پي ټي وي یې ورته ویلو. ډېر وخت به په کې د عمران خان د کرکټ سریز مېچونه لګېدلي وو. بې روزګارۍ تنګ کړم. په صدر شفیع مارکېټ کې زموږ کلیوالو یو نیم مارکېټ کې د رختونو دوکانونه نیولي ول. د یوه کلیوال په هڅو د یوه مارکېټ چې تر شلو دوکانونو پورې په کې وو، د دوکاندارانو د اوبو د ترماسونو د ډکولو او چای والو ته د چای، کاوې د فرمایش ورکولو، نوکري راته پیدا شوه. د میاشتې زر روپۍ یې راته ټاکلې وې. په کوم مارکېټ کې چې زه نوکر وم، د یوې مخې به په کې ښځینه رختونه خرڅېدل. هسې خو زه د ټول مارکېټ نوکر وم خو ډېر کار به رانه هغه کلیوال اخیسته چې ما ته یې نوکري لیدلې وه. د دې کلیوال د چای او اوبو د خدمت نه علاوه، د رختونو د ګزولو او خریدار سره تر موټر پورې رسولو ذمه واري هم زما په غاړه وه. دې

www.eilia.org

کار ته به زه ډېر خوشحاله کېدم ځکه چې د پېښور مالداره ښځې ډېرې زړه سواندې وې او چې چا سره به مې هم د رختونو غوټه تر موټره رسوله، شل دېرش روپۍ به يې راته په گوتو کې کېښودلې. د ورځې به مې تر سل دوه سوه پورې له دغه مهربانۍ له امله هم لاسته راتلې. خو دا پيسې به راسره زما کليوال دوکاندار نيمايي کولې او دليل دا و چې زه يې د هغه له برکته گټم. يوه ورځ يوه مالداره ښځه په دوکان کې په کرسۍ ناسته وه. ښې ډېرې ټوټې يې اخيستې وې. د صدر په دې گڼ بازار کې به هره ورځ ماسپښين درې تنه ړانده چې لاسونه به يې سره کړي کړي ول، تېرېدل او په گډ ترنم سره به يې ويل چې:

دromي حنظله، پاتې کېږي نه، غزا کوي

ځومره بختور دی، ټول عالم يې تماشا کوي

درومي حنظله

زما د کليوال په دوکان کې يوه مالداره ښځه په څوکۍ ناسته وه او ښې ډېرې ټوټې يې اخيستې وې. د مالدارې مېرمن پام يې ورواړاوه، خوا يې پرې بده شوه. د سلو لوټ يې راوايسته او ما ته کړه: بچيه! دا لوټ خو دې ړندو ته ورکړه.

په دې وخت کې خدای خبر ولې ما خپل کليوال دوکاندار ته وروکتل او هغه راته له مخې سره په سترگو کې وويل چې ورځه خو پيسې ترېنه جېب ته کړه. سر مې د افسوس په ډول وښوراه. د ړندو په لور روان شوم او په سر کې چې کوم روان و، هغه ته مې په گوتو کې لوټ کېښودو او ورته مې وويل چې دا يوې ايماندارې بي بي راکړو، دوعا ورته کوئ.

ړندو يارانو ترنم پرېښودو او يو بل ته يې د سلو لوټ د لاس ته راوړلو مخابره په ټوخي کې وکړه. ماښام چې راڅخه زما د جواليتوب په پيسو کې زما کليوال دوکاندار برخه غوښته نو اويا او که اتيا روپۍ مې ورته ونيولې. هغه يې راڅخه واخيستې او راته غبرگه کړه چې پچاس روپۍ ورسره کړه.

ما وې: د څه شي؟

ويل يې: ولې، د ړندو هغه حق به ځان له هضموې؟ سوال نه پيدا کېږي، شابه پچاسې راوباسه که نه سبا ته مارکېټ ته بل څوکيدار راولم.

www.eilia.org

او ما له مجبورۍ ورځې مې له خپله جېبه پنځوس روپۍ چې نن يې ځای پنځه سوه روپو نيولی، د کليوال په ګوتو کې کېښودې.

او ورسره سم يې راته کړه: دلته چې کار کوې نو ما سره به په ايماندارۍ چلېږې که نه خير دې نشته. هر چا سره پنج، پنج خو ما سره نه پنج. څه پوه شوې؟

[د باز خاطرې، باز محمد عابد، ۱۳۹۲، خپرندوی پخپله ليکوال]

لومړی فعاليت: د متن هغه ځايونه چې په نښه شوي دي، يو ځل بيا په ځير ولوله او د دې پوښتنو ځوابونه وليکه:

۱. دا جمله چې د خاطرې ليکوال وايي: «يو څه اندازه پيسې چې مې له کوره وړې وې، هغه رانه په څو ورځو کې د پښتو فيلمونو په ليدو مصرف شوې.» د ليکوال په اړه څه تصور درکوي؟

۲. ولې ليکوال د خپل «کليوال دوکاندار» نوم نه دی ياد کړی؟

۳. د «ايماندارۍ بې بې» عبارت ولې په نښه شوی دی؟

۴. «دلته چې کار کوې نو ما سره به په ايماندارۍ چلېږې که نه خير دې نشته. هر چا سره پنج، پنج خو ما سره نه پنج. څه پوه شوې؟» د دې جملې تر ظاهري معنا ورهاخوا، څه معنا اخلې؟

د خاطره ليکلو اصول

- خاطره بايد په زړه پورې وي.
- نثر يې روان، واضح او ښايسته وي.
- په خاطره کې بايد ډېرې اضافي خبرې نه وي او يوازې هغه څه بايد بيان شي چې له موضوع سره نېغه اړيکه لري او يا د کرکټرونو يا پېښې په مجسم کولو کې مرسته کوي.
- د خاطرو تر منځ انتخاب مهم دی. هغه خاطرې چې ممکن د چا شخصيت يا ژوند ته خطر پېښ کړي، د ليکلو نه دي. د ښاغلي باز محمد عابد په خاطره کې وينئ چې د هغه «کليوال دوکاندار» سم غل دی. هغه د ليکوال د بخششي پيسو نيمايي ځان ته اخلي او ان د هغې پيسې غلا کوي چې يوې مېرمنې ړندو دروېزګرو ته ورکړې وې. خو

www.eilia.org

عابد صاحب د هغه نوم نه اخلي او «کلیوال» یې بولي. دا د خاطره لیکونکي اخلاقي دریځ راښیي چې نه غواړي هغه رسوا کاندي.

• خاطره باید صادقانه ولیکو، لکه عابد صاحب چې وايي: «یو څه اندازه پیسې چې مې له کوره وړې وې، هغه رانه په څو ورځو کې د پښتو فیلمونو په لیدو مصرف شوې.» دی له ځانه کوم بزرگ او ولي نه جوړوي، بلکې رښتیا خبره کوي چې پیسې مې په سینماګانو کې لاړې. که څوک په خپلو خاطرو کې لکه جنرال نبي عظیمي ځان یو مخ ښه، پوره او تکړه معرفي کړي، پر لوستونکو ښه نه لګېږي. واقعیت دا دی چې هېڅوک هم پوره نه دي. هر څوک ځینې خامۍ او نیمګړتیاوې لري، نو باید ځان هماغسې وښیي چې دی. البته هر څوک ځینې داسې رازونه لري چې نه غواړي هېڅوک پرې خبر شي. لوستونکي له چا څخه دا تمه نه لري چې هره خبره دې ورته وکړي، خو دا تمه ورنه کوي چې که کومه خبره ورته کوي، صادقانه دې یې وکړي.

• که په خاطره کې مو داسې څه وي چې فکر کوئ په خاطره کې یاد شوی کس خپه کوي، له خپرولو مخکې یې ورسره شریکه کړئ او اجازه یې واخلئ. البته که د هېواد او ملت د برخلیک خبره وي، که مو څوک په خیانت لیدلي وي، هغه بیا اجازه نه غواړي ځکه که اجازه هم وغواړئ، نه یې درکوي. خو لیکوال باید اخلاقي وي او په هېڅ پسې دروغ او بهتان ونه وايي.

• ظریفې ټوکې او هنرمندانه طنزونه د خاطرې خوند زیاتوي. د ښاغلي عابد په خاطره کې د هغه د کلیوال دوکاندار خبره او عمل په خپلو کې ټکر لري او دغه ټکر طنز جوړوي. «دلته چې کار کوې نو ما سره به په ایماندارۍ چلېږې که نه خیر دې نشته. هر چا سره پنج، پنج خو ما سره نه پنج. څه پوه شوې؟» هغه د ایماندارۍ خبره کوي خو پخپله بې‌ایماني کوي. هغه چې پخپله له هر چا سره دوکه کوي، فکر کوي چې نور به هم د ده غوندې وي. دغه تناقض ظریف طنز پیدا کوي.

• په خاطره کې مو بې‌ځایه تبصره او قضاوت مه کوئ. عابد صاحب په دې خاطره کې خپل کلیوال نه غل بولي، نه بې‌ایمانه؛ هغه دا صفتونه د دوکاندار په اعمالو کې راښیي (که دې په یاد وي د کتاب په لومړۍ برخه کې دې د دې تخنیک تمرین کړی و).

www.eilia.org

لیکوال د خاطرې په پای کې هم کومه تبصره نه ده کړې او تبصره یې لوستونکو ته پرې ایښې ده. باز محمد عابد چې تکړه کیسه لیکوال دی، پوهېږي چې لوستونکو ته باید د فکر کولو، قضاوت او تبصرې چانس ورکړي. په دې توګه لوستونکي د کیسې یا خاطرې په بشپړولو کې ځان شریک احساسوي او لا زیات خوند ترې اخلي.

دوهم فعالیت: خپله یوه جالبه خاطره ولیکه. په خاطره کې دې د اشخاصو له پاره صفتونه لکه تکړه، سخي، کنجوس، خیرمن، غل ... مه کاروه، بلکې د هر چا صفت د هغه په اعمالو کې وښیه.

۳. ۱. ۲. یونلیک/ سفرنامه Travelogue

یونلیک د سفر خاطرې، ګزارش او معلومات دي. سفر که لنډ وي که اوږد، لرې وي که نږدې په دې ارزي چې یونلیک ورباندې ولیکل شي. ځینو لیکوالو ان له یوه ولایت څخه بل ولایت ته د سفر یونلیکونه هم لیکلي دي. مهمه دا ده چې خلکو، پېښو، ځایونو، او دودونو ته په غور سره وګورو. سترګور مسافر په یوه ځای کې هغه څه ویني چې عام او ځایي خلک یې نه ویني. دی په عادي شیانو کې جذابیت پیدا کوي. څه مو چې د خاطرې د اصولو په برخه کې وویل، د یونلیک لیکلو لپاره هم هماغه خبرې دي خو پر هغو سربېره، په یونلیک کې دغه موردونه هم مهم دي:

⇐ لیکوال د سیمو، ودانیو، خلکو او نورو پدیدو په باره کې معلومات هم خپروي چې دغه معلومات باید دقیق او معتبر وي.

⇐ له یونلیکونو څخه کله کله د تاریخي منبع په توګه کار اخیستل کېدای شي. نن سبا زموږ د وطن د پخواني تاریخ او جغرافیا په اړه د معلوماتو ډېره برخه د هغو چینایي زایرانو له یونلیکونو اخیستل کېږي چې زر - یونیم زر کاله مخکې دې وطن ته راغلي وو. که هغوی یونلیکونه نه وای لیکلی، نن به مو د خپل وطن په اړه معلومات لا ډېر کم وو. نو په دې لحاظ هم د معلوماتو او مشاهدو دقیق بیان لازمي دی.

⇐ لیکوال معمولاً هغه شیان په یونلیک کې لیکي چې د ده له سیمې، خلکو، دودونو او فرهنګ سره متفاوت وي؛ یا دا چې نوي او یا عجیب او په زړه پورې وي.

www.eilia.org

⇐ ښه او بد په مختلفو فرهنگونو کې متفاوت وي نو څوک چې يونليک ليکي، بايد د کامرې غونډې عکسونه او فلمونه واخلي او لوستونکو ته يې وړاندې کړي خو قضاوت هغوی ته پرېږدي، نه دا چې پخپله د قضاوت تله په لاس کې واخلي.

⇐ وايي چې مهذب هغه څوک دی چې په هېڅ ځای کې ځان پردی نه احساسوي. يعنې مهذب انسان دومره پراخ ليد لري چې که د بل په کلتور کې هر څومره عجيب شی هم ويني، بد رد ورپسې ونه وايي. د يونليک ليکوال بايد مهذب وي او د هېچا فرهنگ، دين، مذهب، رنگ او ښځې ته په سپکه سترگه ونه گوري.

⇐ که په سفر کې بل ملگری هم درسره وي، نو د هغه رازونه به نه افشا کوې. که په يونليک کې د هغه په اړه داسې څه ليکې چې فکر کوې، هغه به خپه کړي نو ليکنه دې ورته وښيه او که يې خوښه وه، بيا يې خپره کړه.

⇐ د يونليک د ليکلو لپاره د توصيف، صحنې، مکالمې، مقايسې او توضيح تخنيکونه په کارېږي.

اروانښاد صديق الله رښتين چې په ۱۳۲۹ کې د پښتون جرگې په بلنه د ايران په لاره هندوستان ته تللی و، «د هند سفر» په نوم يونليک يې ليکلی و. دلته به يې يوه برخه ولولو او بيا به يې وارزوو.

بصره

دا هغه ځای دی چې يو وخت د اسلامي تهذيب او مدنيت لوی مرکز و مگر بې له نامه نور څه نه دي ورپاتې. مونږ په بصره کې «فندق الاعيان» نومي هوټل کې دوه شپې تېرې کړې او لږ ډېر مو د بصرې وضعيت او حالت له نظره تېر کړ. په بصره کې نوی او زوړ تهذيب گډوډ ليدل کېږي. عربي او اروپايي لباس دواړه په کې شته، دلته هم د ايران غونډې ټکسي موټرونه ډېر دي. په بصره کې ځای په ځای ځينې ښه ښه عمارتونه ليدل کېده مگر د دننه ښار وضعيت يې بې خونده او په تېره د پاکۍ نظافت په لحاظ ډېر وروسته و.

www.eilia.org

د بصرې په دننه بازار کې د عربو ښځې سابه او نور شیان خرڅوي او په ډېر بد حالت لیدل کېږي. سوالګر هم ډېر دي. ټکسي والا خو بیخي شوکې ته ناست دي چې یو نابلد سړی پرې پېښ شي نو پوټکی ترې وکاږي.

په بصره کې مازدیګر مهال د شط العرب د غاړې ننداره د لیدو ده. مازدیګر شط العرب غاړې ته راووتو. د ونو په منځ کې یو څو بېړۍ ولاړې وې. زمونږ د پاره له دې نه بل لوی سیل نه و ځکه چې دغسې یو عجیب شی مو کله نه و لیدلی. سترګو خو په ظاهر کې سیل او تماشه کوله مګر د زړه او دماغ په مخ کې خپګان او تأثر پر دې اوړېدې را اوړېدې ځکه د شط العرب د چپو په مد و جزر کې د اسلام د مد و جزر افسانې لوستل کېدې او داسې برېښېده چې د عربو پخوانی مدنیت او تهذیب نن د اوبو په مخ د کرښې مثال لري.

په بصره کې سینماګانې او تیاترونه هم شته. سینماګانو ته ښځې او نر یو ځای درومي. عجیبه لا دا ده چې ښځې مخ پټې هم ورځي. په دغو ورځو کې په بصره او ټول عراق کې د عراق د ملکې یعنې د موجوده دوهم امیر فیصل د مور د مړینې په وجه لوی ماتم و نو ځکه تیاترونه بند وو.

مونږ په بصره کې د سعودي عربستان قونسلخانې ته د ویزې اخیستلو لپاره هم لاړو ځکه چې د «ټي ډبلیو اي» امریکایي شرکت الوتکې له بصرې نه د ظهران په لار بمبۍ ته ځي او ظهران د سعودي عربستان په خاوره کې د الوتکو میدان دی نو په دې وجه د دغه مملکت د ویزې اخیستل هم ضروري وو.

قونسل ښه اخلاقي سړی و او زمونږ سره یې درنه وضع وکړه. د ده په ځای کې د یوه مسلم لیګي سره په بحث واوښتو. ده پاکستان یو لوی اسلامي مرکز باله او د اتحاد اسلام سندرې یې ویلې. مونږ ورته وویل چې د اسلام د اتحاد مرکز جزیرة العرب او مکه معظمه کېدای شي، نه پاکستان. په پاکستان کې د اسلامي مرکزیت صفتونه نشته نو ځکه هغه د مرکز کېدو حق نه لري. په پاکستان کې د پښتنو مسلمانانو سره ډېر ظلمونه کېږي او د دوی جایز حق نه ورکول کېږي. وخت لږ و. مونږ راپاڅېدو او دی نور غلی شو.

[د هند سفر، صدیق الله رښتین، دوهم چاپ، مومند خپرندویه ټولنه، ۱۳۹۴]

لومړی فعالیت: د اروابناد رښتین د یونلیک راخیستل شوې برخه یو ځل بیا ولوله او د دې پوښتنو ځوابونه ولیکه.

۱. د بصرې په اړه کوم عمده ټکي بیان شوي دي؟

۲. د توصیفي بیان تخنیک ته په کتو سره، لیکوال د ځایونو په ښه بیانولو کې څومره بریالی دی؟

۳. د بصرې په اړه د لیکوال له خبرو څه معنا اخلې چې کابل او د هېواد نور ښارونه به هغه مهال په کوم وضعیت کې وو؟

۴. د دې متن تر ټولو ښکلې جمله کومه ده؟

دوهم فعالیت: که دې سفر کړی وي، د خپل سفر خاطرې دریادې کړه او فکر وکړه چې څه شی په کې متفاوت، عجیب، نوی یا په زړه پورې و. بیا یې په یوه مقاله کې بیان کړه. د توصیف، مکالمې او صحنې هغه تخنیکونه په کې وکاروه چې د کتاب په لومړۍ برخه کې دې زده کړي دي. همدارنګه د مقایسې او توضیحي پراګراف لیکلو چلونو نه هم کار واخله.

دریم فعالیت: خپل لیکلی متن ولوله او دغو پوښتنو ته ځواب ووایه.

۱. هغه ځایونه چې ستا په متن کې معرفي شوي دي؛ د لوستونکو سترګو ته درېږي؟ د ځایونو توصیف د مخاطب مختلفو حواسو (لیدلو، اورېدلو، بویولو، څکلو، لمس کولو) ته خطاب کوي؟

۲. د اشخاصو شخیصتونه د هغوی په اعمالو کې ښودل شوي دي که په صفتونو (مېړنی، مېلمه پال، کنجوس، غوسه ناک ...) کې؟

۳. په متن کې مبهم صفتونه او ګونګ قیدونه راغلي دي؟

۴. په لیکنه کې دې د چا سپکاوی شوی دی؟

www.eilia.org

۳. ۱. ۳. خاکه یا طرحه/ Literary Sketch

خاکه د یو کس هنري معرفي ده چې له بایوگرافي څخه متفاوته ده. په ژوندلیک یا بایوگرافي کې د یو چا له زېږېدو څخه تر دې مهاله یا د هغه تر مرگه پورې عمده ژوند پېښې، کارونه، زده کړې، کار و بار او شخصیتي ځانگړنې سپړل کېږي خو په خاکه کې د هغه د کړو وړو او شخصیت یو کُلي تصویر وړاندې کېږي چې په دې کې د لیکوال برداشت او قضاوت هم شامل وي. یعنې د خاکې لیکوال یو څوک له خپل لیدلوري راپېژني. په دې لحاظ خاکه یوازې د هغو کسانو په اړه لیکلی شو چې کافي وخت مو ورسره تېر کړی وي او د هغوی خوی بوی رامعلوم شوی وي. د خاکي د لیکلو پر مهال هم هماغه اخلاقي ټکي چې د خاطرې او یونلیک په برخه کې یاد شول، باید په پام کې ونیول شي. د توصیف، مکالمې او کرکټر کښنې تخنیکونه د خاکې د لیکلو لپاره په کارېږي. په پښتو کې تر هر چا زیاتې خاکې استاد اجمل ښکلي لیکلې دي. دلته به د هغه د خاکو له کتاب «اوبه خلک» څخه یوه خاکه رانقل کړو.

چې څومره پاس دی، دومره لاندې دی

هئ، چې ناکردې یې یادوم، ژړا راځینه. په ونه لنډ پنډ لکه د کیکر بوټی. سترگې دومره شنې چې د سړي ترې وېره وشي خو چې درمعلوم شو، زړه به دې پرې خوږ شي.

ړیره یې دومره سوچه چې په کال کې اوبه نه ورښیي چې هسې نه سوچتوب ته یې نقصان ورسېږي. په پوکي یې ساتي. یو ځل ترې کوم ماشوم یو تار ایستی و، تر اوسه یې په زړه نبغ ولاړ دی. زه خو وایم چې که د طلباوو برادرانو حکومت راغی، ده ته به په دې ړیره تقدیرنامه ورکړي چې دا دومره دیموکراسۍ لاړې راغلې خو دا لکه ونه مستقیم په خپل مقام ده.

د ثواب له نیته خو به یې خدای خبر وي خو چې ما اورېدلي سوچه ړیره یې په دې خوښه ده چې تر آخره نه سپینېږي او اننگي دې لکه د زلمي هلک همغسې ښویه وي.

ړیره خو یې څه کوي، په فکر یې هم دې ظالمې دیموکراسۍ کرښه نه ده راښکلې. همغسې وچ زیږ ملا، اوس هم سپوږمۍ ته د انسان تگ نه مني. څرنگه چې دی غنمرنگ دی او سپینې جامې اغوندي، دغسې ورته دنیا هم بلبک ایندړ وایټ ښکاري. دومره وچ کلک ذهنیت لکه د الجبر کتاب. د ۲+۲ ځواب یې په کتاب کې هرو مرو ۴ دی.

www.eilia.org

مذهبي نظر یې دومره نېشدار دی چې پر مـوږ غونـدې پـاکو سـپېڅلو مسـلمانانو هـم شـک کوي. تر لـس کلنـو دموکراتیکـو تجربـو؟! وروسـته هـم همغسـې کټـر تبلیغـي دی. ویـس قـرني او عبدالقادر جېلاني له عبدالوهاب او طارق جمیل صاحب سره نه برابروي.

مسلک خو یې هسې زراعت دی خو ملاییت ورته خونـد ورکـوي. پـه زراعـت کـې دومـره وارد دی چې په خربړو کې هم ورته نر او ښځه معلـوم دي. څـو کتابـه یـې پـه دې اړه پـه پښـتو کـې پـه پارسي لیکلي دي. ما ته یې یو ځل د اېډېټ لپاره یو کتاب رالېږلی هم و. خـو زمـا وس پـرې بـر نـه شو او کتاب همغسې شیر و شکر پاتې شو.

یو ځل یې نیمه شپه په خوست کې یو پښتانه ډاکټر ته ټیلفون وکړ چې «ډاکټر صاحب امـی سوزن (ده ویل چې ګنې په دري کـې بـه هـم پیچکـارۍ تـه سـوزن وایـي) دیکلوپینیـک د رګ زده میشه یا د ګوش؟»

چې په ټوکو کې دې چو کړي، داسې لکۍ واله خنداره درپسې وکړي چې لـه زړه دې بوټـه ووځي خو چې درته چو شو، بیا یې نو ډزوه.

د سخاوت خوی یې جنډې ولاړې دي. چې موټر کې کرایه هم ورکوي، استخاره ورته کوي.

خو دوه کماله یې ټولو منلي. یو یې په علمیت کې خبره نه کېږي او بل پـه تقـوا کـې. دومـره عالم دی چې زه وایم که د کرنې وزیر شي، ملـک بـه ګـل ګلـزار کـړي او دومـره تقـوادار دی چـې د امریکا (یو اس اېډ) په پیسو کې هم خیانت نه کوي.

استاد ستار خلیل چې هر چېرته وي، زموږ یار دی. خدای دې یې راته ژوندی ګړندی لري.

لومړی فعالیت: پورتنی متن یو ځل بیا ولوله او دغو پوښتنو ته ځوابونه ولیکه.

۱. په خاکه کې د معرفي شوي کرکټر درې عمده ځانګړنې څه دي؟

۲. د لیکوال کومه خبره جدي ده او کومه ټوکه؟

۳. د کرکټر په ځانګړنو کې کوم شیان سره په ټکر کې دي؟

۴. د متن په کومو جملو کې د طنز مالګه وینې؟

دوهم فعالیت: داسې یو څوک دریاد کـړه چـې وخـت دې ورسره تېـر کـړی وي او کـړه وړه یې درته عجیب، جالب، یا خوندور ښکاره شوي وي. د کرکټرکښنې، توصیف، مکالمې، صحنې

www.eilia.org

تخنیکونو ته په پام سره هغه معرفي کړه. (که دې دا تخنیکونه هېر وي، یو ځل بیا د کتاب لومړۍ برخه ولوله)

دریم فعالیت: اوس خپله خاکه ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووایه.

۱. کرکټر دې د لوستونکو سترګو ته درېږي؟ د هغه ظاهري بڼه دې ښه انځور کړې ده؟

۲. د کرکټر په اړه دې هر څه سم او ربښتیا ویلي دي که خبره دې کمه زیاته کړې ده؟

۳. د کرکټر خبرې دې کټ مټ راخیستې دي که ادلون بدلون دې په کې راوستی؟

۴. خاکه به دې لوستونکو ته په زړه پورې وي؟ یوه نیمه ټوکه ټکاله په کې شته که ټوله وچې خبرې دي؟

www.eilia.org

۳. ۱. ۴. ژوندلیک Biography

په ژوندلیک کې د یو چا د ژوند کیسه کېږي خو د خاکې برخلاف، د لیکوال قضاوت او نظر په کې شامل نه وي. د ځینو کسانو ژوندلیک د هغوی په ژوند کې لیکل کېږي او دا معمولاً د وخت مشهورې څېرې لکه فلمي ستوري، سندرغاړي، سیاستوال، د ورزش اتلان او نور وي. لیکوال د داسې کسانو ژوندلیک په دې لیکي چې خلک یې خوښوي خو دا چې هغوی پخپله د لیکوالۍ تجربه او مهارت نه لري نو په یوه تکړه لیکوال دا کار کوي. په هغو ملکونو کې چې کتابونه ښه خرڅېږي لیکوال د داسې کتابونو په خرڅولو سره ښې پیسې ترلاسه کوي او ورسره یې شهرت هم زیاتېږي. د ژوندیو کسانو د ژوندلیک لیکل نسبتاً آسانه په دې دي چې لیکوال ته مواد او معلومات په آسانۍ سره پیدا کېږي او که هره پوښتنه ورته پیدا شي، له هغه کس څخه یې پوښتلی شي چې دی یې ژوندلیک لیکي. د ځینو مهمو پخوانیو خلکو ژوندلیکونه بیا کلونه او ان پېړۍ وروسته لیکل کېږي. دا کار ستونزمن دی ځکه چې لیکوال مجبور وي ډېر کتابونه مطالعه کړي؛ د هاغه زمانې چې دا کس په کې اوسېده، سم تصور په ذهن کې جوړ کړي او باید ډېرې پلټنې وکړي چې د هغه کس په اړه معلومات پیدا کړي. له ډېرې هڅې سره سره، بیا هم ممکن د هغه کس د ژوند ځینې گوټونه تیاره پاتې شي. ژوندلیکونه کېدای شي لنډ او یوازې یو څو مخه وي او کېدای شي د ناول په اندازه اوږد وي. زموږ اکثره لیکوال چې د چا ژوندلیک لیکي، معلومات په کې یوستوي لیکي. پلانکی په دې نېټه په دې ځای کې وزېږېد، له دې مکتب څخه فارغ شو، دغه دغه دندې یې ترسره کړې او دغه آثار یې ولیکل او په دې کال کې مړ شو. د ژوندلیک دا بڼه لوستونکي ستړي کوي. تکړه لیکوال بیا د چا ژوندلیک له یوې جالبې پېښې یا د هغه کس په اړه له یوه په زړه پورې معلومات څخه پیلوي. دلته به د «نامتو مفکران، لیکوال او شاعران» له کتاب څخه چې کرستینه سولځ – رایس لیکلی او آغلې اناهیتا روهي ژباړلی دی، یوه نمونه راواخلو.

www.eilia.org

ایمانویل کانټ (Immanuel Kant)

هڅه وکړه چې په خپله فکر وکړې

زیږېدنه : ۲۲ـ ۴ـ ۱۷۲۴ کونیگسبېرگ (اوسنی کالینگراد)

مړینه : ۱۲ـ ۲ـ ۱۸۰۴ کونیگسبېرگ

لکه څنگه یې چې ورځنۍ گرځېدا منظمه وه، همداسې یې د ژوند هر کار منظم او د ساعت له ثانیې او دقیقې سره برابر و. هر سهار به پوره پېنځلس کم پېنځه بجې (مارتین لمپه) د ده کوټې ته راننوت او دی به یې له خوبه راویښ کړ. مارتین د ایمانویل یوازینی خادم و. ده به دوې پیالې چای او یو سیگار د درس په خونه کې، ایمانویل او د ده یوه زده کوونکي ته تیار کړي وو. د دوی درس به پوره دوه ساعته دوام کاوه.

په اووه بجو به پوره سل تنه زده کوونکي د ایمانویل د کور په لاندني سالون کې راټولېدل. ده به دوه ساعته دوی ته په بېلابېلو موضوعاتو لکچر ورکاوه. په نهه بجو به د فکر کولو لپاره د کار کوټې ته ننوت. د دې کوټې پر دیوالونو یوازې د ژان ژاک روسو یو انځور راځوړند و چې د ده یو دوست ورته ډالۍ کړی و.

پوره پېنځلس کم یوه بجه به ایمانویل، آشپزې ته ورغږ کړ چې وخت درې پاوه اوښتی دی. د ده له غږ سره سم به د مېز پر سر ډوډۍ تیاره وه. د غرمې له ډوډۍ وروسته به ایمانویل تر څلورو بجو پورې مطالعه کوله. د مازیگر له څلور بجو څخه تر اووه بجو پورې به په خپله کوڅه کې کښته او پورته روان و. تر اووه بجو وروسته به یې د مهال وېش په لیدو یا له دوستانو سره کتل او یا به یې هم ځینو زده کوونکو ته درس ورکاوه. لس بجې به نوموړی پروفیسر په بستره کې پروت و.

ایمانویل کانت د خوب د کوټې اورسۍ د ورځې له خوا هم نه خلاصولې. یو وخت یې د تازه هوا لپاره کړکۍ خلاصه کړې وه. د شپې له خوا چې څملاست، ټول بالښت یې د ونو له وړو حشراتو ډک و. ده هماغه ځل مارتین ته ویلي وو چې دا ستا گناه ده ځکه چې نظافت سم نه ساتې. مارتین څلویښت کاله د ایمانویل خدمت وکړ. که هر څومره ده ایمانویل ونازوه، خو دی څنگه چې وچ کلک ډنگر و، هماغسې پاتې و. دی نه چاغ شو او نه غټ.

www.eilia.org

ایمانویل په یوه غریبه کورنۍ کې زیږیدلی و. مور او پلار یې یوولس اولادونه درلودل چې شپږ یې په هماغه وړکتوب کې مړه شوي وو. ایمانویل په یوولسو خویندو وروڼو کې څلورم ماشوم و چې د ۱۷۲۴ کال د اپریل په دوه ویشتمه په کونیګسبېرګ * کې وزیږېد. د ایمانویل مور (انا ریګینا) او پلار یې (ګیورګ کانت) نومېده. ده له څرمنو څخه تسمې جوړولې او د خرڅلاو له پیسو یې د خپلې کورنۍ خرڅ پوره کاوه.

ایمانویل په ۱۷۳۲ کال کې د مور، پلار او د دوی یو کشیش ملګري په ټینګار د فریدریش مذهبي جمنازیوم ته شامل شو. دا ښوونځی خورا سخت او درسونه یې ډېر وچ وو. هر سهار به درس په مذهبي مراسمو پیل کېده. د هر درسي ساعت یوه برخه به په دعاګانو تېرېده. ایمانویل د زړه په زور په دې ښوونځي کې ناست و. ده د هغه وخت خاطرې زړه بوږنوونکې بللې دي. ده د اته کلن ماشوم لپاره دومره قیودات د «ماشوم غلامي» ګڼله. خو له همدې غلامۍ سره سره یې د لاتین ژبه او د بېلابېلو لیکوالو لیکنې او لکچرونه خوښېدل. په ۱۷۴۰ کال کې چې ایمانویل شپاړلس کلن و، د فلسفې، ریاضي او ساینس په برخه کې یې زده کړو ته مخه کړه. د ایمانویل مور دا هڅه کوله چې زوی یې کشیش شي. خو تر دې د مخه چې ایمانویل د خپلو زده کړو لار بدله کړي، مور یې مړه شوه.

ایمانویل د خپلو لوړو زده کړو د مصارفو د پوره کولو لپاره، نورو خلکو ته درس ورکاوه. ده د بېلیارد لوبه هم کوله. دی په بېلیارد کې دومره تکړه و چې څوک په آسانۍ دې ته نه حاضرېدل چې له ده سره لوبه وکړي. د ایمانویل یو بد عادت دا و چې ډېر الکهول یې څښل. ځینې وخت به داسې حالت ته ورسېد چې خپل کور به یې په ستونزو پیدا کاوه.

ایمانویل په ۱۷۴۶ کال کې لوړې زده کړې پای ته ورسولې او په همدې وخت کې یې پلار هم مړ شو. د ده هیله دا وه چې په کونیګسبېرګ کې پروفیسر شي. ده د راتلونکو نهه کلونو په اوږدو کې د کونیګسبېرګ په شتمنو کورنیو کې زده کوونکو ته درس ورکړ او له دې طریقه یې خپله ډوډۍ پیدا کوله. دا چې د ده ناسته او ولاړه له شتمنو او رسېدلیو کورنیو سره وه، دی هم د دوی له برکته خورا د لوړ کرکټر او عالي معاشرت خاوند شو.

ایمانویل له ونې ټیټ او له وجوده وچ و. خو د ده نیلي سترګو، منظمو جامو او عالي سلیقې د ده جذابیت ډېر کړی و. دی په خپلو خبرو ډېر حاکم و. نو ځکه یې د شتمنو کورنیو په منځ کې

www.eilia.org

ځانګړی ځای درلود. که څه هم ایمانویل کانت له ښځو سره د خبرو په ظرافت او نزاکت ښه پوهېده، خو په خپله یې هېڅکله واده ونه کړ. ده په خپل ژوند کې یوازې یوې ښځې ته ځانګړی ځای ورکړی و چې هغه کارولینا (Carolina Charlotte Amalie Keyserling) نومېده. کارولینا د شاهي اکاډمۍ یوه فعاله غړې وه. دې په کونیګسبېرګ کې یو ډېر ښکلی کور درلود. په دې کور کې یې یتیمان او بې سرپرسته ماشومان ساتل. ایمانویل کانت دې ماشومانو ته درس ورکاوه. کله به چې کارولینا، ایمانویل ډوډۍ ته وروغوښت، نو دی به یې خپل ښۍ خوا ته کېناوه.

کانت په یودېرش کلنۍ کې په کورونو کې درس ورکول پرېښودل. ده د دوکتورا لپاره د میتافزیک د بنسټي پرنسیبونو په هکله او ورپسې یې په لاتین ژبه لیکنې وکړې. ده د همدې لیکنو په مرسته په یوه شخصي پوهنتون کې د استادۍ دنده ونیوه. ده ویل په ماشومتوب کې به مور راسره تر نیمو شپو ناسته وه. دې به د ستورو او آسمان په اړه خبرې راسره کولې. له هماغه وخته مې له آسمان سره مینه وه او د دوی د جوړښت په اړه به مې هر وخت فکر کاوه.

محصلینو د کانت له درسونو او لکچرونو سره مینه درلوده. دوی به په خورا لېوالتیا ورته ناست وو. کانت په هره برخه کې معلومات درلودل. ده د ریاضي، ساینس، جغرافیه، الهیات، پیداګوژي او فلسفې په برخه کې تدریس کاوه. ده به محصلین فکر کولو ته هڅول. دا خبره د ده شعار ګرځېدلې وه چې ویل به یې: «په خپله فکر وکړه!» د همدې جملې پر بنسټ یې خپل تر ټولو مشهور فلسفي اثر وکېښ. کومې پیسې چې کانت له محصلینو اخیستې، د ده د خرڅ او خوراک لپاره نه بس کېدې. بالاخره په ۱۷٦٥ کال کې چې دی یو څلوېښت کلن و، د لومړي ځل لپاره یوه رسمي دنده په کتابتون کې پیدا کړه.

که څه هم دا پیسې ډېرې لږې وې، خو د دایمي کار په توګه دی ورته خوشحاله و. کانت هېڅکله خپلې هیلې له لاسه ورنه کړې. ده تل غوښتل چې په پوهنتون کې د استاد په توګه درس ورکړي. تر پېنځلس کاله انتظار وروسته کانت په دې بریالی شو چې د منطق او میتافزیک په برخه کې د کونیګسبېرګ په پوهنتون کې پروفیسور شي.

په ۱۷۸۰ کال کې کانت د اکاډمۍ غړی شو او شپږ کاله وروسته د پوهنتون د ریاست مقام ته ورسېد. په ۱۷۸۸ کال کې د دوهم ځل لپاره د ریاست مقام ته ونومول شو. دا نو هغه مهال و چې دی د شهرت پولو ته رسېدلی و. ده ځان ته کور واخیست. د ده کور ته نږدې په همدې سیمه

www.eilia.org

کې يوه بنديخانه وه. ماښام به د بنديانو د مذهبي سندرو آوازونه رالوړ شول. کانت به شکايت کاوه چې دوی مې آرامي خرابوي.

د کانت شهرت د کونيگسبېرگ له بريدونو اوښتی و. ده په ۱۷۸۱ کال کې د «نږه منطق نقد» (په الماني Kritik der reinen Vernunft) او ورپسې د ميتافزيک مورال (طريقه) وليکل. ورپسې يې د «عملي منطق نقد» او په ۱۷۹۰کال کې «د قضا د قوې نقد» وليکه او له سره يې د انسان د شتون، پوهې او احساس په اړه فکر کولو ته لار هواره کړه.

کانت په خپلو څېړنو کې دا په ډاګه کړه چې داسې شيان شته چې انسان يې په اړه فکر نه شی کولای. لېکن دا په دې معنا نه ده چې هغه بايد رد شي او يا پکې شک وشي. نړۍ هماغه نړۍ ده خو هر انسان ورته له بېلې زاويې ګوري. هر انسان بايد خپل حس تجربه او په خپل فکر او منطق سره يې تحليل او تجزيه کړي. له دې تحليل وروسته انسان په دې قادرېږي چې پوه شي چې زه څوک يم او څه کوم.

کانت څلور پوښتنې مطرح کړې وې، لومړۍ پوښتنه يې د ميتافريک د برخې وه چې: «زه بايد په څه شي پوه شم؟»؛ د اخلاقياتو د برخې پوښتنه يې دا وه چې: «زه څه بايد وکړم؟»؛ «د کومو شيانو اجازه لرم؟» دا يې د دين په برخه کې ځای کړې وه او وروستۍ پوښتنه يې چې ټولې پوښتنې په هغې پورې تړلې دي، دا وه چې «انسان څه شی دی؟» او دا يې د فلسفې برخې ته بېله کړې وه. ده ويل کله چې مو د دې پوښتنو ځوابونه پيدا کړل، پوهېږئ چې طبيعت انسان ته کوم رول ورکوي او انسان له هغه نه څنګه ګټه اخلي او له ځانه څه جوړوي.

د کانت پوښتنې د مطلق امر په شان منل شوې وې. ده د همدې پوښتنو له امله د يوه ښه ښوونکي په نوم شهرت موندلی و. ده به ويل هغه څه چې ته يې نه غواړې چې څوک يې په تا ترسره کړي، ته يې هم د کړلو لپاره بل څوک مه مجبوره وه. که څه هم کانت د شهرت وزر موندلي وو، خو ده بيا هم چېرې پرواز ونه کړ. د هماغه ځمکې پر مخ يې خپلې پښې ټينګې کړې وې. کوم وخت به چې وزګاره و، هغه وخت به يې له عامو خلکو سره په بحث تېراوه.

انګرېز جوزيف ګرين د کانت ډېر نږدې ملګری و. ده د نږه منطق نقد، تر چاپ د مخه ده ته د لوستلو لپاره ورکړی و. کانت به ځينې وخت خپل ملګري دوډۍ ته رابلل. د ده ملګري هم د ده د نظم په شان وو. هېڅکله يې له نهه نفرو څخه خپل مېلمانه نه ډېرول. له ملګرو مېلمنو سره يې

www.eilia.org

درې شیان په نظر کې نیول. لومړی: خبرې اترې؛ دوهم د یوې موضوع په اړه شکایت؛ او دریم یې ټوکې! په دې درې واړو کې د هرڅه ویلو اجازه وه. یوازې په فلسفه یې بندیز لګولی و. د کانت د ډوډۍ پر وخت ټوکې خوښېدې. ده به ویل خندا نه یوازې د انسان په روح بلکې په معده او هضمي سیستم هم ډېره مثبته اغېزه لري. کانت ښه او صحي ډوډۍ خوښوله. د کونیګسبېرګ ښاروال چې د ده ملګری و، په ټوکو به یې پوښتل: «په ښه آشپزۍ د نقد کتاب دې څه وخت له چاپه راوځي؟»

کانت د آشپزۍ د نقد پر ځای په اویا کلنۍ کې «د دین او منطق تر منځ بریدونه» اثر باندې کار کاوه. درې کاله وروسته کانت له دندې ځان ګوښه کړ او په کور کې کېناست. دا د دې لپاره نه چې ده تقاعد ته ځان برابر کړی و. دا د دې لپاره چې ده خپل قوت او د حافظې تېزوالی له لاسه ورکړي وو. د کانت ځینې زده کوونکي به د ده لیدو ته کور ته ورغلل، خو بېرته به په ژړا له کوره راووتل. کانت تر دې حده خپله حافظه له لاسه ورکړې وه چې ډېر نږدې کسان یې هم نه پېژندل.

د کانت د وجود غړي یو پر بل پسې له کاره لوېدل. لومړی یې سترګې ړندې شوې. بیا یې د ذایقې حس له منځه لاړ. وروسته له خوراکه ولوېد او د ۱۸۰۴ کال د فبروري په دوولسمه د سهار په یوولس بجو یې خپل پور ادا کړ. په کونیګسبېرګ کې لا هم د ژمي سړه هوا حاکمه وه. ټوله ځمکه یخ وهلې وه. د قبر لپاره د ځمکې کیندل ناشوني وو. له همدې امله د فبروري تر آخره پورې د ده مړی وساتل شو. د میاشتې په آخر کې د کانت جسد د مومیایي په شان وچ شوی و. د ده د جنازې په مراسمو کې ډېرو خلکو ګډون کړی و چې له یوه نوموتي استاد څخه خدای پاماني واخلي.

*د ختیځې پروسیا (پخوانی المان) مرکز و. په دوهمه نړیواله جګړه کې تقریباً ټول له منځه لاړ. دا یو بندري ښار دی چې د بالتیک د جزیرې، پولنډ او د لیتوانیا تر منځ پروت دی. که څه هم دا ښار د روسیې له خاورې لرې پروت دی خو اوس په روسیې پورې حسابېږي. اوسنی نوم یې کالینینګراد دی.

www.eilia.org

لومړی فعاليت: د ايمانويل کانت ژوندليک بيا ولوله او دغه فعاليتونه ترسره کړه:

۱. د کانت په اړه ويل شوي عمده ټکي لست کړه.

۲. هغه جملې پيدا کړه چې د طنز او ټوکې مالگه لري.

۳. د کتابچې صفحه په دوو برخو ووېشه؛ په يوه برخه کې يې د کانت په اړه ليکل شوې مثبتې خبرې او په بله برخه کې يې منفي خبرې وليکه.

۴. که ته وغواړې د کانت ژوندليک وليکې، له کومه ځايه به يې پيلوې؟

دوهم فعاليت: لاندې د ابو ريحان البيروني د ژوند او علمي کارونو په اړه معلومات په څو پراگرافونو کې راغلي دي. له دې معلوماتو څخه په استفادې سره د هغه يو په زړه پورې ژوندليک وليکه.

- ابو ريحان محمد بيروني په ۳۶۲ قمري کال د خوارزم په «بيرون» کې زېږېدلی دی. دی چې ماشوم و، د تالندې او برېښنا په وخت کې چې نور ماشومان به کورونو ته تښتېدل، ده به ورته کتل او پوښتنه به يې کوله چې دا ولې؟ د هغه ذهن له پوښتنو ډک و. زلمکی و چې د ابو نصر منصور شاگرد شو. د هغه په مرسته يې د دربار کتابتون ته لار موندلې او ډېر وخت به يې په مطالعې تېراوه. په يوولس کلنۍ کې يې د ځمکې د نصف النهار د موندلو لپاره يوه آله جوړه کړه او په دوه ويشت کلنۍ کې يې د «نقشه کشۍ» په نوم کتاب وليکه.

- البيروني به ويل چې علم له تجربې پرته علم نه دی. يوه ورځ د شيخ عبدالرحمن په نوم يوه عالم غزنوي پادشاه ته وويل چې که انسان يا حيوان د الماس يوه وړه ټوټه هم تېره کړي، ځای پر ځای به مړ شي او د زمردو رنگ د مار سترگې ړندوي خو ابو ريحان دا خبره نه مني. پادشاه البيروني ته مخ واړاوه چې څنگه چل دی؟ بيروني وويل: خبره آسانه ده. تجربه به يې کړو. يو سپی او يو مار راولئ. ده د الماس يوه ټوټه په غوښه کې ونغښته او په سپي يې وخوړه او د پادشاه د زمردو گوته يې د مار مخې ته ونيوه. پوره انتظار يې ورته وکړ خو نه سپی مړ شو او نه مار ړوند شو. پادشاه شيخ عبدالرحمن ته غوسه شو خو هغه عذر وکړ او ويې ويل چې ما دا خبره په پخوانو کتابونو کې لوستې وه.

- په ۱۰۱۷ ميلادي کال چې سلطان محمود غزنوي خوارزم ونيوه، ابو ريحان يې هم له ځانه سره غزني ته بوت.

www.eilia.org

- په ۴۴۰ قمري کال کې بيروني د ۷۷ کلونو په عمر په غزني کې وفات او هماغلته ښخ شو.

- البيروني په غزني کې په خپل لابراتوار کې د مخصوص کثافت مفهوم رامنځته کړ. هغه داسې ماشين جوړ کړ چې مخصوص کثافت يې د اعشاريې تر درېيمې خانې پورې اندازه کولی شو. دغه اندازې دومره دقيقې وې چې له اوسنيو اندازو سره خورا کم توپير لري.

- البيروني د هند په اړه په خپل زبردست کتاب الهند کې د فرهنگي بشرپوهنې (Cultural Anthropology) بنسټ کېښود. يقيناً چې تر البيروني مخکې هم د ټولنې ځيرک شاگردان شته وو. مثلاً د هيرودوت تاريخونه يا د پيلوپونيسوس د جگړې په بهير کې د يوناني ټولنې د تکامل په اړه د توسيديدس حيرانوونکی تحقيق. خو د هندي کلچر هغه مفصله شننه چې البيروني کړې ده، يو مخ نوی شی و. په دې اثر کې د هنديانو برم او پرتم د هغوی په ساينس، رياضي او پخپله د دوی په کلچر کې لټول شوی دی، په تېره بيا په هندويزم کې. دا په دوو دليلونو يو سخت چلېنج و. لومړی، دا کار د دې لرغوني، پېچلي او بډای فرهنگ او دين په اړه ژوره پوهه غواړي. په دې اړه هېڅ کتاب نه و چې بيروني يې ولولي نو ده سانسکريت ژبه زده کړه چې د هند لرغوني اصلي کتابونه ولوستلی شي. دوهم، البيروني د هند مطالعه هاغه مهال پيل کړه چې د ده ولي نعمت، سلطان محمود غزنوي، په سومنات او نورو ځايونو کې د هندوانو معبدونه لوټل او لسگونه زره هندوان يې وژل او دا هر څه يې د اسلام په نوم کول. دا تصور سخت دی چې يو مسلمان عالم دې په دې ناوړه شرايطو کې هندي کلچر په بې طرفۍ وڅېړي او ځان سم پرې پوه کړي خو البيروني دا کار وکړ. هغه به ويل چې د بل فرهنگ د مطالعې لپاره بايد خپل ټول تعصبونه يوې خوا ته پرېږدي.

- البيروني تر مدرنې زمانې پخوا، د رياضي او منطق په يوه حيرانوونکي الوت کې، د شمالي او جنوبي امريکا د موجوديت فرضيه وړاندې کړه او ويې ويل چې دا به د هستوگنې وړ ځايونه وي. ده دغه حيرانوونکی شهکار په شاوخوا ۱۰۳۷ ميلادي کال کې ترسره کړ. دغه نابغه چې تر کريستوف کولمب نيمه زريزه وړاندې يې امريکا «کشف» کړه، سمندر يې بيخي ليدلی نه و. البيروني امريکا څنگه کشف کړه؟ د هغه ميتود څلور پړاوونه لرل. لومړی، کله چې هغه اسلام آباد ته نژدې په ناندانه کلا او وروسته په غزني

www.eilia.org

کې کار کاوه، د ځمکې د محیط د اندازه کولو یو میتود یې اختراع کړ چې د اوولسمې پېړۍ نه مخکې تر ټولو اخیستل شویو اندازو دقیقه اندازه وه. هغه د نصف النهار یوه درجه اندازه کړه چې یوازې 620 متره یا نیم فیصده تېروتنه په کې وه. دوهم، هغه په غزني کې د ځمکې یوه کُره جوړه کړه چې د هستوګنې د سلګونو ځایونو طول البلد او عرض البلدونه یې پرې ښودلي وو. ده دغه معلومات له هغو دقیقو اندازو څخه راټول کړي وو چې ده پخپله یا هغو کسانو چې ده ګومارلي وو، راخیستې وې. درېیم، د البیروني ورپام شو چې د افریقا له غربي څنډې څخه د آسیا تر شرقي څنډې پورې واټن د ځمکې د محیط له پنځو برخو یوازې دوه برخې رانغاړي. له دې سره ورته پوښتنه پیدا شوه چې ښه نو د ځمکې په دې درېو نورو برخو کې به څه وي. البیروني پوهېده چې ارسطو دعوا کوله چې پاتې ځمکه یوازې یو «سمندر» دی. خو طبیعت به ولې د هستوګنې وړ براعظمونه یوازې د ځمکې په دوو برخو کې جوړ کړي وي او د ځمکې پاتې درې برخې دې تشې وي؟ ده ولیدل چې هېڅ داسې فرضیه نشته چې د ځمکې په درېو نورو برخو کې د طبیعي قوانینو تعلیق تشریح کړای شي. دا هغه خبره وه چې ارسطو کړې وه. البیروني استدلال وکړ چې یوازینۍ منطقي نتیجه دا ده چې د ځمکې په هغه «بله» خوا کې هم باید د هستوګنې وړ یو یا څو براعظمونه وي. ده ان د دې لویې وچې موقعیت هم ښودلی و او اوس چې له آسیا څخه د امریکا واټن اندازه کېږي، معلومېږي چې بیروني یوازې ۱۱۷ مایله غلط شوی و.

- کله چې د محمود غزنوي پر ځای د هغه زوی مسعود پاچا شو، البیروني ته یې د اوښ یو بار طلا وړاندې کړه. یو اوښ کولی شي له 175 څخه تر 270 کیلو سره زر هر چېرته ولېږدوي. د 2018 په سپټمبر کې یوه کیلو سره زر 39121 ډالره بیه درلوده. دا په دې معنا چې سلطان مسعود البیروني ته شاوخوا 6.8 تر 10.5 میلیون ډالر ورکړي وو. خو البیروني سره زر بېرته وروسپارل او د هغه پر ځای یې له پاچا څخه وغوښتل چې دی خپل تحقیق ته پرېږدي او د ده د څېړنې په چارو کې دې مداخله نه کوي.
- له البیروني څخه ۱۱۳ علمي آثار راپاتې دي چې د ستورپوهنې، جغرافیې، تاریخ، حساب، کیمیا او نورو مسایلو په اړه دي.

www.eilia.org

- البيروني د ځمکې شعاع او محيط اندازه کړل. ده وويل چې د ځمکې محيط ۲۴۹۰۲ مايله دی چې دا د ځمکې د محيط له واقعي اندازې څخه يوازې ۲۰۰ مايله توپير لري.

درېيم فعاليت: د کورنۍ له يوه مشر/ مشرې سره کېنه. ويې غږوه او له ماشومتوبه تر دې دمه کيسې يې واوره. يادښتونه وليکه او بيا يې ژوندليک برابر کړه. د ژوندليک پيل به يې له يوې مهمې، په زړه پورې او نادرې پېښې کوې. تر څو چې دې دغه کار نه وي کړی، وړاندې مه ځه او د کتاب پاتې برخه مه لوله.

www.eilia.org

۳. ۱. ۵. خپل ژوندلیک Autobiography

ځینې لیکوال خپل ژوندلیکونه لیکي. تکړه لیکوال خپل ژوندلیک لکه داستان خوندور او په زړه پورې لیکي. د ارواښاد استاد سعدالدین شپون خپل ژوندلیک «و نه و یو شپون و» د هغه د ناولونو هومره په زړه پورې دی. نن سبا مونږ د تېرو مهمو او مشهورو کسانو د ژوند په اړه کافي معلومات نه لرو او ارمان کوو چې کاش دا معلومات مو لرلای. نو که څوک خپل ژوندلیک لیکي، د راتلونکو نسلونو ارمان پوره کوي. هماغسې چې د خاطرې په برخه کې مو وویل، د هر چا ژوند یو داستان دی او داسې په زړه پورې ټکي په کې شته چې په لوستلو ارزي، خو مهمه دا ده چې ښه ولیکل شي. کوم ټکي چې د خاطرې، یونلیک، او ژوندلیک په اړه وویل شول، د خپل ژوندلیک لپاره هم په کارېږي. دلته به د استاد شپون د خپل ژوندلیک څو برخې ولولې. په نښه شویو ځایونو ته یې تم شه او فکر وکړه.

- که ما دا نه انګېرلی چې په دې یادښتونو کې د لوستونکو د پاره یو څه شته، هر ګوره به مې ځان نه پرې ستړی کاوه، د هغې په ځای به مې یوه خوږه کیسه ورته جوړه کړې وای. ... د لیکوال د پاره د خپل ژوند د پېښو لیکل داسې یو عجیبه چېلنج دی چې په عمر کې یو ځلې ورسره مخامخ کېږي. **لافې ووهي که حقیقت تېر کړي**؟ که حقیقت تېروي، نو بیا کوم د ټولنې له عینکو مهم او د لوستلو وړ دی او کوم یو نه دی؟ **څوک کتاب په لیکوال باندې د زړه سوي د پاره نه لولي، بلکې د دې د پاره یې لولي چې کومه مهمه یا په زړه پورې تجربه یا سترګو لیدلی حال په کې بیان شوی که نه**. د قضاوت معیار، په اصل کې د هغو تجربو او پېښو اهمیت او په زړه پورې والی دی چې لیکوال بیان کړي دي. یو **بل چلېنج د پاړکو وېش دی**. د ژوند اوږده لیار فصل او باب نه لري، همداسې د خدای په حکم غزېدلې ده. د لاروي د پاره د دمې او سیالې پړاوونه نه دي په نښه شوي. نو د «خپل ژوند لیک» مؤلف د کتاب فصلونه څرنګ سره بېل کړي؟
- ما د خان آباد په لومړني ښوونځي کې سبق وایه. درسونه غونډ په پارسي وو خو ښوونکي او شاګردان په سلو کې نوي پښتانه. **اوس مې هم د هغې مقالې یوه فقره، چې په مانا یې سم نه پوهېدم، په یاد پاتې ده** چې د اعلیحضرت د راتګ په درشل کې یوه ښوونکي لیکلې وه او ما باید د یاده د باچا په حضور کې په شد و مد ویلې وای. لوړ

www.eilia.org

ماسپښین، ټول شاګردان د سړک دواړو غاړو ته څه ناست، څه ولاړ وو، چې د باچا په راتګ سره د سپورټ د ښوونکي په شپیلکي، چې موږ ورته ویسل ویل، په «تیار سئ» او «سلام کئ» نېغ ودرېږو. بې درکه یخني وه او مور پلار نه وو خبر چې بچیان یې چېرته دي، ولې کاله ته نه دي رسېدلي. څو څو ځلې ګونګوسی شو او موږ تیارسی شوو، د ترانې د ټیم مشر- پاړسي ترانه شروع کړه، چې یوه برخه مې یاده ده، «ګریان و زاري میکنیم، ما کودکان بېګناه، نزد خدا از حب شاه» خو بیا به مو کتل چې هسې یوه لارۍ ده چې د مالګې پسې د کندوز نه خان آباد ته راځي، هرې خوا ته یې په موږ او ښوونکو د لارې خټې چیکړې شندلې. مازیګر مهال واوره په ورېدو شوه، خو دې ته خوشاله وو چې د هوا زهر مات شوي او دومره ساړه نه دي. تیاره په خورېدو وه چې د سپورټ د معلم شپېلکي بیا تیارسئ کړو او د ترانې ټیم «از حب شاه» پیل کړه. د شاهي موټرو لړۍ شروع شوه. ما ته ویل شوي وو چې درېیم تور موټر د باچا دی، وبه درېږي. ښی لاس به په سلام اوچتوې او مقاله به د یاده لولې. چې درېیم موټر رانژدې شو، نو معلم د صف نه وړاندې ټېل وهلم. ما هم په لوړ غږ او د لاس په اشارو چې معلم راښودلي وو، شروع کړه: «... هیچ وقت از شکر این نعمت که شاه جوانبخت ما بر رعایا ارزانی فرموده بدر شده نمی توانیم ...» ما ویل اوس به موټر ودرېږي او د خدای سیوری به راکوز شي، ما به په غېږ کې ونیسي او بخشش به راکړي، خو موټر خټې چیکړې راباندې باد کړې او ګړندی رانه تېر شو. ما، **لکه سپی چې د نابلده سړي پسې تر هغې غاپي چې د کلي د ټک نه یې نه وي اړولی**، همداسې خپله مقاله باچا ته ویله او لاسونه مې په ډراماټیک دول ارتول. ایله معلم ودرولم. ترغونی ماښام، **لکه ماتې خوړلی پوځ**، معلمان مخکې، موږ ورپسې، د اومه سړک د پاسه چې په همدې سهار یې د باچا د راتګ د هرکلي د پاره هوار کړی و، په نیم زنګانه خټو کې دوه میله لرې، د بازار چوک ته روان شوو او له هغه ځایه ټول د سپیو او پیریانو ډار په زړونو کې، خیشته، د یخ وهلو پښو او لاسونو سره، کلو ته روان شوو.

- نو یوه ورځ مور رانه وغوښتل چې خپل مشر ورور منهاج الدین ته چې په کابل کې په دارالمعلمینو کې شاګرد و، خط ولیکم. **ما لوستل کولی شو خو د ځانه مې تر اوسه څه شی نه و لیکلی، نو په هماغه اول مخ، بلکې په اوله کرښه کې بند شوم.**

www.eilia.org

له مور نه مې پوښتنه وکړه چې «ارجمندم منهاج الدین جان ولیکم که منهاج الدین خان» د هغې خوږه خندا مې تر اوسه یاده ده چې «ځوک ګرم نه دي چې تا ته ساده جان وایي. مشر ورور ته ځوک ارجمند نه وایي او نه یې نوم لیکي. ولیکه چې برادر بزرګوار، جناب معظم ګل لالا.»

● د ابا په نزد د مکتب مضامین علوم نه بلکې فنون وو، علم یوازې دیني زده کړه وه. په تېره په جغرافیې باندې خو د کفر فتوا وه. تر دې حده چې پخپله د جغرافیې استاد به ویل، **په امتحان کې به لیکئ چې مځکه غونډارې یا کروي ده، خو عقیده به نه پر کوئ**.

● لالا په کابل کې زموږ د یوه معتبر خپلوان په کور کې خوندي کړم. د فېروزې په رنګ یوه جوړه شوې درېشي یې راته په درزي وګنډله. د حبیبیې لیسې د داخلې آزموینه یې راباندې تېره کړه. شل روپۍ یې په جېب کې راته کېښودې، په ستنه خان آباد ته روان شو. په کابل کې بس عاصي پاتې شو او دوزخ. پښتو توری ورته غواړم خو اوس حاضر مې یو انګریزي ټکی سترګو ته لر بر کېږي چې زما د هغه وخت د حال ترجمان کېدای شي. دا ټکی Handicap نیمګړتیا، معیوبي او کم سیالی نه جوړ شوی ترکیب دی. زما هینډې کېپ یو نه، بلکې په لسهاو و. اول رنګ او کره وره: لمر سېزلی مخ، اوږده غاړه چې چنغړک په کې له ورایه ښکارېده چې د خبرو سره جګ و ټیټ الوځي. وچ، نري کنګې لاسونه چې د کالونو دوړې او خیرې یې په چاودونو کې کنګل شوې وې. د پښتنو متل راپورې ښه لګېده چې چاودې چاودې پښې، یو من خاورې په کې. زما کوربه زی (د کوربه زوی) هره جمعه حمام ته تلو. **کوربنه چې زموږ خپله وه، په ما شرمېده او لکه چې خاوند یې هم پیغور ورکړی و چې دا څه ځناور دې کور ته راته راوستی چې په حجره کې مې د مېلمنو په مخکې شرموې.** هغې خوارکۍ یو ځلې د خپل زوی سره حمام ته چې دا هم ما ته نوی و، واستولم. هلته مې په کیسې او سپنځرې (سنګ پای) د خدای وسې پرې وکړې، په شوکارې کولو مې وجود سور ککړ کړ خو خیرې ویلې نه شوې. نوکان شنه، کنډوکپر، تر لاندې د لیسزو خیرې، خو زه د ځانه ناخبره وم.

www.eilia.org

- کليوالو هر ښاري ته په ټيټ نظر کتل. **پس شا به يې صابون کوني بلل**. ويل به يې چې په صابون يې چې سغۍ ښويه کړې وي، د هغه به پښتو څه وي، غيرت به يې څه وي. د کلي ملا خو صابون منع کړی و. ويل يې چې د استنجا يو شرط دا دی چې تر هغې به يې مښې چې زيږوالی په کې پيدا شي نو چې څوک د سغۍ پرېولل په صابون کوي نو هغه ښويه شي، بيا د استنجا شرط نه پوره کيږي.
- په دې اوله رخصتۍ زه بې حده خوشحال وم چې د کابل د ګندګۍ نه خلاص شوی وم، خو دوې هفتې پس چې ډاګي د کوربه زوی خط راکړ، **د رياضي په مضمون کې د ناکامۍ زېری په کې و**. ټېرته يې ځيګرخون راواچاوه. ورسره دا وېره هم راسره وه چې تر اوسه خو مې بانه کوله چې د امتحان نتيجه نه وه راختلې، اوس به کورنۍ، په تېره ګل لالا ته څه وايم؟ بده لا دا چې کتابونه او د معلم د لکچرونو نوټونه مې هم نه وو راوړي چې پټ يې ولولم. رخصتي د سترګو په رپ کې تېره شوه. د حوت تر پنځلسمې د مخه مې د يوې بوجۍ وريژو او يوې نوې بسترې سره ځان کابل ته ورساوه. څو ورځې پس چې د بيا امتحان د پاره لېسې ته لاړم، زما په شان ډېر مشروطان د ادارې نه بهر ليکه ولاړ و. غرمه مهال مدير راووت او **عجيبه زېری يې راکړ**. ويې ويل چې ستاسو د رياضي استاد په حق رسېدلی نو د هغه په احترام ادارې د معلمانو په مشوره فيصله کړې چې د رياضي د ټولو صنفونو مشروطان دې کامياب وګڼل شي. د خوشالۍ هلالا ګډه شوه او يوه شاګرد خو له مينځه غږ کړ چې خدای دې د معلم صيب مرګ قبول کړي.

فعاليت: د استاد شپون د خپل ژوندليک په راخيستل شويو برخو کې په ښنه شوي ځايونه يو ځل بيا ولوله او فکر وکړه چې دا ځايونه ولې مهم دي. خپل دليلونه په کتابچه کې وليکه او بيا يې يوه ملګري ته ولوله او د هغه نظر وغواړه چې هغه هم ستا غوندې فکر کوي که بل نظر لري.

www.eilia.org

يادونه: خلک ګومان کوي چې لوی، مشهور او بريالي کسان به فوق العاده استعدادونه، خوی خواص او ځانګړنې ولري؛ حال دا چې داسې نه ده. حتی نابغه‌ګان هم زموږ او ستاسو په شان عادي خلک دي، خو ممکن په ژور فکر کولو يا ازمويلو او تجربې کولو کې يې تر نورو خلکو ډېر تمرکز کړی وي. نو هر څوک که برياوې لري، خامۍ او نيمګړتياوې هم لري. کله چې خپل ژوندليک ليکو، بايد واقعيتونه ووايو. د خپلو ناکاميو او منفي خويونو د پټولو هڅه بايد ونه کړو. البته داسې کسان به بيخي کم وي چې د مهاتما ګاندي غوندې پر خپلو ګناهونو اعتراف وکړي او په خپل ژوندليک کې دا هم وليکي چې دوه وارې د جنسي- انحراف خوا ته ولاړم خو خدای بچ کړم. دومره زيات رښتيا ويل ډېر لوی زړه غواړه او هر څوک يې کولی نه شي، خو لوستونکی/ لوستونکې هم دا تمه درنه نه لري چې هره خبره وکړې. مهمه دا ده چې ځان يو مخ پاک سپېڅلی، ډېر لايقه، ډېر پاک نفسه، او ډېر اخلاقي انسان ونه ښيې. که دا کار و هم کړې، لوستونکی/ لوستونکې درباندې باور نه کوي. کله چې خپل ژوندليک ليکې، داسې وګڼه چې د بل چا د ژوند کيسه ليکې او مثبت او منفي دواړه اړخونه يې بيانوې. په بله وينا، خپل ژوندليک داسې وليکه لکه له يوه ډېر نژدې ملګري سره چې خواله کوې.

فعاليت: په کتابچه کې د خپل ژوند په اړه چې هر څه درياديږي، ويې ليکه: مهمې پېښې، په زړه پورې تجربې، برياوې، ماتې، ناکامۍ، تېروتنې، ښه او بد کارونه او خندوونکې خاطرې. بيا يې د خپل ژوندليک لپاره ترتيب کړه چې کومه خبره بايد په سر کې راشي، کومه ورپسې او همداسې تر پايه او وروسته خپل ژوندليک وليکه.

www.eilia.org

۳. ۲. تخيلي ادبي ژانرونه

۳. ۲. ۱. ادبي ټوټه

ځينې په دې باور دي چې ادبي ټوټه مستقل ژانر نه دی بلکې په نثر د غربي شعرونو د ژباړې پيداوار دی. خو دا چې زموږ ليکوالو او شاعرانو ليکلي دي او ليکي يې او د نثر دغه ډول له نورو ژانرونو متفاوت دی نو مستقل ژانر يې بللی شو. ادبي ټوټه تخيلي ژانر دی، يعنې محتوا يې د ليکوال په خيال کې پنځول کېږي. توپير يې له لنډې کيسې هم په نثر کې دی او هم په جوړښت کې. د لنډې کيسې نثر بايد ساده او د خواله کولو نثر وي خو ادبي ټوټه په هنري نثر ليکل کېږي يعنې تشبيه، تشبيهي ترکيبونه، استعارې او سېمبولونه، تشخيص (personification) په کې زيات وي [تشخيص يا شخصيت ورکول هغه چاره ده چې ونو بوټو او غير ژوندي موجوداتو ته انساني ځانګړنې ورکول کېږي؛ مثلاً خبرې کوي، احساس لري، عاطفه لري، مينه کوي ...]. د جوړښت په لحاظ، لنډه کيسه ټکر، غوټه، اوج، او پای لري خو په ادبي ټوټه کې د دغو عنصرونو موجوديت حتمي نه وي. ځينې خلک ادبي ټوټې ته منثور شعر هم وايي ځکه چې د تخيل او هنري ژبې په لحاظ شعر ته ورته ده خو په نثر کې ليکل کېږي. د ادبي ټوټې موضوع معمولاً مينه او عاطفي پېښې دي خو کله کله ټولنيز او سياسي مسايل هم په کې بيانېږي. دلته به د ښاغلي محمد انور وفا سمندر او آغلې اناهيتا روهي ادبي ټوټې ولولو.

www.eilia.org

شرم او گناه

پلار د شرم پوستکی غاړې ته راواچاوه،

پلار چې ملا او معلم ته کښېنولم، نور هم وتړل شوم،

تن او سر او زړه او آواز تړلي او ذهن ته تړلي تړلي فکرونه راباد شول، راباد شول ...

بله ورځ مې همزولو ماشومو نجونو ته په شرم شرم ورکتل.

نجونو ته به مې چې ورکتل، يو لوی قهر به لاس په ماشه راته ولاړ و.

او دا مې هره ورځ زده کول، چې دا قهر دومره تريخ، دومره تند، دومره اورلن، دومره جبار دی، چې زه حتی هغه پېژندلی نه شم؛ نو ما هم نه ورکتل.

بله ورځ پلار په پگړۍ وتړلم، بله ورځ يې له خپلو خويندو، ميندو، سياسرو، او ټولو ښځو کلک راوتړلم.

اوس نو ذهن ويل او ما يې کاڼي کاڼي خبرې د زړه پر سر تېرولې.

آسونه کال کې يو ځل نعل کېدل او زه شپېه شپېه په زړه او ذهن نعل کېدم.

بله ورځ مې کتل چې نر غوايي، نر آس، نر خر، په هېڅ نه شرمېږي او ما تر ځان کشر-ماشومان وشړل، چې څه بد شی يې زده نه شي!

د ذهن له اورگاډي يو غږ پورته و، «شرررررر...رم»، «گنااااااااه»

د ذهن حرکت به د شرم غږ کاوه او ودرېدل به يې د گناه په دوزخي تمځای کې و.

[د مينې کولو جنت، محمد انور وفا سمندر، ۱۳۹۴]

www.eilia.org

تیږه او باران

له ازله دې غوښتونکې وم. خو تا نه درخپله کړم او نه هم له ځانه لرې. ډېر ځله په حق وې. خو دا ځل نه. دا وار ته خطا شوې. زه غلې وم خو ګیله‌منه نه. ما ستا د خپلولو لپاره خاموشي زده کوله. ها د غونډۍ په لمن کې پرته پلنه تیږه وینې؟ هغه په باران میینه ده. ورته پام شوی دې دی، کله چې باران سندرې وایي، دا څنګه ښکاري؟

تېر ځل یې زه خپلې خاموشۍ ته وربللې وم. د خلقت دې نندارې ته حیرانه وم. ما پخوا د خاموشۍ دومره ښکلا لېدلې نه وه. هسې خو زما د کوټې مخامخ دېوال هم ویل چې زما سکوت خوښ دی.

آه! د تیږې په رګونو کې خاموشي بل ډول وه. ساه مې هلته د آرامۍ پناه غوښتله. خو ناڅاپه باران راغی؛ سندرې یې پیل کړې. له سندرو یې د تیږې پر زړه پاسته څاڅکي راوورېدل. زما د وجود هره حجره یې په خپل غېږ کې لاهو کړه.

هماغه شېبه په هماغه سندریزه چوپتیا کې ته رایاد شوې. زړه مې د بې وزره مرغۍ په شان د الوتلو هڅه کوله. د تیږې رګونه مې د وجود له قفسه راتاوېدل. غوښتل مې چې په همدې ورېښمینو رګونو کې وغځېږم. بیا مې پام شو چې زه به د خاموشۍ هنر زده کړم. د اور لمبو ته به ستا د سیتار په سندرو پام وکړم. د لوګي له ترخه عطره به یې وساتم. ګوندې د باران په شان یوه ورځ راباندې بېرته راووریږې. بیا به د هماغه تیږې په زړه کې له باران سره سندرې غبرګې کړو.

د باران او تیږې مینه، زما او ستا غبرګې سندرې.

[رژېدلې سندرې، د ادبي ټوټو ناڅاپه ټولګه، اناهیتا روهي]

لومړی فعالیت: «تیږه او باران» بیا ولوله او هغه ځایونه یې په نښه کړه چې له عادي نثره متفاوته دي. همدارنګه تشبیه‌ګانې او تشخیص په کې پیدا کړه.

دوهم فعالیت: تصور وکړه چې ته او معشوقه/ معشوق دې په یوه ځنګله/ د سیند یا سمندر غاړه/ ښکلي باغ/ یا هر ځای چې ستاسو خوښېږي، یئ. سترګې پټې کړه او د هغه ځای محیط، هوا، او طبیعت حس کړه. څه وینې، څه اورې، څه بویوې، څه لمس کوې، څه سره وایئ، د څه شي په اړه فکر کوئ ... دا ټول په ذهن کې مجسم کړه. بیا همدغه خبرې په یوه لنډه ادبي ټوټه کې ولیکه. نوې تشبیه‌ګانې به نه هېروې.

www.eilia.org

۳. ۲. ۲. طنز Satire/ Irony

طنز یو انتقادي ژانر دی چې د ټوکې غوندې لوستونکي خندوي خو په عین وخت کې د ټولنې یوې مهمې ستونزې ته د لوستونکو پام ور اړوي. د طنز په اړه هم دا نظر شته چې مستقل ژانر نه دی ځکه چې طنز د لنډې کیسې په چوکاټ کې هم لیکل کېږي او په شعر/ نظم کې هم. خو زموږ په ادبیاتو کې ځکه د ژانر په سترګه ورته کتل کېږي چې که په نثر کې ولیکل شي، له لنډې کیسې ځینې توپیرونه لري او که د شعر په قالب کې هم ولیکل شي، له متعارفو شعرونو متفاوت وي. عمده توپیر یې دا دی چې طنز د کیسې او شعر په پرتله د جوړښتونو او عنصرونو پروا چندانې نه کوي. یعنې په طنز کې ټکر، غوټه، اوج، پیل او پای زیات جدي نه ګڼل کېږي. زما یو طنز به ولولو.

مینه په ټېلفون کې

یاره دا سیم کارتونه خو هماغسې قیمته ښه وو. اوس چې وګورې د هر چا په جېب کې درې- څلور سیم کارتونه پراته دي. یوه ورځ په دوکان کې ناست وم چې له نابلدې نمرې راته زنګ راغی. پلار مې په دوکان کې ناست و. هغه له مشتریانو سره لګیا و. زه کرار له دوکانه ووتم. څومره ښکلی نری غږ یې و:

_ سلام.

_ سلام، څنګه یې؟

_ ګرانه ته څنګه یې؟

_ زه ښه یم. وبخښئ تاسې مې ونه پېژندئ.

_ زه هماغه یم چې تېره هفته مې د ساري دامن جوړه درنه واخیسته. په هغه ورځ مې مور راسره وه؛ نو ما درسره خبرې نه شوې کولی.

زما دوکان ته په ورځ کې شپېته اویا ښځې او نجونې راځي؛ نو دا یوه مې وللـه که په یاد وه؛ خو ما وې هسې به یې خوشاله کړم ومې ویل: ډېر ښه. امر وکړئ.

_ هسې ما وې پوښتنه دې وکم چې څنګه یې؟

_ ډېره مننه. رښتیا زما د ټېلفون نمره دې له کومه کړه؟

_ ولې، تا خپل کارت نه و راکړی؟

www.eilia.org

ـ هو، رښتیا هېر مې و.

ـ ښه ګرانه! اوس د خدای په امان.

ما چې هر څه په خپل ذهن باندې فشار راوړ، د هغې څېره مې رایاده نه شوه. تر مـازدیګره مې څو وارې ورته زنګ وواهه خو ټېلفون یې بند و. سبا او بلـه ورځ هـم همداسـې تېـرې شـوې. نـه پوهېدم چې ولې ټېلفون نه پورته کوي؛ خو شپېږم حس مې راته ویل چې هغه به بیا زنګ ووهي.

درېمه ورځ ماښام یې بیا زنګ وواهه.

- سلام حمید جانه، څنګه یې؟

ـ نو ته ووایه څنګه به یم. دا درې ورځې چېرته وې؟

په ژړغوني غږ یې وویل: ته زما له حاله څه خبر یې؟ زړه مې درپسې چـوي. دا درې ورځـې راباندې کال تېر شو.

د هغې خبرې ډېر خوند راکړ. زړه کې مې ویل چې دا دی والله زه هم یـو څـوك یـم چـې د نجلۍ زړه راپسې چوي. دلاسا مې کړه: ولې، ګرانې څه خبره ده؟

ـ دا درې ورځې په کور کې وم. د مور له لاسه د باندې نه شومه وتلې.

ـ ما خو درته ډېر زنګونه وهل. تا ولې ځواب نه راکاوه؟

ـ ټېلفون مې بند کړی و. ما ته چې زنګ راشي، بیا ټول رانه پوښتنه کـوي چـې څـوك و؟ څه یې ویل؟

بیا یې ټېلفون یوه هفته بند و. ما په خیال کـې د هغـې تصـویرونه جـوړول چـې داسـې بـه وي، هسې به وي. د فلمونو هره نجلۍ مې یو یو وار په ذهن کې ګرځېده. دوکان ته چې بـه نجـونې راتلې، د هرې ښکلې په څېره کې هغه راته ښکارېده. بله هفتـه چـې یـې ټېلفـون راغـی، ویـې ویـل چې په موبایل کې یې کریډټ نه و ځکه یې راته زنګ نه و وهـلی. عاجـل مـې د پنځـو سـوو افغـانیو کارت واخیست او په اس ام اس کې مې ورواستاوه. ورته مې وویل چې ته فقط مس کـال راکـوه، زه به درته زنګ ووهم.

ژوند راته معنا پیدا کړه. د احمد ظاهر سندرې راباندې ګرانې شـوې. د زړو هنـدي فلمونـو د سندرو په خوند پوه شوم. ټوله دنیا مې د هغې له یوې خندا او یوې خبرې سره نه برابروله.

www.eilia.org

په هفته کې مې د موبایل یو دوه کارتونه خامخا وراستول. یوه ورځ یې راته وویل: «تا سره گلابي رنگ ډېر ښه ښکاري.»

زه لاړم له بوټانو رانیولې تر خولۍ پورې هر څه مې په گلابي رنگ کې پیدا کړل او وامې خیستل. یو وار مې له ځانه سره وویل چې خلک به راپورې وخاندي خو بیا مې وویل چې هغه غټې چارواکې چې همداسې رنگونه اغوندي، چا ورپورې خندلي دي.

نور نو یوازې د هغې خبرې زما د درد چاره نه کوله. ورته مې وویل چې خامخا باید له ما سره وگوري. هغه به پلمې کولې چې پلار یې نه پرېږدي چې یوازې له کوره وځي. آخر ما ورته وویل چې که رانه شي؛ نو زه خپه کېږم.

آخر هغه ورځ هم راورسېده چې درې میاشتې ورته په تمه وم. د ښاروالۍ څنگ ته پیاده رو کې یې راسره وعده وه. د کرزي تر عکس لاندې. وعده مو لس بجې وه؛ خو زه له نه نیمو ورته ولاړ وم. زما قسمت وگوره چې باران اوري. په زړه کې وایم که د باران له ډاره رانه شي نو بیا؟ آسمان ته په غوسه وم چې همدا د باران وخت و؟ له سره تر پښو پورې لوند خیشت وم. د گلابي دریشۍ اوتو مې خرابه شوه. پر سړك باندې د نورو ورځو بېروبار نه وو. دا نو زما په گټه وه چې بې غمه له هغې سره چکر ووهم. لس بجې شوې خو د هغې درك نه شو معلوم. زنگ مې ورته وواهه. ویې ویل چې د اطلاعات او فرهنگ د وزارت له مخې تېره شوې او د زېرزمینۍ خوا ته روانه ده. ما پوښتنه وکړه چې څنگه دې وپېژنم؟

ویې ویل: گلابي رنگه گلداره چترۍ مې په سر ده. کاوبای پتلون او کورتۍ مې اغوستي دي.

ما لاره څارله چې دا د زیرزمینۍ له زینو راپورته شوه. تاسې نو نه پوهېږئ چې ما څه حال درلود. زړه مې ټوپونه وهل. په لاس او پښو کې مې متره نه وه پاتې. څومره چې هغه رانژدې کېده، هماغومره مې د زړه ټکان زیاتېده. هغه راته راورسېده؛ خو همداسې ښویه له څنگه مې تېره شوه. هك پك شوم چې دا څه چل وشو. ښایي پېژندلې یې نه وم. ورپسې روان شوم. غږ مې وکړ: گوره! زه دلته یم.

هغې راته حیران وکتل. ویې ویل: څه دې ویل؟

www.eilia.org

غږ يې لږ بل شان و. ما وې په ټېلفون کې خو هسې هم د سړي غږ بل رقم راځي. وګوره ګلابي چترۍ، کاوبای دریشي، ټولې نښې سمې دي.

ومې ویل: هو، ما وې باران لوند کړی یم، په همدې خاطر دې ونه پېژندم.

ـ ته څوك يې؟ زه خو دې نه پېژنم.

ـ ګوره ګرانې! نور مې مه ځوروه.

ـ څه شی؟ لېونی خو به نه يې؟

ـ ستا مینې په رښتیا لېونی کړی یم.

هغه یوه کلکه څپېړه راکړه. د ښاروالۍ له خوا دوه پولیسان راروان وو. نجلۍ وویل: ته ودرېږه چې پولیس راشي...

منډه مې کړه. زېرزمينۍ ته ورکوز شوم. اوس حیران یم چې پر کومه خوا وتښتم. یو دم مې رایاد شو چې د پارك هوټل څنګ ته د فرید دوکان دی. شا ته مې نه کتل. په یوه منډه دویم چت ته وختم. ځان مې د هغه دوکان ته ورساوه. په دوکان کې زموږ څلور پنځه تنه نور ملګري هم ولاړ وو. ټولو خندل. ما وې لکه چې زه يې لیدلی یم که څنګه. زما په ورتګ چوپ شول. ژر ژر مې له ټولو سره ستړي مشي وکړه او په دې پلمه چې ډېر لوند شوی یم، ځان ته جاکټ لټوم په کوټبندونو کې د ځوړندو کالیو منځ ته ننوتم. ما وې که پولیس راپسې دوکان ته راشي چې پیدا مې نه کړي. شېبه وروسته د نجلۍ غږ مې واورېد: دلته دی. همدې دوکان ته ننوت.

دا وار يې غږ هماغسې و چې په ټېلفون کې يې راسره خبرې کولې. وه خدایه دا نو څه بیابې ده؟ لکه چې ملګرو ته مې په یوه روپۍ شوم. ساه مې په ستوني کې بنده وه. له ډاره مې ساه نه شوه ایستلی.

فرید وویل: خیریت خو به وي. څوک لټوئ؟

نجلۍ وویل: راویې باسه. هغه لوچک ملګری دې چېرته پټ کړی؟ ما پخپلو سترګو ولید چې ستا دوکان ته ننوت.

په زړه کې مې خدای او پیران وننګول چې له دې لانجې مې خلاص کړي. یو وار زما له شاوخوا د کالیو کوټبندونه پورې وهل شول. ټول ملګري مې رانه چاپېر شول. فرید د هماغې نجلۍ په غږ وویل: ویې نیسئ! همدا دی.

لومړی فعالیت: دې پوښتنو ته ځواب ووایه:

۱. د طنز کومو جملو وخندولې؟

۲. کله چې دې طنز لوسته، څه فکر دې کاوه چې پای به څنګه وي؟

۳. که همدا طنز تا لیکلی وای، څه به دې په کې کم یا زیات کړي وای؟

دوهم فعالیت: یوه خندوونکې خاطره دریاده کړه. د پېښې ځای، کرکټرونه او جزئیات یې بدل کړه او په خیال کې یې نوي کړه. په خیال کې نورې پېښې، مکالمې او صحنې ورزیاتې کړه. بیا ورنه یو طنز جوړ کړه خو داسې چې اصلي خبره یې پای ته وساتې.

www.eilia.org

۳. ۲. ۳. لنډه کیسه Short Story

تخیلي ادبي روایتي ژانر دی. کیسه د لیکوال په ذهن کې جوړېږي او د یوه راوي له خولې بیانېږي. لنډه کیسه باید لنډه وي؛ په کیسه‌ییز نثر لیکل شوې وي؛ ښه کرکټرایزېشن، ښه توصیف، مناسبې مکالمې، مناسب او راښکونکې پیل، تلوسه، ټکر، غوټه، اوج، او خوندور پای ولري. بله موضوع چې په داستاني ادبیاتو کې مهمه ده، لیدلوری دی.

لنډه کیسه د اوږدوالي په لحاظ له څو جملو رانیولې تر زرګونو کلمو پورې وي. کیسه‌ګۍ معمولاً په دوو – پنځو جملو کې بیانېږي. لنډکۍ کیسه (Flash Fiction) معمولاً اته – نه سوه کلمې وي چې د کتاب په دوو مخونو کې ځایېږي. لنډه کیسه بیا له زرو څخه تر زرګونو کلمو پورې وي. زموږ لنډې کیسې معمولاً یونیم – دوه زره کلمې وي خو د اوسنیو غربي لیکوالو لنډې کیسې غالباً تر دوه نیم زرو زیاتې کلمې لري. د لنډو کیسو نسبتاً اوږدې بڼې هم شته چې ممکن تر لس زره کلمو پورې ورسېږي.

د کتاب په لومړۍ برخه کې مو د راوي په هکله بحث وکړ چې راویان درې ډوله دي: اول ګړی، دوهم ګړی، او درېیم ګړی. په اول ګړي روایت کې راوي د کیسې یو کرکټر او اکثراً مرکزي کرکټر وي او هر څه چې وینې، اوري، احساسوي او فکر کوي، راته وایي. د دې راوي په جملو کې د اول شخص یا متکلم خبرې اورو؛ لکه: «کور ته لاړم. جامې مې بدلې کړې. ستړې وم. سترګې مې درنې شوې. همداسې په ناسته کې خوب یووړم.» دوهم ګړی راوي د مخاطب په خوله خبرې کوي او لوستونکي ته خطاب کوي؛ لکه: «کور ته ولاړې. جامې دې بدلې کړې. ستړې وې. سترګې دې درنې شوې. همداسې په ناسته کې خوب یووړې.» د راویت دا بڼه ډېره کمه کارول کېږي. درېیم ګړی راوي بیا د نورو کیسه کوي او پخپله په پېښو کې ګډ نه وي؛ لکه: «کور ته ولاړه. جامې یې بدلې کړې. ستړې وه. سترګې یې درنې شوې. همداسې په ناسته کې خوب یووړه.»

د لنډې کیسې نثر د خلکو د خبرو غوندې وي، نه د علمي کتابونو یا د خبریالونو ژبه. راوي د یوه صمیمي ملګري غوندې خواله کوي، نه دا چې په اصطلاح «لُغت پراني» وکړي. سره له دې چې د کیسې نثر د عامو خلکو د خبرو غوندې وي خو باید په ګرامري لحاظ سم، روان او فصیح وي.

www.eilia.org

د لنډې کیسې کرکټرونه باید ښه انځور شوي وي. څرنګه چې د کتاب په لومړۍ برخه کې مو ولوستل، د کرکټر ظاهري او باطني ځانګړنې باید وښودل شي چې د لوستونکو سترګو ته ودرېږي.

د ځایونو او منظرو توصیف هم باید دقیق وي او د مخاطب مختلفو حواسو ته خطاب وکړي. همدارنګه پېښې باید په جزئیاتو سره بیان شي.

په لنډه کیسه کې د ښې مکالمې لیکل آسانه نه دي ځکه چې د هر کرکټر خبرې باید د هغه/ هغې د پوهې، معلوماتو، تعلیمي کچې، اجتماعي موقف، او اروایي حالت سره مناسبې ولیکل شي. زموږ په ډېرو داستانونو کې د ټولو کرکټرونو خبرې یو شان وي او دا په حقیقت کې د لیکوال خبرې وي، نه د کرکټرونو.

د لنډې کیسې پیل باید داسې وي چې لوستونکي ته په زړه پورې وي او هغه د کیسې لوستلو ته وهڅوي. د شلمې پېړۍ د لومړیو لسیزو په لنډو کیسو کې به لیکوالو نسبتاً اوږده مقدمه د طبیعت یا چاپېریال په توصیف لیکله چې دغه یوستوي معلومات به د لوستونکو زړه تنګاوه. اوس لیکوال خپله کیسه له یوې جالبې خبرې، پېښې، یا مکالمې پیلوي.

په لنډه کیسه کې د ټکر موجودیت مهم دی. ټکر کېدای شي د انسان او طبیعت تر منځ وي لکه دا چې یو کس د شمالي قطب په کنګلو کې بند دی؛ بېړۍ یې خرابه ده؛ د ځان د تودولو لپاره څه نه لري او د هوا درجه هم منفي څلوېښت درجې ده. یا به ټکر د انسان او انسان تر منځ وي؛ مثلاً په یو چا باندې د غلا تور لګېدلی دی خو هغه غل نه دی. کله کله انسان له ځان سره، له خپلو فکرونو سره په ټکر کې وي؛ مثلاً نفس یې یوې ګناه ته لمسوي خو وجدان یې مخه نیسي. د ټکر په سبب غوټه پیدا کېږي. غوټه هغه اساسي ستونزه ده چې کرکټر ورسره مخ دی او باید یې چاره وکړي. لکه هغه چې په شمالي قطب کې بند پاتې دی او له طبیعت سره په ټکر کې دی. دلته غوټه د مرګ خطر دی او کرکټر باید د خلاصون لاره پیدا کړي. د همدې کشمکش په لړ کې کیسه داسې ځای ته رسېږي چې اوج یا څوکه بلل کېږي. دا د غوټې یا ستونزې انتها ده. مثلاً په قطب کې بند سړی د ځان د تودولو لپاره یو څو اخبار او کتابونه سوځوي خو دا اور هم ژر ختمېږي او نور څه نشته چې اور پرې بل کړي. له بلې خوا یې په مخابره کې بټرۍ له کاره لوېږي. ماښام رارسېږي او د قطبي یږ آواز اوري. دلته ده چې ستونزه اعظمي حد ته رسېږي. تر دې

www.eilia.org

وروسته کیسه د پای خوا ته درومي او ورو ورو غوټه پرانیستل کېږي او د کیسې په پای کې ختمېږي. د کیسې پای باید له یوې خوا نابېره وي. داسې چې لوستونکي یې اټکل نه وي کړی چې همداسې به کېږي خو له بلې خوا باید منطقي وي او کله چې لوستونکی تېرې پېښې رایادوي، قانع کېږي چې هو، باید چې همداسې شوی وای. البته د کیسې پای په تصادف باید ونه شي؛ لکه په هندي فلمونو او سریالونو کې چې کرکټر له هرې خوا په تنګسه کې وي خو ناڅاپه یې یو ملګری یا پولیس یا بل څوک راورسېږي او دی وژغوري.

لیدلوری په دې معنا چې پېښو ته د چا له سترګو ګورې او د چا فکر او خیال لوستلی شي. په اول ګړي روایت کې معمولاً هر څه د راوي له لیدلوري بیانېږي یعنې څه چې راوي ویني، اوري، فکر کوي او احساسوي هماغسې بیانېږي او هغه څه چې د ده له سترګو یا د معلوماتو له دایرې بهر دي، پرېښودل کېږي. په دې ډول لیدلوري کې هر څه چې د راوي په ذهن کې تېرېږي، هم بیانېږي. په درېیم ګړي روایت کې څو ډوله لیدلوري کارول کېدای شي؛ مثلاً کېدای شي یو مرکزي کرکټر انتخاب شي او ټولو پېښو ته د هغه له ذهن او سترګو وکتل شي؛ یا دا چې عیني لیدلوری غوره شي او لیکوال پېښې داسې بیان کړي لکه کامره چې یې په لاس کې وي او له کرکټرونو سره یو ځای وګرځي او د پېښو فلمونه واخلي؛ یا هم د داستان بېلې برخې له متفاوتو لیدلوریو بیانېږي؛ او بالاخره د ټولو کرکټرونو له لیدلوري پېښو ته کتل کېږي چې دا تخنیک اوس چنداني نه استعمالېږي خو په پخوانو داستانونو کې نسبتاً زیات لیدل کېږي.

دلته به یوه لنډه کیسه ولولو او بیا به یې تحلیل کړو.

www.eilia.org

ډاکټر شوام

بې مطلبه نيکي مې نه منله. دا مې خپله تجربه وه، په کوچنيوالي لا په دې پوهېدم چې مور مې هله نازوي چې د دې د خوښې کارونه وکړم او خبرې يې ومنم. ما که ښه کول، د دې لپاره وو چې مور راباندې لاس تېر کړي. وروسته ملا صاحب رازده کړل چې: «صالحه اعمال د دې لپاره دي چې بنده د الله رضا خپله کړي او جنت وګټي». دا مې باور و چې هر دلبر تر خپل مطلبه دلبري کا. خو د ډاکټر شوام مطلب څه و؟

ډېره موده وروسته مې اي مېل خلاص کړ. د فېس بوک له خوا مسيج راغلی و: «په دې اونۍ کې دې د دغو ملګرو کاليزه ده.» د اکټوبر په اتمه نېټه د ډاکټر شوام اته دېرشمه کاليزه وه. ځان ته زهير شوم. څو مياشتې کېدې چې نه مې ورته اي مېل لېږلی، نه مې ټېليفون ورته کړی و. ژر مې د مبارکۍ اي مېل ورته وليکه. په نيم ساعت کې مې د يو څو نورو اي مېلونو ځوابونه ولېږل. اي مېل مې بند کړ؛ بېرته مې خلاص کړ؛ د شوام ځواب نه و راغلی. ځان سره مې وويل مصروف به وي. سبا به مې اي مېل بيا وګورم.

له انټر نټ کلپه راووتم. د نادرېې ليسې له څنګه تېرېدم چې درې تنه سيکهان مې مخې ته راغلل. ماشومتوب مې رایاد شو. په زاړه ښار کې مې د پلار دوکان و. د علي رضا خان د کوڅې په خوله کې يې بقالي وه. زه له پلار سره په دوکان کې کېناستم. د عاشقان و عارفان مکتب ته تلم. په صنف کې راسره يو څو تنه هندوان او سيکهان هم وو. دوی به د قران کريم په ساعت کې له صنفه وتل. کله کله به مور ځورول. سيکهـ ماشومان د سر ويښته د سر په څېرې کې لکه غونډاره تړي. نه پوهېږم چا دا خبره کړې وه چې دوی په لونګۍ کې کچالو پټوي. زما زړه ته هم لوېدلې وه چې رښتيا به وي. د دوی لونګۍ ته به مې لاس اچاوه چې راوباسه کچالو دې. دوی به رانه تښتېدل. يوه ورځ يې سر معلم ته شکايت وکړ. سر معلم په چپړاسي باندې قف پايي کړم. داسې يې ووهلم چې بيا نه پوهېدم پر ځمکه روان يم که پر سکروټو. ان بوټونه مې په پښو کې تنګ شوي وو. خو سبا بيا هغه زه وم، هغه د سردار زامن.

✵ ✵ ✵

اول ځل چې هند ته تلم نو په ټوله لاره کې مې همدغه کيسې يادېدلې. انديښنې اخيستی وم چې اوس به هندوان او سيکهان راسره څه رنګه چلند کوي. لکه څوک چې له چا سره بد کړی

www.eilia.org

وي او اوس يې مخې ته ورځي. په ډيلي کې مې ډاکټر جاويد ملګری و. هغه يو کال د مخه تللی و. په سکارټېس روغتون کې يې کار کاوه. هغه د روغتون له مشرانو سره خبرې کړې وې او ما ته يې هم د زده کړې کار سم کړی و.

زه د زړه څانګې ته ورغلم. هلته پروګرام راته جوړ شو چې اوله مياشت به په «ايکو» برخه کې کار کوم؛ بيا به کتنځي ته ځم؛ بيا عاجل اتاق ته او همداسې نورو برخو ته. دا نو اول ځل و چې د ايکو ماشين مې وليد. زموږ خلک يې د زړه ټلويزيوني معاينه بولي. ډاکټر ورته ناست و، ناروغ يې کوت. زه يې څنګ ته ورغلم د چپې اوږې شا ته يې غلی ودرېدم. ډاکټر په تريو تندي راوکتل. ويې ويل: «لرې ودرېږه!»

په دويمه ورځ لا ډاکټر نه و راغلی چې د ايکو اتاق ته ورننوتم. چپنه مې واغوسته. د ماشين سويچونو ته مې کتل چې نومونه يې زده کړم. د کوټې ور نيم کښی و. نرسه په دهلېزه کې تېرېدله. زه يې وليدم. راغله. ويې ويل: دلته څه کوې؟

زما ځواب ته معطله نه شوه. ويې ويل: ژر کوه، چپنه دې وباسه او له کوټې ووځه.

همداسې مې وکړل. په زړه کې مې راتېر شول چې تاريخ به انتقام اخلي. تا په کوچنيوالي کې هندوان او سيکهان ځورولي دي او اوس د دوی وار دی چې تا تحقير کړي. دا مې باور و چې خدای د بدو سزا هم په دې دنيا کې ورکوي، هم په بله دنيا کې.

له ډاکټر نه به مې چې يوه نيمه پوښتنه کوله، ويل به يې: «کتاب وګوره.»

هر شپه به تر دوولسو بجو پورې د روغتون په کتابتون کې وم خو زما لپاره هر څه نوي وو او په لږ وخت کې د دومره ډېرو شيانو زده کول ګران. ځينې شيان بيا په کتابونو کې هم نه پيدا کېدل. د ډاکټر چلند دومره زهير کړی وم چې په دويمه هفته مې غوښتل هر څه پرېږدم، بېرته کابل ته راشم. خو ملګري مې پرې نه ښودم. ويل يې چې کرار کرار به بلد شم. په هماغه ورځ هغه له ډاکټر شوام سره معرفي کړم. شوام مشر ډاکټر و. راته ويې ويل: که څه مشکل دې و، ما ته راځه.

سبا د ډوډۍ په وخت کې سره مخامخ شو. د ايکو په يوه درس مې هېڅ سر نه خلاصېده. ډاکټر شوام ته مې وويل. هغه موضوع راته دومره آسانه تشريح کړه چې هماغه ګړۍ مې زده شوه.

www.eilia.org

ده رانه يو څو پوښتنې وکړې. ځوابونه مې سم وو. د ډاکټر شوام خوښ شوم. ويې ويل: بېګاه زما مېلمانه يئ.

زه او ډاکټر جاويد ورسره رسټوران ته لاړو. په ډيلي کې داسې رسټورانونه لږ دي چې غوښه پخوي. ډاکټر شوام همداسې رسټوران ته بوتلو. ده هم له موږ سره د چرګ او د غوايي غوښه وخوړه. ډوډۍ مو چې خلاصه کړه، په خپل موټر کې يې سينما ته يوړو. عجبه سينما وه. چوکۍ نرمې، مخې ته يې کشوه، تکيه يې قاتوه په کې اوږد غځېږه، د جوارو د پولۍ ډکه کاغذي کڅوړه دې په لاس کې، موټې ډکوه او خولې ته يې اچوه.

کرار کرار مو له شوام سره اندېوالي جوړه شوه. هره يکشنبه ماښام به په خپل سوزوکي موټر کې په موږ پسې زموږ کوټې ته راته او چکر ته به يې بيولو. په هر ځای کې به ده پيسې پرې کولې. موږ يې مصرف ته نه پرې ښودلو. ويل يې چې تاسې مسافر يئ.

د ايکو ډاکټر چې زموږ په ملګرتيا خبر شو، هغه هم راسره نرم شو. يو کال مې هلته تېر کړ. د ډاکټر شوام په برکت مې دومره څه زده کړل چې نورو ته يې څوک په دربو کلونو کې هم نه ورښيي.

د هندوستان د خلکو يو شی مې خوښ شو. هلته څوک په چا کار نه لري. مسلمان خپل مسجد ته ځي، هندو خپل مندر ته. په هندوانو کې هم زر رنګه طايفې دي خو هغه د چا خبره «عيسی به دين خود، موسی به دين خود». د يوه بګوان کاليزه وه. د روغتون نور ډاکټران يې لمانځلو ته لاړل خو شوام له موږ سره پاتې شو. هغه په هېڅ شي عقيده نه درلوده. موږ ته يې ويل: «بې عقيدې سړی په دې ښه دی چې هېڅ څوک يې بد نه اېسېږي، له هندو سره هم يار وي او له مسلم سره هم. خو دومره ده چې عقيدې والا خلک مطمين وي، ډاډه وي. خو زه داسې نه يم. که په تاسو باندې هره ټکه ولوېږي نو زغملی يې شئ، وايئ به چې د خدای له خوا همدا مقرر وو، خو زما له پاره ګرانه ده. که تاسې مړه کېږئ نو د ځنکدن په وخت به هم ډاډه ياست چې يو چېرې به ځئ؛ بېرته به ژوندي کېږئ؛ جنت به وي دوزخ به وي؛ حساب کتاب به وي؛ خو زما لپاره ډېره سخته ده. زما مرګ واقعي مرګ دی، ابدي مرګ.»

❋❋❋

www.eilia.org

سبا بیا انټرنټ کلب ته ولاړم. د شوام څواب نه و راغلی. ټېلیفون مې راواخیست. زنګ مې ورته وواهه. ټېلیفون یې بند و. ما ویل له ناروغانو سره به مصروف وي. نیم ساعت وروسته مې بیا زنګ وواهه. خبره هماغه وه. سبا او بل سبا مې څو څو ځله ټېلیفون ورته وکړ خو رخ نه شو. ما ویل ممکن بهر ته تللی وي.

بله اونۍ یې بیا ټېلیفون کار نه کاوه. ډاکټر جاوېد ته مې زنګ وواهه. هغه وویل: «ته نه یې خبر؟ ډاکټر شوام غریب خو موټر وواهه، ځای په ځای مړ شو.»

ډاکټر شوام له ما سره ډېر ښه کړي وو، بې بدله ښه. ده رانه د هېڅ شي تمه نه لرله. په جنت او په دوزخ یې هم عقیده نه وه چې د خپلو ښو اجر به په بله دنیا کې ووینې. زه لا تر اوسه حیران یم چې هغه ولې راسره ښه کول؟

د کیسې تحلیل

- **راوي او لیدلوری:** د کیسې راوي اول ګړی او د کیسې مرکزي کرکټر دی او لیدلوری هم د ده دی. یعنې په کیسه کې څه چې راوي لیدلي، اورېدلي، حس کړي، او څه چې د ده په ذهن کې تېر شوي دي، لولو.
- **ژبه:** د کیسې ژبه روانه، صمیمي او د خلکو ژبه ده خو ګرامري اصول هم په کې مراعات شوي دي. نادر لغتونه، اوږدې او پېچلې جملې نه لري.
- **کرکټرکښنه:** اصلي کرکټرونه دوه دي. یو ډاکټر شوام او بل پخپله راوي چې هغه هم ډاکټر دی. د کرکټرونو ظاهري بڼه نه ده معرفي شوې. لوستونکی هېڅ نه پوهېږي چې مثلاً ډاکټر شوام په ونه دنګ و که ټیټ؛ په رنګ سپین و که غنمرنګی؛ چاغ و که ډنګر؛ ښایسته و که بدرنګی؟ همدرانګه د راوي رنګ او بڼه نه دي ښودل شوي. د کرکټرونو باطني پېژندنه د هغوی د کړو وړو او خبرو څخه معلومېږي. راوي مؤمن او معتقد انسان دی او په دې باور دی چې که څوک له چا سره ښه کوي نو یا په همدې دنیا یا په بله دنیا کې یې بدله غواړي. هغه ته خدای داسې ذات ښکاري چې د بدو سزا په دواړو جهانونو کې ورکوي او کله چې په هند کې د یوه ډاکټر او نرسې له سپک چلند سره مخ

www.eilia.org

کېږي، فکر کوي دا يې د هغو بدو سزا ده چې ده په کوچنيوالي کې له سيکهـ ماشومانو سره کړي دي. د ده له کړنو دا هم رامعلومېږي چې د ملګرتيا او د ښو خلکو قدر کوي. ډاکټر شوام بيا په هېڅ دين باور نه لري. مېلمه‌پال او سخي دی. خيرمن انسان دی او بې مطلبه ښه کوي. هغه د عقيدې په اړه فلسفي نظر لري.

- **توصيف:** په کيسه کې د کابل د نادريې ليسې سيمه، د علي رضا خان کوڅه، د عاشقان او عارفان ليسه، او د ډيلي سکارټس روغتون، رسټوران، او سينما ياد شوي دي. خو په دې ټولو ځايونو کې يوازې د سينما توصيف هغه هم په لنډو ټکو کې شوی دی او د نورو ځايونو توصيف هېڅ نشته.

- **مکالمې:** په کيسه کې مکالمې کمې دي. د ايکو د ډاکټر يوازې دوې خبرې «لرې ودرېږه!» او «کتاب وګوره.»؛ د نرسې دوې جملې «دلته څه کوې؟ ژر کوه چپنه دې وباسه او له کوټې ووځه.» لولو. د ډاکټر خبرې د هغه له موقف سره مناسبې دي. دا خبرې هغه يو مغرور او ځيږ انسان راپېژني. د نرسې خبرې به هغه مهال نامناسبې وای چې دا پېښه د راوي په خپل وطن کې شوې وای ځکه چې نرسه د موقف په لحاظ تر ډاکټر ټيټه ده او داسې څه ورته نه شي ويلی. خو هغه راوي ته داسې تونډې خبرې ځکه کوي چې رواي سره له دې چې ډاکټر دی خو د يوه غريب ملک ډاکټر او هلته نابللې مېلمه غونډې دی او له بلې خوا نرسه د ايکو د ماشين د ښه ساتلو دنده لري. د ډاکټر شوام خبرې هم د هغه د پوهې له کچې او شخصيت سره اړخ لګوي نو د دې کيسې مکالمې مناسبې ښکاري.

- **پيل:** کيسه په دې جمله پيلېږي چې «بې مطلبه نيکي مې نه منله.» بيا راوي د نېکۍ په اړه خپل باور په څو جملو کې بيانوي او لومړی پراګراف په دې جمله ختموي چې «خو د ډاکټر شوام مطلب څه و؟» دغه پيل لوستونکو ته تلوسه پيدا کوي چې د دې پوښتنې ځواب ولولي.

- **ټکر:** په کيسه کې راوي له خپلو فکرونو سره په ټکر کې دی. دی باور لري چې هېڅوک بې مدعا او بې مطلبه ښه نه کوي خو ويني چې ډاکټر شوام له ده سره ډېر ښه کوي خو هېڅ تمه او مطلب هم نه لري. نه يوازې له ده څخه د خپلو ښو د بدلې تمه نه

www.eilia.org

لري بلکې له خدايه هم دا بدله نه غواړي ځکه چې هغه پر خدای او بله دنيا عقيده نه لري. د همدې ټکر په وجه غوټه پيدا کېږي. غوټه دا ده چې «ډاکټر شوام نو ولې دومره ښه کول؟» د کيسې اوج هغه ځای دی چې راوي د ډاکټر شوام د مرگ خبر اوري.

- **پای:** د لنډو کيسو په پای کې غوټه پرانيستل کېږي خو په دې کيسه کې غوټه هماغسې غوټه پاتې شوې ده. غوټه دا وه چې ډاکټر شوام ولې بې مطلبه ښه کول او راوي د کيسې په پای کې وايي چې «زه لا تر اوسه حيران يم چې هغه ولې راسره ښه کول؟» او ځواب يې لوستونکو ته پرېږدي چې پخپله ورباندې فکر وکړي. د کيسې دا ډول پای مخاطب فکر کولو ته هڅوي. ممکن هر لوستونکی بېل ځواب ورته ولري خو دا چې د پوښتنې ځواب پخپله په خپل ذهن کې جوړوي نو د کيسې اثر به تر ډېره وخته پورې د هغه په فکر کې پاتې شي او هر کله چې ښه کوي يا ښه ورسره کېږي، دا پوښتنه به وريادېږي.

۳. ۲. ۳. ۱. د اوږدوالي په لحاظ د لنډو کيسو ډولونه

لنډې کيسې د اوږدوالي په لحاظ په درېو ډولونو وېشلی شو: کيسه‌گۍ، لنډکۍ کيسې، او لنډې کيسې.

الف: کيسه‌گۍ: کيسه‌گۍ معمولاً يو څو محدودې جملې وي چې له دوو څخه تر پنځو يا چې ډېرې شي تر لسو جملې لري. دا د مينيماليزم د سبک محصول دی او نن سبا چې خلک لنډې ليکنې خوښوي، ډېر مينه‌وال لري. د کيسه‌گۍ او هر بل مينيمال اثر کمال دا وي چې لوی مفهومونه او ډېرې خبرې په کمو کلمو کې کوي. په بله وينا، تر ويلو نا ويلې په کې زياتې وي خو لوستونکی هغه ډېرې ناويلې د لږ ويلو په مرسته په خپل ذهن کې مجسم کولی شي. دا چې په دې ډول ليکنو کې لوستونکی د فکر کولو او تخيل موقع ترلاسه کوي او د کيسې ناويلې برخې په خپل ذهن کې جوړوي، نو داسې احساس کوي چې د اثر په تخليق کې هغه هم برخه اخيستې ده او د خلاقيت تنده يې ماتېږي. د ښاغلي فضل الحق تپاند يوه کيسه‌گۍ به ولولو.

www.eilia.org

تعليم

په ښار کې د ښځينه ډاکټرې نشتون ناهيلي کړل. مېرمن او خاوند سترې د کور په طرف روان شول. د کور دروازه يې خلاصه کړه.

خاوند: دا لا څنګه ښار دی چې يوه ښځينه ډاکټره نه لري.

د لور سترګې يې په پلار ولګېدې. ژر يې زوړ کتاب او شلېدلې کتابچه تر پلاستيکي فرش لاندې کړل.

فعاليت: دغه کيسه‌ګۍ چې لولې، نورې کومې خبرې ذهن ته درځي. تر دې کيسې مخکې به څه شوي وي؟ کومې ناويلې د دې کيسه‌ګۍ په ويلو خبرو کې نغښتې دي؟ نجلۍ به ولې کتاب او کتابچه تر پلاستيکي فرش لاندې پټ کړي وي؟ د همدغو ناويلو خبرو په مټ د دې کيسه‌ګۍ په سر او منځ کې څه ورزيات کړه او لړ يې وغځوه.

ب. لنډکۍ کيسه: لنډکۍ کيسه معمولاً يو څو سوه کلمې وي. هغه بڼه يې چې فلش فيکشن بلل کېږي، بايد همدومره کلمې ولري چې د کتاب په دوو مخامخ صفحو کې ځای شي، يعنې اته – نه سوه کلمې. خو تر اتو سوو کلمو کمې هم وي. په پښتو کې د ښاغلي اجمل پسرلي کيسې د لنډکيو کيسو ښې بېلګې دي چې دلته به يې يوه نمونه ولولو.

وېښته

سر يې ژر ژر خوځاوه. د نويو لنډو کړيو ويښتو څوکې يې له سره کړيو بارخوګانو سره لګېدې رالګېدې. غړۍ يې هنداري ته ورنژدې کړه. د يوې سترګې شا يې ورنګوله، د بلې يوې يې هم شنه کړه.

پر وېړو شونډو يې سور رنګ تېر بېر کړ. ورو يې يوه شونډه پر بلې لمده کړه. هنداري ته موسکۍ شوه. تک سپين غاښونه يې سره شوي وو. کاغذي دسمال يې پرې تېر کړ. د کور د بهر ور يې په ځان پسې کلک کړ. تر نورو ورځو نن د دفتر سهارنۍ غونډې ته وخته ورسېده. د غونډې

www.eilia.org

پر مهال یې یوه یوه ته وکتل. تر غونډې وروسته له یوه سره ودرېده، بیا له بل او بلې سره خو خبرې د دفتري کار وې.

مازدیگر چې کور ته ستنه شوه، وار له واره هنداري ته تم شوه.

د بارخوګانو رنګ تللی و. سرې شونډې یې سپېرې شوې وې. د سترګو د شا رنګ هم پیکه ښکارېده. خو په ریمل کې یې لا سترګې غټې ایسېدې.

د ماسخوتن تر ډوډۍ وروسته یې ویښته په موټ کې ونیول:

«کاشکې مې نه وای کم کړي.»

د خوب کوټې ته ولاړه. سر یې پر بالښت کېښود. بالښت یې پر سر کېښود:

«ولې یوه همکار هم د ویښتو صفت ونه کړ؟!»

پښې یې له کمپلې وایستې. کمپله یې ایسته کړه. بېرته یې ځان پټ کړ:

«خپله ګناه دې ده. باید پوښتنه دې کړې وای چې ویښته مې څرنګه ښکاري.»

په اړخ واوښته، په بل اړخ شوه. د لنډو ویښتو څوکې یې ونازولې. خوب یې تښتېدلی و. پوست بالښت یې په سوک وواهه:

«ولې به مې پوښتنه کوله. دوی سترګې نه لري؟»

پښو یې سوی وکړ. یو پر بلې یې وسولوې:

«حتماً ښه نه ښکاري چې یو هم څه ونه ویل.»

ویښته یې په دواړو لاسونو جر پر کړل:

«همکاران بدنیته دي.»

«بخیلي یې کېږي، ځکه یې مبارکي نه راکوله.»

پښې یې ټولې کړې. بېرته یې ورو وغځولې. ښوړې سترګې یې سره ولاړې. لاس یې له ویښتو وښویېده. خوب یووړه.

فعالیت: دا لنډکۍ کیسه له سره ولوله او د دې پوښتنو ځواب پیدا کړه.

۱. په کیسه کې ټکر کوم ډول دی (د انسان او طبیعت ترمنځ، د انسان او بل انسان ترمنځ، د انسان او خپل ځان ترمنځ)؟

www.eilia.org

۲. د کیسې غوټه څه ده؟
۳. د کیسې راوي او لیدلوری کوم دي؟
۴. د کیسې کرکټره کومې ځانګړنې او څه ډول شخصیت لري؟

ج. لنډه کیسه: لنډه کیسه له زر یو نیم زر کلمو رانېولې تر لس زرو یا لا زیاتو کلمو پورې وي. دا په دې پورې اړه لري چې موضوع څومره ده او په څومره کلمو کې یې بیانولی شو. دلته به د ښاغلي نصیر احمد احمدي یوه لنډه کیسه او د ښاغلي واحد رفیعي د یوې لنډې کیسې ژباړه ولولو.

زما د وطن جګړه

لیکوال: نصیر احمد احمدي

په خاورو کې ناستې تور سترګې ماشومې لـه قبره راوتلې مېږی چختاړې کړ. یو سیوری وربانديې راغی:

ـ ودرې! پېریان به درسره ګوري.

ماشومې ور وکتل. د دې په عمر وړه نجلۍ ولاړه وه. شنې سترګې یې درلودې. څپولې ژېړ وېښته یې نېغ ولاړ ول.

په خاورو کې ناستې ماشومې بېرته قبر ته وکتل. پر یوه مېږي یې خپله بټه ګوته کېښوده. د قبر مړه خاوره را ورغړېده. ماشومې غبرګ لاسونه ورته ونېول. خاوره یې بېرته ټوله کړه.

شنې سترګې نجلۍ وویل: ملا صېب ویل چې ژېړ مېږتانه پېریان دي.

په خاورو کې ناستې نجلۍ خپل کېن، لوڅ، چاودې چاودې مړوند تـه څپېړه ورکړه. ژېړ مېږی لاندې ولوېد. په غوسه یې وویل: بد مې ایسي! زما د ابا غوښې خوري.

شنې سترګې نجلۍ ګامونه واخیستل. یوه بل قبر ته ودرېده.

ناستې ماشومې ور غږ کړل: ابا دې دی؟

ـ نه! شیرین اغا!

ـ تره؟

www.eilia.org

ـ نه! پلار!

د ناستې ماشومې وړې سترګې سره تنګې شوې. په کټ کټ یې وخندل: پلار ته خو ابا وایي.

شنې سترګې نجلۍ وویل: نه! شېرین اغا وایي.

ناستې نجلۍ خپله لمنه خلاصه کړه. څو ماتې رنګارنګ شیشې یې پر قبر واچولې. ولاړې نجلۍ ته یې وکتل. شونډې یې خوځېدلې.

ناستې نجلۍ ورغبرګ کړل: څه وایې؟

ـ دوعا کوم. خدایه ما وبخښې. زما مور و پلار وبخښې . ټول بوسولمانان وبخښې.

راغله. د ناستې نجلې تر څنګ ودرېده. ویې‌ویل: دا دعا مې شیرین اغا را زده کړې وه.

ناستې نجلۍ د ولاړې نجلۍ شکېدلو پلاستیکي څپلکو ته وکتل. ویې‌ویل: څپلکې دې ډېرې ارته (ازادي) نه دي؟

شنې سترګې نجلۍ وویل: دا مې د ادې څپلکې دي. ویل یې سې نن د باندې نه وځم. ناجوړه یم. ته یې په پښو که.

ناستې نجلۍ خپلو لوڅو چاودو پښو ته وکتل.

ـ ما ام ډېرې ښکلې څپلکې درلودې. مازې یوه پینه یې لرله. اوبو یووړې.

نرۍ بوړبوکۍ راغله. ناستې نجلۍ منډه واخیسته. په دوړو کې ورکه شوه. بېرته راغله. په لاس کې نېولی زرې کاغذ یې شنې سترګې نجلۍ ته ونیو. په خوند یې وویل: دا دې خوړلي دي؟

شنې سترګې نجلۍ وویل: پاپړ نو چیشی دي. شېرین اغا به مې هر وخت د شنه پاکټ ژاولې راته راوړلې.

ناستې نجلۍ کاغذ پر چپه خوا واړاوه. ژبه یې ورته راوایسته. لاړې یې تو کړې: ایق! خاورې دي.

غلې شوه. بیا یې وویل: ابا به مې نو پاپړ راته راوړل! رنګارنګ پاپړ.

یو دم یې وخندل: اخ! تر ټولو یې اغه ترخه پاپړ ښه ول. اجب خوند یې درلود.

بېرته د قبر تر څنګ کېناسته.

www.eilia.org

شنې سترګې نجلۍ وویل: دې ما شیرین اغا دې نو نه و لیدلی. څو وارې یې په خپل موټر کې ښار ته ورسره بوتلم. ایسکریم به یې راته اخیستل.

یو دم یې خپله لمن تر پیڅکې ونیوله: ها! دې ته وګوره! د رنګکو کمیس یې ام راته اخیستی و.

د زاړه، شکېدلي کمیس لمنه یې خولې ته ور نږدې کړه. لاړې یې پرې تو کړې. پر رنګ تللیو رنګکو یې رغوی تېر کړ. تندی یې تریو شو. ویې‌ویل: اوس یې رنګکي زاړه شوي دي. که دې اول لیدلي وای، لمر پکې ښکارېده.

ناستې نجلۍ وویل: بل کمیس ام لرې؟

- نه! پیسې نشته. مور مې راته ویل چې یو څه وخت صبر وکه! د چرګې چوچوڼي به غټ شي. دوه به خرڅ کم. د رنګکو کمیس به درته واخلم.

ناستې نجلۍ په خوند وویل: شکر! زه خو د رنګکو یو نوی کمیس لرم.

شنې سترګې نجلۍ وویل: مور دې درته واخیست؟

_ نه! د همسایه ښځې مې مور ته خپل کمیس ورکو. ویل یې چې ډېر یې نه دی اغوستی. کوچنیانو ته کالي ترې وګنډه.

غلې شوه. د پاړو زري کاغذ یې ټوټې ټوټې کړ. پر قبر یې وشینده.

شنې سترګې نجلۍ وویل: ابا دې ولې مړ شو؟

ناستي نجلۍ سوړ اسویلی وایست: ابا مې د ملک اکا دهقاني کوله! یو سهار یې په پټي کې جووې جوړولې. ټکا شوه. په منډه کور ته راغی. څو بې‌ړیرې کسان تر دېوال را واوښتل. ابا یې وډباوه. ویل یې چې دا اوږده ږېره او تور پټکی دې بې څه نه دي. ډز! زما تر مخ یې وویشت.

غلې شوه. شنې سترګې نجلۍ ته یې وکتل. ویې‌ویل: او ستا شیرین اغا؟

_ زما شیرین اغا بیا ټکسي چلوله. یوه ورځ یې زه او مور ښار ته ورسره بوتلو. په زیارتونو یې وګرځولو! ماښام ببرته کور ته را تلو چې څو ږیرورو کسانو موټر ودراوه. شیرین اغا یې وډباوه. ویل یې چې دا سور، خرېیلی مخ او لوڅ سر دې بې څه نه دي. ډز! زما تر مخ یې وویشت.

www.eilia.org

فعالیت: دې پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. د کیسې راوي څوک دی؟

۲. په کیسه کې تلوسه له کومې ځایه څخه پیل شوې ده؟

۳. د کیسې مکالمې څنګه دي؟ دغه خبرې اترې د ورو، غریبو، یتیمو نجونو له حال سره مناسبې دي؟

۴. د کیسې کرکټرونه څنګه انځور شوي دي؟ ظاهري او باطني ځانګړنې یې څومره معرفي شوي دي؟

۵. د کیسې ژبه درته څنګه ښکاري؟

واورین باد

لیکوال: عبدالواحد رفیعي

ژباړه: نصیر احمد احمدي

د ژمي سړه شپه نیمایي ته نږدې وه. اسمان وریځ و. نرم باد لوڅې ونې خوځولې. په کوټه کې د څراغ کمزورې ژېړه رڼا ښکارېدله. زړه ښځه کوټې ته ورننوته. یخني لړزوله. ویې‌ویل: د لېوه انګولا راځي. نږدې دی. لکه د کلا تر شا چې ولاړ وي.

یوه ځوان سړي چې له یوې ورې نجلۍ سره یې خبرې کولې، وویل: بېچاره به وږی وی. غلی شو، بیا یې وویل: په دې ورځو کې له سپیو هم سبکه ختلې وي.

زړې ښځې وویل: له کومې ورځې چې ټک و ټوک کم شوی، لېوان هم زړور شوي دي. مخکې تر دې خلکو ټوپکې درلودې. لېوان وېرېدل. ابادیو ته نه شوای را کښته کېدای.

اسمان وریځ و. د باد چونګا راتله. کوچینۍ نجلۍ د کتاب پاڼه واړوله. پلار ته یې وکتل، ویې‌ویل: ته چې هلته وې، څه دې کول؟

پلار وخندل: لورې، مکتب ته تلم.

نجلۍ له خندا شنه شوه. په ناباورۍ یې وویل: نو په دومره لوینې کې مکتب ته تلې؟

پلار وویل: هو لورې. په همدې لویوالي کې مکتب ته تلم.

نجلۍ په خوند وپوښتل: قران شریف دې هم وایه؟

پلار موسک شو: هو لورې، قران شریف مې هم وایه.

www.eilia.org

نجلۍ هماغسې په خوند وويل: تاسو ته يې د دين اصول هم درښودل؟

پلار وخندل: هو لورې، د دين اصول يې هم را ښودل.

نجلۍ په خندا وويل: ښه نو، راته ووايه چې د دين اصول څو دي؟

پلار موسک شو: پنځه.

نجلۍ په خوشالۍ چکچکې کړې. په خوند يې وويل: اخ، جان! پلار مې د دين اصول نه‌پېژني.

پلار وخندل. پوښتنه يې وکړه: ته راته ووايه، څو دي؟

نجلۍ په شوق وويل: درې دي. توحيد، نبوت، معاد.

پلار په زوره وخندل: سمه ده لورې. سمه ده. د دين اصول درې دي.

يوه ځوانه ښځه له دهلېزه کوټې ته راغله. سترې ښکارېده. تکو سرو لاسونو يې دا ښودله چې همدا اوس يې ببگاني لوښي پرې‌مېنځلي دي. ځوانه ښځه څراغ ته نږدې کېناسته. پرته له دې چې چا ته وګوري، ويې‌ويل: نن شپه شايد واوره ووري. د باندې د قبر غوندې تياره ده.

نجلۍ په بيړه خپلې مور ته وکتل. ښځې وويل: نه پوهېږم. لېوه دي که شغال؟ خو انګولا يې نږدې ده. خدای دې وکړي چې څوک په دښته کې نه وي پاتې.

نجلۍ خپل پلار ته وکتل. په وارخطايي يې وپوښتل: ابا! لېوان ډېر بد دي؟

پلار د نجلۍ پر وېښتو لاس تېر کړ، ويې‌ويل: نه ګرانې، خو کله کله له وېرې په يو چا حمله کوي. هو، که وږي وي، بد دي.

- زموږ په کتابونو کې د ګيدړې عکسونه شته. ګيدړه زوروره ده که لېوه؟

ـ لېوه زورور دی، خو ګيدړه په اسانۍ نه شي خوړلای.

نجلۍ وويل: ولې؟

پلار وخندل: ګيدړه په خپله لکۍ لېوه دوکه کوي، له لېوه لاره غلطوي.

ـ نو بني‌آدم هم لاره ترې غلطولی شي؟

ـ نه ګرانې! بني‌آدم نه شي کولای چې لاره ترې غلطه کړي. بني‌آدم د ګيدړې غوندې تېز نه دی.

د څراغ رڼا ورو ورو کمزورې کېدله.

www.eilia.org

زړې ښځې سره ساه وايسته، ويې‌ويل: څراغ تېل نه لري. بايد ماښام لا له تېلو ډک شوی وای.

ځوانې ښځې په خندا وويل: اوس نو ناوخته ده. بايد ويده شو. سبا به يې له تېلو ډک کم.

بوډۍ څو ځله د څراغ پليته پورته کړه، خو د څراغ زور ختلی و. په کمزورې رڼا کې يې د کوټې دېوالونه سره بخونه ښکارېدل.

چوپه چوپتيا وه. کله کله به د باد نرۍ غږ راغی. دا وخت د انګړ دروازه وټکېده. بوډۍ ورو وويل: خدايه خير! په دې شپه کې به څوک وي؟

خپل زوی ته يې وکتل. يو ځل بيا يې د څراغ پليته پورته کړه. په زحمت ولاړه شوه. له دهليزه ووته. په لوړ غږ يې وويل: څوک يې؟

د دروازې له شا يو نارينه غږ راغی: ګل‌احمد په کور کې دی؟

- هو. څه يې کوې؟ ته څوک يې؟

سړي وويل: له لوی کلي راغلم. مرکه ده. حاجي شهير صېب يې غواړي.

بوډۍ خوله خبرو ته جوړوله چې ګل‌احمد راغی. دروازه يې خلاصه کړه. دوه کسان وو. د يخني له لاسه يې پزې پټې کړې وې. يوه ګل‌احمد ته لاس ورکړ، ويې‌ويل: ورور جانه سلام. حاجي صېب شهير را ولېږلو. که زحمت نه وي يو ځل د لوی کلي جومات ته راشه. حاجي شهير خو به پېژنې؟

ګل‌احمد وويل: هو، پېژنم يې.

وروسته يې دواړو کسانو ته په ځير ځير وکتل، ويې‌ويل: خو په دې شپه کې مې څه کوې؟ سبا به درشم.

سړي چې په خپل پټو يې خوله او پزه پيچلې وو او په سختي يې غږ اورېدل کېده، په خندا يې وويل: تر لوی کلي دومره لاره نه ده. همدا اوس مجلس لري. له نورو ځايونو هم کليوال او سپين ږيري را ټول شوي دي.

ګل‌احمد په حيراني وويل: مرکه د څه په خاطره ده؟

دوهم کس چې تر دې دمه غلی و، په بيړه يې وويل: د مکتب په باره کې خبري کوي. نوی کال له يوې موسسې نوی مکتب غواړي. د ولسوالي نماينده‌ګان هم راغلي دي.

www.eilia.org

لومړي سړي وویل: حاجي صېب ویل چې که ته هم یې، ښه ده.

وړه نجلۍ د بوډۍ تر څنګ ودرېده. بوډۍ د هغې پر سر لاس کېښود، ویې‌ویل: دا شپه ګوره. خو سبا ته به یې خبرې کړې وي.

ګل‌احمد زړه نازړه وویل: ښه، یوه دقیقه ماتله شئ.

ګل‌احمد کوټې ته ننوت. ځوانه ښځه ولاړه وه. ویې ویل: څه وایي؟

- وايي چې په لوی کلي کې مرکه ده، ته یې هم غوښتی یې.

- نو اوس ځې؟ ناوخته نه ده؟

ګل‌احمد وویل: وربه شم، وبه ګورم چې څه خبره ده. سبا کومه ګیله ونه‌کړې.

د ښځې له لاسه یې کوټ ور واخیست. ښځه یې له مړژواندې څراغ سره یواځې پرېښوده.

ګل‌احمد تر خولې او پزې د غاړې دسمال تاو کړ، په دوو کسانو پسې روان شو. د مور غږ یې واورېد: ودرې زویه، تیاره ده. څراغ به درته را واخلم.

په دوو کسانو کې یوه ور غږ کړل: ادې، اندېښنه مه کوه، موږ یې خپله بېرته درته راولو.

ګل‌احمد کوټې ته وکتل، له درېڅې د څراغ وروستۍ کمزورې رڼا ښکارېدله.

دوی ګړندی روان ول. کلا ته نږدې له ګڼو ونو دوه نور کسان راووتل. وسلې ور سره وې. ګل‌احمد په حیرانۍ وویل: له ولسوالۍ مرکې ته راغلي یاست؟ یوه ځواب ورکړ: هو، د قوماندانۍ نفر یو.

ټول غلي روان شول. د کارېز پر سر دوه لارې ته ورسېدل. څلورو کسانو لاره کږه کړه. ګل‌احمد ودرېد، په حیرانۍ یې وویل: لویې کلا ته خو دا لاره نه ده ده تللې.

باد تېز شو. کله کله به د ګل‌احمد پر ټنډه د واورې ساړه بخري ولګېدل. یوه کس چې تر دې دمه غلی و، له جېبه لاسي څراغ را وایست. لومړي یې د ګل‌احمد مخ ته ور واچاوه، بیا یې خپل مخ ته د څراغ رڼا سیخه کړه. ورو یې وویل: زه دې وپېژندلم؟

ګل‌احمد په ځیر ورته کتل، یو دم یې وخندل: هو، فکر کوم چې سیف الله یې. کنه؟

سیف الله په زوره وخندل، لاسي بټۍ یې مړه کړه، ویې‌ویل: هغه وختونه دې په یاد دي چې یو ځای به مکتب ته تلو؟

ګل‌احمد په ډاډه زړه وویل: هو، کله مې هېرېږي. دواړه په یوه صنف کې وو.

www.eilia.org

سيف‌الله وويل: ښه نو، ګامونه ګړندي که چې ناوخته نه شي.

غلی شو، مخ يې بېرته په پټو کې پټ کړ.

ګل‌احمد وويل: ښه، اوس چېرته روان يو؟

سيف الله چې ګل‌احمد ته نږدې روان وو، ويې‌ويل: دومره بې طاقتي مه کوه. يو بل کس هم بايد ووينې. هله نو ژر ژر څه.

باد تېزي کوله. پر ځمکه د واورې سپين ململ پروت و. کله کله به له لېرې د يوه سپي غپا راغله. سيف الله د مازار د غونډۍ خوا ته لاره چپه کړه.

ګل‌احمد ودرېد، په وراخطايي يې وويل: د مازار د غونډۍ خوا ته خو کومه ابادي نه شته، ما چېرته بيايې؟

سيف الله دوه ګامه شا ته ور وګرځېد. ګل‌احمد ته مخامخ ودرېد، ويې ويل: راځه. په خپله به پوه شې چې خبره څه ده. مه وېرېږه، که نه نو په زور دې بيايو.

يو دم يې ګل‌احمد د غاړې له دسماله ونيو. په شدت يې د ځان خوا ته ور کش کړ. ګل‌احمد څو ګامه بې‌اختياره مخکې لاړ. ځان يې کابو کړ، ونه لوېد. نورو دريو کسانو ته يې وکتل، د ټولو سرونه ځړېدلي ول. هېڅ يې هم نه ويل.

ګل‌احمد په وېره وويل: سيفو خانه، څه خبره ده؟ زه مو چېرته را وستم؟ تاسو خو ويل...

پر ککرۍ يې يو څه ولګېدل. خبره يې پرې شوه. سر يې وګرځېد. کېناست. دوو کسانو تر متو ونيو. په زوره يې ودراوه. بل پر ملا لغته ورکړه. ټيله يې کړ.

ګل‌احمد څو ګامونه واخيستل. ودرېد. زوروره ناره يې تر خولې را ووته. وروسته يې ژبون ووهل شو. لړزې واخيست. لاسونو ته يې ټکان ورکړ. غوښتل يې چې څه ووايي، خو له خولې يې غږ نه را ووت.

سيف الله لاس ور وغځاوه، د غاړې له دسماله يې ونيو او لکه پسه څو ګامه يې په ځان پسې کش کړ.

باد تېز و. لوخې ونې پر يو بل لګېدې. وچه ټکا يې خته.

www.eilia.org

ګل‌احمد د مجبوري له مخې په دوی پسې روان شو. نه پوهېده چې چېرته او ولې روان دی. وېرې نیولی و. په ذهن کې یې رنګارنګ خبرې ور ګرځېدې: «نه نه، سیف الله خو شناخته سړی دی، همشین دی...»

د مکتب وختونه ور په زړه شول: «د سیف‌الله بوځراغ ډېر خوښېدل، ما ته تنوري کلچو خوند راکاوه، تل به مو د یو بل بکسونه تلاشي کول».

واوره تېزه شوه. سړې دانې یې پر مخ ښې نه لګېدې. په نوور پسې روان و. یو دم یې وړه لورکۍ ور په زړه شوه. «ها ها ها، د پلار مې د دین اصول نه دي زده، د پلار مې د دین اصول نه دي زده، د پلار مې ...» ټول بدن یې پړک اخیستی و. مور یې په ذهن کې ور وګرځېده: «له کومې ورځې چې دا ټک و ټوک کم شوی دی، لېوان زړور شوي دي...»

د مازار غونډۍ په لمنه کې درې نور کسان ولاړ ول، لکه کمین نیولي لېوان غلي ښکارېدل. یوه یې وویل: راغلئ.

سیف‌الله له ځوابه پرته له هغو سره یو ځای شو. له یوه سره وپسېږد. روان شول. کله چې غونډۍ ته ورسېدل، سیف الله ګل‌احمد ته وویل: په یاد دې دي، څو کاله مخکې په وچه جلګه کې یو مړی وموندل شو؟

ګل‌احمد په حیرانۍ وویل: هو، خو په ما یې څه؟

د سیف‌الله ټنډه تروه شوه: په تا یې څه؟

ګل‌احمد په وېره وویل: جنازه په وچه جلګه کې موندل شوې وه، تاوان یې له ما غواړې؟ زه یې څه کوم؟

سیف‌الله د ګل‌احمد له د غاړې دسمال خلاص کړ، ساړه باد د ګل‌احمد ټټر ته ور ننوت. داسې احساس ورته پیدا شو لکه په ژوندوني چې پو ستکی ترې باسي، لړزې واخیست، غاښونه یې وکړپېدل، خو په دې حال کې یې پر تندي مړې خولې راماتې وې.

سیف‌الله د غاړې دسمال ته ور لوېدلې غوټه خلاصه کړه، ویې ویل: اوس دې نو غوږونه خلاص شول. ویې خندل، په ملنډو یې وویل: پوهېږې چې هغه جنازه د چا وه؟ هغه وخت ته دلته وې، مشر ورور دې هم همدلته و.

www.eilia.org

ګل‌احمد په حیرانۍ سړی ته کتل، یودم یې په وارخطایی وپوښتل: ته فکر کوې چې خدای مه کړه خیرالله مو‌ړ...

سیف الله په خبره کې ور ولوېد: یا تا، یا کوم بل چا! پر موږ یې فرق نشته، خو سړی ستاسو په سیمه کې وژل شوی و.

ګل‌احمد وویل: نو که داسې وي، زموږ کسان هم په نورو سیمو کې مړه پیدا شوي دي. د شیر زوی په شګلنه دښته کې پیدا شو، د سلیم زوی د زاړه کلي په خرابه کې مړ پروت و، د ...

سیف‌الله چیغه کړه: تاسو بې‌غیرته یاست، خو ورشئ، خپل غچ ترې واخلئ.

دا یې وویل او د ګل‌احمد خولۍ یې د هغه له سره لیرې وغورځوله. سړی یې تر وېښتو ونیو، په ځان پسې یې نږدې شیلې ته ور کش کړ. ګل‌احمد په وارخطایی د سیف‌الله دواړه لاسونه له بندونو نیولي وو، هماغسې پسې ځنښېده. وروسته یې یو دم چیغه کړه: سیفو، څه کوې؟ وژنې مې؟

پر سر یې کلکه ضربه ولګېده، پړمخې پرېووت.

اوه کسه پرې راټول شول. د لغتو وار نه کېده. بیا یې د ټوپکو کنداغونه ورته سیخ کړل. د ګل‌احمد له تندي سرې وینې را روانې وې...

ګل‌احمد د خواست په ژبه وویل: زه نوی راغلی یم. ما څه کړي دي؟ د خدای له پاره ګناه مې څه ده؟

یوه سړي چیغه کړه: ستا ګناه دا ده چې تر اوسه لا ژوندی یې. ستاسو ګېډې چې ډکې شي، بیا د خدای بنده‌ګي نه منئ.

ګل‌احمد په سختۍ ودرېد. له هر یوه یې زړه‌سوی غوښت. زارۍ یې کولې. خو هر یوه د څپېړې یا د ټوپک د کنداغ وار پرې کاوه. دی نا امېده شو. زنګنونه یې پر ځمکه ولګېدل. د مور خبره یې په ذهن کې ورتېره شوه: «له کومې ورځې چې ټک و ټوک کم شوی، لېوان زړور شوي دي...»

سیف‌الله یو ګام مخکې راغی. ګل‌احمد یې د ټوپک پر کنداغ وواهه. د سړي له ټنډې وینو داره وکړه. ولوېد. سپینه واوره سره شوه. بېرته په زحمت کېناست. ټول قوت یې پښو ته ور ټول کړ.

www.eilia.org

منډه يې واخيسته، خو ولوېد. اوه کسيزه حلقه پرې راتاوله شوه. هر يوه به د لېوانو غوندې جلا جلا خوله وراچوله... سړی بېرته پړ مخې پرېووت.

سيف‌الله تر وېښتو ونيو، ويې‌ويل: که ځان در باندې ګران وي او په خپلو اولادونو دې زړه خوږېږي، نو د خيرالله قاتل راوښيه. ووايه، ورور مې چا وواژه؟

غلی شو. د ګل‌احمد تشي ته يې لغته ورکړه. له خولې يې لاړې باد شوې: ووايه! يو خو دې ورور و، بل څوک و؟

ګل‌احمد وټوخل. سرې لاړې يې تو کړې. ورو يې وويل: د خدای له پاره! نه پوهېږم. خو مور نه وو. رحم وکړئ، اخ، لورکۍ مې...

پر سر يې ضربه ولګېده. پر ځمکه هوار پرېووت. بېرته پورته شو. پر ښۍ سترګه يې وينې را ماتې شوې... هر يوه ته به يې زارۍ کولې. پښو ته په ور ولوېد، خو ګټه يې نه کوله. په سوک يا لغته به وهل کېده. ګل‌احمد چيغې وهلې: د خدای روی منئ! ما مه وژنئ!

سيف‌الله په ملنډو وويل: که دې پرېږدو، نو په دې واوره کې د کور لاره پيدا کولای شې؟

ګل‌احمد په ناباوري وروکتل. باور يې نه راته. په هيڅ شي يې باور نه راته. زړه ته يې نه لوېده چې د خيرالله ورور، سيف‌الله دې يې همداسې خوشې کړي. ده په راوتلو رډو سترګو سيفو ته کتل. په زړه کې ور تېره شوه: نه، دا زما همصنفي سيف‌الله نه دی. سيفو به ما څنګه وژني؟ باور مې نه راځي. نه، دا زما ...

سيفو د ټوپک نلۍ د ګل‌احمد تر زنې لاندې کړه، ورو يې وويل: خپله لاره پيدا کولای شې که مور دې تر کوره ورسوو؟

يو دم يې په زوره وخندل: وبخښه! زحمت مو درکړ. اوس نو ورځه. بوډۍ مور به دې درپسې زړه ترقه شي.

ګل‌احمد په راوتلو سترګو سيفو ته وکتل. په زحمت ولاړ شو. پر ښۍ سترګه يې لستوڼی تېر کړ. ويې‌ويل: مور دواړه همصنفيان وو. داسې نه ده، مور دواړه...

سيف‌الله په خبره کې ورولوېد: ځه چې در باندې ناوخته کېږي.

www.eilia.org

ګل‌احمد زانګي وانګي روان شو. په زړه کې يې مرګ ورګرځېده. لينګې يې لړزېدل. ګامونه يې له اختياره وتلي ول. يو ځای ودرېد. د سيف‌الله ناره ورپسې راغله: ورځه نو، موړ پر تا کار نه لرو.

ګل‌احمد د خپل ټول وجود قوت خپلو پښو ته راووست. د ونو خوا ته يې منډه کړه. ټک شو، ولوېد.

اوه کسان ورغلل. سيف‌الله يې پر ټټر ور کېناست. د ګل‌احمد له تشي وينو دارې وهلې.

د ګل‌احمد له بدنه سېکه ختلې وه. د ښځې خبره يې په ذهن کې ور تېره شوه: «خدای مه کړه، که څوک په دښته کې پاتې وي...»

سيف‌الله له جېبه لوی چاقو را وايست. د ګل‌احمد سترګې رډې راختلې وې. سيف‌الله د سړي پر ستوني سوړ چاقو کېښود. د ګل‌احمد سترګو ته د هغه لور ودرېده: «پلار مې د دين اصول نه پېژني، ها ها ها...پلار مې...»

باد تيز و. ونې يو پر بل لګېدلې. چونګا يې خته...

د ګل‌احمد شونډې وخوځېدې: لا اله...

د تورو جامو سړيو د دوی چارچاپېره کړۍ جوړه کړه او په اتڼ ګډ شول.

سيف‌الله په ترنم وويل: الله اکبر الله ...

چهارشنبه وه، واوره اورېده. خو د باد زور ختلی و. پر ګل‌احمد يوه لوېشت پرته واوروه يو ځای تکه سره ښکارېدله.

لومړۍ فعاليت: کيسه يو ځل بيا په ځير ولوله او د «ډاکټر شوامر» د کيسې د تحليل په شان؛ د دې کيسې هر عنصر تحليل کړه.

دوهم فعاليت: فکر وکړه چې د «واورين باد» په کيسه کې د کرکټرونو نومونه، عددونه، او ورځې به هسې تصادفي انتخاب شوي وي که بله معنا هم لري؟

www.eilia.org

يادونه: په تخيلي ادبي ژانرونو کې ډرامه، سناريو، او ناول هم شامل دي خو دا چې دا ژانرونه اوږده او ډېر تخصصي دي، دلته يې نه راسپړو. همدارنګه د لنډې کيسې په اړه نورې تخنيکي خبرې هم شته چې ما نه دي راخيستې او که څوک غواړي چې د دې او نورو ادبي ژانرونو په اړه مفصل معلومات پيدا کړي، دغه کتابونه دې ولولي:

١. د نثر ليکلو هنر؛ اسدالله غضنفر؛ مومند خپرندويه ټولنه؛ ١٣٩١

٢. راځئ کيسه وليکو؛ نصير احمد احمدي؛ مومند خپرندويه ټولنه؛ ١٣٩١

٣. ماشومانو ته د کيسو ليکلو چل؛ اجمل پسرلی؛ مصور بنسټ؛ ١٣٩٠

٤. ناول به څنګه ليکو؛ سيد نظيم سيدي؛ مومند خپرندويه ټولنه؛ ١٣٨٩

٥. پښتو لنډه کيسه او ادبي ټوټه؛ سيد نظيم سيدي؛ صميم ادبي ټولنه؛ ١٣٨٦

٦. په ډرامه کې کرکټر کښنه، محب الرحمن محب؛ اسد دانش مطبعه؛ ١٣٩٣

٧. نجيب محفوظ څرنګه کيسې ليکي، اجمل پسرلی، سالنګ خپرندويه ټولنه، ١٣٨٨

٨. د کيسو کيسې، اېمل پسرلی، سروش خپرندويه ټولنه، کابل، ١٣٨٨

www.eilia.org

څلورمه برخه

۴. نقد او تحلیل

د دې لپاره چې د یوه متن په اړه سم قضاوت وکړو، باید یې د تحلیل او نقد چلونه زده کړو. د متن د تحلیل لپاره لومړی انتقادي مطالعه په کار ده. په دې برخه کې به د انتقادي مطالعې، تحلیل او نقد تخنیکونه تمرین کړې.

۴. ۱. انتقادي مطالعه Critical Reading

زه غوره ګڼم چې د «انتقادي مطالعې» پر ځای د «اغېزناکې مطالعې» اصطلاح وکاروم. اغېزناکه مطالعه په دې معنا ده چې کله یو متن لولئ، پوه شئ چې «څه وايي؟»، «ولې یې وايي؟» او «څنګه یې وايي؟» اغېزناکه مطالعه په څو پړاوونه کې ترسره کېږي.

لومړی پړاو (متن څه وايي؟): د اغېزناکې مطالعې لومړی ګام پر متن پوهېدل دي. د دې لپاره چې سم پوه شو، متن باید بیا بیا ولولو. پر متن د پوهېدلو لپاره دغه کارونه کوو:

۱. پنسل را اخلو. متن یو وار لولو او هغه کلمې او اصطلاحات چې نه وربانديې پوهېږو، په نښه کوو یې. بیا یې معنا او مفهوم له قاموسونو یا انټرنټ څخه پیدا کوو.

۲. متن بیا لولو او اساسي ټکي یې په نښه کوو. معمولاً په هر پراګراف کې یو اساسي ټکی وي چې د اثبات لپاره یې څو دلیلونه، شواهد او مثالونه وړاندې شوي وي.

۳. متن په درېیم ځل لولو او بیا یې خلاصه په خپل ذهن کې جوړوو.

۴. د متن خلاصه له خپل ذهنه لیکو. البته د لیکوال جملې او عبارتونه به کټ مټ هماغسې نه لیکو.

دلته به د ارواښاد پوهاند دکتور سید بهأ الدین مجروح «د جبر او اختیار دیالکتیک» له کتاب څخه یو متن راواخلو او لومړی پړاو به په کې عملي کړو.

www.eilia.org

جبريان او قدريان

معتزله د واصل بن عطا پیروان وو. واصل په خپله د حسن بصري شاګرد و او د هجري له ۸۰ تر ۱۸۰ پورې ژوندی و. اشاعره د مشهور متکلم ابو الحسن علي ابن اسمعيل الاشعري پیروان وو چې په ۲٦۰ هجري کې زېږېدلی او ۳۲۴ هجري کې وفات شوی دی.

د دې دوو فرقو منځ کې د اختلاف ټکي ډېر دي. معتزله زيات د عقلي مکتب پیروان وو او اشعريانو زيات په حديث او خبر اتکاء کوله. د جبر او اختيار په مسأله کې د دوی دواړو موقفونه داسې وو:

معتزله وايي چې: د خلقت له شروع څخه خدای انسان په خپلو کړو وړو کې مختار پيدا کړی دی او د بنيآدمانو په کار کې هره لحظه او دايمي مداخله نه کوي، ځکه که فرض کړو چې د انسان ټول کړه وړه د خدای په اراده پورې تړلي وي او د انسان اراده په کې هېڅ تاثير ونه لري، نو په دې صورت کې به د خلکو د هدايت له پاره د پيغمبرانو رالېږل، د آسماني کتابونو نازلول، خير او شر او ثواب او ګناه، مکافات او مجازات هېڅ معنا او مفهوم ونه لري.

اشاعره استدلال کوي چې: که انسان په اعمالو کې مختار وبولو، نو د خدای مشيت، قضا او قدر، لوح محفوظ، د خدای مطلق علم او مطلق قدرت مهمل او باطل کېږي. نو ځکه انسان مختار فاعل نه دی، بلکې موجب فاعل دی. د انسان رابطه له خپلو اعمالو سره داسې ده، لکه د رنګونو رابطه له رنګينو شيانو سره. څرنګه چې رنګ په شي ولاړ دی، خو د اعمالو او د انسان دواړو خالق خدای دی، د دې مسألې د حل له پاره د «کسب» نظريې څخه استفاده کوي. په دې شان چې د اشعريانو په نظر د بندګانو کړه وړه د خدای په قدرت کې دي او د بنده قدرت په کې کوم تاثير نه لري، خدای په بنده کې قدرت ايجادوي او له دې ايجاد سره سم او «مقارن» يو فعل پيدا کوي، په دې شان هر فعل خدای ابداع او خلق کوي او بنده يې «کسبوي» او له دې کسب څخه مقصد د کړو وړو «مقارنت» دی د انسان له قدرت او ارادې سره. او بنده د فعل په ايجاد کې تاثير نه لري. لهذا انسان په خپلو اعمالو کې مجبور دی او خدای په بندګانو کې اعمال خلقوي، لکه په نورو اشياوو کې. لکه چې وايو: اوبه جاري شوې؛ لمر را وخوت؛ آسمان شين شو او نور. ..

www.eilia.org

امربین الامرین:

د دې دوو پورتنیو لارو په منځ کې یوې بلې فرقې منځنۍ لار نیولې ده، یعنې «امر بین الامرین» یې غوره کړې او وایي: «لاجبر ولاتفویض ولکن امر بین الامرین». غزالي د دې جملې اشخاصو څخه دی چې د اوسط لار یې غوره کړې ده. د ده په عقیده جبریان د بنده له قوت څخه انکار کوي او په دې شان د یو فزیکي حرکت او یو ارادي حرکت په منځ کې تمیز نه کوي او له دې انکار سره د بنده ټول شرعي تکلیفونه باطلوي. د اختیار طرفداران د خدای له قدرت څخه انکار کوي او ټول افعال د بندګانو مخلوق ګڼي او په اختراع او خلقت کې بندګان له خدای سره شریکوي. وسطه لاره به دا وي چې قدرت د خدای او بنده له دواړو څخه وګڼو. د دې منځنۍ لارې بل مشهور مثال صدرالدین شیرازي دی. دی خپله د «جبر و تفویض» رساله داسې شروع کوي: «سبحان من تنزه عن الفحشأ ولا تجری من ملکه الامایشأ» په دې عبارت کې «امر بین الامرین» ته اشاره ده او وایي چې خدای د هر ډول فساد نه پاک دی او په عالم کې هر څه د ده په اراده جاري دي. د جملې لومړۍ برخه اختیار ته اشاره کوي او دویمه برخه یې په جبر دلالت کوي. په همدې رساله کې دی وایي چې د امر بین الامرین نه مراد دا نه دی چې د بنده فعل د جبر او اختیار کوم ترکیب دی. نه دا چې فعل له دواړو څخه خالي دی، یا ناقض جبر یا ناقض اختیار دی، بلکې څرنګه چې په خپله وایي «المرادانه مختار من حیث هو مجبور و اد مجبور من حیث هو مختار بمعنی آن اختیار بعینه اضطراره!» مراد دا دی چې بنده مختار دی، له دې جهته چې مجبور دی او مجبور دی، له دې جهته چې مختار دی، یعنې د هغه اختیار عیناً اضطرار دی. د ملا صدرا دا خبره ډېره نوې او تازه بڼه لري او اوسني دیالکتیکي فکر ته ډېره ورته ده.

فعالیت: ۱) د مقالې هغه اصطلاحات او کلمې چې نه ورباندې پوهېږې، په نښه کړه. ۲) د دې کلمو او اصطلاحاتو معنا او تعریفونه پیدا کړه. ۳) مقاله له سره ولوله او عمده ټکي (main ideas) یې پیدا کړه. ۴) هر عمده ټکی په یوه جمله کې بیان کړه. ۵) دغه جملې سره یو ځای کړه او د مقالې خلاصه له خپل ذهنه ولیکه.

www.eilia.org

دوهم پړاو (څنګه يې وايي؟): په دې پړاو کې متن د ژبې، ګرامر، سلاست او بلاغت، او سبک له نظره ارزوو. يعنې ګورو چې متن په آسانه ژبه ليکل شوی دی، که په سخته او پېچلې ژبه؛ جملې يې په ګرامري لحاظ سمې دي که نه؛ متن روان لوستل کېږي که لوستونکی په کې ټکنی کېږي؛ ليکوال خپل مطلب واضح بيان کړی دی که خبرې يې ګونګې او مبهمې دي؛ او بالاخره د ليکوال سبک کومې ځانګړنې لري.

اوس به پورتنی مقاله په همدې ملحوظاتو ارزوو:

۱. ژبه او ګرامر: د مقالې ژبه ساده او آسانه ده خو دا چې موضوع يخپله نسبتاً سخته او انتزاعي ده نو په آسانۍ وربانديې نه شو پوهېدای. د متن ځينې جملې لنډې او ځينې اوږدې دي. د ساده جملو تر څنګ مرکبې جملې هم لري او دغه مرکبې جملې د موضوع تقاضا ده، نه دا چې ليکوال دې په لوی لاس ليکلې وي. په مقاله کې د اصطلاحاتو د پښتو کولو هڅه نه ده شوې، بلکې فارسي، عربي او انګليسي اصطلاحات هماغسې په خپل شکل راغلي دي. جملې يې په ګرامري لحاظ سمې دي، يعنې مبتدا، خبر، فاعل، مفعول، فعل، صفت او موصوف په خپلو ځايونو کې راغلي دي خو يو نيم ځای کې د پښتو پر ځای عربي/ فارسي ترکيبونه غوره شوي دي لکه «ناقض جبر» چې په پښتو کې «د جبر ناقض» کېږي. ځينې جملې يې د فارسي جملو جوړښت لري لکه: « د امر بين الامرين نه مراد دا نه دی چې ...» په فارسي کې دا جمله داسې ده: «مراد از امر بين الامرين اين است که ...» حال دا چې په پښتو کې ويل کېږي: «د امر بين الامرين مراد دا دی چې ...» يعنې دلته «د ... نه مراد» د فارسي ژبې جوړښت دی. همدارنګه په دې بله جمله کې «بنده مختار دی، له دې جهته چې مجبور دی او مجبور دی، له دې جهته چې مختار دی، يعنې د هغه اختيار عيناً اضطرار دی.» د فارسي ژبې «از اين جهت» په «له دې جهته» ژباړل شوی دی خو په پښتو کې ويلی شو: «ځکه چې/ په دې چې»، يعنې داسې يې ليکلی شو: «بنده مختار په دې دی چې مجبور دی او مجبور ځکه دی چې مختار دی.» په ځينو جمله کې سربلونه غورځېدلي دي لکه دا «د دې دوو فرقو منځ کې د اختلاف ټکي ډېر دي.» چې د «په منځ کې» پر ځای يوازې «منځ کې» راغلی دی. همدارنګه په ځينو ځايونو کې د «له» پر ځای «د» ليکل شوی دی لکه « خدای د هر ډول فساد نه پاک دی.» او په غير مستقيم نقل قول کې د شارحې «:»

www.eilia.org

علامه راغلې ده لکه «معتزله وايي چې: د خلقت له شروع څخه خدای انسان په خپلو کړو وړو کې مختار پيدا کړی دی.»؛ حال دا چې دغه علامه په مستقيم نقل قول کې کارول کېږي.

۲. سلاست او بلاغت: د مقالې ژبه روانه ده او ان هغې ډېرې اوږدې جملې يې هم بې تکليفه لوستل کېږي. د بلاغت په لحاظ هم ليکوال بريالی دی او خبرې يې واضحې دي. د هرې جملې مفهوم د پوهېدو دی او مبهمه خبره په کې نشته.

۳. سبک: د ليکوال په سبک کې ځينې ځانګړنې په نښه کولی شو.

الف. د فعلونو تنوع: ليکوال هڅه کړې ده چې د متن د خوږلت په خاطر د يوه مفهوم لپاره مختلف فعلونه وکاروي. لکه «واصل له ۸۰ تر ۱۸۰ پورې ژوندی و.» او «ابو الحسن علي ... په ۲۶۰ هجري کې زېږېدلی او ۳۲۴ هجري کې وفات شوی دی.» يا «معتزله زيات د عقلي مکتب پيروان وو او اشعريانو زيات په حديث او خبر اتکاء کوله.» دا کار د متن خوند زياتوي خو د فعلونو تکرار بې خوندي جوړوي.

ب. د ژبې سوچه توب ته نه تمايل: ليکوال په متن کې عربي او فارسي اصطلاحات پښتو ته نه دي ژباړلي. که يې دا کار کړی وای، په دومره آسانۍ به پرې نه پوهېدو. له دې ښکاري چې ښاغلی مجروح د يوه استاد په حيث غوښتل چې فلسفي خبرې شاګردانو ته آسانه کړي، نه سختې.

ج: د عربي کلمو جمع: ليکوال په ځينو ځايونو کې د عربي کلمو جمع د عربي ژبې مطابق راوړي دي لکه «اعمال، اشاعره، اشياوو» او په ځينو ځايونو کې يې د پښتو ژبې له مخې جمع کړي دي لکه «اشعريان، فرقې، تکليفونه».

درېيم پړاو (ولې يې وايي؟): د دې پوښتنې د ځوابولو لپاره بايد د متن ليکوال وپېژنو چې څوک و؛ مسلک يې څه او تعليم يې څومره و؛ ايډيالوژيک تمايل يې درلود که نه؛ نړۍ ته يې په کومه سترګه کتل، نيت يې څه دی او .... دا خبرې مهمې ځکه دي چې هر ليکوال حقيقت ته له يوې خاصې زاويې ګوري او د هر چا په ليکنه کې د هغه فکري او ايډيالوژيک تمايلات څرګندېږي. هر ليکوال غواړي خپل مخاطب د خپل نړۍ‌ليد او فکري نظام خوا ته ورمات کړي نو کېدای شي د حقيقت ځينې اړخونه پټ يا تت کړي او ځينې نور اړخونه يې وځلوي. د ليکوال د

www.eilia.org

شخصيت، تعليمي سويې، او نړۍ ليد په اړه معلومات راسره مرسته کوي چې پوه شو د هغه خبرې څومره باوري دي او کومه خبره يې ومنو، په کومه خبره يې شک وکړو او کوم نظر يې موږ غلطې لارې ته برابرولی شي. که يو څوک فرضاً د طب متخصص نه وي خو پر يوې طبي موضوع ليکنه کوي، په خبرو يې ډېر باور نه دی په کار. همدارنګه که يو ايډيالوژيک انسان د يوې پېښې يا موضوع په اړه ليکنه کوي، هر څه ته به له خپلو ايډيالوژيکو عينکو ګوري او د واقعيت ځينې اړخونه به تحريفوي يا به يې پټوي.

راځئ وګورو چې د جبريان او قدريان ليکوال څوک و. دا ليکنه د پوهاند ډاکټر سيد بهأ الدين مجروح «د جبر او اختيار دليکتيک» له کتاب څخه راخيستل شوې ده. هغه د فلسفې، اروپوهنې او بشري علومو تعليم په فرانسه او جرمني کې کړی و، پي ايچ ډي يې درلوده او د کابل پوهنتون استاد و. مجروح د ثور تر کودتا وروسته پېښور ته مهاجر شو او هلته يې د خلک ديموکراتيک ګوند د حکومت پر خلاف مبارزه پيل کړه. دا چې هغه غوښتل چې خلک هر څه تحليل کړي او هېڅ شی په پټو سترګو ونه مني. همدارنګه يې هڅه کوله چې په افغانو کډوالو کې د وطنپالنې او ملي روحيه غښتلې کړي او خپل خلک د ايډيالوژيو له لومو وژغوري نو د جهادي تنظيمونو او د پاکستان د حکومت نه و خوښ او هماغه و چې دی په ۱۹۸۸ کې په مرموز ډول وويشتل شو او شهيد کړای شو. پوهاند مجروح «د جبر او اختيار ديالکتيک» کتاب د فلسفې محصلانو ته ليکلی و او دا چې ده په همدې برخه کې لوړې زده کړې او کافي مطالعه يې درلوده، خبرې يې بايد باوري او معلومات يې بايد دقيق وي نو باور ورباندې کولی شو. ده په دې کتاب کې له يوې خوا د فلسفې يوه مهمه موضوع «جبر او اختيار» خپلو شاګردانو ته سپړلې ده او له بلې خوا يې هڅه کړې ده چې د هغوی تحليلي ځواک او د منطقي فکر کولو قوت ورزوي نو نيت يې د خير و.

لومړی فعاليت: لاندې متن يو وار ولوله. هغه کلمې او اصطلاحات چې نه ورباندې پوهېږې، په نښه يې کړه او بيا يې په کتابچه کې وليکه. وروسته يې معنا او تعريفونه پيدا کړه. بيا متن له سره ولوله او اساسي ټکي يې په نښه او په کتابچه کې يې وليکه.

www.eilia.org

د اخلاقو فلسفه

ليکوال: پوهاند ډاکټر سيد بهاوالدين مجروح

د انسان حکمونه او قضاوتونه درې معياره لري: (۱) يا ښکلا او بدشکلي ده چې د جمال فلسفه پرې خبرې کوي؛ يا (۲) د حقيقت او خطا ارزش دی چې د پوهې د تيوري موضوع ده؛ يا (۳) د ښه او بد (خير او شر) مسأله ده چې د اخلاقو فلسفه پرې تحقيق کوي. په هره ساحه کې فلسفه بنيادي سوال طرحه کوي. مثلاً د جمال په باره کې دا پوښتنه کېږي چې انسان د ښکلا او بدشکلۍ حکم په څه اساس کوي؟ د پوهې په باره کې دا سوال پيدا کوي چې موږ د حقيقت او خطا تميز څرنګه کوو؟ حقيقت څه ته وايي؟ همدارنګه د خير او شر په مسأله کې همدا بنيادي سوال منځ ته راځي او همدا د اخلاقو د فلسفې موضوع ده.

د اخلاقو د فلسفې لنډ او ساده تعريف به دا وي: د اخلاقو فلسفه د هغه پرنسيپونو او اساساتو تحقيق او څېړنه ده، د کومو په بناء چې انسان د يو شي په باره کې د ښو او بدو حکم کوي. د دې پرنسيپونو او اساساتو څېړنه يو ضروري کار دی. هر انسان چې ځان ته انسان وايي، بايد د ښو او بدو خپل معيار ځان ته معلوم کړي او په لاشعوري ډول په هر شي د ښو او بدو حکم ونه کړي.

که موږ د هغه ټولو اعمالو او کړو وړو يو لست او جدول جوړ کړو، کوم چې زموږ په نظر بد برېښي، نو له داسې يوې مطالعې څخه به موږ ته معلومه شي چې بالاخره زموږ د ښو او بدو احکامو معيار څه شی دی. مثلاً ولې يو قانون ته ښه وايو او يا بد؟ ولې يو عمل، يوه موسسه، يو کرکټر او يو عادت موږ ته ښه ښکاري يا بد؟ نو د دې پوښتنې په ځواب کې به ځينې خلک داسې ووايې چې: هر هغه عمل ښه دی چې د خدای (ج) له ارادې سره موافق وي او هغه عمل بد دی چې د خدای له ارادې سره مخالف دي. يو بل به وايي چې: بد هغه څه ته وايم چې له طبيعت سره مخالف وي، يعنې «غير طبيعي» وي. د يو بل چا په نظر به بد هغه څه وي چې له عقلي پرنسيپ سره مخالف وي او بالاخره ځينې به داسې وايي چې: بد هغه دي چې د انسانيت د سعادت او نېکمرغۍ پر ضد وي. دلته ګورو چې د اخلاقي قضاوتونو جلا او مختلف اساسات طرحه شول او د اخلاقو فلسفه هم هېڅ کوم اخلاقي تبليغ نه کوي او د کوم خاص قانون يا د کوم خاص

www.eilia.org

شي په ښو او بدو بحث نه کوي، بلکې د اخلاقو د فلسفې موضوع د پوړتنیو پرنسیپونو او اساساتو څېړنه او تحلیل دی.

دوهم فعالیت: متن یو ځل بیا ولوله او د دغو پوښتنو ځواب په کې پیدا کړه:

۱. متن د څه شي په اړه دی؟
۲. د متن اساسي ټکي کوم دي؟

درېیم فعالیت: د پوړتني متن خلاصه له خپل ذهنه ولیکه خو د لیکوال جملې هو بهو مه تکراروه.

یادونه: حقیقت ته د لا نژدې کېدو لپاره، په عین موضوع کې د څو کسانو لیکنې باید ولولو. ممکن یوه لیکوال د موضوع یو اړخ ښه بیان کړی وي او بل لیکوال یې بل اړخ ښه راسپړلی وي. همدارنګه د عین موضوع په اړه به مختلفو لیکوالو متفاوت نظرونه ورکړي وي او موږ به د همدې مختلفو نظرونو په تحلیل سره نسبي حقیقت ته رسېدلی شو.

۴. ۲. تحلیل Analysis

انتقادي تحلیل دا معلوموي چې یوه مقاله یا یو اثر د یوې ادعا یا نظر په وړاندې کولو کې څومره بریالی دی. دغه تحلیل معمولاً د مقالو او کتابونو په اړه ترسره کېږي خو د هنري آثارو لکه فلم، داستان، تابلو ... تحلیلونه هم کېږي. د تحلیل پر مهال به هم د لیکوال/ هنرمند بلاغت ارزول کېږي چې خپله خبره یې څنګه کړې ده او هم یې د مقالې/ اثر مؤثریت ته پام کېږي. دلته به نقد او تحلیل ګام په کام زده کړې.

لومړی ګام (انتقادي مطالعه): څرنګه چې پورته مو انتقادي یا اغېزناکه مطالعه تمرین کړه، لومړی به د لیکوال/ هنرمند تیسز یا فرضیه معلوموې. وګوره چې لیکوال د څه شي په ګټه یا پر ضد بحث کوي. په علمي مقالو کې د تیسز معلومول د هنري آثارو لکه نقاشي، فلم او داستان، په نسبت آسانه وي. له ځانه پوښتنه وکړه چې د بحث محتوا څه ده او لیکوال به ولې د دې بحث

www.eilia.org

د لیکلو ضرورت احساس کړی وي. که په متن کې داسې کلمې او اصطلاحات وي چې ښه ورباندې نه پوهېږې، په قاموس یا دایرة المعارف کې یې معنا ولټوه. که ټوله مقاله د یوه نوي او نا آشنا مفهوم په اړه وي نو بیا نورې داسې مقالې باید پیدا کړې او ویې لولې چې همدغه مفهوم یې لا واضح بیان کړی وي. له ځانه پوښتنه وکړه چې لیکوال د هرې ستونزې او مسئلې له پاره چې په خپل تیسز کې یې راوړې دي، حل لارې وړاندې کړې دي، که نه. که یې وړاندې کړې وي، دغه حل لارې واقع بینانه دي، که نه. بیا د اثر اساسي ټکي لست کړئ. په علمي مقالو کې معمولاً اساسي ټکي د هر پراګراف په موضوعي جملو کې وي (موضوعي جمله د پراګراف لیکنې په برخه کې تشریح شوې ده). وروسته مقاله په خپلو کلمو او عبارتونو تشریح کړه او لنډیز یې ولیکه. کله چې د متن خلاصه لیکې، یوازې یو یا دوه پراګرافه ورته بس دي. هڅه وکړه چې خلاصه په خپلو عبارتونو ولیکې، نه دا چې د لیکوال خبرې کټ مټ راواخلې.

دوهم ګام (د لیکنې خطاب): وګوره چې لیکنه څه شي ته خطاب کړی دی. په لیکنو کې درېیو اساسي شیانو ته خطاب کېږي چې هغه عواطف، عقل، او باور دي. عواطفو ته خطاب د مخاطب احساسات او عواطف راپاروي. هغه آثار چې تفریحي او تبلیغاتي بڼه لري، معمولاً عواطفو ته خطاب کوي. مثلاً شعر، داستان، ډرامه، فلم، موسیقي او نور هنري آثار ممکن تاسو ته د خوښۍ، خپګان، خواخوږۍ، مینې، کرکې، ویاړ، شرم، ... احساس درکړي. همدارنګه ایډیالوژیکي او سیاسي شعارونه او لیکنې، او اکثره تجارتي اعلانونه عواطفو ته خطاب کوي او د مخاطب احساسات راپاروي. عقل ته خطاب په منطق او استدلال کېږي چې د لوستونکي نظر او لیدلوری بدل کړي. اقناعي مقالې (نظر، ترغیبي، استدلالي مقالې) همداسې دي. کله یې چې لولې، فکر کولو ته دې هڅوي او فکري نظام ته دې لوری ورکوي. باور ته خطاب لوستونکی هڅوي چې پر لیکوال/ لیکوالې د هغه/ هغې د شخصي-، مسلکي او علمي وړتیا په خاطر باور وکړي. البته ځینې لیکنې ممکن هم عقل او هم عواطفو ته خطاب وکړي؛ یا عقل او باور ته؛ او یا هم درې واړو ته. دلته به یې نمونې ولولو.

۱. عواطفو ته خطاب

تصویرونه، اوښکې او قاتلان

دوو تصویرونو ته به ډېرو ژړلي وي. لومړی تصویر د یوې مړژواندې نجلۍ دی چې ټپوس ورپسې دی چې کله دا مړه شي، هغه یې وخوري. دغه عکس په ۱۹۹۳ کې د سودان په دارفور کې اخیستل شوی. جګړو قحطي راوستې، وړه ماشومه خبره شوې چې هلته نژدې چېرې خواړه وېشل کېږي. دا روانه ده خو په ځنېږدو. له ډېرې لوږې او خوارځواکۍ د درېدلو او ګرځېدلو وس نه لري. ورپسې یو ټپوس روان دی. دا چې لږ شانتې ځنېږي، ټپوس هم یو ټوپ ورپسې وهي. ټپوس دې ته ګوري چې نجلۍ به کله ساه ورکوي چې دا یې وخوري. د دې عکس عکاس ژورنالیست کیوین کارټر (Kevin Carter) ته په ۱۹۹۴ کې د همدې عکس په خاطر د پولیټزر جایزه ورکړل شوه. خو هغه د جایزې تر اخیستلو څو میاشتې وروسته ځان وواژه. ده نور د خشونت هغه صحنې نه شوې زغملی چې په افریقا کې یې لیدلې وې. ده دغه عکس اخیستی او له هغه ځایه تللی و، هماغسې چې د ژورنالیزم تقاضا ده، یعنې ژورنالیست باید یوازې مشاهد پاتې شي او پخپله په څه شي کې مداخله ونه کړي. دا چې په دې وړې نجلۍ څه بلا راغله، دی پرې خبر نه شو خو، د عکس تر چاپېدو وروسته نورو ورباندې نیوکه وکړه چې ته اول انسان یې، بیا ژورنالیست. ژورنالیزم درته اجازه درکوي چې د دې مرګي حالې نجلۍ له څنګه تېر شې خو انسانیت درباندې حکم کوي چې ویې ژغورې. ځینو خو لا سختې خبرې ورته وکړې: «ته او هغه ټپوس سره یو شان یئ. ټپوس د ماشومې مرګ ته منتظر و چې ویې خوري او تا یې عکس د شهرت لپاره واخیست، دواړو د نجلۍ په دې وضعیت کې خپله ګټه لټوله.» ممکن همدغو خبرو کارټر ځانوژنې ته هڅولی وي.

www.eilia.org

دوهم تصویر چې مور ورته اوښکې تویې کړې

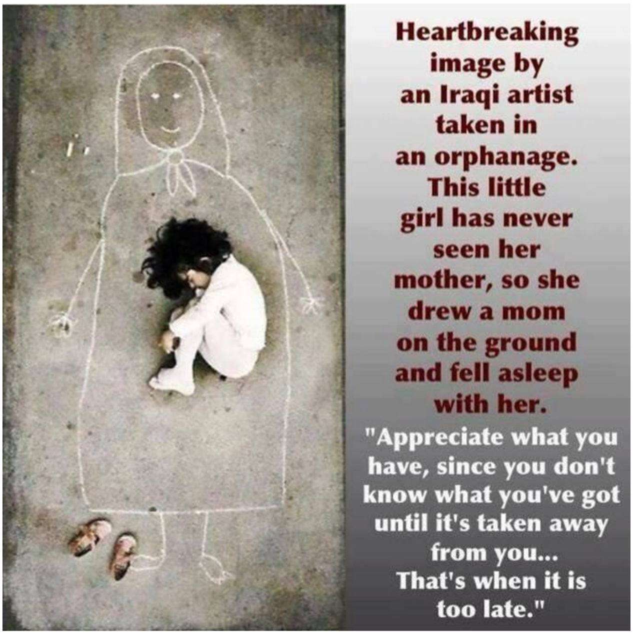

دا یوه عراقۍ ماشومه ده چې په دارالایتام کې اوسېږي. هغې خپله مور نه ده لیدلې او د مور د لیدو ارمان په خیالونو کې پوره کوي. نجلۍ پر ځمکه د مور رسم کښلی او په غېږه کې یې ویده شوې ده. ماشومې خپل بوټونه د مور د رسم له پښو سره ایستلي دي چې د هغې کالي ککړ نه کړي.

دا دوه تصـــویرونه د دوو بېلـــو سېمو، د بېلو خلکو، د بېلو رنګونـو، بېلـو قومونو او بېلو مذهبونو حال راته بیـانوي خـو دوه شـیان پـه دواړو کـې مشـترک دي: یو؛ انسـاني درد، هغـه درد چـې ویـده وجدانونـه راویښـوي. دوه؛ د دې نـاخوالو علـت. د دواړو دردونکو صحنو علت جګړه ده. زموږ په وطن کې هم داسې کیسې کمې نه دي. په دې ځـه بانـدې ځلوېښتو کلونو کې به لکونه داسې دردونکې صحنې واقع شوې وي.

نو، اې قاتله! مخکې تر دې چې پر ماشه ګوته ټینګه کړې؛ مخکې تر دې چې چېرتـه مـاین پټ کړې؛ مخکې تـر دې چـې انتحـاري واسکټ واغونـدې؛ مخکـې تـر دې چـې د چـا پـر کـور بـم وغورځوې؛ دغه تصویرونه درياد کړه. د هغو وګړو ماشومان درياد کړه چې ته یې وژنـې. تـه ځـه فکـر کوې، د جنت د ګټلو بله هېڅ لاره نشته؟

ته مې ګمراه بوله خو زه ستا په لاره نه درځم
ما ډېرې لیدلې د جانان کلي ته لارې دي

یادونه: دغه لیکنه پـه مخاطـب کـې د جګـړې لـه قربانیـانو سره خواخـوږي او لـه جګـړې او جګړه مارو څخه کرکه پیدا کوي.

www.eilia.org

۲. عقل ته خطاب

ښځې ناقص العقلې دي؟

ليکوال: محمد محق

ژباړه او لنډون: محب الله زغم

دا پوښتنه د ښځو په اړه د اسلام ليد بيانوي. ځينو خلکو د هغه حديث د ظاهر پر استناد چې په دې اړه راغلی دی، ښځې له کامل عقله او له سم تفکره محرومې ګڼلې دي او د هغوی له ټولنيز مقام سره يې مخالفت کړی دی. دوی ان د ښځو نظر او رايه نه شي زغملای او خپل دا دريځ د شرعي حکم او اسلامي ليدلوري په بڼه تبليغوي او بابوي يې.

ځينو نورو بيا په همدې وجه، اسلام نامترقي او داسې دين بللی چې په تبعيض قايل دی او نرسالاره طبيعت لري. دوی وايي چې دا احکام له علمي او عقلي موندنو سره اړخ نه لګوي او په همدې لحاظ پر ديني ارشاداتو نيوکه کوي.

په دې مقاله کې به د موضوع د روښانولو لپاره يو څو ټکي بيان کړو. البته د موضوع د حق د ادا کولو لپاره لا اوږده ليکنه په کار ده چې له يوې خوا پر ديني نصوصو تکيه وکړي او له بلې خوا نويو علمي منابعو ته مراجعه وکړي او د دواړو تر منځ تطبيقي پرتلنه وکړي.

لومړی ټکی چې په دې اړه بايد ياد شي، دا دی چې په دې اړه راغلی حديث د محدثانو په نظر معتبر حديث دی او د حديث په څو مشهورو کتابونو کې روايت شوی دی او ظاهراً که آحاد حديث معتبر وګڼو، دې کې شک نشته چې دا تعبير د پيغمبر (ص) له خوا صادر شوی دی.

پاتې شوه محتوا او اصلي مقصد يې او هغه احکام چې د نتيجې په توګه ورنه راوتلی شي.

بله مهمه خبره د هغې قاعدې ده چې معاصرو پوهانو د هرمنوتيک او د متنونو د تفسير په مبحثونو کې مطرح کړې ده. قاعده دا ده چې د ويناوال او د يوه متن د پنځوونکي د مقصود د موندلو لپاره بايد دا متن په هماغه فضا او چاپېريال کې کېښودل شي چې په کې صادر شوی دی.

که دا قاعده په پام کې ونه نيول شي، په غالب ګومان به هغه تعبير چې نننی لوستونکی يې له متنه اخلي، د ويوونکي منظور نه وي. که قرينې راټولې شي او د هماغه وينا د مطرح کېدو زمينې مطالعه شي، د دې تعبير بطلان به راښکاره شي.

www.eilia.org

شيخ محمد غزالي (رح) همدا ټکی په خو کتابونو کې یاد کړی او په ټينګار سره يې ويلي دي چې د جعلي حديثونو او روايتونو زيان تر هغه زيانه کم دی چې د صحيح حديثونو د ناسم تعبير په وجه پيدا شوی دی.

که هغو کتابونو ته مراجعه وشي چې دا حديث يې روايت کړی او د متن سبک او سياق يې وڅيرل شي، دا به ښکاره شي چې د دې خبرې منظور د کوم شرعي حکم بيان نه دی او دا په هېڅ وجه د ښځو په اړه د اسلام ليدلوری نه څرګندوي. په وروستيو وختونو کې د دود شويو فرهنګي رواجونو په متابعت، دا ناسم تعبير هم د ښځو په اړه د ليدلوري اساس ګرځېدلی، لکه نورو غلطو مشهورونو چې يو ځل عام شي بيا څوک دا زحمت نه ګالي چې وربانديې بياکتنه وکړي.

د دې ادعا لپاره لومړی دليل دا دی چې دا خبره د نبوي رسالت په ټولو ۲۳ کلونو کې يوازې يو ځل د حضرت رسول (ص) له خولې اورېدل شوې ده. خو که دا شرعي حکم وای، د شريعت د نورو احکامو غوندې چې د نبي کريم له خوا په کراتو مطرح کېدل، بايد بيا په يو بل مناسبت کې هم مطرح شوی وای. که د دې حديث راخيستونکو کتابونو صحيح بخاري، مسلم، ترمذي، ابوداوود، ابن ماجه، مسند احمد او سنن نسايي ته مراجعه وشي، وبه ليدل شي چې ټولو دا روايت له يوه مورده او له يوې پېښې راخيستی دی. دا هغه وخت و چې مسلمانان د مدينې له ښاره د باندې په عيدګاه کې د فطر يا د اضحی اختر (راويان په دې کې شک لري) د لمانځه لپاره راغونډ شوي وو او پيغمبر (ص) د ښځو لپاره لنډه موعظه وکړه. په موعظه کې يې وغوښتل چې ښځې دې د صدقې او خيريه اعانې په ورکولو کې برخه واخلي. د موعظې په ترڅ کې دوی دا جمله هم وفرمايله چې: «ما رأيت ناقصات عقل و دين بأذهب للب صاحب لب منكن»

داسې تعبير له دې پېښې پرته، نه تر دې مخکې او نه وروسته د محمد (ص) له خولې اورېدل شوی دی. حال دا چې په کراتو او په مختلفو مناسبتونو د ښځو په اړه خبره ياده شوې او دوی د موضوع په اړه خپل ارشادات فرمايلي دي خو هېڅکله يې هغه خبره بيا نه ده کړې.

که دې خبرې د شرعي حکم حيثيت غوره کړی وای، د رسول اکرم لومړنيو مخاطبانو يعنې صحابه‌وو به همدې تعبير ته رسېدلي وای او بايد يې په ټولنيزو چارو کې له ښځو سره پر همدې اساس چلند کړی وای او د خپل دريځ د توجيه لپاره يې بايد پر همدې حديث تکيه کړې وای. حال دا چې د صحابه‌وو په وخت کې نه يوازې دا چې دا نظريه خپره نه شوه او ونه ليدل شوه،

www.eilia.org

بلکې عملاً له ښځو سره مشورې کېدې او د هغوی نيوکو او وړانديزونو ته پام کېده او چېرې چې لازمه وه، ښځو ته اجتماعي مقامونه هم ورکړل شوي وو.

د مسلمانانو په منځ کې د فاطمه (رض) مقام، په شرعي او علمي مسايلو کې د ځينو امهات مومنينو مرجعيت، په تېره بيا د حضرت عايشې (رض)، د راشده خلافت په ټوله دوره کې د جهاد او ټولنيزو فعاليتونو په ډګرونو کې د مسلمانو ښځو شتون او داسې نور کافي دليلونه دي چې د مسلمانانو په منځ کې د ښځو په اړه هغسې ليدلوری نه و او ياد حديث د شرعي حکم متضمن نه ګڼل کېده.

[د استاد محق د خبرې تأييد په دې هم کېږي چې الشفا بنت عبدالله په اوومه ميلادي پېړۍ کې د طب معلمه وه. د اسلام دوهم خليفه حضرت عمر بن خطاب ورنه وغوښتل چې په مدينه او بصره کې دې پر روغتيايي چارو نظارت وکړي او ښايي دا به په تاريخ کې لومړنۍ مېرمن وي چې دغه مقام ورکړل شوی دی. ژباړن]

له دې ورهاخوا، د حضرت محمد (ص) عملي سنت له دې ليدلوري سره اړخ نه لګوي. چا نه دي ليدلي چې هغوی دې له ښځو سره پر همدې اساس چلند کړی وي، بلکې عملاً يې د ښځو خبرو ته ارزښت ورکاوه، غوښتنې يې جدي ګڼلې او د هغوی مشورې يې عملي کولې. په عبادتځايونو، د جهاد په ميدانونو او په نورو ټولنيزو ډګرونو کې يې د ښځو حضور ته هرکلی وايه او د هغوی برخه اخيستل به يې هڅول.

دا به هم نه هېروو چې د اسلام د پيغمبر ټولې ويناوې د وينا د مناسبت او د کلام د صادرولو د فضا په لحاظ سره يو شان نه دي. ځينې خبرې يې وحياني لارښوونې نه وې، بلکې د هغوی په ټولنيز مقام پورې يې اړه درلودې. ډېرو پخوانيو او اوسنيو لويو عالمانو لکه شهاب الدين قرافي، شاطبي، ابن القيم، شوکاني، شاه ولي الله دهلوي، محمود شلتوت، محمد رشيد رضا، يوسف قرضاوي او ځينو نورو په دې اړه ټينګار کړی دی او په علمي او اصولي مبحثونو يې توضيح کړې دي چې د رسول اکرم (ص) ټولې خبرې د شرعي احکامو د بيان جنبه نه درلوده او ويناوې يې پر څو ډلو ويشل کېږي.

محمد (ص) خوش‌طبع و او له خلکو سره يې ښه چلند کاوه نو د دوی ځينې خبرې – البته ډېرې نه دي- د صميميت د ښودلو او د سالمو ټوکو په بڼه دي. مثلاً معاويه ته د «لا اشبع الله

www.eilia.org

بطنه»، ابو ذر غفاري ته د «رغم انف ابی ذر»، یوه بل صحابي ته د «تربت یداک» ویل او داسې نورې بېلګې. که په دې موردونو کې د کلام د صدور فضا په پام کې ونه نیسو، فکر به وکړو چې د مخاطبانو په حق کې يې ښېرا او نفرين کړی دی. حال دا چې داسې نه ده. په همدې خاطر هېڅ مخاطب یې خپه شوی نه دی، بلکې خوشحاله شوي دي او وروسته بیا به هر یوه په فخر سره دا حکایتونه بیانول او ځانونه به یې سرلوړي ګڼل چې حضرت (ص) له دوی سره خپل محبت څرګند کړی دی. اساساً دا پخوانی دود دی چې لویانو به کله کله خپل هغه مخاطبان چې ځان ته به یې نږدې کسان ګڼل، په همدې توګه نازول.

د «ناقصات عقل و دين» تعبير چې په دې حديث کې راغلی، دقيقاً له همدې ډول تعبيرونو څخه دی. ځکه چې د دې تعبير دوهمه برخه چې د ښځو د دين نقصان يادوي، د حديث په دوام کې توضيح شوی دی چې دا نقصان د حیض او نفاس په وخت کې د لمانځه او د روژې ترک کول دي. د ټولو عالمانو اتفاق دی چې دا نقصان هغه ډول نقصان نه دی چې د تقصير او د شريعت د احکامو د بې پروايۍ په وجه رامنځته کېږي. د دين نقصان د کلمې په حقيقي معنا هغه کمی دی چې مکلف وګړی يې عمداً ترسره کړي لکه دا چې واجب ترک کړي یا حرام کار وکړي او دا ډول نقصان د خدای او پیغمبر له خوا رټل شوی دی او خطرناک منکر ګڼل کېږي.

خو هغه نقصان چې د ښځو په اړه ويل شوی، هېڅ عيب او د رټلو نه دی ځکه چې اختياري کار نه دی. ان ځينو عالمانو ويلي دي چې د حيض او نفاس په ورځو کې د لمانځه او روژې ترک کول، يو ډول عبادت دی ځکه چې دا د شرعي احکامو متابعت دی. د عقل د نقصان خبره چې په حديث کې د دين له نقصان سره جوخته ياده شوې ده، هم همداسې قياسولی او ويلی شو چې دا به د ټوکې په بڼه ويل شوې وي، نه د شرعي حکم په بڼه.

بله خبره چې باید واضحه شي، دا ده چې په ځينو نورو مناسبتونو کې هم له هغه حضرت (ص) څخه ځينې ټوکې نقل شوې دي چې ډېر حکمتونه او درسونه په کې نغښتي دي خو دا چې د مقالې ځولۍ تنګه ده، ورنه تېرېږو. خو دومره به ووايو چې د هغوی ټوکې هسې بې ګټې نه وې او هغه مطلب به يې چې د ټوکو لپاره غوره کاوه، داسې نه و چې يوازې دې خلک وخندوي او هېڅ ډول حقيقت دې په کې نه وي پروت. د هغوی په رانقل شويو مشهورو ټوکو کې يوه يې دا ده: بوډۍ د هغوی حضور ته مشرفه شوه او هغوی د خبرو په ترڅ کې ورته وويل چې بوډۍ جنت ته نه

www.eilia.org

ځي. سپين سرې خپه او غمجنه شوه. وروسته بيا رسول اکرم خپله خبره ورته توضيح کړه چې په قيامت کې به ټول انسانان د ځوانۍ عمر ته ستنېږي او بيا به جنت ته ځي. د دوی دا خبره د قرآن له دې آيته اخيستل شوې وه چې: «انا أنشأناهن انشاء فجعلناهن أبكارا عربا أترابا لأصحاب اليمين.» همدارنگه بل وار يوه ښځه ورغله چې د خپل مېړه په اړه څه ورته وايي. حضرت محمد (ص) وفرمايل: ستا مېړه هماغه دی چې په سترگو کې يې سپين شته؟ دا چې له دې خبرې د سپين سترگې مطلب اخيستل کېده، پر ښځې ښه ونه لگېده. خو وروسته پيغمبر (ص) يې سر خلاص کړ چې د هر انسان په سترگو کې سپين شته.

هر مورد چې د پيغمبر (ص) وينا د ټوکې په بڼه روايت شوې ده، که وځيرل شي، ښکاره به شي چې خبرې يې دوه اړخونه لري، يو د وينا ظاهري اړخ او بل يې د هغوی منظور. په دې هر مورد کې د هغوی منظور يو حقيقت رانغاړي خو په داسې بڼه افاده شوی چې مخاطب ته بل مفهوم ورکوي او وروسته چې مخاطب د هغوی په منظور پوه شوی، خوشحاله شوی دی.

يادونه: په دې مقاله کې استاد محمد محق د منطق او استدلال په کارولو سره د مخاطب عقل ته خطاب کوي او فکر کولو ته يې هڅوي.

۳. باور ته خطاب

دغه کتاب د فرويد د اروا‌پوهنې خالصه تشريح او بيان دی. ما د فرويد د تيوريو د ارزونې يا نقد اراده نه‌ده کړې او نه مې له نورو تيوري‌گانو سره په مقايسه کې د ده تيورۍ ازمويلې دي ځکه چې زما په فکر، دا به ډېر ارزښتمن وي چې **سړی مخکې له دې چې پر يو څه نقد کوي، بايد ځان پرې پوه کړي**. د داسې نقدونو عامبدل چې نقاد په موضوع پوره نه‌وي پوه شوی، سړی ډاروي. داسې ښکاري چې فرويد به زموږ د پېر د لويو متفکرانو په منځ کې تر هر چا زيات له داسې نقدونو څخه ځورېدلی وي. د هغه تيورۍ دومره زياتې تحريف شوې او په ناسمه بڼه معرفي شوې دي چې د واقعيت او دروغو بېلول به يې د لوستونکو له پاره تقريباً ناممکنه وي.

د فرويدي اروا‌پوهنې تشريح او تفسير آسانه کار نه‌دی. د فرويد مفکورې او نظريې د هغه په ټولو ليکنو کې چې د 1890يمو کلونو له پيله د 1930مو کلونو تر وروستيو پورې ليکل شوې دي، تيت و پرک دي. نو سړی بايد د هغه **ټولې ليکنې** ولولي چې مطمين شي چې هېڅ اساسي

www.eilia.org

ټکی ورنه نه‌دی پاتې شوی. پر دې سربېره، زه له دې ستونزې سره مخ وم چې د ځینو تیوریکي ټکو په باره کې د فروید د وروستي نظر په باب پرېکړه وکړم ځکه ما نه غوښتل چې دغه کتاب د فروید د نظریو تاریخي تسلسل راوسپړي. فروید به د خپلو تیوریو سمول، کره کول او پراخول جاري ساتل. هغه خپلې ځینې لومړنۍ نظریې پرېایښې دي او ډېرې نظریې یې تکرار کړې دي. د دغو پرېکړو له پاره مې هڅه کړې ده چې له ټولو شواهدو او له خپل قضاوت څخه کار واخلم. بې له شکه چې په قضاوتونو کې به تېروتنې شوې وې. کېدای شي ما د فروید په لیکنو کې هغه تعبیر موندلی وي چې زه ورپسې گرځېدم خو د تېروتنې د مخنیوي له پاره به مې دا خبره تل په خپل ذهن کې ساتله چې «ممکن تېروتلی به یم». کله چې به مې فکر کاوه چې د فروید له خبرو څخه زما تعبیر داسې څه دي چې د ده په لیکنو کې نشته، نو **بیا به مې د هغه لیکنې له سره لوستلې**. هیله‌من یم چې نتیجه به یې هماغه څه وي چې فروید ویلي دي، نه هغه څه چې ما انگېرلي دي.

د دې کتاب په لیکلو کې مې یوازې له هغو **لومړیو لاس منابعو** څخه کار اخیستی دی چې د فروید خپرې شوې لیکنې بلل کېږي. فکر مې وکړ چې بهتره ده د دوهم لاس منابعو پر ځای، د فروید پر خپلو خبرو تکیه وکړم. هر لوستونکی کولی شي د هر فصل په پای کې راغلي ریفرنسونه وگوري او ځینې مشابه برخې په کې ولولي او په دې کتاب کې ټولې راغلې خبرې د فروید د آثارو په مجموعه کې چې له نبه مرغه په انگلیسي- کې په معیاري بڼه چاپ شوې ده، وگوري.

دغه کتاب د عامو لوستونکو او همدارنگه د ارواپوهنې د محصلانو له پاره لیکل شوی دی. د دې کتاب خاکه مې خپلو شاگردانو ته ورکړې وه چې ویې‌لولي او **ما د هغوی له عملي او نظري وړاندیزونو څخه پرېمانه گټه اخیستې ده**. د دوی په مرسته مې خپلې خبرې داسې وکړې چې عام لوستونکي، چې د اروارپوهنې په باره کې په لږ څه پوهېږي، هم پرې پوه شي. هڅه مې کړې ده چې خپلو شاگردانو ته د دې کتاب په ډالۍ کولو سره، د هغوی مننه وکړم.

کالوین اس. هال
ویسټرن ریزرف پوهنتون
د ارواپوهنې ځانگه

www.eilia.org

یادونه: دا لیکنه امریکایي ارواپوه کالوین «د فروید ارواپوهنې» د کتاب په سریزه کې کړې ده. ټوله لیکنه یې د مخاطب باور ته خطاب کوي او لوستونکی قانع کوي چې باید د ده پر خبرو باور وکړي. هغه عبارتونه او جملې چې بولډ شوي دي، د مخاطب د باور د راخپلولو اساسي ټکي دي.

فعالیت: لاندې د استاد محمد محق د کتاب «سترګې به پرانیزو» (چې ما ژباړلی) سریزه ولوله او بیا راغلیو پوښتنو ته ځواب ووایه.

د پیل خبرې

ښځنګه چې له دې ملک څخه د ښېرازۍ او د ترقۍ فرصت اخیستل شوی دی، هماغسې د دې لوبې په وجه زموږ د معنوي تعالي فرصت هم له منځه تللی دی. دین کولی شول چې د خپلو اخلاقي لارښوونو په برکت د انسانانو روح او باطن تزکیه کاندي؛ خو که چېرې دین یې د قدرت او ثروت په ناولتیاوو نه وای ککړ کړی. موږ له دین څخه د مینې او پخلاینې الهام اخیستی شو، نه د کرکې او خشونت.

خو زموږ د وطن واقعیتونه بل څه وايي ... ګوندې دا کرغېړنه کیسه پای نه لري چې نور د مرګونو او مصیبت، بلوا او جنایت شاهدان ونه اوسو.

درې لسیزې تېرې شوې خو لا هم د هېواد د فکر او فرهنګ په ډګر کې د بدلانه نښې نه ښکاري او لا هم د دیني بحثونو ټیکه د هغو وګړو په لاس کې ده چې ژوند ته هېڅ درناوی نه لري او آرامۍ او آبادۍ ته هېڅ اهمیت نه ورکوي.

لا هم د دین په نامه بازار لګېدلی او هغه شیان په کې خرڅېږي چې د وینو بوی ځنې لټېږي او له غوسې او خشونت پرته نور څه په کې نشته خو لنډ فکري او ساده‌ګان یې اخیستونکي دي.

په دې منځ کې نو د قلموالو رسالت څه دی؟ هغه کسان چې فکر خپروي، هغوی څه وظیفه لري؟

www.eilia.org

ایا هغه ژمنه چې خدای پاک د فکر او پوهې له خاوندانو څخه اخیستې ده، له دوی څخه دا نه غواړي چې بې له ویرې دې د جهل او جمود پردې وځیري او د مستو زنګیانو له لاسه دې وسله واخلي چې نور د چا مرۍ پرې نه شي او د چا نس څیرې نه شي؟

د دین د داسې ښکلي تفسیر وړاندې کول چې پر عقل برابر وي او پر زړه خوږ ولګي، او د افراطي مفکورو نقد کول، یو له هغو کارونو څخه دی چې د فکر خاوندان یې کولی شي.

لیکوال دا خپله وظیفه بولي چې د قلم په زور د هغو کسانو مخې ته ورودانګي چې تیاره خپروي او کرکه او تعصب زېږوي. دا مسأله تر هغې زیاته جدي ده چې سړی دې ځان ورته غلی ونیسي او خبره په کې ونه کړي؛ ځکه چې دلته د انسانانو او د هېواد د تباهۍ او د دین د بدنامۍ مسأله مطرح ده، دلته اخلاق او معنویت تباه کېږي.

لیکوال په دې هم پوهېږي چې دغه هڅې د اوبو د یوه څاڅکي په شان دي چې په یوه وچه، سوځېدلې صحرا کې څڅېږي او دا به د ټولنې له زرګونو ستونزو څخه یوه هم حل نه کړای شي؛ خو چاره څه ده؟

هغه ربړه چې موږ ورسره مخ یو، یوازې د همدې زمانې محصول نه ده. زموږ د هېواد ځینې ستونزې په تېرو لسیزو او ان تېرو پېړیو کې ریښه لري. هر نسل یوه کارنامه درلودلې ده، یا مثبت یا منفي، یا کامیاب یا ناکامه. موږ هم په خپل وار سره یو څه مسوولیت لرو. کېدای شي زموږ نننۍ تتې هڅې د راتلونکو نسلونو لپاره ګټورې تمامې شي، د هغو نسلونو لپاره چې پر ځان به ویاړي او د دې ټولنې د بیړۍ ماڼوګان به وي.

لیکوال په همدې باور قلم راخیستی او هڅه یې کړې ده چې له خپلې وسې سره سم، ځینې مسایل مطرح کاندي. ګوندې دا بحثونه ځینې پوښتنې راولاړې کړي او زموږ په ټولنه کې د کتاب د ځینو لوستونکو په فکر کې خوځښت راولي.

د دې کتاب مقالې او بحثونه د تېر کال په بهیر کې له هغو ترخو او غمجنو پېښو سره هم مهاله لیکل شوي دي چې زموږ په خاوره کې پېښې شوې. نو د لیکوال ذهن تر ډېره بریده هغو اندېښنو په سر اخیستی و چې د محیط له واقعیتونو سره یې اړخ لګاوه او نیت یې انتزاعي-تحقیقي اکاډیمیکه لیکنه نه وه؛ خو د اکاډیمیکو هڅو د ارزښت د راکمولو نیت یې هم نه دی لرلی.

www.eilia.org

د دې کتاب ځینو مقالو د قلموالو پام ځان ته اړولی او سربېره پر دې چې ځینو خپل شخصي نظر راته څرګند کړی، څو تنو ځوانو قلموالو نقدونه او تعلیقونه یې هم وربانـدې کښلي او له دې کار سره یې د انتقادي بحثونو سپرغۍ بله کړې ده او دا هغه څه دي چې زموږ د فرهنګي حوزې له اساسي اړتیاوو څخه دي. دا چې زه له دې تعلیقاتو او ملاحظاتو سره موافق یم که نه، بېله خبره ده؛ خو د دې حسنه سنت قدر کوم او د لیکوالو د مبارکو هڅو په درناوي، د هغوی مقالې مې د کتاب په پای کې راوستې دي.

د دې اثر تر خپرولو وروسته به هم لیکوال له دې باوره لرې نه شي چې د هغه لیکنې د انساني هڅې په توګه له خطا او سمو او ناسمو به خالي نه وي، په همدې وجه دی هر نقد ته په ورین تندي هرکلی وايي او هیله من دی چې په همدې پلمه دې د هېواد د قلموالو ترمنځ جدي او لا ژور بحثونه راپیدا شي او هغه فکري رکود چې پر دې وطن حاکم دی، مات شي. په دې تمه چې جدي او اغېزناک بحثونه پیل شي او دعوې دې د جګړې او خشونت له ډګره د قلم او لیکلو میدان ته انتقال شي. که داسې وشي په دې ملک کې به لوی بدلون پیل شي او ټولو ته به د ښه راتلونکې زیری ورکړي.

پوښتنې:

۱. د متن کومې ټکي ستا عقل ته خطاب کوي؟

۲. په دې متن کې داسې څه شته چې د مخاطب باور ته یې خطاب کړی وي؟

۳. کومې جملې ستا عواطفو ته خطاب کوي؟ د لیکنې د کومې جملې په لوستلو سره خوښ، خپه، یا غوسه شوې؟

دوهم فعالیت: د «ښځې ناقص العقلې دي؟» مقاله بیا ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووایه:

۱. مقالې ستا مفکوره بدله کړه؟

۲. ستا په نظر د لیکوال دلیلونه کافي او قانع کوونکي وو؟

۳. د لیکوال خبرې واضحې، دقیقې او سره تړلې وې؟

۴. د لیکوال خبرې باوري دي؟ د هغه پر نیت او خبرو څومره باور کولی شې او ولې؟

www.eilia.org

۴. ۳. نقد Critique/ Review

د نقد د لیکلو دوه لومړني پړاوونه یعنې انتقادي/ اغېزناکه مطالعه او تحلیل دې پورته تمرین کړل. اوس سره پوهېدلي یو چې د یوه متن د نقدولو لپاره باید لومړی ځان ورباندې پوه کړو او بیا یې تحلیل کړو. تر دې ځایه پورې کار د متن او د لیکوال د مهارتونو ارزونه ده خو په درېیم پړاو کې یو بل شی هم په کې ورزیاتېږي او هغه د موضوع په اړه ستا نظر دی. نقد یوازې د یوه اثر د کمزوریو یادول نه دي، بلکې په نقد کې باید د اثر مثبت او منفي ټکي دواړه یاد شي او تر منځ یې انډول هم وساتل شي. د نقد د لیکلو لپاره دغه کارونه باید وکړو:

لومړی. تر لیکلو مخکې پړاو

۱. د دغو پوښتنو ځواب پیدا کوو: (۱) د لیکوال تیسز او عمده ټکي څه دي؟؛ (۲) په لیکنه کې د مخاطب عقل، عواطفو، که باور ته خطاب کوي او لیکوال په دې خطاب کې څومره بریالی دی؟؛ (۳) متن څومره منسجم او سره تړلی دی؟؛ او (۴) د معلوماتو ترتیب او تنظیم یې څنګه دی؟

۲. د اثر ښېګڼې او بد ګڼې جلا جلا لیکو او هڅه کوو چې دواړه په برابره اندازه راواخلو. که فرضاً مثبت ټکي مو ډېر راخیستي وي او منفي یې کم، نو د لیکنې په وخت کې به یې لومړی منفي ټکي یادوو. همدارنګه که منفي ټکي مو ډېر په کې موندلي وي، نو اول به یې مثبته خوا بیانوو.

۳. که لیکوال کومه لانجمنه موضوع، چې په اړه یې متضاد نظرونه وي، بیان کړې وي نو ګورو چې د مقابل لوري نظرونه یې هم راخیستي دي که نه. په داسې حالت کې باید د لیکوال د نظر مخالف نظرونه هم مطالعه کړو او د نقد په لیکلو کې ورنه کار واخلو.

۴. ګورو چې متن د لوستونکو په درد لګېږي که نه. دا لیکنه به په اوس وخت کې د لوستونکو کومه ستونزه حل کړي که نه. مطلب دا چې ولې دا لیکنه په لوستلو ارزي یا ولې نه ارزي.

۵. د نقد له پاره د لیکنې خلاصه برابروو. په دې خلاصه کې د لیکنې مهم عمده تکي باید شامل وي.

www.eilia.org

لومړی فعاليت: لاندې «د تاريخ سبقونه» د کتاب يوه مقاله مې بيا راخيستې ده. مقاله ولوله او وروسته د راغليو پوښتنو ځوابونه وليکه.

زرين وختونه

تصور کېږي چې بشر په خپل تېر ژوند کې د داسې امپراطوريو طلايي دورې هم لرلې دي چې ظلم، تبعيض او استثمار په کې نه وو. له افسانو سره سم، د دغو زرينو وختونو په زړه غوښتونکو شېبو کې نه د خلکو په منځ کې جګړې وې، نه کشمکشونه. ټول په سوله او په اتفاق کې سره اوسېدل. خواړه پريمانه وو، لوږه نه وه، بېوزلي چا نه پېژندله. نه شخصي جايدادونه وو، نه حرص او نه په کمزورو باندې د حکومت کولو شوق. طبيعت په انسان باندې مهربان و، انسان يې په سخي غېږه کې اسوده ژوند کاوه. طبيعت او انسان د يو بل مله وو.

خو، شواهد دغه افسانې او تصورات نه تاييدوي. تاريخ راته وايي چې بشر له پيله لا په اختلافونو او ميرځيو کې ايسار و او زورورو يې د کمزورو زبېښلو ته متې رانغښتې وې. لوږه وه، کاختۍ وې او جګړې وې. خلکو د نس د مړولو لپاره حيوانات ښکارول، مېوې يې خوړې او نباتات يې ټولول. د سولې په وخت کې به زورورو په اکثرو امکاناتو خېټه اچولې وه او کمزوري به مجبور وو چې هغه ورپاتې لږ څه په خپلو کې سره ووېشي. د نامتو مفکر هابس په قول، ژوند خورا بې خونده او وحشي و.

د زرينو زمانو اسطورې شايد د دې لپاره جوړې شوې وي چې له اوسنيو مشکلاتو د خلاصون او د هاغه زرين دوران د احيا لپاره په خلکو کې سېکه او جذبه پيدا کړي. د زرين زمان د شتون مفکورې مورخانو ته دومره خوند ورکړی دی چې په تاريخ کې يې د هغې د ځايولو کوښښونه کړي دي. مثلا د مسلمانانو تاريخ د عباسي خلافت د اوج زمانې ته د زرين دوران په سترګه ګوري او فخرورباندې کوي. په دې دوران کې عربو لور په لور فتحې وکړې، ډېرې سيمې يې ونيولې او د مغلوبو ملتونو د امکاناتو په مټ يې داسې امپراطوري جوړه کړه چې د هغه وخت تر بلې هرې واکمنې پياوړې او شانداره وه.

نوی پايتخت، بغداد، د تجارت او کلچر په مرکز بدل شو، يوناني حکمت په عربي ترجمه شو او د يو زر او يو شپې شهکار وپنځېده. د دغه زرين دوران به داسې زړه وړونکی انځور جوړ شو چې

www.eilia.org

را وروسته نسلونو د عربو د وياړ د زمانې د بيا راتلو ارزوګانې وکړې او تر نن پورې د يو اعلی مثال او د افتخار د وخت په سترګه ورته کتل کېږي.

په اندلس يا اوسنۍ اسپانيا باندې د مسلمانانو حکومت هم زرين دوران بلل شوی دی. ځکه په دې دوران کې له مسلمانانو، عيسويانو او يهودو جوړه شو کلتوري ټولنه په سوله کې اوسېده او د مختلفو عقيدو کسانو د يو بل د زغملو چل زده کړی و. دوی يو داسې فرهنګ ايجاد کړ چې اروپايانو وربانديې هغه د چا خبره زړه بايلود او په اندلس کې د لويو پوهانو په قلم ليکل شوي کتابونه يې په خپلو پوهنتونونو کې د لوستلو او زده کولو لپاره غوره کړل.

نورو ملتونو هم د خپلو وطنونو په تاريخ کې زرينې زمانې په نخښه کړې او ځلولې دي. د هندوانو په عقيده د راما (هندو بګوان او افسانوي پاچا، ژباړن) زمانه زرينه وه، حال دا چې نور باوري دي چې د ګوپتا د واکمنۍ په دوران کې د هندوايزم قوانين بشپړ شول او دغه دين وغوړېد. په هند کې د آشوکا امپراطورۍ ته هم د مثالي دوران په سترګه کتل کېږي، ځکه آشوکا قدرت او عظمت ته د رسېدو لپاره جګړه نامناسبه وسيله وبلله، جنګ يې وغانده او د تشدد نه کولو ايديولوژي يې غوره کړه. د هند د مغولو په دوران کې د اکبر زمانه طلايي برخه معرفي شوې ده. په دې وخت کې د مغولو قدرت پوره ټينګ او سلطنت خورا شتمن شو. موږ د اکبر د دوران د قدرت او ثروت انعکاس د هغه د دربار په شان و شوکت او عظمت کې وينو.

دا دستور دی چې مخ په زوال ټولنه به په ماضي کې پناه اخلي او په تېر وياړ به ځان ته تسل ورکوي. سياستوال د زرين دوران تصورات د ځان په ګټه استعمالوي او خلکو ته وايي چې که يې دی قدرت ته ورساوه نو د سولې او عدالت هاغه له ګوتو وتلی دوران به بيا راژوندی کړي. دغسې سياستوال په وروسته پاتې ټولنو کې ښه چلېږي.

پرمختللې ټولنه هېڅ وخت په ماضي پورې زړه نه تړي او په تېر زرين دوران پسې نه ګرځي. دوی په نن کې اوسي، د نن د بهترۍ هڅه کوي او د لا روښانه او نېکمرغې سبا فکر ورسره وي. راديکال مفکران او انقلابيان هم د زرينې زمانې نظريه نه مني. دوی ماضي ته د ترقي په لاره کې د خنډ په سترګه ګوري او په دې عقيده دي چې د لا روښانې سبا لپاره پکار ده چې نه يوازې په پرون چليپا راوباسو بلکې د نن ارزښتونه او دودونه هم بدل کړو. د دوی په نظر طلايي دوران په پرون کې نه، په سبا کې پټ دی او د رسېدا لاره يې دا ده چې له ظلم او استثمار سره مبارزه

www.eilia.org

وشي. د مارکسيستو په اند، طلايي دوران ته هغه وخت رسېدای شو چې په ټولنه کې مساوات قايم شي. ديندارە خلک په دې دنيا کې د زرينې زمانې تمه نه لري، د دوی په نظر، زرين وختونه د هغې دنيا دي او هلته به ښې شيبې د گناهگارو نه، بلکې د متقيانو په نصيب وي.

پوښتنې:

۱. د ليکوال تيسز يا اصلي موضوع څه ده؟ ده ولې د دې مسئلې د سپړلو ضرورت احساس کړی دی؟ په مقاله کې کومې ستونزې ته اشاره شوې ده؟ دې ستونزې ته حل لاره وړاندې شوې ده؟ حل لاره يې واقع بينانه ده؟

۲. د مقالې اساسي ټکي کوم دي؟

۳. د مقالې په کومو کلمو او اصطلاحاتو سم پوه نه شوې؟

۴. د مقالې خلاصه څه ده؟ په خپل ذهن کې د مقالې خلاصه جوړه کړه.

۵. دغه مقاله د لوستونکو عواطفو ته خطاب کوي، که يې عقل يا يې باور ته؟

۶. د مقالې په لوستلو سره په تا کې کوم احساس پيدا شو؟ خوشحاله شوې، خپه شوې، که غوسه؛ د وياړ احساس درته پيدا شو که د شرم يا افسوس؟ ولې؟

۷. په مقاله کې کافي دليلونه راغلي وو چې ستا فکر بدل کړي؟

۸. د مقالې ليکوال څومره د باور وړ دی؟ ته يې پېژنې؟ د هغه د شخصيت، علمي سويې او مسلک په اړه څه معلومات لرې؟

دوهم فعاليت: مقاله بيا ولوله او بيا د کتابچې د پاڼې په منځ کې يوه عمودي کرښه وباسه. په ښي طرف کې يې د مقالې مثبت ټکي وليکه او په چپه خوا کې يې منفي اړخونه لست کړه. وروسته د ليکوال د نظرونو مخالفې نظريې پيدا او نوټ کړه.

www.eilia.org

دوهم. د نقد د لیکلو پړاو

کله چې نقد لیکو، باید لومړی د اثر او لیکوال په اړه یې خبرې وکړو. بیا خپل تیسز وړاندې کوو او وروسته د اثر لنډیز بیانوو؛ ورپسې د اثر مثبت او منفي اړخونه راسپړو او په پای کې نتیجه او خپل وروستی قضاوت وړاندې کوو.

۱. د اثر معرفي: د اثر عنوان، ژانر، تیسز، لیکوال، د لیکوال هدف، او د اثر اهمیت بیانوو. البته دا برخه باید لنډه وي.

۲. د خپل تیسز بیان: په دې برخه کې د اثر په اړه خپل کُلي نظر وایو چې په کې د اثر ښېګڼې او بد ګڼې دواړه رانغاړل کېږي.

۳. د اثر لنډیز: په لنډه توګه وایو چې لیکوال په دې اثر کې څه ویلي دي. دلته د اثر عمده ټکي را اخلو.

۴. نقد: وروسته د اثر پر مثبتو او منفي اړخونو خپل نقد او نظر لیکو. د مقالې اصلي برخه همدا ده او د اثر له خلاصې سره په ګډه د مقالې شاوخوا ۸۰ فیصده باید وي.

۵. نتیجه او قضاوت: د مقالې په پای کې خپل وروستی قضاوت بیانوو او همدارنګه د اثر د لا بهترۍ لپاره خپل نظر لیکو چې که لیکوال داسې کړې وای، اثر به یې تر دې ښه شوی و.

اوس به د نقد بېلګه وګورو خو لومړی د «زرین وختونه» مقاله یو ځل بیا ولوله.

د «زرین وختونه» نقد او تحلیل

«زرین وختونه» د ډاکټر مبارک علي مقاله ده چې د ده د مقالو په یوه ټولګه «د تاریخ سبقونه» کې راغلې ده. دا کتاب چې اسدالله غضنفر ژباړلی دی، په جلال آباد کې مازدیګر کتاب پلورنځي په ۱۳۹۲ کال کې چاپ کړی دی. ډاکټر مبارک علي په ۱۹۴۱ میلادي کې د هند په ټونک کې زېږېدلی دی او د هند تر وېشل کېدو وروسته، له کورنۍ سره پاکستان ته مهاجر شوی دی. ده په انګلستان او جرمني کې د تاریخ په څانګه کې لوړې زده کړې کړې دي او دکتورا یې په کې اخیستې ده. دی د سندھ پوهنتون د تاریخ دیپارتمنت مشر، و او تر ۵۰ زیات کتابونه یې کښلي دي. دی تاریخ په داسې ښه بیانوي چې د نن ورځې د ستونزو حل په کې وینو او درس

www.eilia.org

ورنه اخیستی شو. دا مقاله یې هم ځکه لیکلې ده چې لوستونکي له ناسمو باورونو راوګرځوي او د ستونزو واقعي حل ته یې وهڅوي.

ډاکټر مبارک علي په دې مقاله کې دا مسئله راسپړي چې ځینې خلک هسې فکر کوي چې په پخوا زمانو کې داسې زرین وختونه تېر شوي دي چې ټوله دنیا په کې ګل و ګلزار وه او ټول انسانان په کې خوښ او سوکاله وو. دی د ځینو مسلمانانو باور یادوي چې د عباسي خلافت دوره د اسلامي نړۍ طلایي وختونه بولي، همدارنګه یې د هندوانو عام باورونه راوړي دي چې څوک د «راما»، څوک د «ګوپتا»، او ځینې د «آشوکا» زمانې زرینې ګڼي. لیکوال ادعا کوي چې تاریخي شواهد دا رانښيي چې انسانان په هر وخت کې ستونزې درلودې، زورورو به هر وخت کمزروي ځپل، جنګونه به وو، کاختۍ به وې، لوږې او ناروغۍ به وې.

ډاکټر مبارک علي په دې مقاله کې پر زرینو وختونو د باور کولو علت دا ښيي چې وروسته پاتې ټولنې چې له اوسنیو ستونزو سره مبارزه نه کوي، د تېر تاریخ په ویاړونو ځان ته تسلي ورکوي. همدارنګه سیاستوال دې باور ته هوا ورکوي او خلکو ته وعدې ورکوي چې که واک ته ورسېږي نو بیا به هماغسې طلایي وختونه راولي. خو د ده په باور پرمخ تللې ټولنې بیا په تېرو وختونو ځان نه خوشحالوي، بلکې نن هلې ځلې کوي چې خپله سبا په طلایي زمانه بدله کړي.

لیکوال د زرینو وختونو نظریه ردوي او وایي چې تاریخي شواهد یې رانښيي چې داسې وختونه هېڅ کله نه دي تېر شوي خو د خپلې ادعا د اثبات لپاره یې مثالونه او شواهد نه دي راوړي چې لوستونکي ورباندې زیات باور وکړي. ده دا خبره کړې ده چې مثلاً مسلمانان د اندولس اسلامي خلافت ځکه زرین دور بولي چې هاغه مهال مسلمانان، عیسویان او یهودان په سوله کې سره ګډ اوسېدل او تر منځ یې شخړې نه وې او په دې دور کې لویو پوهانو داسې کتابونه ولیکل چې تر ډېره وخته پورې د اروپا په پوهنتونونو کې تدریسېدل. خو دا یې نه دي ویلي چې په هاغه زمانه کې کومې ستونزې وې او ولې باید هاغه دور زرین وخت و نه بولو.

په مقاله کې د رادیکالو مفکرانو او انقلابیانو نظر راغلی دی چې وایي د ښې راتلونکې له پاره باید پر پرون چلیپا وباسو. حال دا چې د تاریخ له مثبتو تجربو څخه ګټه اخیستلی شو. مثلاً عباسي خلافت ځکه نسبتاً ښه دور و چې هلته د فکر او نظر آزادي وه. دغه آزادي سبب شوه چې مسلمان پوهان ډېر علمي کشفونه او اختراعات وکړي. له بلې خوا د مامون رشید په واکمنۍ کې

www.eilia.org

بیت الحکمت جوړ شو چې سلگونه پوهان په کې د علم په تولید بوخت وو. همدارنگه په هاغه وخت کې معماري، صنعت، تجارت، او هنرونه ښه غوړېدلي وو. هاغه مهال د مخالفو نظرونو او فکرونو زغمل عام وو ځکه خو تشدد او خشونت په کې کم وو. نو که موږ غواړو چې له اوسنیو ستونزو خلاص شو، کولی شو د هاغه زماني له تجربو څخه گټه واخلو.

لیکوال دا ستونزه هم یاده کړې ده چې ځینې سیاستوال هسې خلک غلطوي او تشې وعدې ورکوي چې د پلانکي دور په شان به بیا د سوکالۍ او آرامۍ وختونه راولي. د دې ستونزې حل یې دا ښودلی چې د زرینو وختونو نظریه باید و نه منو. دا ستونزه داسې هم حل کېدای شي چې له سیاستوالو وغواړو چې د تشو شعارونو پر ځای دې د ښې راتلونکې له پاره خپل پلان او خپله طرحه ووایي او بیا وگورو چې طرحه یې واقع بینانه او د عملي کېدو ده، که نه.

ډاکټر مبارک علي په دې مقاله کې زموږ یوه اساسي ستونزه راسپړلې ده. پر زرینو وختونو او تېرو ویاړونو تکیه کول، انسان په لټۍ اخته کوي او له زیار او کوښښ یې یو څه راگرځوي. لیکوال د زرینو وختونو په اړه د خلکو د باورونو نمونې راوړې دي او د دې باورونو علت یې توضیح کړی دی. خو د لیکوال دلیلونه ډېر قانع کوونکي نه دي ځکه چې د زرینو وختونو د مفکورې د ردولو لپاره یې کافي شواهد نه دي وړاندې کړي. که د مقالې لیکوال د خپلې ادعا د اثبات له پاره شواهد او مثالونه راوړي وای، د مقالې اغېزه به یې لا زیاته شوې وای.

لومړی فعالیت: پورتنی نقد یو ځل بیا ولوله او بیا د دې پوښتنو ځوابونه ولیکه.

۱. د مقالې د لیکوال معرفي څنگه شوې ده؟
۲. د مقالې خلاصه او اساسي ټکي سم راخیستل شوي دي؟
۳. د مقالې کوم مثبت او کوم منفي ټکي یاد شوي دي؟
۴. تحلیلگر د مقالې د لا بهترۍ له پاره څه سپارښتنه کړې ده؟
۵. په دې نقد کې څه کمی وینې؟ د لا ښه کېدو له پاره یې څه وړاندیز لرې؟

دوهم فعالیت: اوس نو ستا وار دی چې نقد ولیکې. د استاد محمد محق له کتاب «والیل اذا عسعس» څخه دغه راخیستل شوې مقاله ولوله او د نقد لیکلو له اصولو سره سم لیکنه پرې وکړه.

www.eilia.org

د اخلاقو پیغمبر، له اخلاقو ناخبره امتیان

د اسلام د پیغمبر ص د پېژندنې لپاره بهترینه منبع قرآن مجید دی، ځکه چې د مسلمانانو لپاره دا یوازینی قطعي‌الثبوته منبع ده. مذهبي روایتونه، تاریخي داستانونه او عامیانه اسطورې کافي علمي اعتبار نه‌لري چې د هغوی په وسیله د حضرت محمد ص ریښتینې څېره راوښیي.

قرآن د اسلام د پیغمبر په راپېژندلو کې د هغوی پر معجزو او خارق‌العاده صفتونو ټینګار نه‌کوي، او نه د هغوی بې حد و حصره پوهه یادوي، نه یې د لیکوالۍ او وینا هنر راځلوي، نه یې د ډېر ځواک او قدرت خبره راته کوي، نه یې د بریاوو او فتوحاتو او نه یې د هغو چارو کیسې کوي چې اسطوره خوښوونکي ذهنیتونه یې پالي. د پیغمبر ص د راپېژندلو لپاره، قرآن د هغوی پر اخلاقو ټینګار کوي. قرآن وایي: "و إنک لعلی خلق عظیم"... "فبما رحمة من الله لنت لهم و لو کنت فظا غلیظ القلب لانفضوا من حولک"... "و لقد جاءکم رسول من أنفسکم، عزیز علیه ما عنتم، حریص علیکم، بالمؤمنین رئوف رحیم".. "و ما أرسلناک إلا رحمة للعالمین..."

پخپله هغوی هم چې کله د خپل رسالت جوهر او د خپل بعثت وروستی هدف بیانوي نو په ډېرو څرګندو ټکو وایي: "إنما بعثت لأتمم مکارم الأخلاق..." او د عربي ژبې د قواعدو مطابق د "إنما" کلمه، د انحصار حرف دی، یعنې زما په بعثت کې بل هېڅ هدف هغومره مهم نه‌دی لکه د ښو اخلاقو کمال ته رسول. دلته اخلاق یعنې له انسانانو سره عنایت، پر ماشومانو شفقت، د ښوزلو لاسنیوی، د کونډو پوښتنه، د تبعیض له منځه وړل، په زړونو کې د مهربانۍ د زړي کرل، له بدو فکرونو څخه د زړونو پاکول، ... او سلګونه داسې نورې چارې چې د اخلاقو په فضایلو پورې تړلې دي.

تمه خو دا کېدله چې په منځنیو پېړیو کې به د اسلامي تمدن له غوړېدا سره د اخلاقو علم او د اخلاقو فلسفه هم د خورا مهم علم او لوړ فرهنګ په توګه وغوړېږي. سره له دې چې د مسلمانانو د تاریخ په ځینو دورو کې ځینې اخلاقي فضایل لکه مدارا، خیر، ترحم او ... د هاغه مهال د نورو ټولنو په نسبت ښه غوړېدلي وو خو دا هر څه د ظاهربینه فقهي معیشت تر اغېزې لاندې راغلل او هېڅکله اخلاق هغه مقام خپل نه کړ چې ظاهرپالې مناسکي دینداری او فقهې ترلاسه کړ.

www.eilia.org

په دا وروستيو پېړيو کې بيا د اسلامي تمدن له راپرځېدو سره، اخلاق تر ټولو ټيټې کچې ته راولوېدل او مسلمانې ټولنې د بداخلاقۍ او رذايلو په انبار بدلې شوې. ډېرو مسلمانانو ته د اخلاقو بل تعريف غير له جنسي مسألې او پر ښځو د محدوديتونو له لګولو، نه و معلوم او لا هم نه دی معلوم. اکثره هغه کسان چې د مسلمانانو د وضعيت د بهترۍ لپاره لاس په کار شول، له بده مرغه ويې‌نه‌شول کولی چې جامع تيوري‌ګانې رامنځته کړي. دوی د اخلاقو د اهميت په اړه يوازې کُلي خبرې کولې او د اخلاقي فضايلو د ترويج او تبليغ پر ځای يې د مناسکي ديندارۍ احيا ته ملا وتړله چې دا له اخلاقو سره هېڅ رابطه نه‌لري.

نتيجه يې دا راووته چې اوس يې د سر په سترګو وينو. هغه ملت چې ځان د اخلاقو د پيغمبر امت بولي، تر هرچا زيات بداخلاقه دی. دا بداخلاقي د ژوند له معمولي چارو لکه په نوبت کې له درېدلو څخه رانيولې بيا تر لوړترين اخلاقي کاره پورې چې د بني‌آدم انساني کرامت ته ارزښت ورکول دي، ليدلی شو.

همدا وجه ده چې په اسلامي نړۍ کې د دين په نامه داسې ډلې راڅرګندېږي چې پخپله د خورا لويو بداخلاقيو مظهر وي. په دې پېړۍ کې د دين په نامه داسې حکومتونه رامنځته شول چې د غيراخلاقي چارو لويې کارنامې لري او تر نازي او ستاليني حکومتونو وروسته، همدې حکومتونو د تاريخ د بداخلاقو حکومتونو نوم ګټلی دی. پر ځای د دې چې زموږ ټولنې د تسامح، بخښنې، لويي، ورورولي، مهرباني، فداکاري او د سالمې انساني ټولنې د نورو فضايلو مظهر وي، دلته تر هر ځای زيات دروغ ويل کېږي، چلبازۍ، تظاهر، رياکاري، او بې قانوني ډېر ليدل کېږي، دلته د نورو پر خصوصي حريم تېری کېږي، دلته تعصب، تبعيض، ظلم، استبداد، خرافات، بدبينۍ، بدګومانۍ، ناروا قضاوتونه، کرکه او کينه او ډېر نور رذايل پرېمانه دي.

لا بده خو يې دا ده چې ځينې بيا غواړي د دې بداخلاقيو جبران په مناسکي نمايشي ديندارۍ سره وکړي. دوی ګومان کوي چې که دين لري نو اخلاقو ته هېڅ اړتيا نشته. دې حال ته ژړا په کار ده. هغه دين چې سره دښمن وګړي يې سره وروڼه کړل، چې خشنو خلکو ته يې د مهربانۍ او عاطفې درس ورکړ، اوس نو د همدغه دين په نوم د بني‌آدمانو وينې تويول کېږي او عزتونه يې لوټل کېږي او د زرګونو بېګناه وګړو کورونه له خاورو سره خاورې کېږي. نه پوهېږم چې

مورې له دغسې وضعيت سره څرنګه په خپل پيغمبر پورې ځانونه تړلی شو؟ مورږ په دې وضعيت کې يوازې د هغوی حيثيت ته لته ورکوو او د هغوی دين بربادوو او بس.

www.eilia.org

پنځمه برخه

۵. ژبه، املأ او انشأ

د ژبې، املأ او انشأ په هکله مې وخت نا وخته مقالې ليکلې وې. نيت مې دا و چې د دې کتاب په پای کې په پښتو متنونو کې عامې املايي – انشايي تېروتنې په نښه او بديلونه يې وړاندې کړم، خو بيا مې فکر وکړ چې ځينې مسئلې يو څه تشريح او تفصيلي بيان غواړي، نو غوره مې وګڼله چې هماغه مقالې دلته راوړم. په پښتو کتابونو کې ډېرې تېروتنې په «ی» ګانو، د کلمو تر منځ په فاصلې، د کلمو په املأ، د جملو په جوړښت، ژباړه، د سربلونو او د اضافت «د» په کارولو او ځينو نورو برخو کې ترسترګو کېږي چې په دې مقالو کې په تفصيل سره راسپړل شوې دي.

۵. ۱. په پښتو کې د «ی» ډولونه

د تلفظ او استعمال په لحاظ په پښتو کې پنځه ډوله «ی» ګانې دي:

۱. نرمه «ی» (ay) د مفردو نارينه نومونو، صفتونو او د غايب لپاره د ماضي فعلونو په پای کې راځي، تر دې «ی» مخکينی توری تل په زور لوستل کېږي.

نومونه: سړی، لرګی، سپېلنی، لوګی، زمری، زلمی...

صفتونه: مېړنی، وتلی، نوميالی، توريالی، جنګيالی، پوښلی...

فعلونه: احمد کتاب راکړی دی .

۲. څرګنده/ معروفه «ي» (i) د جمع نارينه نومونو او صفتونو، د نارينه نومونو په مغيره حالت کې، د غايب شخص د فعلونو او ځينو مفردو ښځينه نومونو په پای کې راځي، تر دې «ی» مخکی توری په زېر (کسرې) لوستل کېږي.

جمع نارينه نومونه: سړي، لرګي، لوګي، زمري، زلمي...

د مفرد نارينه نومونو مغيره حالت: سړي ته، له لرګي څخه، د زمري، په/ پر زلمي...

صفتونه: مېړني، نوميالي، توريالي، جنګيالي، پوښلي...

www.eilia.org

ښځینه نومونه: بیاتي،

فعلونه: دوی کار کوي. هغه ځي. اجمل خط لیکي.

۳. اوږده/ مجهوله «ې» (e) د جمع ښځینه نومونو، صفتونو، د مفرد ښځینه نومونو په مغیره او ندایي بڼه کې، د دویم شخص لپاره د حال زمانې په فعلونو کې، او په ځینو نورو ځایونو کې استعمالیږي، مثلاً:

جمعه ښځینه نومونه: ښځې، مېرمنې، دوړې، خاورې، ختې...

صفتونه: ولاړې، تیارې، تورې، سرې، سپینې، ویاړلې...

مغیره نومونه: ښځې وویل. نجیبې ته یې جزا ورکړه.

ندایي حالت: وه ښځې!، اې پېغلې!

فعلونه: څه کوې؟ چېرته ځې؟ ته ښه کار کوې.

همدارنګه په چې، مې، کې، یې، ویې، او ځینو نورو نا مستقلو کلمو کې.

۴. لنډه، زورکی واله، همزه واله یا امریه «ئ» (əy) د جمع مخاطب لپاره د امریه فعلونو په پای کې راځي، تر دې «ی» مخکې راغلی توری په زوره کي تلفظ کېږي؛ لکه:

تیارسئ، ولیکئ، مه ځئ، ودرېږئ...

۵. لکۍ واله/ د تأنیث «ۍ» د تلفظ په لحاظ د امریه «ئ» سره یو شان ده خو د مفرد مونث نومونو په پای کې راځي.

نجلۍ، کرکۍ، لورکۍ، خولۍ، نرۍ، بخارۍ ...

۵. ۲. په قتل ورسېدل، سم که نا سم؟

ډېر ځله، بلکې هره ورځ په خبرونو کې اورو او لولو چې په پلانکي ځای کې دومره کسان په قتل ورسېدل یا په شهادت ورسېدل. دا جملې د پارسي د دې جملې ژباړې دي چې وایي: «... به قتل - به شهادت - رسیدند.»

www.eilia.org

«به» په پارسي کې دوې ماناوې لري: «په» او «ته». کله چې وايو «بـه تـو چـي؟» معنـا يـې ده «په تا يې څه؟» خو «به تو می گویم» يعنې «تا ته وايم». دلته «به» د «ته» معنـا لـري. همدارنګـه «بـه کابل رسېد» يعنې «کابل ته ورسېد» نه «په کابل ورسېد».

«... به قتل رسيد» جمله که همداسې تحت اللفظي - خو سمه - وژباړو «... قتـل تـه ورسـېد» کېږي چې منظور يې «مرگ ته رسېدل» وي. خو دغه جمله په فارسي کې هـم بـې جنجالـه نـه ده. که د منطق په تله يې وتلو، «رسېدل» د يوه ارادي عمل نتيجه ده. سړی بايد حرکت وکـړي چـې يـو ځېرته ورسېږي او حرکت ارادي عمل دی؛ خو هغه کسان چې وژل کېږي، پخپلـه نـه غـواړي چـې ووژل شي. دوی په خپلو کارونو پسې روان وي چې ځـانمرګی بريـد وشي او ووژل شي، يـا پـه کـور کې ويده وي چې الوتکې بمونه وغورځوي او دوی قتل کړي؛ يعنې وژل شوي کسان د خپـل مـرګ لپاره اراده نه وي کړې. ان پوځيان هم چې د جګړې ډګر ته ځي، په دې نيت نـه ورځـي چـې ووژل شي؛ بلکې نيت يې دا وي چې دښمن ختم کړي. په منطقي لحاظ داسې بيـان يـوازې د ځـانمرګو لپاره مناسب ښکاري؛ ځکه هغوی پخپله په خپـل مـرګ پسـې راوتـلي وي. نـو پـه فـارسي کـې هـم بهتره ده «به قتل رسانده شد.» وويل شي؛ ځکه د قتل فاعل بل څوک وي او هغوی چې وژل شـوي دي، په ګرامري لحاظ مفعول دي.

البته په فارسي کې دا ډول «غلط معمولونـه» کـم نـه دي او فکـر کـوم چـې نوښـت او د نويـو جملو جوړولو ته تمايل دغه غلطۍ باب کړې دي. د ملي ټلويزيون په خبرونو کـې د يـو چـا د مـرګ خبر داسې راغلی و: «با تأسف اطلاع گرفتیم که ... به رحمت ایزدي پیوسـت.» د هغـه چـا پـه حـال تأسف په کار ده چې د خدای رحمت وربانديې شـوی وي؟ دا د بې‌ځايـه نوښـت نتيجـه ده چـې پـه ژورناليست باندې يې د معنا په لحاظ غلطې خبرې کړې دي.

خو اوس دغو تېروتنو د ژباړې په برکت پښتو تـه هـم لاره کـړې ده. زمـوږ ژبـاړونکي ډېـر ځلـه مفهوم نه ژباړي، کلمې ژباړي. دوی د بلې ژبې هرې کلمې ته کلمه لټـوي او پـه هماغـه ځـای کـې يې ږدي چې د مبدأ ژبې په جمله کې راغلې وي. دا به نه هېروو چې هره ژبه ځان ته د جملـو جـلا جوړښتونه لري. موږ همدا «به قتل رسيد» يا «به شهادت رسانده شد» صـفا «ووژل شـو، شـهيد شـو» ترجمه کولی شو او «یک شخص را به قتل - شـهادت رسـاند.» پـه پښـتو کـې «يـو کـس يـې وواژه – شهيد کړ» ليکلی شو.

www.eilia.org

۵. ۳. د خبريالانو ځينې ژبنۍ تېروتنې

په ژورناليستيکه پښتو کې نن سبا ځينې نا آشنا خبرې اورو:

- د افغانستان خلک له جګړې ستړي او سوله غواړي.
- نيويارک ټايمز په خپلې پرونۍ ګڼې کې د افغانستان په اړه مقاله ليکلې ده او په يوه برخه کې يې ليکي: ...
- د درې تنه ملکي وګړو په ګډون، پنځه تنه امريکايي پوځيان ووژل شول.

لومړۍ جمله مرکبه جمله ده چې له دوو جملو څخه رغېدلې ده: «د افغانستان خلک له جګړې ستړي دي.» او «د افغانستان خلک سوله غواړي.» زموږ ژورناليستان دا نمونه جملې سره يو ځای کوي، د لومړۍ هغې فعل غورځوي او د دوهمې جملې مبتدا لرې کوي. دوی دا کار د وينا د لنډولو لپاره او احتمالاً د فارسي او انګريزي ژبې په پيښو کوي. په فارسي کې دا جمله داسې راځي: «مردم افغانستان از جنگ خسته و خواهان صلح اند.» که سره جلا يې کړو نو داسې ليکل کېږي: «مردم افغانستان از جنگ خسته اند.» او «مردم افغانستان خواهان صلح اند.» دلته وينو چې د «اند» فعل په دواړو جملو کې مشترک دی، ځکه يې د لومړۍ جملې فعل غورځولی دی. خو په پښتو کې د دې مثال د لومړۍ جملې فعل «دي» دی او د دوهمې هغې «غواړي»، نو موږ دلته نه شو کولی يو فعل ونه ليکو او د بلې جملې فعل اولې جملې ته هم استخدام کړو. که دغه مرکبه جمله تجزيه کړو نو داسې شی ترې جوړېږي: «د افغانستان خلک له جګړې ستړي غواړي.» او «د افغانستان خلک سوله غواړي.» البته په فارسي کې هم د داسې تېروتنو مثالونه کم نه دي.

بله عامه تېروتنه د فعل زماني ته نه پام کول دي. په دوهم مثال کې لولو: «نيويارک ټايمز په خپلې پرونۍ ګڼې کې د افغانستان په اړه مقاله ليکلې ده او په يوه برخه کې يې ليکي: ...» دلته لومړۍ جمله د تېرې زمانې خبره کوي «ليکلې ده» خو دوهمه د اوس مهال «ليکي». په داسې مواردو کې، ښه به دا وي چې په دواړو جملو کې د عين زمانې فعلونه وليکو، مثلاً په دې مثال کې بايد دوهمه جمله داسې وليکو: «په يوه برخه کې يې ليکلې ده» ښايي ژورناليستان د فعل د تکرار د مخنيوي په خاطر، د فعلونو زماني بدلوي. لکه په دې مثال کې چې «ليکلې ده» ژر تکرار شوې ده. خو موږ د فعلونو تنوع په بله لاره هم پيدا کولی شو. د دوهمې «ليکلې ده» پر ځای «راوړې ده» به مناسب بديل وي.

www.eilia.org

«د درې تنه ملکي وګړو په ګډون، پنځه تنه امریکایي پوځیان ووژل شول.» دلته «په ګډون» د انګریزي ژبې د «including» ناسمه ژباړه ده چې په فارسي کې هم همداسې غلطه ترجمه کېږي. دا جمله په انګریزي کې داسې معنا ښندي چې په وژل شویو کې درې تنه ملکي وګړي او پنځه تنه امریکایي پوځیان شامل دي. خو «په ګډون» د جمع کولو او سره یو ځای کولو مفهوم لري. په دې جمله کې ملکي وګړي او پوځي امریکایان سره یو شان ګڼل شوي دي. د جملې سمه بڼه دا ده: «اته تنه وژل شوي چې درې یې ملکي وګړي او پنځه تنه یې امریکایي پوځیان دي.» او دغه بله بڼه یې هم ستونزه نه لري: «په وژل شویو کې درې تنه ملکي وګړي او پنځه تنه امریکایي پوځیان شامل دي.»

بله عامه تېروتنه د کلمو او عبارتونو کنایي او استعاري معنا ته له نه پام کولو څخه رازېږي. «پر لاره اچول» چې د فارسي ژبې د «به راه انداختن» ټکي په ټکي ژباړه ده، په فارسي کې د «پيلولو» استعاري معنا لري. ژباړن ته بویه چې د ژبو په دې باریکیو ځان وپوهوي.

«ولسمشر له جلال آباد څخه لیدنه وکړه.» د «رییس جمهور از جلال آباد دیدن کرد.» ناسمه ژباړه ده. په پښتو کې «له ... څخه» د راخیستلو، بېلولو، او جلا کولو مفهوم لري. دا جمله باید داسې ولیکو: «ولسمشر جلال آباد وکوت.» البته ډېر ځله د «لیدل» او «کتل» توپیر هم نه کوو، حال دا چې دا دوه بېل فعلونه دي او په معنا کې یې توپیر شته. «لیدل» غیر ارادي عمل دی خو «کتل» ارادي او قصدي. موږ که وغواړو یا ونه غواړو، تر هغې پورې چې مو سترګې روغې او پرانیستې دي او رڼا شته، راته مخامخ شیان وینو او «لیدل» همدې ته وایي. خو که غواړو چې پخپله اراده یو شی وګورو، دا «کتل» دي. «ډاکټر ناروغ ولید.» له «ډاکټر ناروغ وکوت.» توپیر لري. په اوله جمله کې ډاکټر ویني چې هلته یو ناروغ دی خو په دوهمه جمله کې ډاکټر ناروغ معاینه کوي.

موږ چې د نورو ژبو معلومات را اخلو او خپلې ژبې ته یې اړوو، نو باید دې ته مو پام وي چې کلمې نه، بلکې مفاهیم ترجمه کړو.

www.eilia.org

۴.۵. معیاري ژبه، اړتیا که هوس؟

د ځینو لیکوالو له غبرگونه داسې برېښي چې د «معیار» کلمه د هغوی په ذهن کې له نیولوگیزم سره غوټه کېږي. دوی اکثراً د غبرگون په توگه وایي: «موږ په هغه ژبه لیکنه کوو چې خپلو میندو رازده کړې ده.» کله چې ژبپوهان سپارښتنه کوي چې لیکوال دې د لهجو تر اغېز لاندې لیکنې نه کوي، ځینې ملگري داسې انگېري چې دوی د لهجو پر لغاتو بندیز لگوي. خو لکه څنگه چې د ښاغلي پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار د کتاب له سرلیکه جوتېږي د معیاري ژبې مفهوم «یوه پښتو ـ کره پښتو» دی. دوی یوازې د واحد گرامر، لیکلار او لیك دود د کارولو غوښتونکي دي.

نن سبا، چې پښتو چاپي رسنۍ ډېرې شوي دي او هر څوك په ټولنیزو رسنیو کې لیکنې کوي، وینو چې په دې رسنیو کې څو ډوله لیکدود او گرامر کارول کېږي. دا کار له هغو کسانو، چې پښتو ژبه د لیك لوست له لارې زده کوي، لاره ورك کوي.

د معیاري ژبې د پلویانو او مخالفانو ترمنځ ځینې مسئلې لانجمنې دي چې په سر کې یې د «ش» پر ځای د لوېدیزې لهجې د لیکوالو له خوا د «س» کارول دي. لکه د «شي، شوم، شوې» پر ځای «سي، سوم، سوې». البته دغه د اختلاف ټکي نسبتاً لږ دي او زما په نظر لویه ستونزه نه رامنځته کوي.

خو دلته زما مطلب دا دی چې هغه گډوډۍ را په گوته کړم چې د اختلاف خبره په کې نشته، خو زموږ لیکوالو یې په ناخبره توگه د لهجو تر اغېزې لاندې رامنځته کړې ده.

۱. د «له» سربل پرځای «د» لیکل، لکه:

ـ زه د کابل نه راغلم.

ـ زمری د احمد سره لاړ.

ـ پټی د گلانو نه ډك دی.

ـ د ښوونکي نه یې اجازه واخیسته.

ـ زه د تاسو نه مننه کوم.

د دغو بېلگو سمې بڼې دا دي:

ـ زه له کابله راغلم.

www.eilia.org

ـ زمرى له احمد سره لاړ.

ـ پټې له ګلانو ډك دى.

ـ له ښوونكي يې اجازه واخيسته.

ـ زه له تاسو منته كوم.

«د» يوازې په اضافي يا مُلكي تركيب كې او د تخصيص په برخه كې استعمالېږي، لكه «د احمد قلم»، «د كتاب پاڼې»، «د طب پوهنځى».

۲. بله مهمه مساله، چې استاد اسدالله غضنفر د «استادانه نثر» په مقاله كې ياده كړې ده، د «له» له سربل سره د «نه» اوستربل راوړل دي. د استاد په وينا دا كار د جملي مفهوم بدلوي. لكه دا جمله:

ـ زه له كابل نه ځم.

سړى له دې جملې هم مثبته مانا اخيستى شي او هم منفي (ځم، نه ځم). په ځينو مواردو كې سړي ته نه معلومېږي چې د ليكوال موخه څه ده، مثبته كه منفي؟ استاد غضنفر وړانديز كوي چې په دې مورد كې بايد د «نه» له خيره تېر شو او پر ځاى يې «ـه» وكاروو، يعنې «له كابله». په دې اړه پوهاند زيار صاحب هم ورته دريځ لري. د دوى په نظر پورته جمله داسې سمېږي:

ـ زه له كابله ځم. (مثبت)

ـ زه له كابله نه ځم. (منفي)

زما په ګومان كه څوك غواړي چې د «له» له سربل سره خامخا يو اوستربل وكاروي؛ نو «څخه» به تر «نه» مناسبه وي:

ـ زه له كابل څخه ځم.

ما ته په «څخه» كې پر فعل او يا مفعول باندې تأكيد او ټينګار هم ښكاري. لكه په دې جمله كې:

ـ زه له تا څخه خپه يم.

www.eilia.org

دلته پر «تا» باندې ټينګار محسوسېږي. که زما خبره سمه وي، نو کولی شو چې په عادي مواردو کې د استاد غضنفر وړانديز عملي کړو او کله چې غواړو پر فعل يا پر مفعول باندې تأکيد وکړو له «څخه» څخه کار واخلو.

۳. د پرتلنې يا مقايسې په برخه کې اکثراً د «تر» پر ځای «له» او يا «د» کارول کېږي. دغه بېلګې وګورئ:

ــ زه له تا نه مشر يم.

ــ کابل د مزار نه لوی دی.

ــ اېمل له اجمل نه وروسته راورسېد.

ــ الوتکه د موټر نه ګړندۍ ځي.

که چېرې دلته «تر» وليکو، هم به د معنا د التباس مخه نيول شوې وي او هم به مو ليکنه پر معيار برابره شوې وي. استاد زيار په ليکلار ښود کتاب کې همدا خبره کوي:

ــ زه تر تا مشر يم.

ــ کابل تر مزار لوی دی.

ــ اېمل تر اجمل وروسته راورسېد.

ــ الوتکه تر موټر ګړندۍ ځي.

۴. په ختيزه لهجه کې «ږ» له «ګ» او «ښ» له «خ» سره يوځېل تلفظ لري. کله کله ان زموږ لوی ليکوال هم په ليکنه کې دغه توري سره بدلوي، لکه: د «ښخ» پر ځای «خښ» او د «نږور» پر ځای«نګور/ اينګور» ليکي.

زما په ګومان که د کومې کلمې د املا په اړه شك لرو، نو بايد له ځانه سره فکر وکړو چې کندهاريان دغه کلمه څنګه ادا کوي. څنګه چې په کندهارۍ لهجه کې هر توری په خپله اصلي بڼه ادا کېږي؛ نو دغه تېروتنه د هغوی په لهجه کې نه رامنځته کېږي.

www.eilia.org

۵. اوسمهال اکثر ليکوال له هغو کلمو، چې «خ» او «ښ» په کې ثنګ په ثنګ راغلي وي، «خ» غورځوي، لکه: «بخښنه» چې «ببښنه» ليکل کېږي. فکر کوم چې دا به سم کار نه وي؛ ځکه چې د کندهاري لهجې ويونکي به يې (bashəna) ولولي په داسې حال کې چې سم تلفظ يې (bakhshəna) دی. زما په نظر سړی بايد د ليکلو پر مهال د ټولو لهجو ويونکي په پام کې ونيسي- نه يوازې د خپلې لهجې.

٦. پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار په «ليکلار ښود» کتاب کې د کلمو د وينګ يا تلفظ پر آسانوالي ټينګار کوي او وايي چې د کلمو تلفظ بايد هم ښتنو او هم ناپښتنو ته آسانه وي؛ خو موږ وينو چې ځينې ليکوال په لوی لاس ځينو کلمو ته غبرګژبيز توري ورکوي او د استاد سعدالدين شپون خبره «ټ» او «ډ» داسې کاروي چې «د ډېر شد و مد له لاسه يې د سړي کولمې شلوي.» دا کار د هغو بهرنيو نومونو په برخه کېږي چې په اصلي ژبو کې يې غبرګژبيز توري هډو شته نه، لکه دغه بېلګې: سوډان، د عراق ټکريټ ښار، کويټ، ولاډيمير پوټين. حال دا چې په عربي او روسي کې «ټ» او «ډ» نشته.

۵. ۵. ۵. د لهجو کمال

ځينې کسان د ادبي غونډو په کره کتنو کې د معياري ژبې په پلويتوب خبرې کوي. که يو ځوک په خپل شعر يا نثر کې مثلاً د «هګۍ» پر ځای «هويه» وليکي يا د «کميس» پر ځای «خت» وکاروي، نو دوی ورباندې نيوکه کوي چې «هويه» او «خت» معياري کلمې نه دي. داسې بحثونه کله کله د يوې لهجې ويونکي خوابدي کوي او ممکن د ځوانو ليکوالو، شاعرانو د بې‌لارې کېدو سبب هم وګرځي، دوی به ګومان وکړي چې دا نظر سم دی او بيا به هېڅ کله د خپلې لهجې کلمې استعمال نه کړي.

کلمې که د هرې لهجې وي، کلمې دي، معياري او نامعياري ګردسره په کې نشته. د هغو کلمو په باب چې په اصل کې يوه وي، خو په مختلفو لهجو کې يې وينګ بېل وي، بيا يې د املا په برخه کې د معياري بڼې خبره کېدای شي. لکه «پښه» چې په ختيزه لهجه کې «خپه» ويل کېږي. دلته لازمه ده چې ټول د کلمې اصلي بڼه «پښه» وليکو، ځکه چې له يوې خوا «خپه» بيا له «خپه = مرور» سره التباس پيدا کوي او له بلې خوا په ليکلو کې د ګډوډۍ سبب کېږي. يا مثلاً د خوست

www.eilia.org

په ځينو لهجو کې واولونه سره بدلېږي، دوی «پلار» ته «پلور» وايي او «مور» «مېر» بولي. که دوی د خپلې لهجې له تلفظ سره سم ليکل وکړي، نو لويه ګډوډي به راجوړه شي.

دغه مثالونه وګورئ: «ځنډ دې وکړ» ، «تر ټولو تکړه»، «يو شخوند ډوډۍ» دا هغه جملې او عبارتونه دي چې په لوستلو يې سړی په عذابېږي. «ځنډ» پخپله هم درنه کلمه ده ځکه چې په غبرګو ساکنو آوازونو (کلسټر/cluster) باندې ختمېږي، «ن» او «ډ» دواړه په کې ساکن دي او چې بيا بل ناغږن توری «د» هم ورپسې جوخت راشي، تلفظ يې لا سختېږي. «تر ټولو تکړه» کې بيا دا غم دی چې په سر کې يې «ت» ورپسې «ټ» او وروسته بيا «ت» په کې راغلي دي. د دې فقرې تلفظ خصوصاً هغو کسانو ته سخت وي چې مورنۍ ژبه يې پښتو نه ده. په «يو شخوند ډوډۍ» کې په «د» پسې «ډ» ژبه درنوي چې شخوند دې وويل، مجبور يې يوه شېبه مکث وکړې، بيا ډوډۍ ووايې. د ښه کلام يوه ځانګړنه سلاست دی، سلاست دې ته وايي چې جملې په آسانۍ سره روانې ولوستل شي او ژبه په کې بنده نه شي. پورته مثالونه که داسې وليکو نو د سلاست ستونزه به يې له منځه لاړه شي: «ډيل دې وکړ»، «تر ګردو تکړه»، «يوه ګوله ډوډۍ»، «ډيل» په کونړۍ لهجه کې د «ځنډ» معنا لري، په کندهارۍ لهجه کې «ټول» ته «ګرد» وايي، او د غزني او کندهار د سيمې خلك «ګوله» د «شخوند» په معنا کاروي.

موږ په مختلفو لهجو کې د يوه شي لپاره ګڼ نومونه لرو. څومره چې په يوه ژبه کې مترادفې کلمې زياتې شي، هماغومره ژبه وربانډې ښکلې کېږي. ممکن په يوه جمله کې «ببړه» خوند وکړي، خو په بله کې بيا «تلوار» ښه ولګېږي او ښايي بلې جملې ته به «تادي» ښه موسيقي ورکړي.

د معنا د دقيقې افادې لپاره هم په نورو لهجو کې داسې کلمې او اصطلاحات موندلی شو چې په خپله لهجه کې يې نه لرو. موږ «زړه مې بدېږي» کله د «خوا مې ګرځي» په معنا کاروو او کله د «خوا مې ورته بدېږي» په معنا؛ يعنې زړه مې پرې سوځي. «کاڼی»، «تيږه»، «ډبره»، «کمر» او «ګټه/ ګاټه» د اندازې له نظره سره يو شان نه دي. «لوی»، «غټ» او «ستر» ته د کارونې بېل بېل ځايونه ټاکلی شو. هېڅکله نه وايو «خدای غټ دی». زه فکر کوم که موږ هر يو د هرې لهجې اصطلاحات په خلاص مټ وکاروو، نو ژبه به مو طبيعي تکامل وکړي او هرې کلمې ته به خپل نقش ورکړي.

www.eilia.org

داسې خبرې هم شته چې په يوه لهجه کې به نسبتاً ځېږه، خو په بله لهجه کې به يو څه نرمه وي. که يو چا ته ووايو «ته نه پوهېږې» ممکن رانه خپه شي، خو که همدا خبره ورته داسې وکړو چې «ستا سر پرې نه خلاصېږي» هغومره به پرې بده ونه لگېږي. دلته د جملو اروايي اثر هم اهميت لري. په اوله جمله کې مخاطب گرموو، يعنې گناه ستا ده، ته نه پوهېږې. خو په دويمه جمله کې گناه د مخاطب د سر پر غاړه اچوو، «سر دې پرې نه خلاصېږي» داسې ضمني معنا هم لري چې گناه خو ستا نه ده، گناه دې د سر ده چې نه خلاصېږي. بني آدم تل غواړي برې الذمه وگڼل شي.

په لهجو کې ممکن د هغو شيانو لپاره هم نومونه ومومو چې فکر کوو، زموږ په ژبه کې به نه وي او د نيولوگيزم په مرسته ورته نوي نومونه جوړوو. يوه ورځ مې ښاغلي نذير احمد سهار ته وويل چې زه خو کله کله کلانکاري کوم. هغه وويل: «زموږ په لهجه کې کلانکار ته «ستر چارى» وايي.» د نيولوگيزم يوه ستونزه دا ده چې اکثره وخت داسې ترکيبي نومونو په کې جوړېږي چې تلفظ يې آسانه نه وي او/ يا په غوږو ښه نه لگي.

نو هره لهجه داسې څه لري چې معياري ژبې ته يې ورکولی شي. د مختلفو لهجو د کلمو او اصطلاحاتو کارول به مو نثر خوږ، ژبه غني، او د مطلب بيانول آسانه کړي.

٦.٥. په نومونو او لوحو کې د اضافت اضافي «د»

د اضافت «د» په پښتو کې ملکيت ښيي. کله چې وايو «د سليم کتاب» معنا دا چې کتاب د سليم ملکيت دی. زموږ په اکثرو لوحو او مرکبو نومونو کې د اضافت «د» بې ځايه استعمالېږي. راځئ په دغو لوحو باندې غور وکړو:

- د حبيبيې عالي ليسه
- د کابل پوهنتون
- د آريانا افغان هوايي شرکت
- د افغان ملي بانک

د اکثرو نورو گرامري تېروتنو په شان، دا ستونزه هم د پارسي عبارتونو د ناسمې ترجمې سوغات دی. په پارسي کې د ملکيت يا نسبت علامه د اضافت «کسره» ده چې ليکل کېږي نه؛ خو

www.eilia.org

په تلفظ کې ویل کېږي لکه: «قلمِ محمود» یعنې «د محمود قلم» خو په پارسي کې دغه «کسره» یوازې د نسبت علامه نه ده، دا د صفت او موصوف تر منځ هم راځي مثلاً «قلمِ سیاه» معنا «تور قلم» یا «انقلاب اسلامي» چې په پښتو کې «اسلامي انقلاب» کېږي. په پارسي کې صفت تر موصوف وروسته راځي نو که د دواړو تر منځ کسره نه وي تلفظ يې گرانېږي؛ خو په پښتو کې د انگریزي په شان اول صفت راځي بیا موصوف، دلته د تلفظ ستونزه نه پیدا کېږي؛ نو بل ادات یا آواز ته ضرورت نه وي. په عامیانه پارسي کې د تلفظ ستونزې ته په پام سره کله کله صفت او موصوف لکه پښتو کې چې دي، هماغسې راځي مثلاً «گل بچه»، «چپه کاکل»، «سیاه موی» ...

په پارسي لوحو کې که د چا نوم راغلی وي؛ نو کسره به يې د اضافت کسره وي لکه «گلفروشي احمد» چې دلته احمد د دوکان د څښتن نوم دی او په پښتو کې هم د اضافت «د» غواړي خو که په لوحه کې راغلی نوم یوازې د مکان یا موسسې د نومولو لپاره استعمال شوی وي؛ نو بیا کسره به يې د اضافت کسره نه وي مثلاً «گلفروشي کابل» دلته کابل یوازې د دوکان نوم دی، دا نوم دغه دوکان له نورو دوکانونو بېلوي.

په یادو لوحو کې راغلي نومونه د دغو موسسو د خاوندانو نومونه نه دي؛ بلکې د موسسو د پېژندگلوي لپاره راغلي دي. «حبیبیه» د «لېسې» څښتن نه دی، «کابل» د «پوهنتون» مالک نه دی، «آریانا افغان» د چا نوم نه دی چې «هوایي شرکت» دې يې ملکیت وي او «افغان» کوم خاص سړی نه دی چې «ملي بانک» دې د هغه وي، په دې ټولو کې «د» بې ځایه راغلی دی. د دې نومونو سمه بڼه دا ده:

- حبیبیه عالي لیسه
- کابل پوهنتون
- آریانا افغان هوایي شرکت
- افغان ملي بانک

البته کله چې داسې مرکب نومونه پخپله د مالک په توگه استعمالېږي یا یو شی یا کس ورپورې ځانگړی کېږي، بیا هغه مهال به په سر کې «د» غواړي لکه «د کابل پوهنتون رییس» چې دلته «رییس» په کابل پوهنتون پورې اړه لري، یا «د آریانا افغان هوایي شرکت الوتکه» چې الوتکه د آریانا افغان هوایي شرکت ملکیت دی.

www.eilia.org

په ډېرو مواردو کې که په لوحو کې د اضافت اضافي «د» نه وي، په پارسي کې به يې اړولو ته اړتيا نه وي. «افغانستان بانک»، «آسيا مارکېټ»، «کابل ننداري»، «انصاف هوټل» په پښتو او پارسي دواړو کې عين شی راځي بلکې؛ په انگليسي کې هم همداسې ليکل کېږي.

په دې نورو نومونو کې بيا «د» اضافي نه ښکاري:

- ✓ د کورنيو چارو وزارت
- ✓ د پاسپورټ رياست
- ✓ د پولي تخنيک پوهنتون

«د کورنيو چارو وزارت» يوازې د وزارت نوم نه بلکې د هغه د کار ساحه هم معلوموي. موږ وايو «د طب ډاکتر»، «د راډيو انجينير»، «د رياضي معلم»، په دې عبارتونو کې د ډاکتر، انجينير او معلم د کار ساحې ځرگندې شوې دي. «د پاسپورټ رياست» هم همداسې عبارت دی. کله چې وايو «د پولي تخنيک پوهنتون» دلته مو د دې پوهنتون د درسونو ساحه واضحه کړه او دغه پوهنتون مو له نورو پوهنتونونو بېل او خاص کړ؛ ځکه خو «د» ورسره لازمي دی.

۵. ۷. دقت، گردان او ښکلا

استاد اسدالله غضنفر وايي چې کلمې لکه باري حيوان دي، که پر يوې کلمې د ډېرو معناگانو بار يوسو، ملا به يې ورماته کړو. موږ په ځينو موردونو کې دا کار کوو مثلاً د «ټاکل او ټاکنې» کلمې په دې مثال کې: «ولسمشر کرزي ښاغلی فضل احمد معنوي د ټاکنو د خپلواک کميسيون د رييس په توگه وټاکه. ټاکل شوې ده چې دی به د ټاکنيزو ستونزو په ټاکلو کې جدي گامونه پورته کړي.»

دلته ټاکنې د انتخاباتو لپاره، وټاکه د مقررولو يا انتصاب لپاره، ټاکل شوې ده د «قرار است يا اټکل کېږي» پر ځای، او وروستی ټاکل د تعيينولو يا معلومولو په معنا استعمال شوي دي. په دې منځ کې دوې معناوې سره متناقضې او تر يوه بريده متضادې دي. ټاکل يو ځل د انتخابولو (to elect) او بل ځای د انتصابولو (to select) په معنا راغلی دی، حال دا چې (په دې مورد کې) انتخاب د اکثريت په رايو باندې کېږي او انتصاب د شخص او چارواکي له خوا.

www.eilia.org

زما په باور د «ټاکل» نسبتاً دقیقه معنا تعیینول یا مقررول دي او د انتخاباتو لپاره د دې کلمې استعمال په مشهورو غلطیو کې ګڼلی شو. موږ ته دا لانجه ځکه راپېښه ده چې غواړو خپله ژبه له عربي اصطلاحاتو پاکه کړو، که نه نو انتخابات عامه اصطلاح ده او ګومان کوم اړولو ته یې هېڅ اړتیا نه وه. ځینې لیکوال ګومان کوي چې د عربي کلماتو له شره په اسانه سره خلاصېدلی شو؛ خو دې ته فکر نه کوي چې له دې کار سره د ژبې دقت ته څومره تاوان رسوو. څومره چې په یوه ژبه کې د کلماتو شمېر زیات وي، هماغومره یې دقت زیات وي او دا چانس ورته برابر وي چې د ظاهراً مترادفو کلماتو باریکیو ته پام وکړي او تر ممکنه حده پورې هره کلمه یوازې د یوه مفهوم لپاره استعمال کړي. که دا حتمي وګڼو چې فرضاً د انتخاباتو پر ځای بله پښتو اصطلاح وضع کړو، نو فکر کوم چې «غوراوی» به یې نسبتاً ښه معادل وي؛ ځکه د معنا په لحاظ له انتخاب سره اړخ لګوي.

سربېره پر دې، عربي اصطلاحاتو زموږ ژبه نسبتاً بډایه کړې او ورسره یې د ژبې دقت رازیات کړی دی. عربي کلمې د تصریف یا ګردانولو پراخه تومنه لري خو اکثره پښتو انډولونه یې دغه کمال نه لري. که د انتخاباتو لپاره ټاکنې غوره اصطلاح وګڼو، د «منتخب» چاره به څنګه کوو؟ که موږ د «صفت» پر ځای «ستاینوم» ولیکو د «موصوف» لپاره به څه ولیکو او د «توصیف» او «متصف» انډول به له کومه کړو؟ له بلې خوا «ستایل» مثبت بار لري او هېڅکله په منفي معنا نه استعمالېږي، حال دا چې «صفت» ښه او بده دواړه معناوې لرلای شي. په ګرامر کې لولو چې صفت د نوم څرنګوالی بیانوي او په څرنګوالي کې ښېګنه او بد ګڼه دواړه راځي.

موږ په خپله ژبه کې زرګونو علمي اصطلاحاتو ته معادلې کلمې نه لرو، دې شي ته مو هله پام وراوړي چې علمي لیکنې راژباړو؛ خو د دې پر ځای چې دغو علمي اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې مناسبې کلمې پیدا کړو، خپله انرژي د هغو عربي اصطلاحاتو په شړلو لګوو چې اوس مو راخپل کړي دي او پردي راته هډو ښکاري نه.

د نویو علمي اصطلاحاتو په برخه کې به هم دا لازمه نه وي چې هرې یوې ته یې انډول ولټوو. بیولوژي اوس زموږ په ژبه کې عامه اصطلاح ده او ضرور نه ده چې فرضاً «ژواک پوهنه» یې وبولو. ګومان کوم د هغو اصطلاحاتو لپاره باید معادل پیدا کړو چې یا خو یې تلفظ زموږ په ژبه کې سخت وي او یا مرکبې کلمې وي. مثلاً «پواینټ آف ویو point of view» داسې مرکبه کلمه ده

www.eilia.org

چې استعمال يې زموږ د ژبې له جوړښت سره ټکر لري او ګردانول يې سخت دي؛ خو «لیدلوری» د دې اصطلاح مناسب معادل دی ځکه دقیقاً هماغه معنا ښندي، په غوږو ښه لګېږي او په آسانۍ سره ګردانېږي (لیدلوری، لیدلوري، لیدلوریو). همدارنګه «سایکوانالیسز» دشپږو څپو مرکبه اصطلاح ده چې په پښتو کې يې استعمال نامأنوسه ښکاري نو بهتره ده «اروا‌شننه» يې وبولو. په ځینو لیکنو کې د همدې اصطلاح لپاره «اروا‌څېړنه» راغلې ده؛ خو فکر کوم اروا څېړنه به يې دقیق معادل ځکه نه وي چې موږ څېړنه د تحقیق (research) لپاره استعمالوو او شننه د تحلیل (analysis) لپاره. له بلې خوا «اروا‌شننه» په غوږو ښه لګېږي؛ خو «اروا‌څېړنه» یو څه درنده ده. له دې مثالونو دا نتیجه اخیستلی شو چې د نورو ژبو اصطلاحاتو ته باید داسې معادل وضع کړو چې دقیقاً هماغه معنا ولري، ګردان یا تصریف يې آسانه وي او په غوږو ښه ولګي یعنې د کاروان صاحب خبره شرنګېدلي وي.

۵. ۸. د لیکوال سبک او د ژبې ظرفیت

د شرقي او غربي متنونو تر منځ یو عمده توپیر د ژبې په دقت کې دی. البته له شرقه منظور زموږ د سیمې هېوادونه دي، نه ټول ختیځ ځکه جاپان، چین، جنوبي کوریا او ځینې نور شرقي هېوادونه د پرمختګ په لحاظ اوس په غربي نړۍ کې حسابېږي.

ګومان کوم چې د ژبې دقت به په دوو عمده عواملو پورې اړه لري: لیکوال او د ژبې ظرفیت.

زموږ د ټولنو ځینې لیکوال معمولاً قاطع حکمونو او یو اړخیزو قضاوتونو ته تمایل لري او دغه شی د دوی پر سبک اثر کوي. دا عیب زموږ په ټولنه کې نسبتاً عام دی. موږ او تاسې روزانه په بحثونو کې اورو چې فرضاً «د افغانستان نوي فیصده دولتي چارواکي په فساد ککړ دي؛ له ښځو سره تاوتریخوالی خورا زیات شوی دی؛ د هوا د ککړتیا یوازینی علت زاړه موټرونه دي ...» زموږ کارپوهان معمولاً د خپلو دغو خبرو لپاره سند نه لري. د اداري فساد د فیصدۍ اندازه په سروې‌ګانو او احصاییو معلومېدلی شي؛ خو ګومان کوم داسې عمومي سروې به نه وي شوې. «خورا زیات» مبهم صفت دی او دقیق معلومات نه شي راکولی. د هوا ککړتیا ګڼ علتونه لري او زاړه موټرونه يې یوازې یو علت دی، نه یوازینی علت. د وینا همدغه طرز زموږ لیکنو ته هم لاره کړې ده؛ خو غربي لیکوال بیا معمولاً خبرې په احتیاط سره کوي او اکثراً د قاطع حکم پر ځای

www.eilia.org

احتمال يادوي. مثلاً د محرقې يا لويې تبې په اړه، ممکن زموږ ډاکتر وليکي: «په لويه تبه کې د ناروغ د بدن حرارت ۴۲ درجو ته لوړېږي»؛ خو غربي ليکوال به وايي: «په محرقه کې ممکن د ناروغ تبه ۴۲ درجو ته ورسېږي.» يا مثلاً زموږ ليکوال به ليکي: «په پښتو کلاسيکو ادبياتو کې د پاراډاکس بېلګې نشته.» خو غربي څېړونکی به همدا مطلب داسې بيان کړي: «ما په معلومو پښتو کلاسيکو ادبياتو کې د پاراډاکس بېلګې نه دي موندلې.»

استاد محمد صديق روهي چې «د ښوونې او روزنې عمده اصطلاحات» په کښلو کې د مېرمن ساهرې شريف لارښود استاد و، د کتاب په سريزه کې وايي: «محترمه ساهره د ضرورت په اندازه په انګريزي ژبه پوهېږي، له انګريزي قاموسونو او ځينو نورو منابعو څخه استفاده کولی شي، د ښوونې او روزنې په باره کې يې کافي مطالعه کړې ده او له دې امله په خپله تخصصي څانګه کې پرابلم نه لري.»

په دې پراګراف کې استاد روهي د مناسبو صفتونو او قيدونو د استعمال او د غيرضروري هغو د نه استعمال په وسيله خپل بيان دقيق کړی دی. دی مبالغه نه کوي او نه وايي چې مېرمن ساهره شريف په انګريزي ډېره ښه پوهېږي؛ بلکې وايي «د ضرورت په اندازه» پوهېږي. دا ادعا هم نه کوي چې شاګرده يې له ټولو منابعو څخه پوره پوره استفاده کولی شي؛ بلکې احتياط کوي او وايي چې «له ځينو نورو منابعو» څخه استفاده کولی شي.

شخصي عواطف او احساسات بل عامل دی چې د بيان دقت ته زيان رسوي. استاد روهي د مېرمن ساهرې د پلار شاګرد و او ګومان کوم چې څه نوره خپلوي به هم سره لري. که د استاد روهي پر ځای بل څوک وای، ممکن ساهره شريف به يې ډېره ستايلې وای او مبالغې ته به يې لاره خلاصه کړې وای؛ خو ده خپلو عواطفو ته اجازه نه ده ورکړې چې ليکنې ته يې لاره وکړي.

د همدې سريزې په پای کې استاد محمد صديق روهي وايي: «محترمه ساهره کريمي [اوس ساهره شريف.] د دغې علمي تحقيقي پروژې په بشپړولو سره ثابته کړه چې په خپله ساحه کې اکاډميک کارونه پر مخ بيولی شي. زه د لارښود استاد په توګه د دې کار او زيار مثبت ارزيابي کوم او محترمه ساهره کريمي د معاون محقق رتبې ته د ترفيع مستحقه بولم.»

خو د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد، پوهنوال محمد نادر شاه نيکيار، په خپل تقريظ کې داسې ليکلي دي: «... ما دغه اثر (د ښوونې او روزنې عمده اصطلاحات) په

www.eilia.org

ډېر غور او دقت سره ولوست ... په لنډ ډول ويلی شم چې محترمې ساهرې کريمي په دې ساحه کې يو ډېر مهم او ګټور علمي او اکاډميک کار تر سره کړی ...»

د استاد حبيب الله تږي په «پښتانه» کتاب کې هم سړی له همداسې دقيق نثر سره مخ کېږي چې له مبالغې، بې ځايه ټينګار، قاطع حکمونو او نورو عيبونو پاک ښکاري.

د ژبې ظرفيت بل عامل دی چې د متن پر دقت اثر کوي. صفتونه او قيدونه د ژبې په دقت کې اساسي رول لري؛ خو شرط دا دی چې په مناسب ځای کې استعمال شي او له بې ځايه کارولو يې ډډه وشي. په پښتو کې سړی معمولاً د دې دوو توکو له کمی سره مخ کېږي. موږ د يوه شي د مقدار يا اندازې لپاره اکثراً مبهم صفتونه «هېڅ، خورا لږ، لږ، زيات، بيخي زيات» استعمالوو. دغه صفتونه د علمي او دقيق متن په درد چندانې نه لګېږي. په علمي متن کې که وايو چې په افغانستان کې د اوبو کچه ټيټه شوې ده، بايد اندازه يې د امکان تر بريده دقيقه وښيو چې فرضاً د لس کاله پخوا په نسبت اوبه نيم متر کښته شوې دي او يا دغه اندازه په فيصدي وښيو مثلاً د اوبو کچه پنځه فيصده ټيټه شوې ده.

د پېښو د تکرر يا فريکونسۍ د ښودولو لپاره په پښتو کې مناسب قيدونه په آسانه نه شو موندلی، خو په انګليسې کې ګڼ قيدونه شته چې هر يو يې د پېښو تقريباً معينه فيصدي ښيي. زه چې کله کله طبي متن ژباړم، حيرانېږم چې مناسب قيد ورته له کومه کړم، مجبورېږم د عربي «ندرتاً، بعضاً، معمولاً، غالباً، اکثراً، عموماً، عمدتاً» وکاروم؛ خو دا قيدونه هم د انګليسي د ټولو قيدونو« seldom, sometimes, mainly, often, occasionally, usually, always, generally ...» ځواب نه شي ويلی. له بلې خوا، موږ داسې اجماع نه لرو چې فرضاً «غالباً» يعنې څو فيصده؟ يا د «معمولاً» او «عموماً» ترمنځ توپير څه دی؟ يا دا چې «عمدتاً» زياته اندازه ښيي که «اکثراً»؟ نو که غواړو چې ژبه مو د علمي ليکنو د ليکولو جوګه شي، بايد چې د قيدونو په اړه غور وکړو. د قيدونو په اړه زموږ د ژبې بله ستونزه دا ده چې د حالت يا څرنګوالي قيدونه مو معمولاً يوه کلمه نه وي؛ بلکې د دريو کلمو ترکيب وي، مثلاً: په دقيق ډول، په مناسبه توګه، په بې ساري شکل، په ښکلې بڼه ، په دقت سره، په تېزۍ سره، ... که په متن کې ډېرو قيدونو ته اړتيا وي، دا ډول ترکيبي قيدونه د نثر ښکلا ته تاوان رسوي. زما په فکر بهتره ده چې په داسې موردونو کې يا خو د قيدونو عربي بڼه وليکو، مثلاً:

www.eilia.org

- «په دقیق ډول» ویلی شم چې دا کار د طالبانو دی. = دقیقاً ویلی شم چې دا کار د طالبانو دی.
- د بېلګې په توګه: صابون، شامپو، پوډر ... = مثلاً: صابون، شامپو، پوډر

یا دا چې د قید پر ځای صفت وکاروو، مثلاً:

دانش خپرندویه ټولنه کتابونه په دقت سره، په مسلکي توګه او په ښکلې بڼه چاپوي. = دانش خپرندویه ټولنه کتابونه دقیق، مسلکي او ښکلي چاپوي.

د ښوونځیو او پوهنتونونو، په تېره بیا د ښوونځیو شاګردانو ته معلومات باید په دقیقه ژبه ولیکو، ګنې له هغوی څخه به لاره ورکه شي. اکثرو شاګردانو ته هغه څه چې په مکتب یا احیاناً په پوهنتون کې ورښودل کېږي، د کاڼي کرښې ښکاري، نو باید څه چې ورته لیکل کېږي، تر وسې پورې دقیق وي. دقیقه ژبه سربېره پر دې چې شاګردانو ته سم معلومات رسوي، دوی هم له دقیق بیان سره روږدي کوي او دوی چې لویان شي، بیا به له خپلو خبرو سره احتیاط کوي او زموږ د نسل د اکثرو وګړو په شان به هوایي خبرې نه کوي.

۵. ۹. فاصله

دغه کلمې به څنګه ولولئ: اوروم – اوپهنتیجه - اوناپایه اوبې – اوله

که دغه کلمې د جملې په منځ کې همداسې راغلې وي، ممکن تاسې یې د قرینې له مخې سمې ولولئ خو دا تمه له مبتدي لوستونکو نه شو کولی. زوی مې په پنځم ټولګي دی. ها بله ورځ یې په پښتو کتاب کې یو درس لوست، پوښتنه یې وکړه چې «اوښځې» څه معنا؟ حیران شوم چې دا نو څه بلا ده. که ګورم چې د «او» او «ښځې» تر منځ فاصله نشته. په هغه متن کې چې ما اقتباس ځنې کړی دی، د پورتنیو کلمو او عبارتونو سمه بڼه داسې ده: «او روم» منظور د روم ښار دی، «او په نتیجه ...»، «او ناپایه او بې ...»، «او له ...»

یوه موده د یوې مجلې ایډېټر وم. لوی جنجال د لیکوالو په لیکنو کې د فاصلې نه مراعاتول راته جوړ و. دا ستونزه په ډېرو لیکوالو او د ښوونځیو په ګڼو کتابونو کې شته. کله کله د فاصلې نه ورکول یا بې ځایه فاصله د جملې مفهوم بدلوي. مثلاً د فلسفې په اړه د یوه لیکوال په مقاله کې

www.eilia.org

دا جمله: «د خدای رحمت محدود وي.» حال دا چې مطلب یې دا وو چې ملایان د خدای رحمت محدودوي. ده د «محدودوي» په منځ کې له بې ځایې فاصلې سره هماغه کار کړی و چې ملایانو غوښتل یعنې «د خدای رحمت یې محدود کړی و». په بل ځای کې یې لیکلي وو «تا ته او روم» دلته هم د «اوروم» په منځ کې، چې یوه کلمه ده، فاصله «او» «روم» جوړ کړی دی. په دې بل مثال کې بیا د فاصلې نه ورکول، معنا بدله کړې ده: «نیکي اوبدي» یعنې یو څوک نیکي د ټوکر په شان اوبدي حال دا چې منظور یې «نیکي» او «بدي» دی.

څو ورځې د مخه مې د یوې مطبعې له ډیزاینر سره پر یوه کتاب کار کاوه. ده په ډېرو ځایونو کې د اضافت «د» له ورپسې کلمې سره نښلولی و. «دافغانستان»، «دکتاب»، «ددې» ... ما ورته وویل چې تر «د» وروسته دې فاصله ورکړي. ده ویل چې «د» خو کومه معنا نه لري چې کلمه یې وګڼو او جلا یې ولیکو. دا سمه ده چې د اضافت «د» او د ربط توري مستقلې کلمې نه دي خو کله چې په جمله کې راځي، باید جلا ولیکل شي که نه نو د متن لوستل به راته سخته کړي.

اکثره لیکوال تر هغو کلمو وروسته لازمه فاصله نه ورکوي چې په «ا، د، ذ، ر، ز، ژ، ړ، و» ختمې شوې وي. دا کار به ځکه کوي چې دغه توري له خپل مابعد توري سره نه نښلي. خو په کار ده چې تر هرې کلمې وروسته فاصله ورکړو.

د فاصلو په برخه کې په پښتو کې بله لانجمنه مسئله د فعلونو او مرکبو نومونو ده. «را نه غی»، «و به نه شي» «ګل میر»، «احمد جان» ... دلته که پوره فاصله ورکوو، په اصل کې واحده کلمه په څو ټوټو وېشو او که یې نه ورکوو، ګډوډې جوړوي. دا نه معلومېږي چې د چا نوم «احمد جان» دی که نوم یې «احمد» دی او موږ له نازه «جان» ورسره لیکلی دی. پارسي ژبو د دې ستونزې لپاره نیم‌فاصله جوړه کړې ده او په عبارتي فعلونو او مرکبو نومونو کې یې کاروي خو په پښتو متنونو کې تر اوسه پورې د نیم‌فاصلې کارول عام شوي نه دي. که نیم‌فاصله ولرو، «را نه غی» داسې لیکلی شو «رانه‌غی» چې یوه کلمه راته وایسېږي او همدارنګه د «نرم والی = نرم‌والی، لیک دود = لیک‌دود، بې لاری = بې‌لاری ...» ستونزه حل شي.

www.eilia.org

۵. ۱۰. د فعلونو تکرار/ د اوبو د څاڅکو څټک

ویل کېږي چې د هټلر په زندانونو کې د شکنجې یو ډول دا و چې زنداني به يې د اوبو نل ته کېناوه. له نله څخه به په هرو څو شېبو کې يو يو څاڅکی د زنداني پر سر څڅېده. نل به د زنداني له سره پوره پورته لګېدلی و او څاڅکی به د سرې په سر لکه د څټك وار لګېده. دا خبره هم کېږي چې دا د شکنجې يو له ډېرو سختو ډولونو څخه و چې سړی به يې ان لېونی کړ. د دې شکنجې د سختوالي يوه وجه دا هم کېدای شي چې څاڅکي په کې په منظمو زماني فاصلو سره څاڅي او سړی يې په هماغه شېبه کې د څڅېدو توقع لري. دغه څو شېبې چې د دوو څاڅکو د څڅېدو تر منځ تېرېږي، سړی لا ډېر ځوروي ځکه پوهېږي چې بل څاڅکې به را روان وي.

په موسيقۍ کې د طبلې او ډول درزا هم په منظمو زماني فاصلو سره اورو، خو دا غږونه زموږ په غوږونو لکه د مور د للو للو آواز خواږه لګېږي. په شعر کې قافيه او رديف همداسي دي. که په رديف کې فعل هم واقع شي، نو سره له دې چې د هر بيت په پای کې هماغه فعل تکرارېږي، بد راباندې نه لګېږي، بلکې خوند هم راکوي. خو په نثر کې که يو فعل په څو پرله پسې جملو کې يا په يوه متن کې بيا بيا تکرار شي، سړی عذابوي، دلته فعل د شکنجې د اوبو څاڅکو ته ورته وي. دغه مثال وګورئ:

د پاراګرافونو د جملو ترتيب کله د زماني منطق «په اساس وي»، کله د مکاني منطق «په اساس وي» ، کله د علت او معلول د رابطې «په اساس وي» او په هنري، ادبي اثارو کې خو د راوي د روحي حالت «په اساس هم وي».

ما قصداً په دې پاراګراف کې د «په اساس وي» ترکيبي فعل څلور ځله تکرار کړی دی. د پاراګراف اصلي بڼه داسې ده:

«د پاراګرافونو د جملو ترتيب کله د زماني منطق په اساس وي، کله مکاني منطق ته اړتيا وي، کله د علت او معلول رابطه مهمه شي او په هنري، ادبي اثارو کې خو دا هم مهمه ده چې د راوي روحي حالت څنګه دی.»

دغه پاراګراف مې د استاد اسدالله غضنفر له يوې مقالې راخيستی دی. استاد د نورو لويو ليکوالو په څېر په خپلو ليکنو کې د فعلونو تنوع ته ډېره توجه کوي، ځکه خو يې نثر خوندور وي.

په دې بل پاراګراف کې هم وينو، چې استاد څنګه رنګ رنګ فعلونه کارولي دي: «په لوستونکي باندې حسي کلمې تر انتزاعي هغو زيات **اثر شيندي**. تر دې خبرې چې هغې ښکلې

www.eilia.org

جامې اغوستې وې، دا خبره **اغېزناکه ده** چې هغې زېړې جامې اغوستې وې، ځکه د جامو ښکلا **ذهني مفهوم دی** خو زېړوالی یې **سترګو ته دربړي**.»

استاد غضنفر په بله مقاله کې د استاد قیام الدین خادم په نثر کې همدې ځانګړنې ته اشاره کوي: «استاد خادم په خپله یوه مقاله کې چې د ملګرو ملتونو د تاسیس د لسم کال په مناسبت یې کښلې، لیکلي دي: «د ملګرو ملتو ټولنې وکولی شول چې د اروپا د جنګ د پېښېدو مخه ونیسي. په کوریا کې جګړه محدوده او په متارکه یې بدله کاندي. د هند - چین جګړه بس او ترک کړي. د یونان، ایطالیا او شرقي اروپا په اورونو اوبه واچوي، د جرمني خبره د حل خوا ته نژدې کړي. د چین او فارموسا معضله کې د وساطت او صلحې لاسونه کار کوي. د کشمیر مسله غلې ده. ایران کې نن سبا ارامي ده. مصر، سوډان لړ و ډېر په ارام شول. دا خبرې د دنیا غټې واقعې وې چې د ملګرو ملتو انجمن پکې موفق دی.» دلته وینو چې استاد د متنوع فعلونو په برکت د هغه وخت د نړۍ د بېلو بېلو ملکونو د امن و ثبات د وضعیت ترمنځ ظریف توپیرونه را ښودلي دي.»

البته د فعلونو د تنوع لپاره لیکوال څو لارې په مخ کې لري. یوه یې دا ده چې له تعصبه دې تېر شي او هغه فعلونه هم وکاروي چې له عربي، له دري او له نورو ژبو پښتو ته راغلي او عام شوي دي. بله لار یې دا ده چې د لهجې له بنده دې ځان خلاص کړي. ممکن په نورو لهجو کې د خپلې لهجې مترادفې کلمې او مترادف فعلونه ومومو. مثلاً په کندهارۍ لهجه کې «پړ» او په خوستواله لهجه کې «ګرم» سره هم معنا دي. «ګرم» بیا دغه خوبي هم لري چې د «ګرمېدل، ګرمول» په بڼه د فعل کار ورکوي، لکه په دې جملو کې: «ګرموم دې نه.»، «مه مې ګرموه.» خو «پړ» بیا صفت دی او که فعل ورنه جوړوې، بله کلمه به ورزیاتوې: «مه مې پړ کوه» یا په کونړۍ لهجه کې «ځنډ» ته «ډیل» هم وایي «ډیل مه کوه». که موږ د مختلفو لهجو لغات سره شریك کړو نو په ژبه کې به مو رنګارنګي راشي. استاد خادم په خپله مقاله کې دا کار کړی دی: «کاندي» د «کړي» ښه مترادف دی. دربیمه لار بیا له استعاري او مجازي ژبې کار اخیستنه ده. په پورته اقتباس کې استاد خادم وایي: «د یونان، ایطالیا او شرقي اروپا په اورونو اوبه واچوي.» اوبه اچول د اور د وژلو لپاره کنایه ده او اور د جنګ له پاره استعاره ده.

کله چې د عین مطلب د بیان لپاره ګڼ فعلونه ولرو، بیا د فعلونو په انتخاب کې باید داسې دقت وکړو چې ښکلا او معنا سره غاړه غړۍ شي. د جګړو د بدو عواقبو په اړه داسې جملې لیکی

www.eilia.org

شو: په تېرو جګړو کې د افغانانو کورونه ړنګ شول، دېوالونه ونړېدل، ونې ووهل شوې، کروندې له منځه لاړې، ښوونځي تخریب شول، پلونه په بمونو والوتل، په ښارونو چور ګډ شو او سرونه خاورې شول.

دلته د ورانۍ د بیان لپاره بېل بېل فعلونه غوره شوي دي، «کورونه ړنګ شول» کور د کورنۍ، کهول او خپلخانې معنا هم لري او ړنګ د تباه په معنا هم کارول کېږي نو دلته د کورونو ړنګېدل یوازې د کورونو فزیکي ورانېدلو ته اشاره نه کوي. «نړېدل» هغو شیانو سره ښه لګېږي چې لك ولاړ وي، لکه دېوال، لکه څلی، لکه مینار او لکه غرونه. دغه جمله چې وایي «ښوونځي تخریب شول» له دې بلې چې وایي «ښوونځي ړنګ شول» توپیر لري. «ړنګېدل» او «نړېدل» تصادفي ورانېدلو ته هم ویل کېږي. الوتکه بمونه غورځوي، د پیلوټ موخه مخالفان وي، خو ورسره د خلکو کورونه هم ړنګېږي. تخریبول بیا عمدي کار دی. زموږ ښوونځي په لوی لاس تخریب شوي دي نو دلته د ورانوونکو اراده په کې شامله ده. همدارنګه د پلونو الوځول قصدي کار دی، که دلته ووایو چې «پلونه ونړېدل» دا کېدای شي هغو مواردو ته هم اشاره وکړي چې د سېلابونو او زلزلو په وجه پلونه ویجاړ شوي وي.

په مسجع نثر کې د جملې په پای کې هم قافیه او ترجیحاً هم وزنه کلمې راځي. د پیر روښان د مسجع نثر دغه نمونه وګورئ: «سر سایه په نور خاته واجبه ده چې وباسي ادمیان، هر څوك چې له دغه وروسته یا وړاندې وزېږي یا ومري یا شي مسلمان، سرسایه یې واجب نه شي.»

په عربي کې فعل معمولاً د جملې په سر کې واقع کېږي خو په پښتو کې د جملې په پای کې راځي. دلته وینو چې پیر روښان د پښتو ژبې قاعده پرې ایښې ده. دا کار څو وجې درلودلی شي. د عربي ژبې تقلید به یې یوه وجه وي او بل دلیل به یې د فعلونو له تکراره تېښته وي. فعلونه هسې هم لږ دي او که د سجع په خاطر سړی مجبور شي چې د هرې جملې په پای کې هم آوازه فعلونه راوړي نو له تکراره به یې چاره نه وي. اوس خو د خدای په فضل د مسجع نثر له شره خلاص یو، خو ځینې لیکوال په عادي نثر کې هم ځان ته د رنګارنګ فعلونو د موندلو زحمت نه ورکوي او د تکراري فعلونو په څټك د لوستونکي ماغزه چیتوي.

www.eilia.org

۵. ۱۱. ليکنښې

د ټکي (.) د کارولو ځايونه

1. د بياني جملو په پای کې

- ژانرونه له لويه سره دوه ډوله دي: تخيلي او غير تخيلي.

2. د مخفف د توريو تر منځ

- د. ا. ا. ج. د. (د افغانستان اسلامي جمهوري دولت)
- و. ا. لينين (ولاديمير ايليچ لينين)

د کامې د کارولو موردونه

1. د کلمو په لست کې

- کابل، کندهار، هرات، جلال آباد، او مزار شريف د افغانستان لوی ښارونه دي.

2. د جملې په سر کې، تر «هو» او «نه» وروسته

- هو، زه ورغلی وم.

3. د زمان تر قيد يا د زماني ترتيب ښودونکو کلمو وروسته، البته کله چې دا کلمې د جملې په سر کې او تر فاعل مخکې راغلې وي

- ماښام، ښاپېری ډېره بله کړه.
- په پای کې، عامرخان بېرته په فضايي بېړۍ کې سپرېږي.
- تر هر څه د مخه، زده‌کړه خواري غواړي.
- په نتيجه کې، ستونزه هماغسې پاتې شوه.

4. د مرکبو جملو په منځ کې

- ډېر خلک راغلي وو، خو هېڅوک پوه نه شول چې څه خبره ده.
- زه ولاړم، ځکه چې ستړی وم.
- کابل ته ډېر سيلانيان راځي، دا په دې چې کابل ښه مېله ځايونه لري.

www.eilia.org

5. کله چې د جملې مبتدا یوه فقره یا جمله وي، تر مبتدا وروسته

- په ورین تندي روغبړ کول، د ښو اخلاقو نښه ده.
- کله مو چې کېک له داشه راوایست، پرېږدئ چې سوړ شي.
- زما په نظر، لیکوالي ډېر ریاضت غواړي.
- د بېلګې په توګه، ځینې ښوونکي استنباطي پوښتنې نه کوي.
- د جنګ او نا امنۍ په وجه، ډېر خلک مهاجر شوي دي.
- له بلې خوا، هېڅوک نه پوهېږي چې هغه چېرته ولاړ او څه یې وکړل.
- لنډه به یې درته ووایم، خوښه مې نه ده.

6. د عطف له توري یا عبارتونو وروسته، کله چې د جملې په سر کې راځي

- خو بیا هم، د کتابونو خرڅلاو بد نه دی.
- نو، سړی حیران شو چې دا څه کیسه ده.

7. په جمله کې تر مثال مخکې او وروسته

- ځینې سابه، مثلاً پالک، ډېره اوسپنه لري.
- دوه ژواکي، د بېلګې په توګه چونګښه، په وچه او اوبو دواړو کې ژوند کولی شي.

8. د فقرو او جملو تر منځ کله چې پر له پسې او د لست په بڼه وي

- زه هر سهار اودس او لمونځ کوم، منډې وهم، ورزش کوم، چای څښم، او کتاب لولم.

9. کله چې عدد د جملې په سر کې راځي، تر عددونو وروسته

- لومړی، دا خبره ولسمشر نه ده کړې. دوهم، دا خبره هېڅ بدي نه لري.
- متنونه د هدف په لحاظ درې ډوله دي: یو، معلوماتي؛ دوه، تفریحي؛ درې، اقناعي.

10. د جملې په منځ کې د اضافي شرحې یا معلوماتو د بېلولو لپاره

www.eilia.org

- مجیب الله، زما لس کلن زوی، نن یو په زړه پورې پریزنټېشن وړاندې کړ.
- نصیر احمد احمدي، چې د هېواد تکړه لیکوال دی، تر هر څه زیات ناولونه یې لیکلي دي.

11. د آدرس د برخو د بېلولو لپاره
- زما آدرس دا دی: چهلستون، ۷ ناحیه، کابل ښار، کابل، افغانستان.

12. کله چې د اوږدونکو فاعل او مفعول ځایونه د تأکید لپاره بدل شي، تر مفعول وروسته.
- اېمل، اجمل وواهه. (دلته اېمل وهل شوی دی).

13. د مأخذ د برخو د بېلولو لپاره
- غضنفر، اسدالله، د نثر لیکلو هنر، مومند خپرندویه ټولنه، ۱۳۹۵

14. په عددونو کې د هرې طبقې (درې درې رقمه) د بېلولو لپاره
- ۱،۲۰۰،۰۰۰

د «» د کارولو موردونه

1. د مستقیم نقل قول لپاره
- اجمل وویل: «زه د هر څه په خوله نه شم کولی.»
- د اینشتین په باور: «تخیل تر پوهې زیات مهم دی.»

2. د کتابونو، تابلوګانو، فلمونو، سندرو او نورو آثارو نومونه
- «بوډا او د لېوانو پلونه» د نصیر احمد احمدي ناول دی.
- د فرهاد دریا سندره «ژوند ښکلی دی» ښایسته پیغام لري.
- «درې احمقان» فلم باید هر ښوونکی او استاد وګوري.

3. خاص اصطلاحات، کله چې په لومړي ځل په متن کې راځي؛ هغه کلمې چې ټینګار پرې شوی وي؛ هغه عادي کلمې چې په جمله کې خاص اهمیت لري.

www.eilia.org

- اینشتین « د نسبیت تیوري» په دوو برخو کې وړاندې کړه: عمومي او خاص نسبیت.
- ستونزه دا ده چې خلک «دیني تعبیر» او «دین» سره یو شان ګڼي.
- د جملې په سر کې، تر «هو» او «نه» وروسته کامه راځي.

4. ځینې نا آشنا/ خارجي خاص نومونه کله چې په متن کې د لومړي ځل لپاره راځي او هغه خارجي نومونه چې زموږ د ژبې له کومې کلمې سره یو شان لیکل کېږي.

- «لیلي» د امریکا مشهوره لیکواله وه.
- مجیب الله «آیوا» ته تللی و.
- «آدم» په جلسه کې «سرکوزي» ته وویل ...

5. د نورو ژبو هغه نومونه، کلمې او اصطلاحات چې د پښتو خاص توري په کې وي.

- چیني زایر «هیوان ښنګ» د هڼې په اړه وایي ...
- «مونیښ» د جرمني مهم ښار دی.

6. د جملې په منځ کې د تورو او لیکنښو د نوم یا شکل لپاره

- په پښتو کې «و» دوه ډوله دی: معروف «واو» او مجهول «واو».
- لاندې جملې ولولئ او د هرې جملې په پای کې «.» یا «؟» کېږدئ.

سیمي کولن (؛)

1. د مسلسلو جملو د جلا کولو لپاره

- د ترغیبي متن د ارزولو لپاره باید: د لیکوال ادعا معلومه کړو؛ وګورو چې د خپلې ادعا د اثبات لپاره یې دلیلونه منطقي او واقعي دي که څنګه؛ دلیلونه او شواهد یې له معتبرو منابعو څخه اخیستي دي، که نه.

2. د سره تړلیو کلمو او عبارتونو د ډلو د بېلولو لپاره

www.eilia.org

- ځینې صفتونه د نارینه نومونو له جمعې سره نه ګردانېږي خو له ښځینه نومونو سره پوره ګردانېږي، لکه: ښه هلک، ښه هلکان، ښه نجلۍ، ښې نجونې؛ سپین کتاب، سپین کتابونه، سپینه کتابچه، سپینې کتابچې؛ لوی صندوق، لوی صندوقونه، لویه کوټه، لویې کوټې.

3. په ګزارش کې د ترسره شویو کارونو د بېلولو لپاره، البته کله چې د بشپړو جملو په بڼه وي او که د عبارتونو په بڼه وي، په (،) یې بېلوو.

ما په تېره اونۍ کې دغه چارې ترسره کړې:

- له همکارانو سره مې د دوهمې ابتدایي دورې پر مفرداتو بحث وکړ؛
- د لیکلو د فعالیتونو پاتې برخه مې وژباړله؛
- د لیکنښو د کارونې سند مې برابر کړ؛ او
- د راتلونکې اونۍ لپاره مې ځان ته کاري پلان جوړ کړ.

شارحه (:)

1. په مستقیم نقل قول کې تر ویناوال وروسته

- پولیس وویل: «مجرم باید په همدې نژدې ځایونو کې پټ شوی وی.»

2. کله چې د چا نظر نېغ په نېغه بیانوو

- د فروید په باور :«د انسان شخصیت له درېو برخو څخه رغېدلی دی: اېډ، ایګو، او سوپر ایګو.»

3. د یوې موضوع د شرحې لپاره

- د ملکي تلفاتو عاملونه دا دي: د خلکو په کورونو کې د طالبانو پټېدل، پر ښارونو او بازارونو د طالبانو حملې، او په هوایي بریدونو کې نه دقت.

4. د مثالونو د بیان لپاره

- تروشې مېوې لکه: مالټه، نارنج، لیمو، کینو، او کیوي کافي انټي اوکسیډانټ لري.

www.eilia.org

ندائيه (!)

1. له احساسي او عاطفي کلمو نه وروسته

- وا وا! لوبه مو وګټله.
- اوه! نجلۍ ولاړه.
- اخ! بد رقم ولوېد.
- دریغه! چې وروستی عقل ړومبی وای.

2. د ندائي جملو/ فقرو په پای کې

- څه خوندوره هوا!
- څومره یخې اوبه!

3. له (؟) سره یو ځای د یوه شي پر ماهیت د شک کولو لپاره

- د پوهنتون یوه استاد؟! ویل چې دموکراسي کفري نظام دی.

4. د شعار په پای کې

- ژوندی دې وي افغانستان!
- علم به بریالی وي!

5. د مخاطب د پام را اړولو لپاره

- ګوره! داسې به يې نه وي ویلي.
- نسیمې! په ګلانو لاس مه وهه.
- پام! ها خوا ته به نه ځې.
- مه! مه کوه چې لاس به دې خوږ کړې.

سواليه (؟)

1. د سوالي جملو په پای کې

- څوک خبرې کوي؟

www.eilia.org

- ته ښه يئ؟

2. له (!) سره يو ځای د يو شي پر ماهيت د شک ښودلو لپاره

- يو ديني عالم؟! وايي چې مسلمان په کورونا مرض نه اخته کېږي.

3. په چټ کې د «پوه نه شوم» په معنا يا د يوې خبرې د وضاحت غوښتلو لپاره

- هغه بله راغلې وه.
- ؟ (يعنې څوک؟)

يا

- د استاد خبره دې په زړه ده؟
- ؟ (يعنې کومه خبره؟)

4. کله چې پر يوې خبرې مطمين نه يو.

- چې په زړه کې دې څه عيب نه وي رحمانه/ ښکلي مخ ته په کتو کې ګناه نشته (رحمان بابا؟)

سلش (/)

1. د دوو شيانو تر منځ د انتخاب لپاره او همدارنګه د مترادفو کلمو تر منځ

- کله چې د چا ژوندليک ليکو، د هغه/ هغې د ژوند مهمې پېښې بيانوو.
- ملاتړې جملې د پراګراف د اصلي مفکورې تفصيل/ جزئيات بيانوي.

2. د «او» پر ځای

- علت/ معلول، مبتدا/ خبر،

3. د «يا» او «يعنې» پر ځای

- بهير/ لړۍ، تېر/ ماضي، ګانده/ راتلونکې

4. د «او» او «يا» تر منځ

www.eilia.org

- شاګردان به د موضوع په اړه استنباطي پوښتنو ته شفاهي او/یا لیکني ځواب ووايي. (دلته کېدای شي شفاهي او لیکني دواړه وي، یا یوازې شفاهي یا لیکني).

5. کله چې د شعر یو یا څو بیتونه د متن په منځ کې لکه عادي کرښې لیکو، مسرې يې په (/) بېلوو.

- استاد پسرلی د بې ځایه تقلید په اړه وايي: نورو پسې تګ سړی خر مخی کړي/ ګرد د لارې وګوره د شپون په مخ.

غبرګ سلشونه (/ /)

1. د تورو آواز یا تلفظ ښيي

- د «غ» توری درې غږونه لري: /غَـ/، /غـِ/، او /غـُ/
- ښ څلور ډوله تلفظ لري: **/x/، /ç/، /š/، /ṣ/**

2. د کلمو تلفظ په کې لیکل کېږي

- مینه/mina/ ، مېنه/mena/

هایفن (-)

1. د کلمې د څپو (سېلابونو) د بېلولو لپاره

- افـ - ـغا – نسـ - ـتان

2. د کلمې د ریښې او تاړي د بېلولو لپاره

- خپل - واکي، پانګه - وال

3. د دوو ځایونو، نېټو او عددونو تر منځ د «تر» پر ځای

- د کابل – کندهار په لویه لاره کې ټرافیکي پېښې ډېرې دي.
- په مېلمستیا کې ۲۰ – ۲۵ کسان وو.
- د کار وخت: سهار ۸ – ۱۲ بجو، ماسپښین ۱ – ۴ بجو.

4. په مکالمه کې د ویناوال د نوم د نه تکرارولو په خاطر

احمد وویل: سړی دې ولیدو؟

www.eilia.org

نجيب ځواب ورکړ: کوم سړی؟

- هماغه دله يادوم.

- ښه، د هغې پلار ښيې. نه، نه مې دی ليدلی.

5. په مکالمه کې د ترټرېتوب د ښودلو لپاره.

- نجلۍ وويل: کا – کا – کا – کابل ته تـ - تـ - تـ - تللی دی.

6. ځينې مفاهيم چې دوه بُعدونه لري او د يوه کُل په حيث يادېږي، بعدونه يې په(ـ) سره بېلېږي.

- د خدايي خدمتگارو تحريک يو ټولنيز – فرهنگي حرکت و.
- جگړې د افغانستان پر سياسي – اقتصادي وضعيت ناوړې اغېزې وکړې.

7. د کامې او سيمي کولن غونډې په لست کې د کلمو او عبارتونو د بېلولو لپاره

- ښه هلک، ښه هلکان، ښه نجلۍ، ښې نجونې - سپين کتاب، سپين کتابونه، سپينه کتابچه، سپينې کتابچې - لوی صندوق، لوی صندوقونه، لويه کوټه، لويې کوټې.
- کابل – کندهار – هرات - جلال آباد - او مزار شريف د افغانستان لوی ښارونه دي.
- د بولټ په حيث، کله چې معلومات په عمودي ډول لست کېږي، لکه:

د خوشحال ختټک ځو آثار دا دي:

- د شعرونو دېوان
- دستارنامه
- صوات نامه
- رباعيات
- بازنامه
- حالنامه

www.eilia.org

لینده ( )

1. د کلمې یا عبارت د معنا لپاره

● قیمتي کاڼي (قیمتي ډبرې) ناقانونه ایستل کېږي.

2. په لستونو کې تر عدد یا حرف وروسته

● تخیلي ژانرونه درې ډوله دي: ۱) داستاني، لکه: کیسه‌گۍ، لنډه کیسه، ناول؛ ۲) ډراماتیک، لکه ډرامه، سریال، فلمنامه؛ ۳) شعر.

● ژوندي ساري په ټوله کې دوه ډوله دي: الف) حیوانات، ب) نباتات.

● ژوندي ساري په ټوله کې دوه ډوله دي: (الف) حیوانات، (ب) نباتات.

3. د جملې په منځ کې د اضافي معلوماتو یا معترضه جملې لپاره

● عصمت قانع (سره له دې چې ښه لیکوال دی) په فیسبوک کې هر وخت چټیات لیکي.

4. لیکنښې

● د (!) نښه په څلورو ځایونو کې کارول کېږي.

5. د مأخذ شمېره د پراگراف په پای کې په لینديو کې راځي او د کتاب یا فصل په پای کې د هماغه شمېرې مخې ته د منبع پوره معلومات لیکل کېږي.

● البته دلته د نورو دیني جماعتونو په اړه چې د سیاسي اسلام تر چتر لاندې نه راځي، څه نه وایو، لکه: صوفیان، دیني روښانفکران او د نویو فکرونو خاوندان، غیرجهادي سلفیان، تبلیغیان او نور، ځکه چې دوی یا خو اساساً سیاست ته اهمیت نه ورکوي او یا دا چې سیاست د فرهنگي – اجتماعي مسایلو تابع گڼي چې دا د دیني اصلاح او د ټولنې د معنوي تزکیې په لومړیتوبونو کې نه راځي (۱).

لوېې لینده [ ]

www.eilia.org

1. کله چې ژباړن یا شرح لیکونکی/ حاشیه لیکونکی د بل چا د متن په منځ کې خپلې خبرې کوي، په همدې لیندیو کې یې لیکي چې د اصلي لیکوال له خبرو سره ګډې نه شي.

- تضمین په دوو معناوو استعمالېږي: لومړی، د یوه شي استعمال د بل شي په ضمن (ترڅ) کې، مثلاً: په ادبیاتو کې چې یو شاعر د بل شاعر یوه مصراع یا بیت د خپل شعر په ضمن کې راوړي؛ خو دا معنا زموږ له بحث سره تړاو نه لري. [زموږ په ادبیاتو کې پخوا دغه دود موجود و چې یو شاعر دې د بل شاعر پر غزل مخمس ولیکي او د مخمس د هر بند په پای کې د هماغه غزل یو بیت راوړي، دې کار ته په ادبیاتو کې تضمین وایي. ژباړن] دوهمه معنا، د یوه شي ضمانت کول او د هغه د ساتلو یا برابرولو ژمنه. لیکوال دا کلمه په همدې معنا استعمال کړې ده.

ستوری (*)

1. کله چې د یوه ټکي د توضیح لپاره په حاشیه کې اضافي معلومات ورکول کېږي، د هماغه ټکي له پاسه * لیکل کېږي.

درې ستوري (***)

1. کله چې په ډرامه کې صحنه بدلېږي یعنې د دوو صحنو تر منځ.
2. د لنډې کیسې او ناول د برخو د بېلولو لپاره کارېږي.
3. کله چې په یوه داستان کې راوي، لیدلوری، یا زمان - مکان بدلېږي.

www.eilia.org

درې ټکي (...)

1. کله چې د يوه متن يوه برخه اقتباس کوو او د همدې موضوع په اړه په هاغه متن کې تر را اخيستل شوې برخې وړاندې او/يا وروسته نورې خبرې هم وي، خو موږ پرې اېښې وي، کله:

پوهاند سيد بهاءالدين مجروح د واضح او مبهم سوال د مطرح کولو په اړه وايي: «... د مبهم سوال مثال به داسې وي: جهان يعنې څه؟ انسان يعنې څه؟ دا دواړه سوالونه مبهم دي، ځکه چې په هر يوه کې يو مفهوم په جلا او مجرد شکل پروت دی، بل کوم مشخص مفهوم نشته چې رابطه ورسره ټينګه کړي، ځکه: «يعنې څه» يوازې د پوښتنې علامه ده او پخپله کوم مفهوم نه دی. لومړی بايد په «يعنې څه» انتقاد وشي او پوښتنه وشي چې د «يعنې څه» څخه مراد څه دی؟ فلسفي سوال هله طرح کېږي چې په مفاهيمو کې حرکت او جنبش پيدا شي ...»

2. د عفت کلام د ساتلو لپاره د ځينو ستغو کلمو يا عبارتونو پر ځای، لکه:

- دا ... سړی نه خپل پېژني نه پردی.
- دومره غوسه و چې نوکر يې د سپي تر ... وايست.

3. د يو لست د دوام لپاره، لکه:

- په قرطايسه کې دغه شيان شامل دي: قلم، کاغذ، کتابچه، پنسل، پنسل پاک، مارکر ...

4. په مکالمه کې هله چې د کرکټر خبرې د ناڅاپي پېښې په وجه ناتمامې پاتې شوې وي

- کريم وويل: عجب وختونه ...

ګړز شو او کريم ځای پر ځای کېناست.

www.eilia.org

مأخذ:

۱. د نثر ليکلو هنر، اسدالله غضنفر، مومند خپرندويه ټولنه، ۱۳۹۱

۲. ليکلارښود، پوهاند ډاکتر م. ا. زيار، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸٦

3. Longman Academic Writing Series, fourth edition, Alice Oshima, Ann Hogue and Jane Curtis, Pearson Education, 2014

4. Academic Writing A Handbook for International Students, Third edition, Stephen Baile, Routledge Publications, 270 Madison Avenue, New York, NY 1001, 2011

5. First Steps in Academic Writing, Second Edition, Ann Hogue, Pearson Education, 2008

6. https://pro-essay-writer.com/

7. https://www.wikihow.com/Write-a-Critical-Analysis